GREAT BRITAIN

INTERNATIONAL SCIENTIFIC ONLINE CONFERENCE

INTERDISCIPLINE INNOVATION AND SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE

2024 YEAR

GREAT BRITAIN, LONDON

INTERDISCIPLINE INNOVATION AND SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE

International scientific-online conference

Part 26

DECEMBER 15th

COLLETIONS OF SCIENTIFIC WORKS

LONDON 2024

INTERDISCIPLINE INNOVATION AND SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE: a collection of scientific works of the International scientific online conference (15th DECEMBER, 2024) – Great Britain, London: "CESS", 2024.
Part 26 –331p.

Chief editor:
Candra Zonyfar - PhD Universitas Buana Perjuangan Karawang, Indonesia Sunmoon University, South Korea.
Editorial board:
Martha Merrill - PhD Kent State University, USA
David Pearce - ScD Washington, D.C., USA
Emma Sabzalieva - PhD Toronto, Canada

Languages of publication: русский, english, қазақша, o'zbek, limba română, кыргыз тили, Հայերեն….

The collection consists of scientific researches of scientists, graduate students and students who took part in the International Scientific online conference.

"INTERDISCIPLINE INNOVATION AND SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE". Which took place in London on DECEMBER 15th, 2024.

Conference proceedings are recommended for scientists and teachers in higher education establishments. They can be used in education, including the process of post - graduate teaching, preparation for obtain bachelors' and masters' degrees. The review of all articles was accomplished by experts, materials are according to authors copyright. The authors are responsible for content, researches results and errors.

© "CESS", 2024
© Authors, 2024

Table:

Sayfidinova Zarnigor *LEARNING ENGLISH THROUGH MOVIES FOR NON-NATIVE SPEAKERS*	**11**
Iroda Nurmuxamedova *O‘ZBEKISTONDA BOLALAR KINOSINING TARIXI.*	**14**
Yuldosheva Xulkar **Bannopova Zulxumor Xatamovna** *TA’LIM MUASSASALARI O’SMIR-YOSHLAR IJTIMOIYLASHUVI SAMARADORLIGINI O’SHIRISHNING AFZALLIKLARI*	**23**
Yunusova Nargiza Baxodir qizi *TA'LIMNING JAMIYAT TARAQQIYOTIDAGI O‘RNI.*	**26**
Lola Abdunazar Qizi **Bozorova Shahzoda** *TIBBIY TERMINLARNING AHAMIYATI VA QO'LLANILISHI*	**28**
Mannobova Lola Abdunazarovna **Hamroqulova Ruxshona Ilhom qizi** *TERMIN VA UNING O’ZIGA XOS XUSUSIYATLARI*	**32**
Musulmonova Viloyat *FINLANDIYA TAJRIBASI ASOSIDA O‘ZBEKISTONNING MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA FOYDALANILGAN DIDAKTIK O‘YINLAR*	**38**
Absamatov Mirodil Zokirjon o‘g‘li *KONSTITUTSIYA – ERKIN VA FAROVON HAYOT GAROVI*	**41**
Ochilova Dilobar *THE FORMATION OF AN IDEOLOGY OF SELF-AWARENESS AMONG THE INTELLIGENTSIA IN THE CONTEXT OF THE "RECONSTRUCTION" POLICY OF THE SOVIET STATE.*	**44**
Sobirova Laylo Xudayberganovna *BOSHLANG’ICH SINF O’QUVCHILARINING EGILUVCHANLIK VA CHAQQONLIK SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH USLUBIYATI*	**48**
Abdullaeva Ulbosin *YOSHLARNING MA’NAVIY YUKSALISHINI TA’MINLASHDA MADANIYAT VA SAN’AT SOHASINING O‘RNI*	**52**
Dusmatov Umidbek Alisher ugli *THE USE OF DEPOLARIZING MUSCLE RELAXANTS IN ANESTHESIA: STRENGTHS AND WEAKNESSES*	**55**
Raxmonova Safura Mutallibjon qizi	**58**

QARIYALARDA ENDOKRIN TIZIMI KASALLIKLARI	
Нематжонова Юлдуз Уткировна *РАЗВИТИЕ КУЛЬТУРЫ ОБУЧЕНИЯ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ЧЕРЕЗ МОДЕЛЬ 4К*	**61**
Xakimova Nafisa Oybekovna **Parpiyeva Odinaxon Raxmanovna** *VITAMINLAR VA VITAMINLAR YETISHMOVCHILIGI*	**66**
E.Xasanov *BO‘LAJAK BOSHLANG’ICH SINF O‘QITUVCHILARIDA PEDAGOGIK FAOLIYATNI SAMARALI TASHKIL ETISH KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH*	**70**
Abdunabiyeva Feruza O‘ktamjon qizi *ABDULLA ORIPOV SHE’RIYATIDA BADIIY TASVIRIY VOSITALARNING QO’LLANISHI*	**73**
Qosimova R.Sh **Jo‘rakulova M.K** **Mustafakulov M.A** **Abduvaliyeva M.M** *APTOMERLAR TEXNOLOGIYASINI BIOTEXNOLOGIYADA QO`LLASH*	**77**
Xoliqov To`lqin Boltaevich *CHIZIQLI TENGLAMALAR*	**84**
J.O.Otamurodov **Sh.N.Baxodirov** *CLASSIFICATION OF ORGANIC ADHESIVE MATERIALS*	**86**
J.O.Otamurodov **Sh.N.Baxodirov** *ADHESIVE PROPERTIES OF BONE AND MEZDRA GLUE*	**90**
Б.Р. Нормуродов **Ш.З. Жабборова** *СИНТЕЗ И ИК-СПЕКТРОСКОПИЯ ЭФИРОВ ОЛЕИНОВОЙ КИСЛОТЫ ДЛЯ СМАЗЫВАНИЯ КАРАКОЛЬСКИХ ШКУР*	**94**
Azamova Mukhabbat Azimovna *INGLIZ TILINI O‘QITISHDA INTERAKTIV METODLARDAN FOYDALANISH*	**98**
Д.У.Шадиева *ҲОЗИРГИ ЗАМОН ШЕЪРИЯТИНИНГ МОҲИЯТИ*	**104**
Qodiraliyev Shuxratbek Nuraliyevich **M.S.Vosiqova**	**109**

KORRUPSIYA QARSHI KURASHISHNING DOLZARB MUAMMOLARI	
Choriyeva Nigina Kaxramonovna *KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK SOHASIDA STRATEGIK MARKETING FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH*	**112**
Mamaraimov Bekzod Kadirovich **Makhmudov A'zam Kudratovich** **Musurmonov Ma'ruf Akrom ugli** *IMPROVING THE METHODOLOGY FOR DEVELOPING CRITICAL THINKING IN INTEGRATED EDUCATION*	**116**
Ibroximova Maftunaxon Nozimjon qizi **Bozorova Zulayho** *INTEGRATING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN MOBILE APPLICATIONS FOR PERSONALIZED USER EXPERIENCES*	**122**
O‘rinov Omadbek O‘rin o‘g‘li **Izzatullayev Ravshanbek Akmaljon o‘g‘li** **Obitov Boburjon Voxidjon o‘g‘li** *AMD FIRMASINING ZAMONAVIY PROTSESSORLARI VA ULARNING TASHKIL ETILISHI*	**128**
Allanova Khurliman Markabaevna *THE ESSENCE OF LEARNING AND TEACHING IT TERMS IN ENGLISH .*	**132**
Murodova Nafisa Mizrobovna *ZAMONAVIY TA'LIM JARAYONIDA RAQAMLI TA’LIM RESURS MATERIALLARINI QO'LLASH.*	**136**
Рузиева Саодат Анваровна *УЗБЕКИСТАН: ПРЕОБРАЗОВАНИЕ МУЗЕЙНОГО МЕНЕДЖМЕНТА.*	**139**
Abdusattorov Ilhom Baxriddinovich *ABU ISO AT-TERMIZIY JARH VA TA’DIL IMOMI*	**144**
Yuldashev Mansurjon Alijanovich *GASTRONOMIK TURIZM SOHASIDAGI LINGVISTIK TADQIQOTLAR*	**148**
Erkinov Ma’murjon *“MEHROBDAN CHAYON” ASARIDA TASVIRIY VOSITALARNING QO‘LLANISHI*	**151**
G‘aniyeva Ruxshona *JADIDALAR BIZNING MILLIY G‘URURIMIZ*	**153**
Abdurahimova Muhabbat Rustamov qizi *NEYROMARKETING PR FAOLIYATINING INNOVATSION VOSITASI SIFATIDA*	**156**
Badalova Zulfiya Kutbitdinovna	**162**

Khujaakhmatova Qunduzoy Bakhtiyarovna *PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF ENGLISH LANGUAGE TEACHING METHODS.*	
Akbarova Durdona Baxodirjon qizi *TUG'RUQDAN KEYIN QON KETISHDA YORDAM KO'RSATISH*	**166**
Hasanova Sevara Akram qizi *TIJORAT BANKLARDA MOLIYAVIY HISOBOTLAR TAHLILINI TAKOMILLASHTIRISH*	**169**
Muxlisa Eshmamatova **Ro'ziyeva Nilufar** *„AVESTO''NING ADABIY QIYMATI*	**177**
Jamolova Zebiniso Karshiboyevna **Irgasheva Madina** *IDIOMS AND ITS USAGE IN APPLIED LINGUISTICS*	**180**
Yusubjonova Gulnora Shavkatjon qizi *5-SINF O'QUVCHILARIGA TABIIY FANLAR DARSINI MAZMUNLI O'TISH: INNOVATSION METODLAR VA SAMARALI MASLAHATLAR*	**184**
Tukhtasinov Tohirjon Shokirjon o'gli *CONTINUATIONS OF SUBADDITIVE MEASURES ON THE VON NEUMANN ALGEBRA*	**188**
Durdona Xaliljonova *LINGUISTIC FEATURES OF WORD MEANINGS IN ENGLISH AND UZBEK*	**190**
Durdona Xaliljonova *COMPARATIVE TYPOLOGY OF PRONOUNS IN ENGLISH AND UZBEK: TRANSLATION CHALLENGES*	**194**
Maxmudova Sharofatoy Nabiyevna *ORGANIZMDA QONNING XUSUSIYATLARI VA FUKSIYALARI*	**199**
Mirojiddinova Marhaboxon Najmiddin qizi *PHONETIC PECULIARITIES OF SLANG*	**204**
Зияева Г.А *ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИЙ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ПРЕПОДАВАНИИ БИОЛОГИИ.*	**207**
Tojiboyeva Nozimabonu Yolqin qizi *BO'LAJAK BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QITUVCHILARNI O'QITISHDA INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH METODIKASI*	**211**
Dauletmuratova Mehriban Eliubayevna	**218**

INFLUENCE OF DISTANCE EDUCATION ON THE ENGLISH LANGUAGE ACQUISITION PROCESS	
Rakhmatova Mukhlisa Dilshod qizi *"FROM WALL STREET TO TASHKENT: A COMPARATIVE STUDY OF THE S&P 500 INDEX AND THE TASHKENT STOCK EXCHANGE"*	**223**
Ergasheva Feruza Nasrullaevna *MOLIYAVIY HISOBOT STANDARTLARIGA O'TISHDA MOLIYAVIY KO'RSATKICHLARNI MOSLASHTIRISHNING AXAMIYATI*	**231**
Gulhayo Ortiqova *MADANIY O'ZIGA XOSLIKNING MADANIYATLARARO MULOQOTDAGI O'RNI*	**235**
Karimov Ulmasbek *THE IMPORTANCE OF THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY IN THE DEVELOPMENT OF NEW UZBEKISTAN*	**238**
Alimdjanov Xayot Farxadovich *CALCULATION OF THE SIGNAL-TO-NOISE RATIO FOR A CUBESAT SATELLITE*	**242**
Gulrux Maxamedova Abduqahhor qizi *NAVOIY QALAMIGA MANSUB ARBAIN ASARIDA KELGAN QIT'ALAR G'OYASI*	**245**
Йулдошева Нилуфар Юсуфовна *ВАЖНОСТЬ УЛУЧШЕНИЯ ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ ЭЛЕКТРОННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ ДЛЯ УРОКОВ*	**249**
A.A. Yo'ldoshbekov *ISLOM HUQUQIDA OLDI-SOTDI SHARTNOMALARI TUZISHDA TOMONLAR ROZILIGINI BELGILASH MEXANIZMLARI*	**252**
Safarova Nilufar Vohidovna **Meyliyeva Shoxista Rustamovna** **Maxmiyev Afro'zbek Dadaxon o'g'li** *OLIY TA'LIM TALABALARINI O'QITISHDA DIDAKTIK O'YINLARDAN FOYDALANISH*	**255**
Choriyeva Muhlisa **Abdumalikova Jasmina** *UMAR XAYYOMNING "NAVRO'ZNOMA" ASARIDA NAVRO'Z BAYRAMINING IFODALANISHI*	**258**
Hayitova Dinora **Ismoilova Shohsanam** *KAYKOVUSNING "QOBUSNOMA" ASARIDAGI TARBIYAVIY AHAMIYAT*	**260**

Xabibullayev Ne'matillo **Ismoilova Munisa** *AYOLLARDAGI MIOMA KASALLIGI HAQIDA*	**262**
Mansurova Dildora Otabek qizi **Shodiyev Asilbek Boqi o'g'li** **Egamberdiyev Sardorbek Tohirjon o'g'li** **Esanov Temurmalik Beknazar o'g'li** *ROBOTOTEXNIKA VA SUN'IY INTELLEKTNING ETIK MASALALARI, ROBOTLARNING INSONHAYOTIGA TA'SIRI VA XAVFSIZLIK MASALALARI*	**268**
Kambarov Nodirjon Sattarovich **Ergashova Ziyoda Abdulvayit qizi** *TEXNOLOGIYA DARSLARIDA O'QUVCHILARNING TEXNOLOGIK KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHDA MODUL TIZIMINING SAMARADORLIGI*	**275**
Kambarov Nodirjon Sattarovich **Ravshanova Jasmina Qobiljon qizi** *BOSHLANG'ICH SINFLARDA TEXNOLOGIYA DARSLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISH OMILLARI*	**280**
Kambarov Nodirjon Sattarovich **Akramjonova Nigoraxon Ilxomjon qizi** *TEXNALOGIYA FANI DARSLARIDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI VA DARS JARAYONIDA QO'LLANILISHI*	**286**
Ravshanov Shahzod Alisher o'g'li **Hakimov Turakul Hakimovich** *ANALYZING THE IMPACT OF METALLURGICAL PLANT OPERATIONS ON THE POWER SUPPLY SYSTEM*	**294**
Axmedjanova Umida Baxodirovna **Komilova Omina A'zam qizi** *QOZOG'ISTON ZARGARLIGI: O'TGAN ASRLARDA BUGUNGI KUNGACHA*	**299**
Qo'chqarova Madinabonu Qaxramonjon qizi *NEYL GEYMAN IJODI MISOLIDA ZAMONAVIY INGLIZ ADABIY ERTAKLARI POETIKASI*	**303**
Inoyatova Gulnoza Dilmurod qizi *FRANSIYA SAN'ATI –IMPERSSIONIZM. EDUORD MANE*	**306**
Qahramonov Aliboy Yolgoshevich **Shirinboyeva Sevinch Sattor qizi**	**311**

Husanboyeva Fotima Husniddin qizi **Husanboyeva Zuhra Husniddin qizi** *TINISH BELGILARI VA ULARNING ISHLATILISH USULLARI*	
Haydarova Gulruh Muhiddin qizi *JAMIYAT VA TA'LIMDAGI O'ZGARISHLAR*	**315**
Xolmamatov Ilyos Sharif o'g'li **Choriyev Adham A'zamjon o'g'li** *TA'LIM SOHASIDA VEB-SAYTLARNING O'RNI*	**320**
Kambarov Nodirjon Sattarovich **Abdurahmnova Diluza Hakimjon qizi** *TEXNOLOGIYA DARSLARIDA QO'L MEHNATIDAN FOYDALANISH TALABLARI*	**234**
Haydarova Jamila Chorshanbi qizi *NIZOMULMULKNING "SIYOSATNOMA"ASARI HAQIDA*	**329**

LEARNING ENGLISH THROUGH MOVIES FOR NON-NATIVE SPEAKERS

Sayfidinova Zarnigor
Student of Samarkand State Institute of Foreign Languages

Abstract: *It is well known that English is the most widely studied language in the world today. A significant portion of information and news available on the internet and other resources is presented in English. Naturally, this creates challenges for those who do not understand the language. Moreover, learners of English often face difficulties with grammar, vocabulary, and other aspects of language acquisition, which can lead to frustration and discouragement. However, learning English through movies has proven to be one of the most enjoyable and effective methods.*

This article examines how movies offer a rich and immersive environment for language learners. By exposing learners to authentic dialogues, diverse accents, and real-life contexts, movies help improve listening skills, pronunciation, and cultural understanding. Subtitles can serve as a bridge for beginners, while intermediate and advanced learners benefit from observing the natural use of idioms and expressions. Additionally, the emotional engagement and storytelling in movies make the learning process less monotonous and more entertaining.

Key words: *Movies for language learning, vocabulary improvement, pronunciation enhancement, listening skills development.*

INTRODUCTION

In today's interconnected world, English has become the most widely studied and utilized language across the globe. It serves as a key medium for accessing vast amounts of information available online, including news, academic resources, and entertainment. However, for individuals who lack proficiency in English, navigating such resources can be challenging. Moreover, learners often encounter difficulties with grammar, vocabulary, and pronunciation, which can make the process tedious and discouraging.

To address these challenges, incorporating engaging and practical methods into language learning is crucial. One of the most effective and enjoyable approaches is learning English through movies. Films not only entertain but also provide learners with real-life language exposure, including natural conversations, idiomatic expressions, and diverse accents. Additionally, movies create an immersive environment where learners can improve their listening comprehension, expand their vocabulary, and understand cultural contexts in a relaxed setting.

This paper explores how movies can transform language learning into an exciting and rewarding experience. It examines practical techniques, such as utilizing subtitles and selecting appropriate films, and highlights the benefits of this method for learners of all levels.

Main Body

The importance of learning English cannot be overstated, especially in a world where much of the information shared globally is in this language. However, acquiring proficiency

in English is not always an easy task, particularly for non-native speakers. Challenges such as mastering grammar, expanding vocabulary, and understanding diverse accents often lead to frustration. One solution to these difficulties is learning English through movies, which offer both entertainment and educational value.

Movies as a Tool for Language Learning

Research suggests that movies provide a rich and engaging environment for learners of all levels. According to Goctu (2017), using movies in the English as a Foreign Language (EFL) classroom is an effective strategy, as they expose learners to authentic dialogues and real-life contexts. Goctu emphasizes that 'movies provide an authentic context for learners to engage with the language naturally' (Goctu, 2017). This is crucial because it allows learners to experience language as it is used in everyday situations, including colloquial expressions and slang that are often omitted in traditional textbooks.

Moreover, Halawa, Ahmed, and Aziz (2022) argue that movies significantly enhance speaking and listening skills. They found that exposure to movies not only aids in improving pronunciation but also helps learners develop listening comprehension by familiarizing them with various accents and speech patterns. As they explain, 'watching English movies exposes learners to different speech styles and accents, which enhances their ability to understand spoken English in real-world situations' (Halawa, Ahmed, & Aziz, 2022). This immersive experience improves learners' ability to recognize different voices, tones, and conversational rhythms, which is essential for mastering spoken English.

Vocabulary and Pronunciation Enhancement

Movies also play a vital role in expanding vocabulary. The natural dialogues in films introduce learners to a variety of words and phrases, including idiomatic expressions and colloquial terms, which they may not encounter in formal learning environments. As Ismaili (2013) highlights, 'movies provide an opportunity for learners to acquire vocabulary in context, making it easier to retain and use it in communication' (Ismaili, 2013). This contextual learning aids memory retention and helps students understand the appropriate use of words in different situations.

Additionally, movies improve pronunciation by providing learners with the opportunity to hear words spoken in various accents and intonations. As noted by Halawa et al. (2022), the exposure to different accents and speech patterns is crucial for learners to better grasp the nuances of English pronunciation. This can lead to improved clarity and confidence in speaking.

Cultural Context and Emotional Engagement

In addition to linguistic benefits, movies offer valuable cultural insights, allowing learners to gain a deeper understanding of English-speaking societies. As Goctu (2017) points out, films present cultural references and social contexts that textbooks often fail to cover. This understanding of culture is vital for learners who wish to communicate effectively in diverse settings. Movies provide a window into social norms, humor, and customs, which are essential components of language use.

The emotional engagement created by storytelling in movies is another advantage. Ismaili (2013) emphasizes that the emotional connection learners develop with movie characters helps to increase motivation.

He argues that 'the emotional impact of movies makes language learning less tedious and more enjoyable, which encourages consistent practice' (Ismaili, 2013). When learners are emotionally invested in the story, they are more likely to stay motivated and committed to learning the language.

Conclusion

In conclusion, learning English through movies offers numerous advantages, including the development of listening skills, vocabulary, pronunciation, and cultural understanding. It is an enjoyable, dynamic approach that can alleviate the frustrations often associated with language learning.

As demonstrated by Goctu (2017), Halawa et al. (2022), and Ismaili (2013), incorporating movies into language learning not only enhances linguistic proficiency but also promotes motivation and engagement. By making language learning both entertaining and educational, movies are a valuable tool for learners of all levels.

REFERENCES:

1. Goctu, T. (2017). 'Using Movies in the EFL Classroom.' European Journal of English Language and Literature Studies, 5(4), 37-45.

2. Halawa, S. M., Ahmed, M. A., & Aziz, M. (2022). 'The Role of English Movies in Enhancing EFL Learners' Speaking and Listening Skills.' Journal of Language and Linguistic Studies, 18(3), 987-1003.

3. Ismaili, M. (2013). 'The Role of Movies in EFL Classes: A Cognitive Perspective.' International Journal of English Language and Linguistics Research, 1(1), 1-14.

O‘ZBEKISTONDA BOLALAR KINOSINING TARIXI.

Iroda Nurmuxamedova
O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti “Kino, televideniye va radio rejissyorligi” kafedrasi o‘qituvchisi +998935427034 ms.irooddaa@mail.ru

Annatatsiya: *Bu maqola XX asr O‘zbekistonda ilk bora bolalar filmlarining paydo bo‘lishi hamda rivojlanishi tarixi haqida. Bolalar kinosi yo‘nalishida ishlagan ijodkorlarning filmlarining tahlili berilgan. Filmlarning asosiy qahramonlari bolalardan tashkil topgan filmlar yig‘indisi keltirilgan.*

Kalit so‘zlar: *O ‘zbekfilm, bolalar kinosi, studiya, to ‘laq metraj film, multiplikatsiya, film, ssenariy, ijodkor, operator.*

Annotation: *This article is about the history of the emergence and development of children's films for the first time in Uzbekistan in the 20th century. An analysis of the films of creators working in the direction of children's cinema is given. The following is a list of films in which children are the main characters.*

Key words: *Uzbek film, children's film, studio, full-length feature film, multiplication, film, screenwriter, creative, operator.*

1936-yilda sobiq SSSR da “Soyuzdetfilm” kinostudiyasining ochilishi, boshqa xalqlarda bolalar kino san`ati turining rivojiga o‘z ta`sirini ko‘rsatdi. O‘zbekistonda kinoning san`atining rivojlanishi sekinlik bilan kechgan “O‘zbekfilm” — eng eski va eng katta badiiy filmlar ishlab chiqaruvchi o‘zbek kinostudiyasi. Studiyaga 1925-yil asos solingan. Uning ilk nomi „Sharq yulduzi“ bo‘lgan. 1936-yil „O‘zbekfilm“ deb nomlangan. Ikkinchi jahon urushi yillarida studiya „Toshkent Kino Studiyasi“ deb nomlangan. 1958-yil nomi yana qaytadan „O‘zbekfilm“ deb o‘zgartirilgan. Kino studiya shu kungacha 400 dan ortiq to‘laq metrajli va 100 dan oshiq multiplikatsiya qilingan film chiqargan. [1]

1936-yilda Toshkent studiyasida birinchi bolalar badiiy filmi olindi. Filmning nomi “Kalit”, ssenariy muallifi A. Sharpov, filmni o‘sha davrda yosh rejissyor Yo‘ldosh Agzamov tomonidan amalga oshirdi. 30-yillarda, barcha sohalarda, yangilanish davri bo‘lgan. Jumladan, adabiyot olamida ham yangi nafas ufirib turgan. O‘zbek adabiyotining rivojlanishiga katta hissa qo‘shgan yozuvchilar: Zafar Diyor, Sharif Muslim, Adham Rahmat, Shukur Sagdulla, Xakim Nazir, Quddus Muhammadi va boshqalar. Ularning asarlari bolalar xaraktiristik psixologiyasini ochishda, bolalarcha qarash muvaffaqiyatli amalga oshirilgan. Bolalar uchun yozgan yozuvchilarimiz Sadriddin Ayniy, G‘afur G‘ulom, Xamid Olimjon va G‘ayrat. O‘zbek xalqini, bolajon xalq deb bejizga aytishmagan. Xalqimiz, ijodkorlari har doim bolalar haqida qayg‘urishgan. Respublikamizada yosh tomoshabinlar teatri ham 1929-yilda Toshkentda ochilgan.

“Kalit” filmni hikoyasi yosh bolaning texnikaga qiziqishi, uning orzusi, yangi ilmni bilib olish. Quyoshli o‘lkaning kalxozida yashovchi bolaning ismi Kalit bo‘ladi. Bobosi va

[1] https://uzpedia.uz/pedia/ozbekfilm_2

dadasi ertalabdan kechgacha boyvochalar qo‘lida ishlaydi, endi sotsalistik yo‘ndashuv bilan bosh kalxozlar bo‘lishadi. Hozirgi payt texnikaning bunday rivojlangani bilan hech kimni qiziqtira olmaysiz, lekin o‘z davrida kalxozda yangi texnologiyalar ufirayotgan davr bo‘lgan. Bu filmni suratga olishayotganda, O‘zbekistonning chiroyli fasllaridan biri bo‘lmish kuz fasli tanlab olingan. O‘zbekning oq tillasini terim davri ko‘rsatilgan. Yoshli chol bog‘cha bolalariga Toshkentda ochilgan poezdlar haqida hikoyalar aytib beradi bu Kalitning qiziqishini yanada ortiradi. Ming marotaba eshitgandan bir marotaba ko‘rgan yaxshi, degan naqilga amal qilib Kalit poezni ko‘rish uchun temir yo‘l stansiyasiga boradi.

Filmda, qahramoni birinchi marotaba poyezd ko‘rishi, ko‘zlarini katta ochib hayratda qolishi, omadli tasvirga olingan. Kalit rolini - Jo‘ra Asadullyev ijro etgan, u hayotida birinchi martaba texnika bilan tanishyotgan edi. Bolaning xarakteri, uning soddaligi, spantanligini ekranda yorqin ko‘rishi mumkin. Kalitning orzusi amalga oshadi, u nafaqat poyezdni ko‘radi, balki unda Toshkentga boradi. Tog‘asining mashinist bo‘lib ishlashi, uning hayotini o‘zgartirib yuboradi. Toshkentda u o‘zining xonasiga ega bo‘ladi, bo‘g‘chaga boradi, bu voqealar bolaning kelajakda mashinist bo‘lishga undaydi. Film oq-qora shaklda olingan, ovosiz bo‘lishiga qaramay, qahramoni ijrosidan soflikni ko‘rish mumkin. Bu film o‘z davrida aktuval film hisoblangan. 30-40 yillarda bolalar filmi umuman suratga olinmagan.

1947-1952-yillar sobiq SSSR kinematografiyasi vazirligi buyrug‘iga binoan, birorta ham film ishlanmagan. Uzoq tanaffusdan so‘ng, keyingi 1952-yilda “Paxtaoy” nomli film ishlab chiqarildi.

Bu mas`uliyatli vazifani o‘z davrining mohir rejissyori Komil Yormatov amalga oshirgan. Bolalar kinosiga birinchi bor qo‘l urayotgan rejissyor Komil Yormatov, bu filmga o‘zining mashhur filmi “Alisher Navoiy” dan so‘ng amalga oshirdi. O‘zbekfilmda “Paxtaoy” filmi zamonaviy ertak janriga asos solgan. Filmning negizi real faktlarga asoslanishgan: O‘zbekistonda paxtani oq oltin deb atalishi, uning terimiga alohida ahamiyat berigan, har bir paxtadan qancha maxsulot ishlab chiqarish mumkinligini ertak sifatida tomoshabinlarga havola qilingan.

Film ijodkorlari, yosh tomoshabinlarni oldida katta mas`uliyat bilan yondashishgan. K. Yormatov bo‘ynida katta vazifa yotar edi, studiyaning keyingi ijodiy faoliyati, shu kartinani qanday chiqishiga bog‘liq edi. Bolalar filmining to‘rtinchi bor suratga olinishi edi.

Film bosh qahramoni Xasan, xayol surishni va chizishga qiziqadi. U o‘zining albomida, jahildor sahro shamoli Garmisiliyani rasmini chizadi. Rasmda g‘alati plashda odamga o‘xshaydigan, soqqoli uzun, ko‘rinishidan vajohatli etib tasvirlangan. Xasan o‘zining rasmda uni zanjirban qilib qo‘yadi.

Paxtani naturada chizish uchun ketadi. Mehnat – Bobo Xasanga qutida paxta beradi, shomgacha qaytarish sharti bilan, agar qaytarmasa yomonlik bo‘lishi mumkinligini ogohlantiradi. Shunday qilib uning rasm albomida oppoq momiq quti paydo bo‘ladi, ko‘rinishidan hozir jonlanidiganday.

Shudan boshlab ertakning rivojla boshladi. Suratda jonlangan Garmisil, Xasandan zanjirdan ozod qilishini, zanjirband holda unga sehri ko‘rsata olmasligini haqida gapirib avraydi.

Zanjirlardan ozod bo‘lgan Garmisil unga bo‘ysunmay qo‘yadi. Uning daxshatli baqirig‘i eshtiladi – “endi qara nima bo‘lishini, paxta qutini qanday yonishini ko‘rasan!” deb hayqirdi.

Paxta qutini qizchaga (Paxtaoyga) aylantirib yondira boshlaydi, Xasani judaym yosh bolaga aylatirib qoyadi.

Klassik ertaklarga xos: Yalmog‘iz kampir, o‘lmas Koshey singari salbiy qahramon emas balki zamonaviy reallika yaqin qahramon bo‘lib gavdalanadi.

Garmisil esa O‘rta Osiyada jazirama issiqda esadigan shamol singari tasvirlangan, dehqonlarning hosiliga, ko‘pdan zarar keltiradigan shamolligini hamma bilar edi.

U o‘zining nafasi bilan paxta qutilarini yondira boshlaydi.

Osmonda bulutlarda uchib, dehqonlarning ekinlarini nobut qila boshlaydi. Xasanni mitti bolakayga aylatirib qo‘yganiga qaramay uni yuragini zabt eta olmaydi.

Garmiselni kuchi qancha ko‘p bo‘lmasin, Xasan unga qarshi jang olib borishga tayyor bo‘ladi, piyanaerlik burchini ado qilishga shay.

U o‘zi bergan vadasini Paxtaoyni shomgacha o‘z uyiga qaytarishi kerak. Fantaziyaning keng qo‘llamda ishlatilishi ertakka xos xislatdir, “Paxtaoy” filmida ham shunday. Bobo-Mehnatning oldiga borish yo‘lida, ko‘pkina sinovlardan o‘tishadi. Filmni, ko‘p epizodlari Xasan va Paxtaoyning yo‘ldagi sodir bo‘lgan qiyinchiliklarni birga yengib o‘tishi asosiy qismni tashkil etadi.

Yo‘lligida chiqgan tez oquvchi ariq, mitti Xasan oldinlari undan bemalol o‘ta ollar edi hozir esa uni kesib o‘tish uchun katta kuch kerak. Uni kesib o‘tishda ularga sehirli paxta pistasi yordam beradi. Biz filmda ko‘rishimiz mumkin qanday qilib paxtadan real hayotda foydalaniladigan vaziyatlar ham kiritib o‘tilgan, mo‘jizaviy ertakni o‘z jozibasi bilan boyitilganligini.

Film ko‘rish davomida oppoq tilla bo‘lmish paxtaning yangi jihatlarini yosh tomoshabinga tasvirlab bergan. Filmdagi ko‘plab qiyin vaziyatlarda Xasanga Paxtaoyning sehrili pistasi bilan yordam beradi. Salbiy qahramonlar: chigirtka va shilla qurt bilan Xasan mardonavor jang olib boradi. Xasan, Paxtaoy suvga yiqilib oqib ketayotganda ham o‘zini o‘ylamaydi, uni qutqarishga o‘zini otadi. Paxtaoyni hosil bayramiga yetkazishga astoydil harakat qiladi. Hamma ertaklarning so‘ngi kabi, voqealar yaxshi yakun topadi.

Bayramda paxta qutilari zobidaroy o‘yin o‘ynashadi. Birdan Mehnat - Boboning burnini tagidan paxta qutilari bir xil oq kiyimdagi qizlarga aylanib raqs tusha boshlaydi. Mitti Xasanga bu mo‘jizalarni ko‘rib quvonadi.

Mehnat – Bobo unga aytadi: - sehrli pistani unga qaytar sen yana o‘z holinga qaytasan. Xasan raqsaga tushayotgan qizlardan Paxtaoyni tanimay qoladi.

Bobo Xasanga to‘pi yo‘g‘i o‘sha Paxtaoy bo‘ladi chunki pisatasi senda deydi.

Mitti Xasan o‘z holiga keldi, Garmisel ham albom varaqalariga qaytdi.

O‘z davrida bu film bolalar kino san`atining ilk qadamlari bo‘lgan. Bu yerda rejissyorning ishi juda katta, aktyor tanlashida bolalardan asosan tabiiylikka ahamiyat bergan. Yoshi katta aktyorlarning hammasi ham bolalar bilan yaxshi kAlisahib ishlay olishi qiyin.

O‘zbekning mehnatkashligini ifodalaydigan obraz, Mehnat – Bobo rolini Asad Ismatov, salbiy qahramon bo‘lmish Garmiselni – Obid Jalilov ijro etishgan. Rejissyor hattoki salbiy qahramon ham yosh tomoshabini qo‘rqitishi keramasligiga urg‘u bergan. Shuning uchun Garmiselni ham inson ongiga bo‘ysunishini tasvirlagan.

Rejissyor K.Yormatovning filmi bo‘lmish “Paxtaoy” ijodkor ijodining epizodi edi. Ijodiy faoliyatida bunday yangicha nazar kinemotagrafiya olamida kam ommolashdi. Necha yillar keyin yangi ochilgan “O‘zbekfilm” ham o‘zining texnik imkoniyatlari bilan bunday shaklda ertaklar suratga olmadi.

Badiiylik, ijodkorning yangicha nazarini xatoki “Semurg” (H.Fayziyev), “Yettinchi jin” (M.Og‘amirzayev) filmlarda ham kam ko‘rishimiz mumkin. Bunday rusumda filmga o‘xshash film suratga olishga harakat bo‘ldi albatta 1957-yilda rejissyor Z. Sabitovning “Cho‘l ishi” (Случай в пустыне) filmda ko‘ringan.

“Cho‘l ishi” filmining qisqacha mazmuni. O‘zbekistonning chegara shaharlaridan birida planerchilar musobaqalari o‘tkaziladi. To‘satdan uchib ketgan tayfun maktab o‘quvchilari Kostya va Rustam bilan birga planerni cho‘lga olib boradi. Ularning planeri qumga qulab tushganda, o‘rindiq ostidagi kabinada bolalar uchishni juda xohlagan, ammo uni olib ketmagan kichik Firuzani topadilar.

Uchalasi cho‘l orqali o‘lik shaharga yo‘l olishadi. Bu yerda qadimiy xarobalar orasida, o‘zlarini arxeolog deb atagan to‘rtta notanish odam bilan uchrashishdi. Ko‘p o‘tmay, yigitlar ularning oldida dushmanlar borligini tushunishadi. Qahramonlarning kuzatuvchanligi bunda ularga qo‘l keladi. Tayfun niqobi ostida ular bilan bog‘lanish uchun sovet hududiga ko‘chirildi ilgari chegarani kesib o‘tgan sabotajchilar guruhi tomonidan. Ammo birinchi guruh chegarachilar tomonidan hibsga olingan.

Rustam diversionerlar tomonidan yashirilgan radioni topadi va o‘z koordinatalarini efirga yuborishga muvaffaq bo‘ladi. Bu haqda bilib qolishadi, banditlar yigitlar bilan kurashishga qaror qilishadi. Ular qizaloq Firuzani o‘ldirishadi. Bu vaziyat bolalarni sindirmaydi balki yanada olg‘a qadam bosishga undaydi. Boshligidan o‘tkazgan holatlarda ular bir birovi bilan mehribon va har qanday ishni eplay olishga, vatan tuyg‘usini yanada mustaxkam tuyishdi. Samolyotda kelgan chegarachilar sabotajchilarning butun guruhini egallab olishadi. Sarguzasht janrdagi filmga rejissyor bekorga qo‘l urmagan. 30 yillarda sovetdetfilmda romantik sarguzashat janridagi filmlar yaratish o‘z rivojlangan palla edi.

60-yillar bolalar kinosining rivojlanish davrining asosiy pallasi edi. Bollar kinosida mavzular kengaydi, filmlarning janrlari rivojlandi.

Yosh rejissyorlarning izlanishlari tomoshabinlarni o‘ziga jalb qila boshladi. San`at talantlarni kashf qildi. Filmlarda eksperemental nazarlar olib borishlarni qo‘llab quvatlay boshlashdi. Hozirda mashhur rejissyorlar Shuhrat Abbasov, Ravil Batirov, Elyor Eshmuhammedov, Damir Salimov o‘zlarining birinchi ijodiy ishlari bo‘lmish– “Sen yetim

emas, san", "Toshkent non shahri", "Kanadchilar", "Nafosat", "Olmos" filmlari bilan tez fursatda tomoshabinlar mehrini qozongan. "O'zbekfilm"da bolalar filmining suratga olish tendensiyalari rivojlandi.

O'z kasbibning ustasi, metr, rejissyor bo'lmish Shuhrat Abbasov tamonidan olingan barcha filmlar O'zbekfilm kinofondining oltin filmlari hisoblanadi. 60-yillarda "San yetim emas san" va "Toshkent non shahri" filmlari uning nomini butun dunyoga tanitgan. Bu filmlarda rejissyor asosan har xil yoshdagi bolalar bilan ishlagan. Nafaqat ijodkor sifatida balki pedagog sifatida faoliyat olib borgan. O'zbek kinosida birinchi bor bolalar xarakterini yaqqol ochib bergan.

Bolalar va o'smirlar kinosini E. Eshmuhammedovning "Nafosat", D. Salimovning "Olmos" filmlarisiz tasavur bilib bo'lmaydi. Film dunyosi bizga toza qalb ko'zi bilan yorug'likni his etishni o'rgatadi. Damir Salimovning "Doira" nomli kartinasinini kuzatuv filmi deyish ham mumkin. Filmda mashhur aktyorlar o'ynamagan, katta yasama rangli dekoratsiyalarsiz, ko'p dialoglarsiz tasvirga olingan.

Kartina asosan naturada tasvirga olingan. Unda bolakayning ot bilan munosabatini nozik ifodalab berilgan. Bolakayning bobosi kalxozda yuzlab otlarni o'tlaydi. Oxiri ko'rinmas dalalarda, suv bo'ylarida o'tlaydi. Bolakay bobosi bilan oddatda sayir qilar edi. Unda tabiatga va hayvonot olamiga mehri oshib boradi. Bolakayning ko'zi oldida dunyoga kelgan "Olmos" ismli toychog'ni mehr berib g'amxo'rlik qila boshlaydi.

Toychog' bolakay oldida o'zini shoh shodon tutadi, bolakay yo'qligida esa uni qo'msaydi, hattoki bolakayni maktabida ham bolani izlaydi. Ular bir biroviga samimiy mehr bilan bog'lanib qolishadi. Olmos chopqir otga aylanadi, uni ot poygaga olib ketishadi. Operator to'xtovsiz Olmosning holatlarini kuzatuv qilib tasvirga olgan. Olmosning tushkun kayfiyati kadrlarda yaxshi yetkazib berilgan. Uning taomini yemasligi, o'zing quvonchili damlarini qo'msashi, bolakay bilan o'tkazgan paytlari daladagi sayrlarini otning kechinmalari yaxshi aks ettirilgan. Ekranda otning unga qo'pol munosabatda bo'lganlarning hammasiga qarshi chiqishi ko'rsatilgan. Bola bilan hayvonat olami o'zaro do'stligining yaqol namuna film.

Badiiylik, o'ziga hos yechimlar biran suratga olingan, "Nafosat" filmi o'zining poezik jihati bilan butun dunyoga manzur bolgan.

E.Eshmuxamedov ijodiy ishlaridan biri "Nafosat" nomli film 100 ta eng yaxshi jahon filmlar sarasiga kirgan, Parijdagi kinematikada saqlanadi, shular asosida yosh kinoijodkorlar ta`lim olishadi. "Nafosat" nomli filmda ko'plab o'brazli yechimlardan foydalanilganligini ko'rishimiz mumkin.

U uch navelladan (Sanjar, Lena, Ma`mura) iborat bo'lib, Sanjar Lenani uchratgach chin qalbdan birinchi marotaba sevib qoladi. Temur ismli yigitni Lenaning yonida ko'rgach aldanganini sevgisi yolg'onligini tushunib yetadi.

Qahramoning sevgi to'g'risidagi qizlarga "Sevgini hammasi yolg'on o'zini go'rlikka solish, ishonmanglar" aytgan gaplaridan bilsa bo'ladiki, yigit qattiq iztirobga tushgan.

Filmda shunday sahna ko'rinishi orqali rejissorning obrazli yechimini ko'rish mumkin: bolalikni yodga soladigan sahnalar, musiqa va bolalarning ko'prik bo'yida

arg‘imchoqda o‘tirishi va bolaning skripka chalishida bolalikning tez o‘tishini gavdalantiradi. Bolalarning anhorda oqishi, 60-yillarda Toshkentda yozgi ta`tillarining qanday o‘tishiga yaqqol na`muna bo‘la oladi.

Keying novellada Lena bir umr Andrey ismli yigitni kutib yashaydi. Rejissor bu uchta hikoyani Lena ismli qiz orqali bog‘lagan.

Qiz kasalligi tufayli, hattoki sevgan insonlarini qiynamaslik uchun o‘ziga yaqinlashtirmagan, yaqinlari bilan yumshoq va nafosatli hayrlashgisi keladi. Faqatgina iliq xotiralarni hamisha yodga olib, uni sevgan Temur Barbosning Nafosat nomli hikoyasini Ma`mura ismli maktab qiziga aytib beradi.

Bunda ssenariy muallifi insonlarga butun film davomida aytmoqchi bo‘lgan so‘zlarni hikoya tarzda tomoshabinlarga so‘zlab beradi. Filmning oxirida karnaval sahnalari bilan tugatiladi. Bu bilan rejissor inson hayoti o‘zi tomoshadir degan fikrni tasviriy obrazlar bilan tomoshabin qalbiga yetkazib beradi.

Yoshlik beboshlik degan jumlani ko‘p marotaba eshitganmiz, tez yonib tez o‘chadigan feyverkka o‘xshaydi. E.Eshmuxamedovning “Nafosat” filmi insonning qalbida yoshlikning har bir shirin lahzasini iliqlik bilan uyg‘otadigan filmlardan biri.[2]

Yuqorida keltirib o‘tilgan filmlarning to‘liq qilib yosh bolalar filmi deb ham atash qiyin, ularni ko‘proq o‘smir yoshdagi bolalar filmlar qatoriga kiritsa bo‘ladi. Bu kartinlar o‘sib kelayotkan yosh rejissyorlar uchun yangi qadam bo‘ldi.

70-yillarda, O‘zbekkistonda bolalar kinosi sekinlik bilan, oldingi ajdodlarning urf-odatlarni davom ettirgan holda o‘sa boshladi.

O‘sha davrning yosh rejissyorlar: Damir Salimov, Kamara Kambarova, Xadji Axror, Xabibulla Fayziyev, Axror Akbarxodjayev va boshqalar bolalar kinosi yo‘nalishida ishodlarini davom ettirishadi. Zamonaviylik – qayg‘urush, o‘smirlarni qiziqishlari, axloq muammolar – bolalar kinosi olamida asosiy mavzu bo‘lib qoladi. Bu davrda o‘zining ijodiy faoliyatini Kamara Kambarova va Damir Salimov deyarli bir vaqtda boshlashgan. 60-yillarni, ikkinchi yarmida – o‘zligining birinchi qog‘irchoq filmlari, multfilm turkumida yosh tomoshabinlar uchun filmlar suratgaolingan.

Yoshi kattalarning bolani tushunmasligida, ularga be e`tiborligi, hisoblanadi. Oxir oqibat o‘sib kelayotgan shaxsning siqig‘liga olib keladi. Ijodkorlar o‘z qarshiliklarini, bolalarni qo‘llab quvatlovchi personjlar bilan boyitishgan. Ularga: Abbos Gazievich (“Tog‘lar chaqiradi”), Anvarni otasi (“Bu qo‘rqmas bolalar...”), Buvijon (“Achchiq danak”), badiiy personajlar kinematagrafistlarning nuqtai nazari sifatida gavdalangan.

“Tog‘lar chorlaydi” filmi 1972-yilda tomoshabinlarga havola qilindi. Film sujeti, bir qishloqda bolalar lageredi dam olovchi bolalar kichik patronning topib olinishidan boshlanadi. Bolalarni, bu yerlarda patronni kim qo‘llagan, qaysi qahramon degan savollar qiziqtirib qo‘yadi. Yoshlarning bu qiziqishlarini yoshi katta vajatilar ham qo‘llab quvqtlaydilar.

[2] I.Nurmuhamedova “Rejissor Elyor Eshmuhamedov filmlarida yoshlar hayotiga nazar” UzACADEMIA №18, Volum2 2, ISSUE 8(18), JULY 2021, B-18

Masalan, pianer vajatiy Abbos Gaziyevich bolalarni boshlayotgan ishlarini qo‘llab va o‘rinli maslahatlar ulashadi. Qachonlardir qizil askarlar hayotiga befarq bo‘lmaganligini ko‘ramiz, u o‘zi ham yoshligidan faktlar izlaganligini ko‘ramiz, bolalarni qidirmalarni topishni qo‘llar edi. Shunday qilib kattalar va bolalar, jahon urushining nomsiz qahramonlarini izlarni qidira boshlashadi.

Lekin sir jumboqligicha qoladi. Ekranda qiziquvchan bolalarning quvonch ko‘zlari so‘nadi, tomoshabini oldida shunday kadr: bo‘sh pianerlar hovlisi, hamma yerda kuz xazoni.

Film tushkun kayfiyatda tugagan bo‘lsada tomoshabin o‘zida yana bir nafas sezadi. Voqealarning asosiy mavzusi qiziqishilar bilan davom etmagani ham bu ijodkorning bizga pasili. O‘tmish hozirgi zamon uchun doim jumboq bo‘lib qoladi.

Bolalar urush jumboqlarini topa olishmaydi, nomsiz qahramonlarning ismlarini bilishmaydi, lekin ularning intilishi, o‘z yurtining tarixni bilishga qiziqishlari, orzu, intilishi bilan vatanparvarlikni ko‘rish mumkin.

Filmining jumboq bo‘lib qolishida ham joziba bor. Balki rejissyor filmni oxirgacha tugatilmaganligi, kengi ishiga debocha qoldirgan degan taxminlar bor.

Rejissyor Damir Salimov, yoshlar hayotiga juda qiziqish bilan qaraydi, o‘zining ijodiy ishlarida yoshlar xarakterini mukamal ifodalashga uringan. Yangiliklarni ochishga qiziqishi, fanlarni o‘rganishga, asosan texnikaga o‘rganishga qiziqishi, mehnat-sevarligi, xohish-irodalari, o‘zining kartinasida “Bu poyga mashinalarida qo‘rqmas bolalar” filmida asosan ko‘rinadi.

O‘zbek yigiti Anvar poyga mashinasini qurishi va uni butun dunyo bo‘ylab aylanib chiqish g‘oyasi bilan ovora bo‘lib, atrofiga ishtiyoq bilan qaraydi. Mashinaga qiziqishi, bog‘langan va eski qismlardan mashina yig‘adigan do‘stlarini yig‘adi. Do‘stlari Uyg‘un, Botir, Ismoil ular ham mashinani yig‘ishga chanqoq o‘smirlar. Filmda xarakterlarni ochishda o‘smirlar va yoshi katta kishilarning o‘zaro tutash yo‘llari ko‘rsatilgan. Yoshlarning birinchi sinovda mashina yonib ketadi. Keyin uy-joy ishchilari bolalar ishlaydigan ustaxonani buzishga harakat qilishadi.

Yosh mashinasoz dizaynerlar, nazoratni o‘z zimmasiga olgan kattalar bilan birgalikda ustaxonani himoya qilish uchun bor kuchini tashlaydilar. Ustaxonada ish yana qaynaydi. Filmda o‘smirlar xarakterining negizi ko‘rsatilgan. Qahramonlardan yoshlar orasida Anvarning badiiy obrazi ajralib turadi o‘zining sho‘xligi, ortidan do‘stlarini chorlashi, o‘zni tutib olganligi, masuliyatli etib tasvirlangan. Uning bunday yashashi tarzi, tushunchalari, uning oilasidan ko‘rinib turadi. Anvarning do‘sti Uyg‘un obrazi, milonxolik temperamintli xarakterga ega, sodda, do‘stlariga sodiq yigit.

O‘zinga ishonchi yo‘q, otasiga o‘zining haqiqatini yetqizishga oshiqqan o‘smir. Bu obraz oiladagi bolaning tarbiyasiga ta`sir qanchalar muhim ekanligini yigitning holatidan ko‘rinadi.

Otasining haddan ortiq qattiq qo‘lligi bolani san`atini so‘ndirishiga olib keladi.

Bu filmda, oilalardagi har xil shaklda tarbiyalash sistemasini solishtirishi tasvirlangan.

Uyg‘unning otasining obrazi to‘la - qonlikcha ochib berilmaganligini ko‘rishimiz mumkin. Insonlarni psixologik xarakterlarining buzulganligi, sabablari ko‘rsatilmagan. Film ijodkorlari, o‘sha davradigi o‘smirlarga dunyo qarashini ochib berishgan. Rejissyor D. Salimovning ijodi o‘sha davrdagi Toshkentda yashovchi xalqning urf-odatlarini ko‘rsatishga urunganlar. O‘z faoliyati bilan o‘zbek xalqining sevimli rejissyorlar qatoriga kirgan.

O‘zbekistonda bolalar kinosida ajoyib hodisa bo‘lib tanilgan film “Achchiq danak”. 1976- yilda yosh rejissyor Kamara Kamalova tomonidan suratga oligan. Unda bolalar kinosining rivojlanish kurtaklari ko‘riladi. Poeziyaning lirik uyg‘unligi, melanxolik notalar, qahramoning ichki kechirinmalarini tomoshabin anglashiga yordam berganini ko‘riladi. “Achchiq danak” Kamara Kamalovaning birinchi to‘liq metrajli badiiy filmi hisoblanadi.

Ijodkor bu filmni suratga olishdan oldin o‘zini multiplikatsiyon janrda ijodiy faoliyatini olib borgan. “Rahim va qo‘ng‘iz” (1967), “Quyosh nuri”(1971) va “Velosiped qochib ketti”(1974) kabi qog‘irchoqli multfilmlari muallifi. K.Kamalova 1983 yilda o‘zining ijod na`munalari bo‘lmish “Achchiq danak”, “O‘zgalarning baxti”, “Ertaga chiqasanmi?” nomli filmlari uchun Lenin komsomolining mukofoti laureati bo‘lgan. [3]

“Achchiq danak” filmi o‘zining stili, monerasi bilan ijodkorning oldingi ishlarining davomi shakli. Nargiza ismli bosh qahramon nozik bilan nafosat bilan filmda jilovlanib turadi. 12-13 yosh atrofidagi Nargiz o‘zini moviy osmon bo‘ylab sayr etayotgan pushti pulutlarda yashayotganday his qiladi. Psixologiq nuqtai nazaridan bolalarning 10 yoshdan 16 yoshga qadar, o‘smirlarning o‘tish periudi hisoblanadi. Kartinada o‘smirning o‘tish davrida hayotga real qaray boshlashini ko‘ramiz. Nargizaga uning o‘rtog‘i bo‘lmish Erkin ismli bolani yoqtirib qolgan.

Uning eng yaqin do‘sti Lali yozgi ta`tilda buvasining yoniga keladi. Lali qizil baxt qushiga juda ham ishonadi, tabiati beg‘ibor, do‘stiga sodiq bo‘lgan qiz. Hich kimni ranjitgisi kelmaydi, hammaga qo‘lidan kelgancha yordam beradi. Lekin Nargiza Lalini tushunmidi, Erkindan hafa bo‘lgan payti ichidagi dardini aytadi, u bilan yarashganda dugonasini yodidan chiqarib o‘zini hayoliy sevgan odamni oldiga ketadi. Filmda yosh bolalarga hos topilmalarga boy. Badiiy yechimlar tasviriy uyg‘unlik filmni har daqqiqasida bilinadi. Misol qilib Lalining dugonasidan ko‘ngli qolganda uning soy bo‘yida yig‘lashni suvda suzayotgan toshbaqa bilan kantrast holda berilgan.

Tomoshabin biladiki dugonasi toshaqa misol beg‘amligini misol qilib tasviriy ifodalab o‘yilgan. Erkinning shoxligi, hammani urishtirib qo‘yishni, g‘uromlik bilan bo‘lsa ham hamma narsadan g‘olib chiqishini, Nargizagani ko‘nglini ovlab, achchiq mevani ham shirin deb yeb unga havola qilishilarini bu voqealarning hammasi obrazni ochishga katta ahamiyatga ega. Rejissyorning rollarni ijro etishga tanlangan yoshlarni aktyorlik qobilyatlariga to‘la qonlik bilan ochishda ishlagani ko‘rinib turadi.

Mazkur film bolalar qalbida atrof-muhitga mehr uyg‘otish, ezgulik va yomonlik, go‘zallik va qabohat kabi tushunchalarni ongiga singdirishga xizmat qiladi.

[3] https://www.kino-teatr.ru/kino/director/sov/35169/bio/

Bir kuni Nargiz baland qoyalar uzra parvoz qilayotgan Qizilqushni ko‘rib qoladi. Buni do‘stlari va Erkinga aytgan edi, ular baxt qushini o‘z ko‘zlari bilan ko‘rish uchun qoya tomon chopadi.

Qizilqush xuddi bir xavfni sezgandek, hali hanuz qoya tosh uzra uchar, inida unga talpinayotgan yagona poloponini begona ko‘zlardan himoya qilishga intilardi.[4] Nargiz obrazi hayotidagi hayoliy sevgiga real nazar bilan ko‘ra boshlashi bilan film yakunlanadi. To‘g‘ri ota-onalar faqat kirib chiquvchi personajlar kabi gapda, bir qancha kadrda ko‘rinishadi.

Filmni qizchaning ko‘zi bilan ochib berilgani taqsirga loyiq. Kadrlarning har biri bolalar dunyo qarashini ochib bergan qaratilganligi shubhasiz. Qahramonlar bolalar hayotini shakllashda, ozmi ko‘pmi miqdorda fikrlashga olib keladi. Kino san`ati asarlari to‘la ilm beradi degan fikrdan yiroq.

Moddiy qashshoqlik ayb emas, ma`naviy qashshoqlik gunohi azimdir deb Mark Aranovich Rubiyshteyn bejiz aytmagan. Ma`naviyat qashshoqlik bu inson ongining tasavurlardan holi shakli, faqatgina tirik qolish uchun ovqat yemoq kabidir. Ma`naviyatimizni rivojlantirishga har bir inson o‘z hissasini qo‘shishi darkor.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO‘YXAT:

1. https://uzpedia.uz/pedia/ozbekfilm_2
2. UzACADEMIA №18, Volum2 2, ISSUE 8(18), JULY 2021, B-18
3. https://www.kino-teatr.ru/kino/director/sov/35169/bio/
4. A.Ishoqov “Kinomatografiya tarixi(Lavhalar)” “Zilol buloq” nashiriyot, Toshkent 2019 y, B:96

[4] A.Ishoqov “Kinomatografiya tarixi(Lavhalar)” “Zilol buloq” nashiriyot, Toshkent 2019 y, B:96

TA'LIM MUASSASALARI O'SMIR-YOSHLAR IJTIMOIYLASHUVI SAMARADORLIGINI O'SHIRISHNING AFZALLIKLARI

Yuldosheva Xulkar
The faculty of English philology, 1st year student, Uzbekistan state world language university
Bannopova Zulxumor Xatamovna
Scientific adviser senior teacher philology faculty Uzbekistan state world language university

Abstrakt: *O'zbekistonda yoshlar bilan ishlash, ularning manfaatini himoya qilish va har tomonlama qo'llab-quvvatlash, ularning siyosiy, huquqiy ongini va madaniyatini yuksaltirish, siyosiy jarayonlarga faol jalb qilish, yoshlar o'rtasida tadbirkorlikni rivojlantirish, yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirish bugungi kundagi dolzarb masaladir.*

Kalit so'zlar: *Yoshlar, ijtimoiylashuv, samaradorlik, davlat siyosati, madaniyat.*

SOCIALIZATION OF ADOLESCENTS IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS THE BENEFITS OF INCREASING EFFICIENCY

Abstract: *Working with young people in Uzbekistan, protecting their interests to make and comprehensive support, their political, legal raising awareness and culture, active involvement in political processes to do, to develop entrepreneurship among young people, about young people implementation of state policy is an urgent issue today.*

Key words: *Youth, socialization, productivity, public policy, culture*

СОЦИАЛИЗАЦИЯ ПОДРОСТКОВ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ ПРЕИМУЩЕСТВА ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ

Абстракт: *Работа с молодежью Узбекистана, защита ее интересов оказывать и всестороннюю поддержку, их политические, правовые повышение осведомленности и культуры, активное участие в политических процессах делать, развивать предпринимательство среди молодежи, о молодежи Реализация государственной политики является сегодня актуальным вопросом.*

Ключ слова : *Молодежь, социализация, производительность, государственная политика, культура*

Ma'lumki, ikki yil muqaddam O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev tashabbusi bilan O'zbekiston yoshlar ittifoqi tashkil qilindi hamda 30-iyun sanasi mamlakatimizda "Yoshlar kuni" deb e'lon qilindi.

Bundan tashqari, O'zbekiston amaliyotida butunlay yangi tizim, ya'ni yoshlarning turli dolzarb muammolarini o'rganish bilan shug'ullanadigan maxsus – Yoshlar muammolarini o'rganish va istiqbolli kadrlarni tayyorlash instituti tashkil etildi.

Ushbu muassasaning O‘zbekiston Respublikasi huzuridagi Davlat boshqaruv akademiyasi qoshida tashkil etilganligi institutning ilmiy-metodik va tahliliy-tadqiqot faoliyatini zamon talablariga mos shakllantirilishi uchun asos bo‘ldi.

Yoshlar siyosati sohasidagi muhim yo‘nalishlardan biri sifatida muhtaram hukumatimiz tomonidan yoshlarga e’tiborni kuchaytirish, ularni madaniyat, san’at, jismoniy tarbiya va sportga keng jalb etish, ularda axborot texnologiyalaridan foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirish, yoshlar o‘rtasida kitobxonlikni targ‘ib qilish masalalariga hozirda juda katta e’tibor qaratilmoqda.

Bilamizki, yoshlar barcha davrlarda jamiyatning intiluvchan, harakatchan faol qatlami sifatida e’tirof etib kelingan. Davlat tomonidan yoshlarning mamlakat manfaatlari yo‘lida erkin ijtimoiylashuvi va o‘zini samarali namoyon etishi uchun maqbul sharoit va imkoniyat yaratish borasida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar tizimi bevosita yoshlarga oid davlat siyosatini anglatadi.

O‘zbekistonda yoshlar tarbiyasi, ularning ma’naviyatini, huquqiy ongini va madaniyatini, bilim va dunyoqarashini yuksaltirish, yoshlarda yangicha tafakkur madaniyatini shakllantirish asosida olib borilmoqda.

O‘zbekistonda bozor munosabatlariga asoslangan, demokratik, huquqiy, ijtimoiy davlat va fuqarolik jamiyatini barpo etish hamda davlatimiz tomonidan olib borilayotgan siyosatda barkamol insonni, barkamol avlodni tarbiyalash masalasiga davlat va jamiyat taraqqiyotidagi ustuvor masala sifatida qaralmoqda.

O‘zbekistonning kelajagi, uning istiqboli, eng avvalo yoshlarni barkamol qilib tarbiyalash, ularning aqliy, axloqiy va jismoniy kamol topishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish masalasiga bevosita bog‘liq bo‘lib, O‘zbekistonning yoshlar sohasidagi siyosati quyidagi asosiy yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi:

1. Yoshlarni jismonan va aqlan sog‘lom bo‘lib o‘sishini ta’minlash.

2. Ularga tadbirkorlik, ishchanlik, mustaqil fikr yuritish qobiliyatini hayotdagi birinchi qadamlaridanoq singdirish.

3. Har bir yoshni o‘z Vataniga muhabbat va mehr, sadoqat va fidokorlik ruhida tarbiyalash.

4. Bu mehr-muhabbat va sadoqatning ildizi chuqur bo‘lishi uchun yoshlar o‘z millati, o‘z yurti tarixini, urf-odatlari, an’ana va qadriyatlarini hamda uning jahon sivilizatsiyasi tarixiy taraqqiyotidagi o‘rnini har tomonlama bilishini ta’minlash.

5. Sport va jismoniy tarbiyani rivojlantirish, sportdan mamlakat va millatni ulug‘lovchi xolis vosita sifatida foydalanish.

Yoshlarda yangicha tafakkur madaniyatini shakllantirish masalasining davr ruhi bilan uyg‘unlashib borishini T.Mahmudov quyidagicha e’tirof etadi: “Yoshlar hayot maydoniga qadam qo‘yayotgan ekanlar, qaysi tomonga qaraydilar (orqagami, oldingami), kimga ergashmoqdalar, nimani orzu qilmoqdalar, o‘z yoshlik kuchi, iste’dodi va imkoniyatlarini nimaga sarf qilmoqdalar – bular bevosita millat va mamlakat istiqbolini belgilovchi masaladir.

Ana shu ma’noda yoshlarga befarqlik istiqbol mevasining ildiziga bolta urish bilan barobar bo‘lardi. Yoshlarda yangicha tafakkur madaniyatini shakllantirish jamiyatimiz hayotida vujudga kelgan bir qator vazifalarni hal etishni ko‘zda tutadi.

Eng avvalo, mamlakatimizda bozor munosabatlari jadal shakllanishi sharoitida yoshlarimiz ongida unga mos iqtisodiy tafakkurni shakllantirish talab qilinadi. Ikkinchidan, yoshlarimiz ongida hozirgi zamon fan-texnikasi va texnologiyasi yutuqlarini egallash zarurligi shakllantiriladi.

Uchinchidan, demokratik qadriyatlarni yoshlarimiz ongiga singdirish ham amaliy ahamiyatga ega bo‘lib, demokratik qadriyatlarni egallash ularni mustaqil fikrlashga, jamiyatda o‘z o‘rnini topishiga, o‘z-o‘zini anglashiga va erkin faoliyat ko‘rsatishlariga imkon beradi.

Xorijiy tillarni, yangi zamonaviy texnika va texnologiyalarni o‘zlashtirish, bu omillarni tadbirkorlik va ishbilarmonlik bilan uyg‘unlashtirish ham eng ustuvor masalalardan biri sanaladi.

Ushbu maqsadni amalga oshirishda jamiyatdagi barcha fuqarolar, eng avvalo jamiyatdagi eng faol, izlanuvchan, ishbilarmon va tadbirkor ijtimoiy qatlam bo‘lgan yoshlar, shu bilan birgalikda, uyushmagan yoshlar bilan olib boriladigan ishlarni tizimli ravishda tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mahmudov T. Mustaqillik va ma’naviyat. Toshkent, Sharq, 2001 yil, 120 bet.

2. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta’minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi ma’ruzasi. Samarqand gazetasi, 2016 yil 10-dekabr, 3-bet.

3. Yangi O‘zbekiston gazetasi – № 9 (1070), 2024 yil 13-yanvar, 1-bet.

4. R.S.Qosimov, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining maslahatchisi, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi rektori.

TA'LIMNING JAMIYAT TARAQQIYOTIDAGI O‘RNI.

Yunusova Nargiza Baxodir qizi
IIV -2 sonli toshkent akademik litseyi ingliz tili o`qituvchisi .

Annotatsiya: *Ta'lim insoniyat hayotining muhim omillaridan biri bo‘lib, jamiyat rivoji va barqarorligining asosi hisoblanadi. Har bir jamiyatda ta'lim tizimining rivoji faqat individlarning bilim va ko‘nikmalarini oshirishni emas, balki ijtimoiy tenglikni ta'minlash, iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantirish va umuminsoniy qadriyatlarni targ‘ib qilishni ham o‘z ichiga oladi. Shu sababli, ta'limni rivojlantirish masalasi davlat siyosatining muhim yo‘nalishi bo‘lishi lozim.*

**Kalit so`zlar:** *ta`lim, jamiyat, kadrlar, ijtimoiy tenglik, demokratiya.*

Ta'limning iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyati

Zamonaviy dunyoda ta'lim iqtisodiy taraqqiyotning ajralmas qismidir. Yuqori malakali kadrlar tayyorlash, innovatsiyalarni rivojlantirish va texnologik taraqqiyotni qo‘llab-quvvatlash uchun ta'limga katta e'tibor qaratiladi. Ma'lumotlarga ko‘ra, yuqori ta'lim darajasiga ega mamlakatlarda ishlab chiqarish samaradorligi yuqori bo‘lib, bu davlatlarning global bozor raqobatbardoshligiga ijobiy ta'sir ko‘rsatadi.

Bundan tashqari, ta'lim ijtimoiy tenglikni ta'minlashda muhim rol o‘ynaydi. Maktab va universitetlarning barchaga ochiq bo‘lishi, turli tabaqalar va qatlamlarga teng imkoniyatlar yaratishi ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlaydi. Shuningdek, ta'lim orqali inson huquqlari, tenglik va demokratiya kabi qadriyatlar jamiyatda targ‘ib qilinadi.

Zamonaviy ta'limdagi muammolar va yechimlar

Bugungi kunda ta'lim tizimining oldida turli muammolar mavjud. Ulardan biri – ta'lim sifatining yetarli darajada yuqori emasligi. Ko‘p hollarda o‘quv dasturlarining eskirganligi, zamonaviy texnologiyalarni qo‘llashda yetishmovchiliklar va o‘qituvchilarning malakasini oshirishdagi cheklovlar muammolarni kuchaytiradi.

Bu muammolarni hal qilish uchun davlatlar ta'lim tizimini zamonaviylashtirish, raqamli texnologiyalarni joriy etish, o‘qituvchilarning professional rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashga e'tibor qaratmoqda. Bundan tashqari, xalqaro hamkorlik va tajriba almashinuvi orqali ta'lim sohasidagi ilg‘or yondashuvlarni o‘zlashtirish muhim ahamiyatga ega.

Ta`limni oshirishning samarali yo`llari:

1. Ta'limning raqamlashtirilishi

Raqamli texnologiyalarni joriy qilish ta'limning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Elektron ta'lim platformalari, virtual darsliklar va masofaviy o‘qitish metodlari o‘quvchilarga bilim olishda qulaylik yaratadi. Buning uchun: Internet va zamonaviy qurilmalardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish. Elektron resurslar va multimedia materiallarini ishlab chiqish. O‘qituvchilarni raqamli texnologiyalardan foydalanish bo‘yicha malaka oshirish kurslarida o‘qitish.

2. O‘qituvchilarning malakasini oshirish

Ta'lim sifati ko‘p jihatdan o‘qituvchilarning bilim va tajribasiga bog‘liq. Shu bois Doimiy treninglar va seminarlar tashkil etish o‘qituvchilarga yangi pedagogik yondashuvlarni o‘rganish imkonini beradi. Tajriba almashish dasturlarini amalga oshirish, masalan, xalqaro va mahalliy darajadagi ustozlar bilan hamkorlik qilish. Motivatsiya tizimini takomillashtirish orqali o‘qituvchilarni yanada samarali ishlashga undash.

3. Innovatsion o‘qitish metodlarini qo‘llash

An'anaviy ta'lim usullari zamonaviy talablarni to‘liq qondira olmaydi. Shu bois, quyidagi yondashuvlarni joriy qilish lozim: Loyiha asosidagi ta'lim: o‘quvchilarni haqiqiy muammolarni hal qilishga jalb etish orqali amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirish. O‘yinlashtirish (gamification): o‘yin elementlarini qo‘shish orqali o‘quv jarayonini yanada qiziqarli qilish.

STEAM ta'lim: fan, texnologiya, muhandislik, san’at va matematika yo‘nalishlarini integratsiya qilish orqali ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish.

4. Ta'lim mazmunini modernizatsiya qilish

Bilimlarning yangiligi va zamonaviyligi o‘quvchilarning bozor talablariga moslashuvchanligini ta'minlaydi. O‘quv dasturlarini mehnat bozori ehtiyojlariga mos ravishda yangilash. Iqtisodiyot, ekologiya va raqamli texnologiyalar kabi sohalarga oid mavzularni kiritish. O‘quvchilarni fikrlashga undovchi va amaliyotni o‘rgatuvchi o‘quv materiallarini ishlab chiqish.

5. Qulay va inklyuziv ta'lim muhiti yaratish

Har bir o‘quvchi teng imkoniyatlardan foydalana olishi uchun ta'lim muhiti sharoitlari yaxshilanishi lozim. Ta'lim muassasalarini moddiy-texnik jihatdan mustahkamlash, zamonaviy jihozlar bilan ta'minlash. Nogironligi bo‘lgan va ehtiyojmand o‘quvchilar uchun maxsus dasturlar va infratuzilma yaratish. O‘quv jarayonida o‘quvchilarning psixologik va emotsional holatini hisobga olish, masalan, psixologik maslahat xizmatlarini kengaytirish.

Xulosa qilib aytganda, ta'lim jamiyat rivojining asosiy omillaridan biri bo‘lib, uning sifati va samaradorligi har bir mamlakatning kelajagi uchun muhimdir. Ta'lim tizimini takomillashtirish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va barqaror rivojlanishni ta'minlash uchun barcha imkoniyatlardan foydalanish lozim. Faqat shundagina ta'lim jamiyatda ijobiy o‘zgarishlarni amalga oshirishda asosiy kuchga aylanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Jahon banki hisobotlari va ta'lim bo‘yicha tahlillar: World Bank Group. World Development Report: Learning to Realize Education's Promise.

2. UNESCO ma'lumotlari va tavsiyalari: UNESCO. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives.

3. Akademik tadqiqotlar va maqolalar: Darling-Hammond, L. (2000). Teacher Quality and Student Achievement: A Review of State Policy Evidence. Education Policy Analyis Archives. Hattie, J. (2009). Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. Routledge.

TIBBIY TERMINLARNING AHAMIYATI VA QO'LLANILISHI

Lola Abdunazar Qizi
Samarqand davlat chet tillar instituti o'qituvchisi
Bozorova Shahzoda
Samarqand davlat chet tillar instituti ingliz filologiyasi va tarjimashunoslik fakulteti, 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Tibbiy terminlar tibbiyot sohasidagi maxsus atamalardir va ularning asosiy ahamiyati aniq va tushunarli bo'lishidadir. Ushbu terminlar kasalliklar, davolash usullari, diagnostika va tibbiy faoliyatlarni ifodalashda muhim rol o'ynaydi. Tibbiy terminlar ilmiy va amaliy tibbiyotda global miqyosda muloqotni osonlashtiradi, xatoliklarni kamaytiradi va tibbiyot sohasida samarali ish olib borishga imkon yaratadi. Ushbu maqola tibbiy terminlarning ahamiyati, qo'llanilishi va ularning tarixiy rivojlanishiga e'tibor qaratadi. Tibbiy terminlar nafaqat tibbiyot mutaxassislari, balki ilmiy tadqiqotlar va xalqaro tibbiyot hamjamiyatining rivojlanishida ham muhim ahamiyatga ega. Tibbiy terminlarning aniq ishlatilishi tibbiyotda kasalliklarni tez va samarali davolashga, shuningdek, ilmiy izlanishlarning ishonchliligini ta'minlashga yordam beradi.*

Kalit so'zlar: *tibbiy terminlar, tibbiy til, diagnostika, kasalliklar, xalqaro tibbiyot, davolash usullari, Patologiya, Fiziologiya, profilaktika, Farmokologiya.*

Abstract: *Medical terms are specialized terms in the field of medicine, and their main importance lies in their clarity and comprehensibility. These terms play a crucial role in expressing diseases, treatment methods, diagnostics, and medical activities. Medical terms facilitate communication on a global scale in both scientific and practical medicine, reduce errors, and enable effective work in the medical field. This article focuses on the importance of medical terms, their usage, and their historical development. Medical terms are important not only for medical professionals but also for scientific research and the development of the international medical community. The precise use of medical terms helps in the rapid and effective treatment of diseases in medicine, as well as ensuring the reliability of scientific research.*

Keywords: *medical terms, medical language, diagnostics, diseases, international medicine, treatment methods, pathology, physiology, prevention, pharmacology.*

Аннотация: *Медицинские термины — это специализированные термины в области медицины, и их основное значение заключается в их ясности и понятности. Эти термины играют важную роль в описании заболеваний, методов лечения, диагностики и медицинской деятельности.*

Медицинские термины способствуют глобальной коммуникации как в научной, так и в практической медицине, уменьшают количество ошибок и обеспечивают эффективную работу в медицинской сфере. В данной статье рассматриваются важность медицинских терминов, их использование и историческое развитие. Медицинские термины важны не только для медицинских специалистов, но и для научных исследований и развития международного медицинского сообщества. Точное использование медицинских терминов

способствует быстрому и эффективному лечению заболеваний в медицине, а также обеспечению надежности научных исследований.

Ключевые слова: *медицинские термины, медицинский язык, диагностика, заболевания, международная медицина, методы лечения, патология, физиология, профилактика, фармакология.*

KIRISH

Tibbiyot ilm-fanining rivoji insoniyat hayotida katta ahamiyatga ega bo‘lgan jarayonlardan biridir. Ushbu sohaning samaradorligini oshirishda aniqlik va tushunarlilik hal qiluvchi o‘rin tutadi. Bu borada tibbiy terminologiya tibbiyot sohasi vakillari uchun universal muloqot vositasi sifatida muhim rol o‘ynaydi. Tibbiy terminlar nafaqat shifokorlar va boshqa tibbiyot xodimlari o‘rtasidagi o‘zaro tushunishni osonlashtiradi, balki tibbiyot ilmini global miqyosda birlashtirishga xizmat qiladi.

Tibbiy terminlar - bu tibbiyot sohasiga oid maxsus atamalar bo'lib, kasalliklar, davolash usullari, tashxis qo'yish jarayonlari va boshqa tibbiy faoliyatlar bilan bog'liq tushunchalarni ifodalash uchun ishlatiladi. Ular tibbiyot tilining aniq va tushunarli bo'lishini ta'minlash, biror kasallik yoki davolash usulini global miqyosda tushunishga imkon yaratadi. Tibbiy terminlar, shuningdek, xalqaro ilmiy hamjamiyatda mutaxassislarning o'zaro aloqalarini va muloqotini yengillashtiradi.

Bugungi kunda tibbiyot terminologiyasi inson tanasi tuzilishi, kasalliklar, diagnostika usullari va davolash jarayonlarini tavsiflash uchun asosiy vosita hisoblanadi. Tibbiyotning keng qamrovli sohasi tufayli ushbu terminlarning to‘g‘ri tuzilishi va ma'nosini bilish tibbiy amaliyotda dolzarb ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, tibbiy tilning bir xilligi sog‘liqni saqlash tizimining turli bo‘g‘inlari – mahalliy shifoxonalardan tortib xalqaro tibbiy konferensiyalargacha – samarali ishlashiga imkon beradi.

Tibbiy terminlarning asosiy ahamiyati ularning aniq va qisqa bo'lishidadir. Ushbu terminlar, mutaxassislarga kasalliklarni, simptomlarni va davolash usullarini izohlashda yordam beradi. Tibbiyot sohasida har bir atama ma'lum bir fenomenni yoki jarayonni ifodalashda aniq ma'no anglatadi, shuning uchun bu sohada noto'g'ri tushunish yoki noaniqliklar juda xavfli bo'lishi mumkin.

Tibbiy terminlarning xalqaro miqyosda umumiy qabul qilingan bo'lishi tibbiyotning rivojlanishiga va zamonaviy tibbiyot amaliyotiga katta ta'sir ko'rsatadi. Bunga misol sifatida, tibbiy tadqiqotlar, ilmiy maqolalar va darsliklar yaratish jarayonlarini ko'rsatish mumkin. Ma'lumotlar almashinuvi va tibbiyotning global rivojlanishi uchun tibbiy terminlarning to'g'ri va aniq ishlatilishi muhim ahamiyatga ega.

Adabiyotlar tahlili va Metodologiyasi

Tibbiy terminologiyaning tarixi ming yillar avvalga borib taqaladi. Qadimgi yunon olimlari va shifokorlari, jumladan, Gippokrat va Galen, tibbiyotning ilmiy asoslarini yaratishda yunon va lotin tillaridan foydalanganlar. Bu tillar o‘zining ilmiy tugal va tuzilmalarga boyligi bilan tibbiyot atamalari uchun qulay asos bo‘lib xizmat qilgan. Shu sababli, ko‘plab hozirgi zamon tibbiy atamalari aynan ushbu qadimiy tillardan kelib chiqqan. Masalan, "kardiologiya", "gastrit", "artrit" kabi terminlar kelib chiqish tarixiga ko’ra

grek tilidan kelib chiqqan bo'lsa, "fiziologiya", "terapiya", "leykimiya", "trombotsit" kabi terminlar Lotin tilidan kelib chiqqan.

Bugungi kunda tibbiy terminologiya faqatgina lotin va yunon so‘zlariga emas, balki ingliz tilidan olingan zamonaviy ilmiy atamalar bilan ham boyitilmoqda. Texnologiya va innovatsiyalar rivojlanishi bilan tibbiyotda yangi atamalar paydo bo‘lmoqda, masalan, genomika, telemeditsina va biotexnologiya bilan bog‘liq terminlar. Shu sababli, tibbiy xodimlar zamonaviy terminologiya bilan tanish bo‘lishlari zarur. Jumladan, "miokard", "gastroenterolog", "adenoma", "laboratoriya" kabi ingliz tilidan o‘zlashgan so‘zlar har tibbiyot xodimi uchun tanish va ularning kundalik ish faoliyatida tez tez duch keladigan so'zlardir.

Tibbiy terminlar barcha sohalarda, jumladan klinik amaliyotda, ilmiy-tadqiqot ishlarida, diagnostika, davolash va profilaktika jarayonlarida qo'llaniladi. Tibbiyotda ishlatiladigan terminlar ko'plab tarmoqlarga bo'linadi, jumladan:

1. Anatomiya: Tana tuzilishi va uning qismlari bilan bog'liq atamalar. Masalan, "qon tomirlar", "miya", "o'pka" kabi atamalar anatomiya sohasiga kiradi.
2. Fiziologiya: Organizmning normal funktsiyalarini tasvirlovchi atamalar. Masalan, "qon aylanishi", "nafas olish" kabi atamalar.
3. Patologiya: Kasalliklar va ularning sabablari bilan bog'liq atamalar. Masalan, "rak", "yallig'lanish", "infektsiya".
4. Farmakologiya: Dori-darmonlar va ularning ta'sirini tasvirlovchi atamalar. Masalan, "antibiotiklar", "analgetiklar", "antiseptiklar".
5. Tashxis va davolash: Kasalliklarni aniqlash va ularni davolashga oid atamalar. Masalan, "rentgen", "EKG", "operatsiya".
6. Psixiatriya: Ruhiy holatlarni tasvirlovchi terminlar. Masalan, "depressiya", "anksiyetete", "psixoz".

Tibbiy terminlarning aniq va to'g'ri ishlatilishi klinik amaliyotda muhimdir. Misol uchun, tibbiy xatoliklar ko'pincha noto'g'ri tashxis qo'yish yoki davolash usullarini noto'g'ri tanlashdan kelib chiqadi. Shuningdek, ilmiy tadqiqotlarda ham tibbiy terminlarning aniq ishlatilishi ma'lumotlar ishonchliligi va natijalarining to'g'riligini ta'minlaydi.

Tibbiy Terminlarning Tarixi

Tibbiy terminlar qadimgi davrlarda ham mavjud edi, ammo ular zamonaviy tibbiyotda ishlab chiqilganiga qadar, oddiy xalq tili va lokal dialektlarga asoslanib ishlatilgan. Tibbiy sohada terminologiyaning rivojlanishi alohida tarixiy bosqichlarga ega. Masalan, qadimgi Yunonistonda "medicina" atamasi ishlatilgan, bu so'z "shifo berish" ma'nosini anglatadi. O'rta asrlarda esa arab mutaxassislari, masalan, Ibn Sina (Avitsenna) tibbiyot sohasida terminologiyani rivojlantirishda muhim rol o'ynagan.

Zamonaviy davrda esa, tibbiy terminlar ko'pincha lotin va yunon tillaridan kelib chiqqan, chunki bu tillar o'sha davrda ilmiy va tibbiy sohada keng tarqalgan edi. Bugungi kunda esa tibbiy terminlar xalqaro tizimda, xususan, "International Classification of Diseases" (ICD) va "Anatomical Therapeutic Chemical Classification System" (ATC) kabi tizimlar asosida qo'llaniladi.

Xulosa

Tibbiy terminlar tibbiyot sohasida yuqori darajadagi aniq va samarali muloqotning ta'minlanishida muhim ahamiyatga ega. Ular kasalliklar, davolash usullari va boshqa tibbiy jarayonlar haqida to'g'ri tushuncha yaratishga yordam beradi. Tibbiy terminlarning qo'llanilishi, shuningdek, ilmiy va amaliy tadqiqotlarda natijalarning aniq va ishonchli bo'lishini ta'minlaydi. Shunday qilib, tibbiy terminlarning to'g'ri ishlatilishi tibbiyot sohasida eng yuqori samaradorlikka erishish uchun zarurdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. McCance, K. L., & Huether, S. E. (2019). Pathophysiology: The Biologic Basis for Disease in Adults and Children. Elsevier Health Sciences.
2. Gray, H., & Lewis, W. H. (1918). Gray's Anatomy: The Anatomical Basis of Medicine and Surgery. The Williams & Wilkins Company.
3. ICD-10 Classification of Diseases, World Health Organization (WHO), 2023.
4. Avitsenna (Ibn Sina). (1999). The Canon of Medicine (translated by Laleh Bakhtiar). Kazi Publications.
5. Dorland's Illustrated Medical Dictionary, 32nd edition. (2012). Elsevier.

TERMIN VA UNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Mannobova Lola Abdunazarovna
Ingliz tili o'qitish metodikasi kafedrasi o'qituvchisi
Hamroqulova Ruxshona Ilhom qizi
SamDChTI "Ingliz filologiyasi va tarjimashunoslik" fakulteti 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada O'zbek va Ingliz tillarida terminologiyaning o'rganilishi va ularning tarjimasi, shuningdek, ikki til o'rtasidagi terminologik farqlar tahlil qilinadi. Hozirgi kunda, globalizatsiya va ilmiy-texnikaviy rivojlanish jarayonlari tufayli, har bir tilda o'ziga xos terminologiya shakllanmoqda, ammo ko'plab sohalarda ikki til o'rtasida o'zaro aloqalar va o'xshashliklar ham mavjud. O'zbek tilidagi ilmiy, texnik va ijtimoiy sohalardagi terminlar ingliz tilidan keng miqyosda tarjima qilinmoqda, ammo bu jarayonni amalga oshirishda yuzaga keladigan muammolar va terminologik tafovutlar hali ham dolzarb masalalardir.*

Ingliz tilida ilmiy va texnik terminlarning mavjudligi va ularning dunyo miqyosidagi ta'siri sababli, ko'plab terminlar to'g'ri va aniq tarjima qilishni talab qiladi. Biroq, O'zbek tilida bu sohada hali ham ba'zi noaniqliklar mavjud. Mazkur tadqiqotda, O'zbek va Ingliz tillaridagi terminlarning o'xshashliklari, farqlari va tarjimadagi muammolarni tahlil qilish orqali, ikki til o'rtasida terminologiyani o'rganish darajasi aniqlanadi.

Ushbu ishda terminologiyaning tarjimasi va o'rganilishi, ilmiy, texnik va ijtimoiy sohalarda yuzaga keladigan o'zaro tafovutlar, shuningdek, O'zbek tilining o'ziga xos xususiyatlari o'rganiladi. Tadqiqot natijalari ilmiy-texnik sohalarda terminologik izchillikni yaratish va ikki til o'rtasidagi terminologik aloqalarni yaxshilash bo'yicha amaliy tavsiyalar beradi.

Kalit Sozlar: *Terminologiya, tarjima, O'zbek tili, Ingliz tili, ilmiy terminlar, texnik terminlar, tilshunoslik, globalizatsiya.terminlar, terminlar xususiyatlari, terminlar tarixi, tilshunoslik.*

Abstract: *This article explores the study of terminology in Uzbek and English, as well as their translation, and analyzes the terminological differences between the two languages. In today's world, due to globalization and scientific-technical developments, each language is forming its own unique terminology. However, in many fields, there are also interactions and similarities between the two languages. Terminology in scientific, technical, and social fields in Uzbek is widely being translated from English, but the challenges and terminological discrepancies that arise during this process remain relevant issues.*

Due to the presence of scientific and technical terms in English and their global impact, many terms require accurate and precise translation. However, there are still some ambiguities in this area in the Uzbek language. This study analyzes the similarities, differences, and translation challenges of terms in both Uzbek and English, and aims to determine the level of terminology research between the two languages.

The paper explores the translation and study of terminology, the mutual differences that arise in scientific, technical, and social fields, as well as the unique features of the Uzbek language. The research findings provide practical recommendations for creating terminological consistency in scientific and technical fields and improving terminological relations between the two languages.

Keywords: *terminology, translation, Uzbek language, English language, scientific terms, technical terms, linguistics, globalization, terms, characteristics of terms, history of terms, linguistics.*

KIRISH

Terminologiya — bu ma'lum bir soha yoki faoliyatga oid atamalar va ularning ta'riflarini o'z ichiga olgan ilmiy va amaliy fan hisoblanadi. Tilshunoslikda terminologiya so'zlarning ma'nolarini aniqlash va tizimlashtirish orqali tilning ilmiy rivojlanishiga hissa qo'shadi. Bu jarayon har bir tilning o'ziga xos xususiyatlariga qarab farq qiladi. O'zbek va ingliz tillarida terminologiyaning o'rganilish darajasi, ayniqsa, ilmiy va texnik sohalarda keng tarqalgan. Ushbu maqolada O'zbek va Ingliz tillaridagi terminologiya va terminlar o'rganilishining asosiy jihatlari tahlil qilinadi.

1. Terminologiyaning ta'rifi va ahamiyati

Terminologiya — bu ma'lum bir fan yoki sohaning maxsus atamalari to'plamidir. Har bir soha o'z terminologiyasiga ega bo'lib, u atamalarni aniqlash, tushuntirish va bir-biriga bog'lash orqali soha bilimlarini aniq ifodalashga yordam beradi. Terminologiyaning asosi so'zlarning aniq va to'g'ri ishlatilishida yotadi. Ingliz tilida bu tushuncha "terminology" deb ataladi va u biror soha yoki ilmiy faoliyat bilan bog'liq so'zlar va atamalar majmuasini anglatadi. O'zbek tilida esa "terminologiya" so'zi bir xil ma'noda ishlatiladi.

Bugungi kunda kundalik kommunikatsiya jarayonida muloqotni osonlashtiradigan so'zlar-terminlardan foydalanamiz. Har xil sohahalarda terminlar turlicha ko'rinishlarda ya'ni soha egalariga tushunarli tilda ifoda etiladi. Bundan tashqari, terminlar va umumadabiy sozlar ortasida bir nechta farqlar mavjud bolib, terminlarning o'ziga xos xususiyatlarini anglashga undaydi.

Hozirgi ozbek adabiy tili qurilishida terminologiya alohida orin va mavqega egaligi bilan ajralib turadi. Terminologiyaning til lugat tarkibidagi roli haqida ikki dunyoqarash mavjud. Birinchi g'oyaga kora, terminologiya adabiy til leksikasining mustaqil qatlami tarzida etirof etilsa, ikkinchi talimotga muvofiq u adabiy til soz boyligi tarkibidan ajratiladi, "alohida turuvchi" obekt tarzida baholanadi va nutqning turlari (sheva, jargon, jonli sozlashuv)ga tenglashtiriladi. V.P.Danilenkoning takidlashicha, terminologiya deganda umumadabiy tilning mustaqil funksional turi, yani ananaviy fan tili (fan,ilm yoki texnika tili) nazarda tutiladi [1] Fan tili umumadabiy tilning funksional sistemalaridan biri sifatida jonli sozlashuv tili va badiiy adabiyot tili tushunchalari bilan bir qatorda turadi X.Xyuellning qayd etishiga kora, terminologiya muayyan fanga oid terminlar yoki texnika sohasida qollanadigan sozlar yigindisidir. Biz terminlar manosini qayd etish orqali ular ifodalaydigan tushunchalarni ham qayd etamiz [2] Terminlar, terminologik tizimlar va terminologiya butun leksik qatlam sifatida lingvistik, mantiqiy va aniq ilmiy mazmundagi koplab asarlarning tahlil predmeti bolgan. Biroq yillar davomida terminologiya va nazariy va amaliy yonalishning turli muammolariga qiziqish doimiy ravishda ortib bordi. Bu zamonaviy tilda terminologiyaning ahamiyatini favqulodda osishi bilan bogliq bolib, bu zamonaviy jamiyatda ilm-fanning alohida rolini bevosita aks ettiradi.[3] A.Reformatskiy terminga tarif berar ekan, "... terminlar.— bu maxsus sozlardir" degan xulosaga keladi. A.V.Kalinin muayyan fanlar va kasbkorlikda ishlatiladigan sozlarni "maxsus leksika" deb

ataydi va uni ikki guruhga ajratadi: 1. Maxsus leksikaga, birinchi navbatda, terminlar kiradi. 2. Maxsus leksika tarkibiga terminlardan tashqari professionalizmlar ham kiradi. U o'z fikrini davom ettirib, "Termin bilan professionalizmlar o'rtasidagi farq shuki, termin bu muayyan fan, sanoat sohasi, qishloq xojaligi, texnikadagi tamomila rasmiy bolgan, qabul qilingan va qonunlashtirilgan biror tushunchaning ifodasidir, nomidir, professionalism esa biror kasb, mutaxassislik, kopincha jonli tilde tarqalgan, aslini olganda, tushunchaning qatiy, ilmiy tavsifiga ega bolmagan yarim rasmiy sozdir " — deydi.

Lug'aviy manosiga ko'ra termin grekcha "terminus" sozidan olingan bolib, chek, chegara degan manoni bildiradi va u malum bir sohaga oid sozlarni qisqa va londa, hammaga tushunarli tarzda yetkazish uchun xizmat qiladi. Masalan, bank, kredit, plastik karta kabi terminlar iqtisodiyotga taalluqli bolsa, maqola, tezis, iqtibos kabi terminlar ilmiy faoliyatga ishora qiladi. Diagnoz, anesteziya,rengen kabi terminlar tibbiy sohaga oid bolsa, turist, tur paket, tur operator, gid-tarjimon kabi zamonaviy biroq hozirgi kunda eng aktual sohalardan biri bolgan turizm terminlari sanaladi. Ingliz tilidan terminlarni ozbek tiliga tarjima qilishda tarjimon ahamiyat berishi kerak bolgan bir qancha jihatlar mavjud. Jumladan, grammatik jihatdan aynan tarjima qilinayotgan termin tarjima qilingan tilda tarkibiga kora mos kelmasligi mumkin. Shu bilan birga, malum bir tilda leksik birlik sifatida mavjud bolgan termin boshqa tilga tarjima qilinganda kichik sintaktik birlikka aylanib qolish ehtimoli ham mavjud. Shuningdek, tarjimon ingliz tilining madaniy oziga xosligidan kelib chiqib, tarjima qilinayotgan termin ishlatilayotgan kontekstga mos tushishini ham inobatga olishi juda muhimdir.[4]

Terminlarning kelib chiqishi ko'pincha ular yaratilgan davr va joyga bog'liq bo'ladi. Terminlar haqida ko'plab olimlar asarlar yozishgan, jumladan D.Lotte, E.Dresen, A.Lesoxin, S.Chapliqin, G.Vinokur, A.Reformatskiy va boshqalar. Ularning fundamental asarlari umumiy xarakterga ega bolib, atama nazariyasi, tilning leksik tizimidagi o'rni, shuningdek, ilmiy bilimlarning verbalizatsiyalangan birligi sifatida atamaga qoyiladigan talablarga bagishlangan edi.

"Termin" maqolasini 1922-yilda Hamza Hakimzoda Niyoziy yozgan bolib, ushbu maqola, o'ziga xos uslubda berilgan ma'lumotlar va tushunchalar bilan ajralib turadi. Maqolada o'sha davrda ilmiy terminlar, ularning mohiyati, kelib chiqishi va ulardan qanday foydalanish kerakligi haqida bahs yuritgan. Hamza Hakimzoda Niyoziy o'zining bilimini va tajribasini ushbu maqola orqali o'rtoqlashgan. Mahalliy terminologiyaning shakllanishi D.Lotte nomi bilan bogliq. Aynan u terminologiyani o'rganish zarurligini asoslagan, shuningdek terminologiyani o'rganishning tasniflash (statik) yondashuvining asoschisi bo'lgan..

Terminlarni noto'gri ishlatish, tamoyillarni bilmaslik terminologik tizimlarning tashkil etilishi va ishlashi inson faoliyatining barcha sohalarida aloqa buzilishiga olib kelishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, XX - XXI asr boshlari togrisida bahslashish mumkin. Bu turli terminologik tizimlarning rivojlanishida, terminologiyaning tegishli lingvistik, falsafiy va amaliy nazariy muammolarini ishlab chiqishda noyob davr sifatida etirof etiladi."Termin" tushunchani umumistemoldagi so zdan farqlash uchun quyidagilarga ahamyat berish lozim:

1.Termin — umumadabiy tilning faqat maxsus odamlargina ishlatadigan biror bir kichik guruh uchungina tanish bolgan so zlar hisoblanadi. Masalan:ishlab chiqarish, fan va texnika tiliga mansub lisoniy birlik, bir so z yoki so z birikmalari tushuniladi;

2.Termin stilistik jihatdan neytraldir;

3.Termin bu aniq, nominative funksiyaga ega bolib,emotsionallik,ekspenssivlik xususiyatiga mos emas;

4.Terminning manosi tushunchaga tengdir;

Aslida termin va umumadabiy tildagi so zlarni bir biridan farqlamoqchi bo'lsak, bu borada o'sha soha bilan shug'ullangan olimlarning fikrlariga, nazaryalariga etibor qaratishimiz kerak.Terminologiya sohasi yangi sohalardan hisoblanmasa ham termin tarifi xususida ilmiy adabiyotlarda ko pgina mulohazalar bildirilgan. O.Vinokuming fikricha, termin - har doim aniq va ravshan. Terminlar sistemasi tili ongli shakllantiriladi. Zero, termin o'z-o'zidan paydo bolmaydi, balki u jamiyatga zarurligi, unga ehtiyoj mavjudligi bois yaratiladi. O zbek tilshunos olimi A.Hojiyev o zining terminga bergan tarifida ,termin — bu fan texnika yoki boshqa sohaga oid narsa haqidagi tushunchani aniq ifodalaydigan ishlatilish doirasi maxsus sohalar bilangina chegaralanadigan so z yoki so z birikmasi deb aytib o tgan [5].

Ingliz tilida terminologiya o'rganilishi, asosan, quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

1. Leksikografiya: Bu, ingliz tilidagi so'zlar va atamalarni tizimlashtirish va ularning ma'nolarini aniq ifodalashni o'z ichiga oladi.
2. Kompyuter va informatika: Ingliz tilida texnik va ilmiy sohalarda yangi terminlarning paydo bo'lishi va ularning globallashuvi.
3. Fanlararo terminologiya: Bir necha sohalar orasida umumiy terminlar va ularning ifodalari o'rganiladi, bu esa ilmiy hamkorlikni osonlashtiradi.

3. O'zbek tilida terminologiya o'rganish

O'zbek tilida terminologiyaning rivojlanishi va tizimlashuvi ingliz tiliga nisbatan sekinroq bo'ldi. O'zbekiston mustaqil bo'lishi bilan ilmiy va texnik sohalarda o'zbek tilidagi terminologiyaning o'rganilishiga katta e'tibor berildi. O'zbek tilidagi terminologiyaning rivojlanishida davlatning ilmiy va texnik sohalarda milliy tilni saqlab qolish, tarjima va lingvistik yangilanishlarga qaratilgan sa'y-harakatlar alohida ahamiyat kasb etadi.

O'zbek tilida terminologiya o'rganilishining asosiy yo'nalishlari quyidagilardir:

1. Milliy va global terminlar uyg'unligi: O'zbek tiliga inglizcha terminlarning kirib kelishi va ularning mahalliylashtirilishi.
2. Adabiyotlar va lug'atlar: O'zbek tilida turli ilmiy va texnik sohalarga oid lug'atlar va terminologik resurslarning yaratilishi.
3. Tarjima va adaptatsiya: Ingliz tilidagi terminlarning o'zbek tiliga tarjima qilinishi va ularga mos keladigan terminlarning aniqlanishi.

Bundan tashqari terminlarning asosiy xususiyatlarini quyidagi toifalarga ajratish mumkin:

1. Mano jihatidan:

Aniqlik: Terminlar muayyan sohada aniq va bir manoli bolishi kerak. Bu mano boshqa sohalarda ishlatilganida ham ozgarmaydi. Masalan, "hujayra" termini biologiya sohasida aniq bir ma'noni bildiradi va boshqa sohalarda ishlatilmaydi.

Bir manolilik: Terminlar imkon qadar bir manoli bolishi kerak, yani bir xil soz turli manolarda ishlatilmasligi kerak. Bu sohada tushunmovchiliklarning oldini olishga yordam beradi.

Umumiylik: Terminlar muayyan sohada keng tarqalgan bolishi va kopchilik tomonidan tushunilishi kerak. Bu ularning ishlatilishi va samaradorligini oshiradi.

Rasmiylik: Terminlar kopincha rasmiy tilga xos bo'lib, ular oddiy tilga nisbatan kamroq ishlatiladi. Bu ularga oziga xos ogirlik va ahamiyat baxsh etadi.

O'ziga xoslik: Har bir sohada oziga xos terminlar mavjud bolib, ular boshqa sohalarda ishlatilmaydi. Bu terminlarni aniqlash va ularning manosini tushunishni osonlashtiradi.

2. Shakl jihatidan:

Qisqalik: Terminlar qisqa va tushunarli bolishi kerak. Bu ularni eslab qolish va ishlatishni osonlashtiradi.

Tushunarlilik: Terminlar oz manosini tushunishni osonlashtiradigan tarzda shakllantirilishi kerak. Kopincha ular lotin yoki yunon tilidan olingan ildizlarga asoslanadi.

Zamonaviylik: Terminlar zamonaviy tilga mos kelishi va oziga xos uslubga ega bolishi kerak. Yangi tushunchalar va texnologiyalar paydo bolganda, yangi terminlar yaratilishi yoki mavjud terminlarning manosi kengaytirilishi mumkin.

3. Ishlatilish jihatidan:

Togri ishlatilish: Terminlar oz manosiga mos ravishda togri ishlatilishi kerak. Bu ularning aniqligini va samaradorligini taminlashga yordam beradi.

Kontekstga moslik: Terminlar kontekstga mos ravishda ishlatilishi kerak. Yani ularni qanday vaziyatda ishlatish kerakligini tushunish muhim.

Tushunarlilik: Terminlarni tushunish uchun aniq tariflar va misollar berish kerak.

Xulosa

Termin va terminologiya ilmiy, texnik, ijtimoiy va boshqa sohalarda to'g'ri va aniq tushuncha va izohlashni ta'minlash uchun muhim ahamiyatga ega. Terminologiya, biror soha yoki fan bo'yicha maxsus so'zlar va ularning ma'nolarini o'rganish va tizimlashtirish jarayoni sifatida, sohaning rivojlanishini va o'zaro aloqa qilishni osonlashtiradi.

Terminlarning to'g'ri qo'llanilishi ilmiy izlanishlar, ta'lim va amaliyotda aniq va izchil kommunikatsiyani ta'minlaydi. Shu bilan birga, tarjima jarayonida terminlarning noaniqliklari va farqlari kutilgan natijalarga erishishda qiyinchiliklar tug'dirishi mumkin. Bu, ayniqsa, ikki yoki undan ortiq tillar o'rtasida terminologik aloqalar o'rnatishda muhim masala bo'lib, madaniy va lingvistik tafovutlar, hamda terminlarning kontekstual ahamiyatiga bog'liq bo'lishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, termin va terminologiyaning o'rganilishi va aniq qo'llanilishi har bir til va sohaning rivojlanishi, samarali ilmiy va texnik aloqalar o'rnatish, shuningdek, xalqaro hamkorlik va bilim almashinuvi uchun zaruriy omil hisoblanadi. Shu sababli, terminologiya sohasidagi ilmiy izlanishlar va tarjima ishlarini yanada takomillashtirish, ikki

til o'rtasidagi terminologik farqlarni kamaytirish va o'zaro tushunishni mustahkamlash dolzarb masala hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Dadaboyev H.. O'zbek terminologiyasi. –Toshkent: Yoshlar, 2019.

2. Danilenko V.P. Russkaya terminologiya.- M.:Nauka, 1977.400 st 3

3. Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. Общая терминология. Вопросы теории / отв. ред. Т. Л. Канделаки. Изд. 2-е, стереотип. М. : Едиториал УРСС, 2003. С. 14.

4. Mannobova L.A. Ingliz tilidagi turizm terminlari va ularning o'zbek tiliga o'girilishi// O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI 20.11.2024, 34-son

5. Hojiyev A.. O'zbek tilining izohli lug'ati. M. :Rus tili, 1981

FINLANDIYA TAJRIBASI ASOSIDA O‘ZBEKISTONNING MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA FOYDALANILGAN DIDAKTIK O‘YINLAR

Musulmonova Viloyat
O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti 2-kurs magistri

Annotatsiya: *Maqolada Finlandiya maktabgacha ta’lim tizimi dunyoda eng samarali tizimlardan biri hisoblanishi, Finlandiya tajribasi asosida O‘zbekistonning maktabgacha ta’lim tizimida foydalanilgan didaktik o‘yinlar ularga ijodiy va mustaqil fikrlashni rivojlantirish imkoniyatlarini yaratish usullari haqida fikrlar mavjud.*

Kalit so‘zlar: *maktabgacha ta’lim tizimi, Finlandiya, o‘yin, tarbiyachi.*

O‘zbekistonning maktabgacha ta'lim tizimiga Finlandiya tajribasini joriy etish haqida fikr yuritish juda dolzarb va istiqbolli mavzu hisoblanadi. Finlandiya ta'lim tizimi dunyodagi eng samarali va innovatsion tizimlardan biri sifatida tan olingan.Ushbu tajribani O‘zbekistonda qo‘llash mamlakatda ta'lim sifatini oshirishga xizmat qilishi mumkin.Quyida Finlandiya tajribasining asosiy jihatlari va ular O‘zbekiston maktabgacha ta'lim tizimida qanday joriy etilishi mumkinligi muhokama qilinadi:

Finlandiyada har bir bolaning individual ehtiyojlariga e'tibor beriladi. Bolalarning rivojlanish darajasini baholash va ularning qobiliyatlarini rivojlantirish uchun maxsus dasturlar ishlab chiqiladi.O‘zbekiston maktabgacha ta’limida bolalar nutqini rivojlantirish uchun nutqiy o‘yinlar o‘tkazildi.Bolalar nutqini rivojlantirishga qaratilgan mashg‘ulotlar ularning muloqot qobiliyatlarini shakllantirish va so‘z boyligini oshirishda muhimdir. Quyida turli yosh guruhlariga mos keladigan foydali mashg‘ulotlar misollari keltiramiz:

1. Nutqiy o‘yinlar

"Nima bu?" o‘yini

-bolaga rasmlar yoki o‘yinchoqlar ko‘rsatib, "Bu nima?" deb so‘rang.

-bola javob beradi va ob'ektning rangini, shaklini yoki vazifasini tavsiflaydi.

-Masalan: "Bu nima? - Bu olma. Rangi qizil va u mazali."

"Xotiraviy so‘zlar" o‘yini

Bir so‘zni aytasiz (masalan, "kitob"), bola unga bog‘liq boshqa bir so‘zni aytadi (masalan, "kutubxona"). O‘yin zanjiri uzoq davom etsa, bolalar so‘z birikmalari tuzishni o‘rganadi

2. She’r va qo‘shiqlarni yodlash

Bolalar uchun qisqa va qiziqarli she’rlarni o‘qib berish, so‘ng ularni birgalikda yod olish. Masalan: “Qo‘lni yuvib ovqat yeyman, har doim sog‘lom bo‘laman.” Musiqa bilan birga she’rlar va qo‘shiqlarni ijro etish bolalar nutqini ritm va intonatsiya bilan boyitadi.

3. Hikoya aytish va davom ettirish

"Hikoya yaratamiz" mashg‘uloti

Bir hikoyani boshlang, masalan: "Bir kuni o‘rmonda kichkina quyoncha yashar edi..." Bola hikoyani davom ettiradi. Bu faoliyat tasavvur va so‘z boyligini rivojlantiradi.

Rasmlardan hikoya qilish

Turli rasmlar yoki suratlar ko‘rsatib, bolaga ularning haqida gapirishni so‘rang.

Savollar bilan yordam bering:

"Bu rasmda kim bor?

U nima qilyapti?"

4. So‘z birikmalarini kengaytirish

"Qo‘shib gapir" o‘yini

Bolaga bir nechta so‘z bering (masalan: "qush", "uchmoq").

Bola ularni bog‘lab gap tuzadi: "Qush uchyapti". Keyinchalik so‘zlarni ko‘paytirib gaplarni murakkablashtirish mumkin.

5. Rolli o‘yinlar

Do‘kon yoki shifokor o‘yini

Rolli o‘yinlar orqali bolalar muloqot qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Masalan, biri sotuvchi bo‘ladi, boshqasi esa xaridor.

"Bu nechanchi? – Bu ming so‘m." kabi dialoglar yordamida bolalar nutqini boyitish mumkin.

6. Artikulyatsion mashqlar

Bolaning talaffuzini yaxshilash uchun maxsus mashqlar:

Og‘iz ochish va yopish: "Katta och og‘zingni – katta ajdarhoday".

Tilda aylantirish: Tilni yuqoriga va pastga harakatlantirish.

Shovqinli tovushlar chiqarish: “Sh-sh-sh” (shamol tovushi), “Z-z-z” (ari tovushi).

7. Nutqiy labirintlar

Bolaga bir masalni ko‘rsatib, so‘zlar yordamida uni hal qilishni so‘rang.

Masalan: "To‘rtta hayvon bor: mushuk, it, quyon, baliq. Qaysi biri suvda yashaydi?" Bu nutq bilan birga mantiqni ham rivojlantiradi.

8. Ertakni qayta so‘zlab berish

Bolaga oddiy ertak o‘qib bering (masalan, “Uchta to‘ng‘izcha”).

Keyin undan nima eslaganini so‘rang va o‘z so‘zlari bilan hikoyani aytib berishga undang.

9. Birgalikda rasmlar chizish va tavsiflash

Biror bir rasm chizib, boladan bu rasmni so‘z bilan tasvirlashni so‘rang.

Masalan: “Bu quyosh.

U sariq va dumaloq.” Keyin bola o‘zi rasm chizib, uni tasvirlab beradi.

Bu mashg‘ulotlar bolaning so‘z boyligini kengaytirish, tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qilish va o‘z fikrini ifodalash qobiliyatlarini shakllantiradi.

Nutq rivojlanish mashg‘ulotlarini bolalarning qiziqishlariga moslashtirish juda muhimdir.Maktabgacha ta’lim samaradorligiga erishish uchun bolalarning savodxonligini rivojlantirish juda muhim.

Bolalarni savodga o‘rgatuvchi mashg‘ulotlar ularning yoshiga mos ravishda qiziqarli, oson tushunarli va ijodiy tarzda tashkil etilishi kerak.

Savod o‘rganish bolalarning harflarni tanishi, so‘zlarni o‘qishi va yozishni o‘zlashtirishni o‘z ichiga oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Timoti Uoker. Finlyandiya ta'lim mo'jizasi. Toshkent: Global Books, 2023. 272 bet.
2. Samandarova Adolat. O'zbekiston-Finlandiya pedagogik hamkorligi. Journal of Modern Scientific Research, 2023 yil.
3. Nazarova Sevara. Finlandiya maktabgacha ta'lim tizimining o'ziga xosliklari. International Journal of Education, 2024 yil.
4. Pasi Sahlberg. Finn Lessons: What Can the World Learn from Educational Change in Finland? New York: Teachers College Press, 2015.
5. OECD. Education Policy Outlook: Finland. OECD Publishing, 2018.
6. Hancock, L. Why Are Finland's Schools Successful? Smithsonian Magazine, 2011.
7. Finnish National Agency for Education. National Core Curriculum for Early Childhood Education. Helsinki, 2016.
8. Timothy Walker. Teach Like Finland: 33 Simple Strategies for Joyful Classrooms. W. W. Norton & Company, 2017.
9. Walker, T. maktabgachaTeach Like Finland: 33 Simple Strategies for Joyful Classroomsmaktabgacha.
10.Niemi, H., Toom, A., & Kallioniemi, A. maktabgachaMiracle of Education: The Principles and Practices of Teaching and Learning in Finnish Schoolsmaktabgacha.
11. Hargreaves, A., & Shirley, D. maktabgachaThe Fourth Way: The Inspiring Future for Educational Changemaktabgacha.

KONSTITUTSIYA – ERKIN VA FAROVON HAYOT GAROVI

Absamatov Mirodil Zokirjon o‘g‘li

O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi Islom iqtisodiyoti va xalqaro munosabatlar fakulteti Xalqaro munosabatlar yo‘nalishi 2-bosqich talabasi Email: mirodilabsamatov1404@gmail.com Tel: +998957011420

Annotatsiya: *Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining fuqarolar va jamiyatning erkin va farovon turmushi himoyachisi ekanligi konstitutsion normalar va moddalar yordamida tahlil etiladi.*

Kirish so‘zlar: *Yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, konstitutsiyaviy huquqlar, inson huquqlari va erkinliklari, inson huquqlari bo‘yicha milliy institutlar, normalar*

KIRISH

Bosh qomusimiz qabul qilingan kun 8-dekabr har yili ko‘tarinki ruhda nishonlanadi. Bu yil mamlakatimizda O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi kuni bayrami “Konstitutsiya – erkin va farovon hayot garovi!” degan bosh g‘oya asosida keng nishonlanadi. Prezident Shavkat Mirziyoyevning 2024-yil 17-oktyabrda qabul qilingan “O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi kuni bayramiga tayyorgarlik ko‘rish va uni o‘tkazish to‘g‘risida”gi farmoyishi bilan tasdiqlangan Dastur doirasida bu borada barcha hududlarda aholining keng qatlamlari o‘rtasida O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi kuni bayramiga bag‘ishlangan ma’naviy-ma’rifiy anjumanlar, ochiq muloqot va suhbatlar, badiiy kechalar, festivallar, sayillar, madaniyat va sport tadbirlarini samarali o‘tkazish maqsadida atoqli ilm-fan namoyandalari, madaniyat va san’at arboblari, keksa va yosh avlod vakillari, taniqli sportchilarni jalb etgan holda bayram tadbirlarini amalga oshirish belgilandi.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi dinamik ya’ni, doimiy harakatdagi, o‘sish va rivojlanish xarakteriga ega bo‘lganligi tufayli 1992-yil 8-dekabrda qabul qilinganidan buyon bir necha marta qo‘shimcha va o‘zgartirishlar kiritilish bosqichidan o‘tdi. Xususan, 2023-yil 30-aprel kuni bo‘lib o‘tgan referendum natijasiga ko‘ra 1-maydan kuchga kirgan O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining yangi tahririda bosh qomusimizning erkin va farovon hayot garovi ekanligi yana bir bor qo‘shimcha moddalar, normalar va yangi huquqiy mexanizmlar bilan mustahkamlandi.

Ushbu O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining yangi tahriri Muqaddimasida inson huquq va erkinliklariga sodiqlik, fuqarolarning munosib hayot kechirishi, millatlararo va konfessiyalararo totuvlik, ko‘p millatli jonajon O‘zbekistonimizning farovonligi va gullab-yashnashini ta’minlashni maqsad etilganligi belgilangan.

Agar dunyo mamlakatlari konstitutsiyalarida insonning 110 dan ortiq huquqi qayd etilganini hisobga oladigan bo‘lsak, hozirgi kunda bu huquqlarning 90 tasi mamlakatimizning yangi tahrirdagi Konstitutsiyamizda mavjud. Shundan 40 tasi yangi konstitutsiyaviy huquqlardir. Yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 14-moddasida “Davlat o‘z faoliyatini inson farovonligini va jamiyatning

barqaror rivojlanishini ta’minlash maqsadida qonuniylik, ijtimoiy adolat va birdamlik prinsiplari asosida amalga oshiradi” deyilgani ham ko‘rsatmoqda-ki, Bosh qomusda fuqarolar farovonligi va jamiyatimizning barqarorligini ta’minlash davlat faoliyatining muhim yo‘nalishi hisoblanishi belgilangan.

Yangi tahrirdagi Konstitutsiyaning 25-moddasida rasman “o‘lim jazosi taqiqlanadi” deb aniq belgilanishi ham yurtimizda inson huquqlari keng himoya etilayotganidan dalolat beradi.

Hozirgi kunda asosiy muhokamalarga sabab bo‘layotgan mavzu hisoblangan ekologiya va atrof-muhit masalasi birinchi marta yangi tahrirda qabul qilingan Konstitutsiyamizda konstitutsiyaviy darajada ta’minlandi. Yangi tahrirdagi Konstitutsiyaning 55-moddasida “Har kim o‘z huquq va erkinliklarini qonunda taqiqlanmagan barcha usullar bilan himoya qilishga haqli” ekanligi belgilangan. Bundan tashqari, yangi tahrirdagi Konstitutsiya, agar davlatning huquqiy himoyaga doir barcha ichki vositalaridan foydalanib bo‘lingan bo‘lsa, insonning huquq va erkinliklarini himoya qiluvchi xalqaro organlarga murojaat qilish huquqini beradi.

Bu norma ham qaysidir ma‘noda fuqarolarning erkin va farovon hayoti naqadar ahamiyatli ekanligi ko‘rsatadi. Inson huquqlari bo‘yicha milliy institutlarning rolini oshirish bo‘yicha Konstitutsiyaning 56-moddasi: “Inson huquqlari bo‘yicha milliy institutlar inson huquqlari va erkinliklarini himoya qilishning mavjud shakllari hamda vositalarini to‘ldiradi, fuqarolik jamiyatini rivojlantirishga va inson huquqlari madaniyatini yuksaltirishga ko‘maklashadi. Davlat inson huquqlari bo‘yicha milliy institutlar faoliyatini tashkil etish uchun shart-sharoitlar yaratadi” muhim demokratik qadamdir.

Shuningdek, fuqarolarning bepul yuridik yordam olish huquqi konstitutsiyaviy darajada mustahkamlandi. Qiynoqlar va zo‘ravonlikning boshqa turlari konstitutsiyaviy darajada taqiqlandi. Konstitutsiyaning 26-moddasida qiynoqlar, zo‘ravonlik va boshqa shafqatsiz, g‘ayriinsoniy yoki qadr-qimmatni kamsituvchi muomala va jazolar taqiqlangan. Bu ham inson huquqlari va erkinliklarini ta‘minlashda asosiy qadamlardan biri hisoblanadi.

“Xalq davlat hokimiyatining birdan-bir manbaidir” degan konstitutsiyaviy norma asosida mamlakatimizda xalq davlat organlariga emas, davlat organlari xalqqa xizmat qiladigan, Konstitutsiya va qonun ustun bo‘lgan samarali va barqaror tizim shakllantirilmoqda.

Asosiy qonunimizda ham buyuk ne’matlar orasida eng ulug‘i — “inson uchun” degan g‘oya ilgari surilib, uni ulug‘lash, uning erkin kamol topishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish o‘z aksini topgan. Binobarin, inson manfaatlari ustuvor bo‘lgan yurtdagina yuksalish bo‘ladi, bunday davlat fuqarosi har tomonlama barkamol bo‘lib, vatan uchun, xalq uchun jonini fido qilishga tayyor bo‘ladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi davlat fuqarolari farovonligi va erkinligining garovi sifatida bosh hujjat hisoblanadi. Unda belgilangan norma va moddalar inson qadr-qimmati, sha’ni, xalqimiz tinch-totuvligini asrab-avaylassh, millatlararo va konfessiyalararo bag‘rikenglikni ilgari surish va himoya qilishga qaratilgan. Davlatda kostitutsiyaning joriy etilganligi va unga barchaning birdek amal qilishi bu

davlatning farovonligi va tinchligini ta`minlaydi. Buning uchun esa har bir shaxs huquqiy tarbiyalangan bo‘lishi va huquqiy ong va bilimlarga ega bo‘lishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston respublikasi konstitutsiyasi. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023-y., 03/23/837/0241-son.
2. Konstitutsiya – erkin va farovon hayotimiz, mamlakatimizni yanada taraqqiy ettirishning mustahkam poydevoridir. Manba:
https://econferenceseries.com/index.php/scms/article/download/5068/4959/5089
3. Yangi o‘zbekiston konstitutsiyasi va inson huquqlari sohasidagi xalqaro majburiyatlarga sodiqlik. Manba: “Yangi O‘zbekiston” gazetasining 2024 yil 9 noyabr kungi 228 (1289)-soni
4. YANGI O‘ZBEKISTON KONSTITUTSIYASI: yaratilishi, qabul qilinishi va ijro etilishi. Manba: http://nhrc.uz/oz/news/m14205
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning “O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi kuni bayramiga tayyorgarlik ko‘rish va uni o‘tkazish to‘g‘risida”gi farmoyishi. PF-53-son. 2024-yil 17-oktabr.

THE FORMATION OF AN IDEOLOGY OF SELF-AWARENESS AMONG THE INTELLIGENTSIA IN THE CONTEXT OF THE "RECONSTRUCTION" POLICY OF THE SOVIET STATE.

Ochilova Dilobar

Abstract: *By the early 1980s, crisis situations had intensified in the socio-economic and political life of the Soviet state. In the spring of 1985, the April Plenum of the Central Committee of the CPSU announced the path of radical restructuring of Soviet society, deep reform of all its spheres. At the plenum, "reconstruction" was defined as an objective need for the development of Soviet society, a vital necessity dictated by the interests of the nations and peoples living in it.*

Key words: *Soviet society, democratization, Central Committee of the CPSU, crisis.*

The democratization of society and the implementation of fundamental economic reforms were declared as components of the restructuring process. Despite attempts to change economic relations, improve public life, and carry out a number of reforms in the ideological, political, and spiritual spheres as a result of the restructuring of society, the crisis that has arisen in society has not been improved. Due to the complex conditions that arose in Uzbekistan during this period, the existing problems in all areas did not find a positive solution. In short, attempts to fundamentally reform the life of society have not yielded the desired results. However, it should be noted that during this time, communist ideology and censorship in the country were weakened and practically eliminated, creating an opportunity for the freedom of thought and press that had been expected for many years.

The First President of the Republic of Uzbekistan, I.A. Karimov, at a meeting with historians and journalists,..." The region now called Uzbekistan, that is, our homeland, is recognized not only by the East, but also by the entire world today. From this ancient and sacred land, great scholars, scientists, politicians, and military commanders have grown up. The foundations of religious and secular sciences were created and polished on this land," he said in his address that the struggle for independence, unfortunately, was understood and approached differently, but the defeat of the national liberation movement or the repression and martyrdom of many intellectuals makes it clear that the nation's striving for freedom will not stop for a second[2].

By the 1980s, under the pressure of communist ideology, the policy of repression entered a new phase. More than 11,000 Uzbek leaders and ordinary citizens were persecuted and punished for "Uzbeks' case" and "cotton case" organized by the center's employees. The life of the people became extremely difficult.

The confrontation of socio-political processes and the intensification of events have expanded their scope of influence even during the years of "reconstruction." As a result, the state of homelessness in the republic, which destroys the integrity of society, creates an atmosphere of disunity among citizens, interethnic conflicts, sometimes conflicts, especially lawlessness in state administration. The development of the social sphere, science, education, culture and healthcare remained at the lowest level in the Union. In

particular, in 1989, out of 800 schools in the Kashkadarya region, 300 were in unadapted buildings, 966 classrooms had floors, 1048 classrooms had ceilings, 113 schools lacked kitchens, and 114 school buildings were on the verge of collapse[3].

Therefore, the period between 1965 and 1985 in the former Soviet Union is also referred to in historical sources as the "stagnant period" for some subjective reasons. M.S. Gorbachev, who assumed the post of General Secretary of the Central Committee of the CPSU, also called the 20-year period a period of "stagnation" in his speech at the session. It should be noted that this concept begins to be analyzed in the literature and mass media of the social and humanities sciences of the Union, even in foreign literature. Specifically, in a two-volume monograph by Italian historian J. Boffa, one of the authors of the foreign publication, the researcher expresses his attitude towards the concept of "stagnation" in the USSR: ..." it can be said that the last decade cannot be called years of stagnation. The country has developed, especially in the field of economic development, which has allowed for the acquisition of important production indicators." J. Boffa also notes that the crisis deepened not only during the reign of Brezhnev, but also during the reign of Gorbachev.

Another foreign researcher, M.F. Burlatsky, who responded to the policy of the "reconstruction" period of the Union, sharply criticized the political system and the elite in his works. Raises social and political issues. Therefore, his work "New Thinking" gained popularity not only in the Union, but also throughout society. He commented on "stagnation" as follows:..."it is true that we have achieved military equality with the large industrial state of the modern era. But how did we achieve it? We have achieved this at the expense of technological backwardness in all sectors of the economy, disruption of agriculture, lack of organization of modern services, and not raising the standard of living of the people[4]."

Therefore, an analysis of contradictory opinions in foreign literature and the attitude of representatives of the social and humanitarian sphere of the republic towards the "reconstruction" policy shows that the policy of the former Soviet Union collapsed, and the republics within its structure began a period of independence.

Moreover, the Soviet Union's "reconstruction" policy, not based on a specific plan, began to "present" our republic with democratic principles. 1985-1990 was a crucial period in the development of national self-awareness among the Uzbek people. Although the policy of reconstruction did not bring about significant qualitative changes in the socio-political and economic life of society, nor did it provide a meaningful renewal of society, its result was a kind of national revival.

The Bolshevik-Communist command-and-control system that ruled during the Soviet era, like every other nation in the former Soviet Union, was not interested in the social activity of the Uzbek nation.

The richness of the ancient, ancient culture, customs, traditions of the Uzbek people and the presence of its deep, firm roots frightened the ideological propagandists in the Center. That is why they have always taken the path of humiliating the history and culture of the Uzbek people[5].

However, reconstruction brought life to the socio-political events in Uzbekistan, society awakened, and the forbidden curtains of national identity were removed. The

processes that began in 1985 laid the foundation for the revival and formation of ideas about independence.

In the second half of the 1980s, the socio-political situation in Uzbekistan, the rapid growth of national consciousness among the people, increased the social activity of members of society. In particular, Academician Erkin Yusupov (1928-2003) revealed the games of the Center in journalistic publications. Specifically, commenting on the causes of such disobedience, Academician E. Yusupov expressed the following opinion: "The transition to the use of administrative methods in relation to people's still strong beliefs is a consequence of moral weakness and helplessness.

" Only those who have lost trust in the masses, who cannot find the right path to the people's heart, who do not know and do not warm up to know their demands and needs, public opinion, can follow this path. The use of methods of violence against the spiritual maturity and needs of society has always been an expression of a severe anxiety about decline.

In the mid-1980s, the concept of "reconstruction" gained widespread use in our country and the world, which was an attempt to change the totalitarian system in the USSR through reforms. Although the goal and objectives of the policy of reconstruction were to solve the problems accumulated in the country in the socio-political, economic, cultural, and ideological spheres through reconstruction, the work to eliminate them was delayed.

In general, important social relations were analyzed not only by the creators of this field, but also by great scholars and religious leaders.

In Uzbekistan, the social and humanities sciences developed in connection with the achievements and contradictions of the Soviet Union during the years of "reconstruction." Education, work skills, and executive discipline in Soviet society did not meet the requirements of a highly industrialized society and modern technologies.

By this time, the urgent need to renew all aspects of socialism, its economic foundations, social life, political system, and spiritual sphere began to be felt. However, the ways, forms, and essence of the renewal process were not immediately understood. Much had to be identified, corrected, and revised in the process of the historical stage of development of Soviet society, known as "reconstruction."

REFERENCES:

1. Каримов И.А. Ўзбекистон – бозор муносабатларига ўтишнинг ўзига хос йўли. – Т.: “Ўзбекистон”, 1993. – Б. 18.

2. Искандаров И. ЎзССЖ ФА ижтимоий - гуманитар фанларнинг ҳозирги аҳволи ва уларнинг ривожланиш муаммолари// Ўзбекистонда ижтимоий фанлар. –Т.: “Фан”, 1991. – Б. 4.

3. Искандаров И. Ўз ССЖ ФА ижтимоий - гуманитар фанларнинг ҳозирги аҳволи ва уларнинг ривожланиш муаммолари// Ўзбекистонда ижтимоий фанлар. –Т.: “Фан”, 1991. – Б. 5.

4. Муҳаммедов Ҳ. ва бошқалар. Ўзбекистон давлати ва ҳуқуқи тарихи. – Тошкент.: Тасвир, 2009. – Б. 280.

5. Каримов И.А. Биз танлаган йўл – демократик тараққиёт ва маърифий дунё билан ҳамкорлик йўли. Асарлар. 11-жилд. – Т.: «Ўзбекистон», 2003. – 196-бет.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING EGILUVCHANLIK VA CHAQQONLIK SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH USLUBIYATI

Sobirova Laylo Xudayberganovna
UrDU Sport faoliyati, pedagogika va psixologiya fakulteti, Yakka kurash kafedrasi o'qituvchisi

Annototsiya: *Jismoniy faolligini oshirish shakllari, usullari hamda vositalari, biz tomonimizdan ishlab chiqilgan boshlang'ich sinf o'quvchilarining tashkiliy va mustaqil jismoniy faolligini oshirish va takomillashtirish uslubiyati umumiy o'rta ta'lim maktab yoshidagi bolalar bilan jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini tashkil qilishda qo'llanilgan va ilmiy-nazariy materiallar, o'qitish tamoyillari, mashqdan foydalanish usullari, shuningdek, jismoniy faolligini oshirish bo'yicha ilmiy va amaliy tavsiyalardan maktab ta'lim tizimida, maktab ta'lim muassasalaridagi jismoniy tarbiya dars uchun yangi o'quv dasturlari va o'quv qo'llanmalar ishlab chiqish nazarda tutilgan.*

Kalit so'zlar: *Jismoniy tarbiya, jismoniy rivojlanish, jismoniy tayyorgarlik, jismoniy sifatlar, jismoniy holat, vosita, tamoil, uslub, dars.*

Аннотация: *Формы, методы и средства повышения двигательной активности, разработанный нами метод повышения и совершенствования организационной и самостоятельной двигательной активности учащихся младших классов был использован при организации занятий по физическому воспитанию с детьми общего среднего школьного возраста и научного. и теоретические материалы, принципы обучения, методика использования упражнений, а также научно-практические рекомендации по повышению двигательной активности в системе школьного образования, новые программы занятий по физическому воспитанию в школьных образовательных учреждениях. предусматривается разработка учебных пособий.*

Ключевые слова: *Физическое воспитание, физическое развитие, физическая подготовка, физические качества, физическое состояние, инструмент, принцип, метод, урок.*

Annotation: *Forms, methods and means of increasing physical activity, the method of increasing and improving the organizational and independent physical activity of elementary school students, developed by us, was used in the organization of physical education classes with children of general secondary school age. and scientific and theoretical materials, teaching principles, methods of using exercise, as well as scientific and practical recommendations for increasing physical activity in the school education system, new curricula for physical education classes in school educational institutions and the development of training manuals is envisaged.*

Key words: *Physical education, physical development, physical training, physical qualities, physical condition, tool, principle, method, lesson.*

KIRISH

Mamlakatimizda jismoniy tarbiya va sport sohasini rivojlantirish masalasiga davlat siyosati darajasida qaralib, undan millat genofondini sog‘lomlashtirish, jismoniy va intellektual salohiyatli avlodni tarbiyalashning kafolatli vositasi va milliy istiqlol g‘oyalarini targ‘ib qilishda strategik ahamiyatga ega bo‘lgan muhim soha sifatida foydalanilmoqda. Bugungi kunda “Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo‘lib, dunyo miqyosida o‘z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo‘sh kelmaydigan insonlar bo‘lib kamol topishi, baxtli bo‘lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etish ” ustuvor yo‘nalishlardan biriga aylandi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinflardan boshlab o‘quvchilarni har tomonlama sog‘lom, mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega shaxs sifatida tarbiyalash bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri sifatida ta'kidlab kelinadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF- 4947-sonli Farmoni, 2018 yil 14 avgustdagi “Yoshlarni ma'naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta'lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-3907 sonli Qarori, 2018 yil 5 sentyabrdagi “Xalq ta'limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora- tadbirlar to‘g‘risida”gi PF-5538-sonli Farmoni, 2019 yil 16 yanvardagi “Ta'lim sifatini nazorat qilish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-4119-sonli Qarorlari hamda mazkur sohaga tegishli me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni hal qilishga ushbu dissertasiya tadqiqoti muayyan darajada xizmat qiladi.

ASOSIY QISM. Biz aynan boshlang’ich sinf o’quvchilarini tanlaganimizdan maqsad shundaki 7 yoshdan 10 yoshgacha bo’lgan davr mobaynida bu yoshdagi bolalarning jismoniy tayyorgarligiga tasir qilish yaxshi natija beradi. Lekin biz o’rgangan adabiyotlarda aynan jismoniy sifatlarning har biriga alohida to’xtalish bo’lmagan shu sababli ham biz jismoniy sifatlarga alohida to’xtalib o’tdik. Tadqiqotimiz davomida biz ikkita sifatimiz ya’ni egiluvchanlik va chaqqonlik sifatlarini rivojlantirish ustida ish olib bordik. Tadqiqotimizni asosan Bog’ot tumanidagi umumiy o’rta ta’lim maktablarida olib bording. Tadqiqotimizda asosan har bir maktabdan 80 ta o’quvchi qatnashdi. Har bir sinfdan 20 ta o’quvchidan ishtirok etishdi. Dastlab biz tadqiqotni o’tkazishdan oldin bevosita maktab o’quvchilarining jismoniy tarbiya darslarini kuzatib bordik. Kuzatuvlar natijasida shuni aniqlab oldikki jismoniy tarbiya darslarida har bir sifatga alohida to’xtalib o’tilmas ekan. Keyingi boshqichda biz maktab o’quvchilaridan tadqiqotdan oldin quyidagi mashqlardan test olib chiqdik. (3-jadval)

Boshlang’ich sinf o’quvchilarining egiluvchanlik va chaqqonlik sifatlarini aniqlash bo’yicha maxsus testlar.

Bu mashlardan ko’rinib turibdiki uchta testimiz-

1. 3x10 moksimon yugurish
2. O’ng oyoqda turib chap oyoqni 90 gradus bukilgan holatda, qo’llar oldinga uzatilgan ko’zni yumib muvozanat saqlash.
3. 80 smli 2 ta diametr chiziq plus shaklida bo’lib, chiziqlarni bosmasdan turib sakrash asosan chaqqonlik sifatining tayyorgarlik darajasini aniqlash uchun o’tkazildi.

4. Gimnastika o'rindig'idan oyoq tizzalarini bukmay oldinga egilish (oyoq ostidan pastga hisoblanadi)

5. Gimnastika narvonida osilib turgan holda oyoqlarni 90 gradus ko'tarib tushurish

6. Yotgan holda oyoqlarni 90 gradus ko'tarib qo'llarni oyoq uchiga uzatish

Bu testlar esa egiluvchanlik sifatining tayyorgarlik darajasini aniqlash maqsadida olib borildi.

(3-jadval)

T/r	Mashqlar	Me'yor	Tashkiliy uslubiy ko'rsatmalar
1.	3x10 moksimon yugurish	4 ta urinish	Fishkalardan aylanib o'tish kerak
2.	O'ng oyoqda turib chap oyoqni 90 gradus bukilgan holatda, qo'llar oldinga uzatilgan ko'zni yumib muvozanat saqlash.	2 ta urinish	Bukilgan oyoqni tushurish mumkin emas
3.	80 smli 2 ta diametr chiziq plus shaklida bo'lib, chiziqlarni bosmasdan turib sakrash	4 ta urinish	Chizziqlarni bosmasdan sakrash kerak
4.	Gimnastika o'rindig'idan oyoq tizzalarini bukmay oldinga egilish (oyoq ostidan pastga hisoblanadi)	1 ta urinish	Tizzalar bukilmasligi kerak
5.	Gimnastika narvonida osilib turgan holda oyoqlarni 90 gradus ko'tarib tushurish	2 ta urinish	Oyoqlar 90 gradus ko'tarilishi lozim
6.	Yotgan holda oyoqlarni 90 gradus ko'tarib qo'llarni oyoq uchiga uzatish	1 ta urinish	Tizzalar bukilmasdan gavda tekis holatda qo'llar uzatiladi

Boshlang'ich sinf o'quvchilaini jismoniy tarbiya darslaridan unumli foydalanish xamda salomatligini mustaxkamlash, har tomonlama jismoniy rivojlantirish va jismoniy tayyorgarlik darajasini oshirish bugungi kunda markaziy o'rinda turuvchi masalalardan biri xisoblanadi. Bolalarni mumtazam ravishda jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullantirish mazkur muammolarni bartaraf qilishning eng maqbul usuli xisoblanadi. Sport bilan shug'ullantirishda bolalarni jismoniy tayyorgarlik darajasini inobatga olgan xolda yuklamalar berish masalasi, jismoniy tayyorgarlik darajasini aniqlovchi yangi modellar usullar va texnologik vositalarni yaratilishi talabi mavjudligini ko'rsatib beradi. Shu bilan birga boshlang'ich sinf o'quvchilarining jismoniy tayyorgarligiga alohida etibor berish va jismoniy sifatlarga alohida to'xtalib o'tish zarurligini aniqlab oldik.

XULOSA.

1. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining egiluvchanlik sifatining tayyorgarlik darajasini aniqlash bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar natijasda 4x10 moksimon yugurish natijalari 16% ga, O'ng oyoqda turib chap oyoqni 90 gradus bukilgan holatda, qo'llar oldinga uzatilgan ko'zni yumib muvozanat saqlash. 25,7% ga, 80 smli 2 ta diametr chiziq plus shaklida bo'lib, chiziqlarni bosmasdan turib sakrash 44,5 % ga o'sgan va bu holat biz tomondan taklif qilinayotgan metidikaning samaradorligini anglatadi.

2. tadqiqotlar davomida jismoniy tarbiya darslarida boshlang'ich sinf o'quvchilarning salomatligini mustahkamlaydigan aerobik, egiluvchanlik va mushaklar

cho‘ziluvchanligini yaxshilashga xizmat qiluvchi stretching mashqlarini qo‘llash mexanizmi ishlab chiqilgan.

ADABIYOTLAR RO’YXATI:

1. Матвеев Л.П. Основы общей теории спорта и системы подготовки спортсменов. - Киев. Олимпийская литература, 1999. - 320 с.

2. Моисеенкова Н.Н. Нетрадиционные методы и формы оздоровления учащихся. - М.: Физкультура в школе, 1993. №6. - С.15-19.

3. Дьяконов В.В. Развитие выносливости, быстроты и силы у школьников и их воспитание на уроках физической культуры в 5 классе: Автореф. дисс... канд. пед. наук. - М., 1982. - 24 с.

4. Чухров Г.В., Дончук Н.Ф., Сатаева Ф.А., Илюшин С.Н. Коррекция физической подготовленности у младших школьников / Дети и Олимпийское движение: Материалы симпозиума, посвященного II междунар. детской Сибириаде184. - Абакан, 1995. - С. 79-81.

5. Казакова Л.А. Физическое и социальное развитие детей с ограниченными возможностями здоровья, занимающихся инклюзивным спортом. // ТиПФК, №12. - М., 2016. - С.32-34.

YOSHLARNING MA'NAVIY YUKSALISHINI TA'MINLASHDA MADANIYAT VA SAN'AT SOHASINING O'RNI

Abdullaeva Ulbosin
O'zbekiston Davlat san'at va madaniyat instituti Nukus filiali magistranti

Annotatsiya: *Mazkur maqola yosh avlodning ma'naviy rivojlanishi jarayonida madaniyat va san'at sohalarining ta'sirini keng yoritadi. Madaniyat va san'at yoshlarning axloqiy, estetik va intellektual rivojlanishiga ko'maklashadigan muhim omillar sifatida ko'rib chiqiladi. Maqolada teatr, adabiyot, musiqa, tasviriy san'at va boshqa ijodiy faoliyat turlarining yoshlar tarbiyasidagi o'rni tahlil qilinadi va bu sohalarni yanada rivojlantirish bo'yicha takliflar beriladi.*

Kalit so'zlar: *yoshlar, ma'naviy rivojlanish, madaniyat, san'at, teatr, musiqa, estetik tarbiya, milliy qadriyatlar.*

KIRISH

Madaniyat va san'at insoniyat tarixining eng qadimiy va eng muhim sohalaridan biridir. Ular nafaqat jamiyatning umumiy rivojlanishiga hissa qo'shadi, balki har bir insonning ma'naviy shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi. Yosh avlodning ma'naviy va axloqiy kamoloti esa jamiyatning kelajakdagi muvaffaqiyatlarini belgilovchi omil hisoblanadi. Shuning uchun yoshlarning ma'naviy yuksalishi masalasida madaniyat va san'at sohalarining o'rni alohida e'tiborga loyiqdir. Bu maqolada mazkur mavzuning ilmiy va amaliy jihatlari kengroq tahlil qilinadi.

Madaniyatning yoshlar ma'naviy rivojlanishidagi o'rni

Madaniyat insonlarning o'zligini anglash, jamiyatdagi o'rnini topish va qadriyatlar tizimini shakllantirishda katta rol o'ynaydi. Ayniqsa, yoshlar uchun madaniyat:

- Axloqiy me'yorlarni o'rgatish vositasi. Madaniy tadbirlar, milliy bayramlar va tarixiy joylarga tashriflar orqali yoshlar o'z xalqining o'tmishini, qadriyatlarini va an'analarini anglaydi.
- Milliy iftixorni shakllantiradi. Masalan, O'zbekistonning boy tarixiy merosi, me'morchilik yodgorliklari va xalq san'ati namunalarini o'rganish yoshlarni o'z milliy o'zligini his qilishga undaydi.

Madaniyat orqali yoshlar turli xalqlar va millatlarning madaniyati bilan tanishib, dunyoqarashlarini kengaytiradi. Bu esa ularni bag'rikeng va tushunadigan shaxs sifatida shakllantiradi.

San'atning yoshlar ma'naviy tarbiyasidagi roli

San'at nafaqat estetik zavq bag'ishlaydi, balki yoshlarning ma'naviy va intellektual rivojlanishiga ko'maklashadi. Quyida turli san'at yo'nalishlarining yoshlar hayotiga ta'siri haqida so'z yuritamiz:

Teatr va kino san'ati

Teatr va kino yoshlarni axloqiy saboqlarga, hayotiy voqealarga teran qarashga o'rgatadi. Realistik asarlar orqali yoshlar hayotiy muammolarni chuqurroq anglash

imkoniga ega bo‘lishadi. Masalan, ijtimoiy muammolarni ko‘taradigan spektakllar yoki filmlar yoshlarni insonparvarlik, adolat va haqiqat uchun kurashishga ilhomlantiradi.

Musiqa san’ati

Musiqa inson ruhiyatiga bevosita ta’sir qiluvchi kuchga ega. Milliy musiqa yoshlarning vatanparvarlik tuyg‘usini kuchaytirsa, zamonaviy musiqa esa ularning ijodiy salohiyatini rivojlantiradi. O‘zbek milliy cholg‘ulari va maqom musiqasi yoshlarga tarixiy va milliy merosni his qilish imkonini beradi.

Adabiyot

Adabiyot yoshlarning fikrlash va tahlil qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Ayniqsa, klassik adabiyot namunalarini o‘qish orqali ular axloqiy qadriyatlarni o‘zlashtiradi va hayotga chuqurroq qarashni o‘rganadi. Buyuk adiblarimiz Alisher Navoiy va Abdulla Qodiriyning asarlari yoshlarni vatanparvarlik, fidoyilik va o‘z millatini sevishga undaydi.

Tasviriy san’at

Rassomchilik va amaliy san’at turlari yoshlarning ijodiy fikrlashini rivojlantirib, ularning dunyoqarashini kengaytiradi. Tasviriy san’at orqali ular go‘zallikni qadrlashni, tabiat va jamiyatga mehr bilan qarashni o‘rganadi.

O‘zbekistonda yoshlarning ma’naviy yuksalishini ta’minlash uchun ko‘plab davlat dasturlari va loyihalar amalga oshirilmoqda. Jumladan:

- “Yoshlar festivali” doirasida uyushtiriladigan tadbirlar orqali yoshlar san’atga qiziqish bildirishmoqda.
- Madaniyat va san’at maktablarida minglab yoshlar turli yo‘nalishlarda ijod qilish imkoniyatiga ega.
- Teatr festivallari yoshlarni san’atning jozibasini anglashga undaydi.
- “Maqom va baxshichilik san’ati” xalqaro festivali milliy qadriyatlarni tiklash va yoshlar orasida tarqatishga xizmat qilmoqda.

Yoshlarning ma’naviy rivojlanishi uchun takliflar

Madaniyat va san’atni ommalashtirish: Yoshlar orasida teatr, musiqa va boshqa san’at turlariga qiziqishni oshirish uchun ommaviy axborot vositalaridan faol foydalanish lozim.

Ta’lim tizimiga san’atni keng joriy etish: Maktab va oliy o‘quv yurtlarida san’at va madaniyat yo‘nalishidagi darslarni majburiy o‘quv dasturiga kiritish zarur.

Madaniy tadbirlar sonini oshirish: Yoshlar uchun milliy va xalqaro ko‘rgazmalar, festivallar va konsertlar tashkil qilish orqali ularning ijodiy salohiyatini rivojlantirish mumkin.

Ijodkor yoshlarni qo‘llab-quvvatlash: Yosh rassomlar, yozuvchilar va musiqachilar uchun grantlar va mukofotlar ta’sis etish lozim.

Xulosa

Madaniyat va san’at yoshlarning ma’naviy rivojlanishi uchun qudratli vositadir. Ular nafaqat yoshlarning shaxsiy salohiyatini rivojlantiradi, balki jamiyatning umumbashariy qadriyatlarini shakllantirishga ham xizmat qiladi. Shuning uchun bu sohalarni rivojlantirish nafaqat davlat, balki jamiyatning har bir a’zosi uchun ham dolzarb masala bo‘lishi kerak.

O‘zbekistonda madaniyat va san’atning rivojlanishi bo‘yicha amalga oshirilayotgan ishlar yoshlarning ma’naviy yuksalishi yo‘lidagi ijobiy qadam bo‘lib, kelajakda yanada ko‘proq natijalar keltirishi kutiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Usmon Qoraboyev va G‘ayrat Soatov- “O‘zbekiston madaniyati”
2. A. Qayumov “Yoshlar tarbiyasida moddiy va ma’naviy hayot uyg‘unligi masalalari”
3. M. Imomnazarov, M. Eshmuhamedova. “Milliy ma’naviyatimiz asoslari”
4. M. Hamdamova. “Milliy g‘oya asosida uzluksiz ta’lim-tarbiyani rivojlantirish mexanizmlari”
5. S. Otamurotov “ O‘zbekistonda ma’naviyat sohasidagi islohotlar”
6. ResearchGate Sayt: https://www.researchgate.net (https://www.researchgate.net/)
7. ScienceDirect Sayt: https://www.sciencedirect.com (https://www.sciencedirect.com/)

THE USE OF DEPOLARIZING MUSCLE RELAXANTS IN ANESTHESIA: STRENGTHS AND WEAKNESSES

Dusmatov Umidbek Alisher ugli

Abstract: *Depolarizing muscle relaxants, particularly succinylcholine, are widely utilized in modern anesthesia for facilitating tracheal intubation and optimizing surgical conditions. While their rapid onset and short duration of action make them advantageous in certain clinical scenarios, these agents are not without limitations. This article explores the pharmacological properties, clinical applications, advantages, and drawbacks of depolarizing muscle relaxants in anesthesia practice.*

Keywords: *succinylcholine, depolarizing muscle relaxants, rapid sequence induction, anesthesia, neuromuscular blockade*

INTRODUCTION:

Neuromuscular blocking agents (NMBAs) are essential tools in anesthesia, particularly for procedures requiring profound muscle relaxation. Depolarizing muscle relaxants, primarily succinylcholine, have been in clinical use for decades due to their unique mechanism of action and efficacy. Despite their utility, the risks and limitations associated with these drugs have prompted ongoing debate regarding their optimal use.

Pharmacological Mechanism:

Depolarizing muscle relaxants act by mimicking acetylcholine at the neuromuscular junction. They bind to nicotinic receptors, causing sustained depolarization of the motor endplate. This results in initial muscle fasciculations followed by flaccid paralysis. Unlike non-depolarizing agents, depolarizing relaxants are not reversed by acetylcholinesterase inhibitors. Instead, they are metabolized by plasma cholinesterase, which explains their short duration of action.

Strengths of Depolarizing Muscle Relaxants:

1. Rapid Onset of Action

Succinylcholine has an unparalleled onset time (30–60 seconds) compared to non-depolarizing NMBAs. This is particularly advantageous in emergency scenarios requiring rapid sequence induction (RSI) to secure the airway.

2. Short Duration of Action

The effects of succinylcholine typically wear off within 5–10 minutes due to rapid hydrolysis by plasma cholinesterase. This makes it ideal for brief procedures or as a bridge to longer-acting agents.

3. Efficacy Across Populations

Succinylcholine provides consistent and predictable paralysis in most patients, regardless of underlying conditions such as myasthenia gravis (in some cases) or hepatic impairment, which might affect non-depolarizing agents.

4. Cost-Effectiveness

Succinylcholine is inexpensive and widely available, making it a practical choice in resource-limited settings.

Weaknesses of Depolarizing Muscle Relaxants:

1. Adverse Effects

Hyperkalemia: Succinylcholine can cause a significant increase in serum potassium levels, which may lead to life-threatening arrhythmias, particularly in patients with burns, spinal cord injuries, or neuromuscular disorders.

Malignant Hyperthermia: This rare but severe reaction is a potential contraindication to succinylcholine use.

Bradycardia: Particularly in children, repeated doses of succinylcholine can induce significant bradycardia.

Myalgia: Postoperative muscle pain is a common complaint after succinylcholine use, particularly in younger patients and those undergoing minor procedures.

2. Prolonged Paralysis

In patients with pseudocholinesterase deficiency, succinylcholine metabolism is impaired, leading to prolonged paralysis and requiring mechanical ventilation support.

3. Contraindications in Certain Populations

The use of succinylcholine is contraindicated in patients with a history of malignant hyperthermia, significant hyperkalemia, or pseudocholinesterase deficiency, limiting its applicability.

4. Uncontrolled Fasciculations

Initial muscle fasciculations may increase intraocular, intracranial, or intragastric pressures, posing risks in specific surgical contexts (e.g., open globe injuries or head trauma).

Clinical Implications and Alternatives:

The clinical utility of depolarizing agents has declined with the advent of modern non-depolarizing agents such as rocuronium, which, when combined with reversal agents like sugammadex, offers rapid onset and reversal without many of the associated risks.

However, succinylcholine remains invaluable in certain scenarios where time is critical and non-depolarizing agents may not provide comparable efficacy.

Conclusion:

Depolarizing muscle relaxants, particularly succinylcholine, continue to play a role in modern anesthesia due to their rapid onset, short duration of action, and cost-effectiveness. However, their adverse effect profile and contraindications necessitate careful patient selection and consideration of alternatives. Future advancements in pharmacology may further refine the utility of these agents or replace them with safer and equally effective alternatives.

REFERENCES:

1. Miller, R. D., Eriksson, L. I., Fleisher, L. A., Wiener-Kronish, J. P., & Cohen, N. H. (2014). Miller's Anesthesia (8th ed.). Elsevier.

2. Butterworth, J. F., Mackey, D. C., & Wasnick, J. D. (2018). Morgan & Mikhail's Clinical Anesthesiology (6th ed.). McGraw Hill.

3. Martyn, J. A., Richtsfeld, M., & Su, J. X. (2005). "Clinical pharmacology of succinylcholine and its use in anesthesiology." Anesthesia & Analgesia, 101(6), 1448-1455.

4. Fuchs-Buder, T., Claudius, C., Skovgaard, L. T., & Eriksson, L. I. (2009). "Second International Consensus Conference on Muscle Relaxants: Succinylcholine revisited." Anesthesia & Analgesia, 108(6), 1586-1596.

5. Heier, T., & Caldwell, J. E. (2006). "Rapid tracheal intubation: A review of the use of succinylcholine and its alternatives." Journal of Clinical Anesthesia, 18(7), 551-563.

6. Hopkins, P. M. (2000). "Malignant hyperthermia: Advances in clinical management and diagnosis." British Journal of Anaesthesia, 85(1), 118-128.

7. Schreiber, J. U., Lysakowski, C., Fuchs-Buder, T., & Tramèr, M. R. (2005). "Prevention of succinylcholine-induced fasciculation and myalgia: A meta-analysis of randomized trials." Anesthesiology, 103(4), 877-884.

8. Naguib, M., Lien, C. A., Kopman, A. F., & Brull, S. J. (2017). "Pharmacology of muscle relaxants and their antagonists." In Miller's Anesthesia (8th ed.), Elsevier, 937-969.

9. Sugammadex: A Selective Relaxant Binding Agent for Reversal of Neuromuscular Block. (2020). Journal of Clinical Anesthesia, 64, 109832.

10. Bevan, D. R., Donati, F., & Kopman, A. F. (1992). "Reevaluation of the dose-response relationship of succinylcholine in humans." Anesthesiology, 76(1), 47-55.

QARIYALARDA ENDOKRIN TIZIMI KASALLIKLARI

Raxmonova Safura Mutallibjon qizi
Andijon viloyati Paxtaobod tumani Abu Ali Ibn Sino nomidagi jamoat salomatligi tehnikumi o'qituvchisi

Annotatsiya: *ushbu maqolada endokrin sistemasi tuzilishi, garmonlari va ularning organizmga yetishmasligi natijasida kelib chiqadigan kasalliklar haqida ma'lumotlar keltirilgan. Ushbu kasallikning tarqalishi va yoshi katta insonlarning bu kasallikdan aziyat chekishi lekin o'z vaqtida tibbiy ko'riklardan o'tib tursa salbiy oqibatlari kamayishi mumkin.*

Kalit so'zlar: *endokrin tizimi, garmon, semizlik, qandli diabet, qon bosimi.*

ЗАБОЛЕВАНИЯ ЭНДОКРИННОЙ СИСТЕМЫ У ПОЖИЛЫХ ЛЕТ

Аннотация: *в данной статье представлена информация о строении эндокринной системы, гормонах и заболеваниях, вызванных их недостатком в организме. Распространение этого заболевания и то, что этим заболеванием страдают пожилые люди, но если вовремя пройти медицинское обследование, то негативные последствия можно уменьшить.*

Ключевые слова: *эндокринная система, гормоны, ожирение, сахарный диабет, артериальное давление.*

DISEASES OF THE ENDOCRINE SYSTEM IN THE ELDERLY

Abstract: *This article provides information about the structure of the endocrine system, its hormones, and diseases that occur as a result of their deficiency in the body. The prevalence of this disease and the fact that older people suffer from this disease, but if they undergo timely medical examinations, the negative consequences can be reduced.*

Keywords: *endocrine system, hormones, obesity, diabetes, blood pressure.*

So'ngi vaqtlarda ekologiyaning tobora jiddiy o'zgarishlari, insonlarga o'zining salbiy ta'sirini ko'rsatmoqda. Buning natijasida insonlarda turli kasalliklarga chalinishi sezilarli darajada ortib bormoqda. Ularning qatorida endokrin tizimi kasalliklari ham mavjud.

Zamonaviy tibbiyot muvaffaqiyatlariga qaramay, bugungi kunda endokrin kasalliklari dunyoning aksariyat mamlakatlari, shu qatori O'zbekiston uchun ham dolzarb masalaga aylanib bormoqda.

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti bergan ma'lumotlariga ko'ra, hozirda dunyo bo'yicha 665 milliondan ortiq inson endokrin bo'qoq va qalqonsimon bezning boshqa kasalliklaridan qiynalishmoqda. Bir yarim milliard odam esa yod yetishmovchiligidan kasalliklar rivojlanishi xavfi mumkin. Ma'lumotlarga qaraganda dunyoda qalqonsimon bez kasalliklarining rivojlanishi yillik hisobda 5% ni tashkil etmoqda [1].

Endokrin tizimi inson tanasida deyarli barcha hayotiy jarayonlarni tartibga solishda juda muhim rol o‘ynaydi. Ichki sekretsiya bezlari garmonlar ishlab chiqaradi, bu jarayonni buzilishi jiddiy kasalliklarga olib keladi. Ko‘pchilik boshlang‘ich davrda organizmdagi o‘zgarishlarga befarq bo‘ladi yoki charchoq, stress va boshqa holatlarga bog‘lab, shifokorga murojaat qilmaydi. Kasallik kuchayib ketmasidan avval endokrinolog shifokori bilan maslahatlashib, boshlang‘ich davridayoq davolash va salbiy oqibatlarining oldini olish zarur.

Endokrin tizimga gormonlar ishlab chiqarish va ajratish orqali tananing turli funktsiyalarini tartibga soluvchi va boshqaradigan bezlar va organlar guruhi kiradi. Gormonlar tananing boshqa qismiga ta'sir qiluvchi kimyoviy moddalardir. Gormonlar "kuryer" bo'lib xizmat qiladi va tana funktsiyalarini tartibga soladi va muvofiqlashtiradi [2].

Bugungi kunda qalqonsimon bez kasalliklari, jumladan, diffuz bo‘qoq va qandli diabet mamlakatimizda eng ko‘p uchrayotgan endokrin kasalliklar sirasiga kiradi.

2020-yil 1-yanvar holatiga ko‘ra, yurtimizdagi endokrin kasalliklar tarkibidagi tarqalish bo’yicha:

- qalqonsimon bez kasalliklari 44,2 foiz;
- qandli diabet 41,6 foiz;
- semizlik 7,5 foiz;
- boshqa endokrinkasalliklari 6,7 foizni tashkil qiladi.

Yoshga bog’liq ba’zi gormonal o’zgarishlar hayot sifatiga ta’sir qilishi yoki yoqimsiz simptomlarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu jumladan yoshi katta insonlarda 40 yoshdan oshganlarda asosan qandli diabet kasalliklari kelib chiqishi yoshlarga nisbatan ortib bormoqda [3].

Qandli diabetning asoratlaritez (o’tkir) yoki vaqt o’tishi bilan (surunkali) rivojlanadigan va ko’plab organ tizimlariga ta’sir qilishi mumkin bo’lgan muammolarni o’z ichiga oladi.

Qantli diabetning asoratlari hayot sifatini sezilarli darajada yomonlashishi va uzoq davom etadigan nogironlikka olib kelishi mumkin.

Umuman olganda, qondagi qand miqdori yaxshi nazoratda ushlab turiladigan bemorlarda asoratlar juda kam uchraydi va unchalik jiddiy emas.

Qandli diabetning boshlanish yoshi, diabet turi, jinsi va genetikasi kabi ba’zi xavf omillari xavfga ta’sir qilishi mumkin.

Boshqa sog’liq muammolari chekish, semizlik, yuqori qon bosimi, yuqori xolesterin darajasi va muntazam jismoniy mashqlar etishmasligi kabi diabetning surunkali asoratlarini kuchaytiradi.

Qandli diabetning asoratlariCOVID-19kasalligi uchun kuchli xavf omili ekanligi aniqlandi [4].

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki endokrin sistemasi kasalliklari orasida qandli diabet kasalligi keng uchraydi, bu kasallikning tarqalishi yoshlarga qaraganda yoshi katta insonlarda nisbatan ko’p uchraydi chunki yoshi katta insonlar organizmi yoshlarga qaraganda kuchsizroqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Кэттайл, В. М., & Арки, Р. А. (2001). Патофизиология эндокринной системы. Общество с ограниченной ответственностью" Издательство" БИНОМ. Лаборатория знаний".
2. Этинген, Л. Е. (2005). Эндокринная система. Человек, (1), 179-184.
3. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi (2000-2005), Tibbiyot ensiklopediyasi
4. https://med360.uz/kasalliklar/qandli-diabet/

РАЗВИТИЕ КУЛЬТУРЫ ОБУЧЕНИЯ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ЧЕРЕЗ МОДЕЛЬ 4K

Нематжонова Юлдуз Уткировна
доцент, доктор филолого-педагогических наук, (PhD), узбекско-финский педагогический институт, yulduznematjonova9462@gmail.com +99893-994-94-62
Шукурова Шахризода Махмудовна
Магистрант 1- курса узбекско-финский педагогический институт, sukurovasahrizoda@gmail.com,+99891-552-39-70

Аннотация: *Статья посвящена развитию культуры обучения у студентов педагогических направлений, что является одной из ключевых задач современного образования. Рассматривается концепция, основанная на четырёх ключевых навыках: аналитическое мышление, творческий подход, эффективное взаимодействие и сотрудничество. Эти навыки лежат в основе формирования профессиональной компетентности будущих учителей. В работе предлагаются способы интеграции данной модели в образовательный процесс, а также анализируются её преимущества для повышения уровня вовлечённости и самостоятельности студентов. Авторы делятся практическими рекомендациями по её применению в педагогической практике. Статья будет полезна преподавателям, методистам и исследователям в области подготовки педагогических кадров.*

Ключевые слова: *развитие культуры обучения, профессиональная компетентность, аналитическое мышление, творческий подход, взаимодействие, сотрудничество, подготовка педагогов, образовательный процесс.*

ВВЕДЕНИЕ.

Современная система образования играет ключевую роль в развитии общества, а подготовка квалифицированных учителей становится одним из приоритетных направлений государственной политики Узбекистана. В условиях стремительного развития информационных технологий и цифровизации всех сфер жизни культура обучения становится одним из ключевых факторов профессионального роста будущих учителей. Формирование данной культуры предполагает не только овладение знаниями и навыками, но и развитие профессиональной рефлексии, творческого подхода к педагогической деятельности и умения использовать современные средства обучения.

Президент страны Шавкат Мирзиёев неоднократно подчеркивал, что профессия учителя — это одна из самых уважаемых и благородных. «Образование — это основа всех изменений в обществе. Учителя, своей

мудростью и знаниями, способны воспитать поколения, которые станут двигателем прогресса». [1]

В рамках реформ в области образования особое внимание уделяется созданию современной материально-технической базы, внедрению новых учебных пособий и программ, а также повышению статуса педагогов на государственном уровне. Эти меры способствуют формированию высококвалифицированных специалистов, готовых отвечать вызовам времени.

Настоящая статья посвящена анализу модели развития культуры обучения у будущих педагогов через интеграцию четырех ключевых навыков (аналитического мышления, творчества, взаимодействия и сотрудничества). Данная концепция направлена на улучшение качества педагогической подготовки и внедрение современных методов обучения.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ.

Использование инновационных технологий, интерактивных инструментов и цифровых платформ открывает новые возможности для повышения эффективности образовательного процесса. Такие средства не только способствуют расширению доступности знаний, но и стимулируют самостоятельность, активное взаимодействие, а также формируют у будущих педагогов навыки работы в высокотехнологичной среде.

Учёные и методисты Узбекистана внесли важный вклад в развитие педагогической науки, особенно в контексте подготовки будущих учителей. Например, Б. Ходжаев и С. Рахимов акцентируют внимание на внедрении инновационных подходов в образовательный процесс, способствующих развитию профессиональных компетенций у педагогов. В их исследованиях подчёркивается значимость формирования у учителей таких навыков, как критическое мышление, креативность и способность к сотрудничеству.

Также в работах Р. Хайдарова рассматривается использование интерактивных методов обучения, направленных на развитие коммуникационных и аналитических навыков у студентов педагогических направлений. Учёный подчёркивает, что современные подходы к обучению должны быть тесно связаны с международными стандартами и учитывать глобальные тренды в образовании.

Методисты Узбекистана активно разрабатывают программы и учебные материалы, обеспечивающие комплексное развитие будущих педагогов. Важно отметить, что такие исследования и инициативы поддерживаются Министерством народного образования Узбекистана и способствуют созданию устойчивой и качественной системы подготовки кадров. Эти работы служат основой для формирования эффективной образовательной среды, направленной на удовлетворение потребностей современного общества.

К.Блёмеке исследовал влияние разделения теоретической и практической подготовки учителей в Германии. Его работы показывают, что разрыв между этими этапами создает так называемый "шок реальности", который снижает уровень подготовки и вызывает фрустрацию среди будущих учителей. Он предлагает усилить интеграцию знаний и навыков на всех этапах подготовки учителей, включая обучение в вузах и стажировку в школах.[2]

У.Кёниг сфокусировался на важности общего педагогического знания (General Pedagogical Knowledge, GPK) для профессиональной подготовки учителей. Он разработал модели оценки педагогических компетенций, такие как тесты на основе выполнения заданий, которые позволяют измерить и развивать навыки общения и принятия решений учителей.[3]

Г.Реклес рассматривал структуру немецкой системы подготовки учителей, которая различается в 16 федеральных землях Германии. Он подчеркивает необходимость унификации ключевых элементов подготовки учителей, таких как развитие педагогических навыков и интеграция цифровых технологий в образовательный процесс.[4]

Недосекин А. Н. в своей статье исследует апробацию модели формирования профессиональной компетентности будущих учителей физической культуры в области методики обучения самбо. Он подчеркивает важность интеграции практических и теоретических аспектов, направленных на развитие у студентов ключевых навыков, таких как организационные способности и аналитическое мышление, необходимых для эффективного преподавания в образовательном процессе вуза.[5]

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЕ.

Для оформления результата эксперимента среди студентов (будущих учителей) по теме «Развитие культуры обучения будущих учителей за счёт применения 4к-модели», можно предложить следующий пример с данными и процентами.

Цель эксперимента: оценить, как использование современных цифровых инструментов влияет на учебную мотивацию, самостоятельность и освоение материала у будущих учителей.

Количество студентов: 100 человек.

Экспериментальная группа: 50 студентов (использовали современные средства).

Контрольная группа: 50 студентов (обучались по традиционным методам).

Результаты эксперимента:

1. Повышение мотивации к обучению:

Экспериментальная группа: 85% студентов отметили рост интереса к занятиям.

Контрольная группа: только 60% студентов сообщили о мотивации.

2. Развитие навыков самостоятельного обучения:

Экспериментальная группа: 78% студентов стали чаще работать над задачами самостоятельно.

Контрольная группа: 52% проявили те же результаты.

3. Успеваемость (средний балл за итоговый тест):

Экспериментальная группа: 90 из 100 баллов.

Контрольная группа: 75 из 100 баллов.

4. Вовлечённость в образовательный процесс:

Экспериментальная группа: 88% студентов активно участвовали в обсуждениях и проектах.

Контрольная группа: 65% студентов демонстрировали активность.

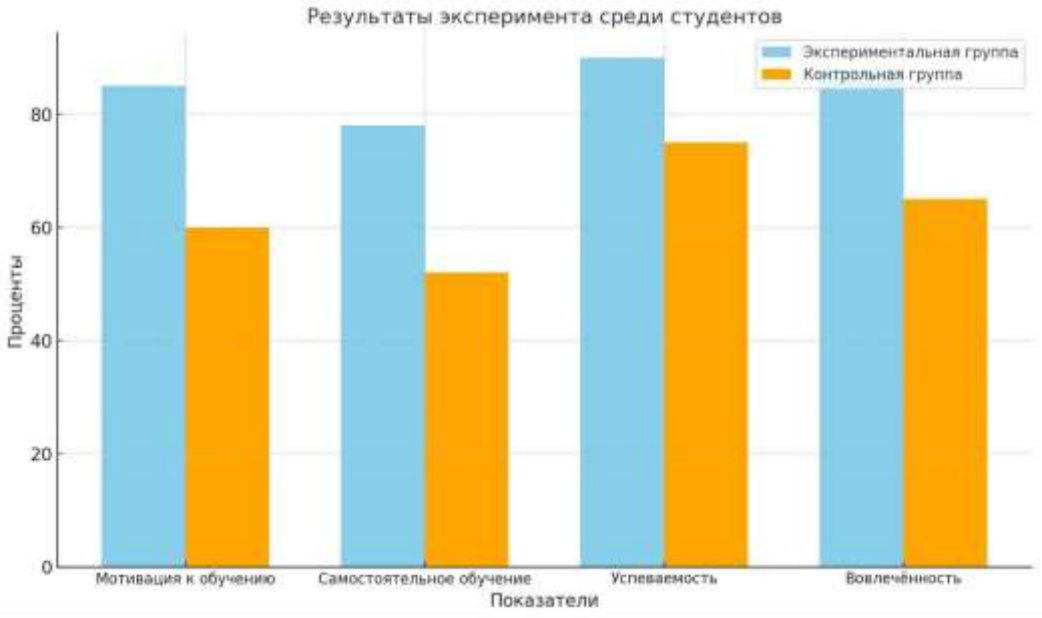

Использование современных средств обучения значительно повысило мотивацию, самостоятельность и успеваемость студентов экспериментальной группы. Результаты подтверждают необходимость интеграции цифровых технологий в подготовку будущих педагогов.

ВЫВОД. Таким образом, внедрение 4К-модели способствует комплексному развитию профессиональных и личностных качеств будущих учителей, что важно для их успешной адаптации к современным требованиям образовательной среды.

Исследование показало, что внедрение 4К-модели в образовательный процесс будущих учителей имеет значительное положительное влияние на развитие ключевых компетенций, необходимых для успешной профессиональной деятельности. До начала работы с моделью наблюдался низкий уровень формирования таких навыков, как креативность, коммуникация, кооперация и критическое мышление, с числовыми показателями, не превышающими 23% в случае креативности и 5% — в критическом мышлении. Однако после применения 4К-модели, которая способствовала более глубокому вовлечению студентов в процесс обучения, результаты значительно улучшились: креативность выросла до 42%, коммуникативные навыки до 30%, а критическое мышление и кооперация также продемонстрировали рост.

Использование 4К-модели способствует комплексному развитию студентов и повышению их готовности к выполнению профессиональных задач в условиях современного образования. Модель оказывает ощутимое влияние на улучшение как индивидуальных, так и коллективных компетенций будущих педагогов, что является необходимым для их успешной адаптации к новым требованиям образовательной среды и подготовки к эффективной педагогической деятельности.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Sputnik Узбекистан. «Как Шавкат Мирзиёев поздравил учителей».

2. Блёмеке, С., Густафссон, Д.-Е., & Шавельсон, Р. Дж. (2015). За рамками дуализма: Компетенции как непрерывность. Журнал психологии, 223(1), 3-13.

3. Кёниг, Ю., & Блёмеке, С. (2020). Общее педагогическое знание учителей: Тестирование знаний и его связь с качеством обучения. Frontiers in Education, 5(2).

4. Реклес, Г. (2022). Структуры подготовки учителей по федеральным землям Германии: Объединяющие подходы. Образовательный исследовательский квартал, 65(3), 34-50.

5. Недосекин Алексей Николаевич Апробация модели формирования профессиональной компетентности в области методики обучения самбо будущего учителя физической культуры в образовательном процессе вуза // Ученые записки университета Лесгафта. 2019. №12 (178). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/aprobatsiya-modeli-formirovaniya-professionalnoy-kompetentnosti-v-oblasti-metodiki-obucheniya-sambo-buduschego-uchitelya-fizicheskoy(дата обращения: 11.12.2024).

VITAMINLAR VA VITAMINLAR YETISHMOVCHILIGI

Xakimova Nafisa Oybekovna
Central Asian Medical Universiy xalqaro tibbiyot universiteti 3-bosqich talabasi,
Parpiyeva Odinaxon Raxmanovna
Ilmiy raxbar: Central Asian Medical Universiy xalqaro tibbiyot universiteti dotsent v.b. e.mail: parpieva.odinahon@yandex.ru. ORCID: 0000-0001-6223-103X

Annotatsiya: *Ushbu maqolada vitaminlar, ularning organism uchun ahamiyati, vitaminlar yetishmasligi bilan bog'liq bo'lgan alomatlar va asoratlar, sabablar va xavf omillari to'g'risida ma'lumotlar keltirilgan. Bundan tashqari vitaminlarni o'zida saqlovchi oziqa mahsulotlari haqida ham so'z yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *vitaminlar, gipovitaminoz, gipervitaminoz, avitaminoz, mineral moddalar.*

Аннотация: *В данной статье представлена информация о витаминах, их значении для организма, симптомах и осложнениях, связанных с авитаминозом, причинах и факторах риска. Кроме того, упоминаются и пищевые продукты, содержащие витамины.*

Ключевые слова: *витамины, гиповитаминоз, гипервитаминоз, авитаминоз, минеральные вещества.*

Abstract: *This article provides information about vitamins, their importance for the body, symptoms and complications associated with vitamin deficiency, causes and risk factors. In addition, food products containing vitamins are also discussed.*

Keywords: *vitamins, hypovitaminosis, hypervitaminosis, avitaminosis, mineral substances.*

Tadqiqot maqsadi: Yurtimiz aholisi orasida vitamin yetishmovchiligi natijasida yuzaga kelayotgan ko'plab sabablar va ularni oldini olishga asoslangan.

Mavzuning dolzarbligi: Hozirgi kunda dunyo miqyosida vitaminlarni organiznda me'yorga keltirish vitaminga boy ozuqa mahsulotlarini iste'mol qilishimiz va vitamin yetishmovchiligi sabablarini o'rganish juda muhimdir.

Kirish: Vitaminlar (lotincha vita - hayot) dori-darmon tirik organizmning hayot faoliyati va normal moddalar almashashinuvi uchun zarur bo'lgan organik birikmalardir. Ular turli xil kimyoviy tuzilishga ega. Vitaminlar organik molekulalar (yoki vitaminlar deb ataladigan bir-biriga yaqin bo'lgan molekulalar to'plami) bo'lib, ular to'g'ri metabolik funktsiya uchun organizm uchun oz miqdorda zarurdir. Vitaminlar organizmda sintez qilinmaydi, inson o'zi uchun zarur vitaminlarni turli oziq-ovqat mahsulotlari orqali qabul qiladi.

Ovqat tarkibida vitaminlar yetishmaganda gipovitaminoz, ko'payib ketkanda gipervitaminoz aksincha mutlaqo bo'lmaganda avitaminoz vujudga keladi.

Vitaminlar organizmda sodir bo'ladigan kimyoviy reaksiyalarni kuchaytiradi, organizmning oziq moddalarni o'zlashtirishiga ta'sir ko'rsatadi, hujayralarning normal

o‘sishiga va butun organizmning rivojlanishiga yordam beradi, organizm faolligini ta’minlaydi. Vitaminlar suvda eriydigan va yog ‘da eriydigan turlarga bo‘linadi:

Barcha vitaminlar 1913-1948 yillar oralig‘ida topilgan. Tarixiy jihatdan, vitaminlarni qabul qilish kam bo‘lganida, natijalar vitamin yetishmasligi kasalliklari bo‘lgan. Keyin, 1935 yildan boshlab, xamirturush ekstrakti vitamin B kompleksi va yarim sintetik vitamin C dan iborat tijorat maqsadlarida ishlab chiqarilgan. Buning ortidan 1950-yillarda aholi orasida vitamin tanqisligining oldini olish uchun vitamin qo‘shimchalarini, jumladan multivitaminlarni ommaviy ishlab chiqarish va sotish boshlandi.

Hukumatlar tanqisliklarning oldini olish uchun un yoki sut kabi asosiy oziq-ovqatlarga ba’zi vitaminlar qo‘shishni buyurdilar, bu oziq-ovqatni boyitish deb ataladi.

Homiladorlik davrida foliy kislotasini qo‘shish bo‘yicha tavsiyalar chaqaloqning asab tizimlari nuqsonlari xavfini kamaytiradi.

Vitaminlar turli xil biokimyoviy funktsiyalarga ega:

A vitamini – hujayralar va to‘qimalarning o‘sishi va differentsiatsiyasining regulyatori sifatida ishlaydi;

D vitamini – gormonga o‘xshash funktsiyani ta’minlaydi, suyaklar va boshqa organlar uchun mineral metabolizmni tartibga soladi.

B guruh vitaminlari – ferment kofaktorlari (kofermentlar) yoki ular uchun prekursorlar vazifasini bajaradi.

C va E vitaminlari – antioksidant vazifasini bajaradi.

Vitaminlarning yetishmasligi va ortiqcha iste’mol qilinishi klinik jihatdan ahamiyatli kasalliklarga olib kelishi mumkin, ammo suvda eriydigan vitaminlarni ortiqcha iste’mol qilish ehtimoli kamroq.

Uzoq muddatli va jiddiy D vitamini tanqisligi bo‘lgan bemorlarda ikkilamchi giperparatrioidizm bilan bog‘liq alomatlar, jumladan, suyak og‘rig‘i, artralgiya, miyalgiya, charchoq, mushaklarning burishishi (fassikulyatsiya) va zaiflik paydo bo‘lishi mumkin. Mo‘rtlik, sinish surunkali D vitamini yetishmasligidan kelib chiqishi mumkin, bu osteoporozga olib keladi. Vitamin yetishmasligi charchoq, asabiylashish va teringiz va sochingizdagi o‘zgarishlar kabi bir qator alomatlarga olib kelishi mumkin. Muayyan alomatlar qaysi vitaminlarning past darajada ekanligiga bog‘liq, chunki ularning har biri tanangizda turlicha rol o‘ynaydi. Masalan, D vitamini tanqisligi suyaklarning zaiflashishi va sinishiga olib kelishi mumkin, foliy kislotasi yetishmasligi esa charchoq va zaiflikni keltirib chiqaradigan anemiyaga olib kelishi mumkin.

Sizda vitamin yetishmasligi yoki ma’lum tibbiy sharoitlar tufayli yetishmovchilik paydo bo‘lishi mumkin. Ular odatda og‘iz orqali (oral) yoki in’ektsiya shaklida vitamin qo‘shimchalari bilan davolanadi.

D vitamini suyak va mushaklarning mustahkamlanishiga yordam beradi, shuning uchun organizmda D vitamin yetarli bo‘lmaganda, inson o‘zini xolsiz va kuchsiz his qilishi mumkin. Ba’zi tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, D vitamini yetishmasligi charchoq bilan bog‘liq va D vitamini qo‘shimchalarini qabul qilish bu alomatni yaxshilashi mumkin.

S vitamini va foliy kislotasidan (B9) tashqari barcha B vitaminlari hujayralarda energiya ishlab chiqarishda ishtirok etadi, shuning uchun ularning har birining yetishmovchiligi organizmda turli kasalliklarning kelib chiqishiga sabab bo‘ladi.

Shuningdek, u sizning metabolizmingizga va umumiy sog‘lig‘ingizga katta ta'sir ko‘rsatishi mumkin. Folat etishmovchiligi kamqonlikni keltirib chiqaradigan charchoq va zaiflikka olib kelishi mumkin. Bunday holda, tanangizda to‘qimalarga kislorod etkazib beradigan qizil qon tanachalari etarli emas. Kislorod to‘g‘ri ishlash va energiya uchun zarurdir.

Quruq teri va sochlar A, B, C, D vitaminlari yetishmovchiligida kuzatiladi. Ushbu vitaminlarning ba’zilari odatda terini va sochni parvarish qilish vositalarida qo‘llaniladi.

S vitamini ko‘plab turli xil meva va sabzavotlarda, shuningdek dukkaklilar, donlar va ba’zi sut turlari kabi boyitilgan oziq-ovqatlarda mavjud bo‘lgan muhim oziq moddalardir. Bu immunitet tizimining ishlashi, ovqat hazm qilish va yaralarni davolashda yordam beradi. S vitaminini yetarli darajada iste’mol qilish immunitet tizimini kasalliklarga olib keladigan bakteriyalar yoki viruslarga qarshi mustahkamlashdan tortib to‘qimalarning o‘sishi va tiklanishining asosiy qurilish bloki bo‘lgan kollagen hosil qilish qobiliyati tufayli yaralarni tezroq davolashga yordam beradigan ko‘plab foydali ta’sirlarni berishi mumkin. Bundan tashqari, u oksidlovchi stressni keltirib chiqaradigan va hujayralarga zarar yetkazadigan molekulalarga zarar yetkazadigan erkin radikallar bilan kurashishga yordam beradi, agar nazoratsiz qolsa, vaqt o‘tishi bilan saraton yoki yurak kasalliklariga olib keladi.

D vitamini baliq jigari yog‘lari, tuxum sarig‘i va boshqa yog‘li baliqlar kabi oziq-ovqatlarda bo‘lishi mumkin, quyosh nuriga ta’sir qilish ham organizmda vitamin ishlab chiqarishga yordam beradi. Bu suyaklarning sog‘lom bo‘lishini ta’minlash va asablarimizni to‘g‘ri ishlashi uchun muhimdir. D vitaminini yetarli darajada olish nafaqat suyak salomatligi, balki yurak-qon tomir tizimini tartibga solish uchun ham muhimdir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, D vitaminining past darajasi yuqori xolesterin darajasi yoki hatto yurak yetishmovchiligini rivojlanish xavfini oshirishi mumkin. Bundan tashqari, u tanamiz bo‘ylab kislorodni tashiydigan qizil qon tanachalarini ishlab chiqarishda muhim ahamiyatga ega, chunki u sport zalida mashq qilish yoki zinapoyaga chiqish kabi kundalik mashg‘ulotlar uchun zarur bo‘lgan hayotiy energiyani ta’minlaydi. Va nihoyat, bu bizning tanamizdagi insulin darajasini tartibga solishda ham zarur, bu diabetni nazorat qilish yoki hatto diabetdan kelib chiqadigan keyingi asoratlarni oldini olishda juda muhimdir.

E vitamini tanadagi hujayralar o‘sishi va rivojlanishini qo‘llab-quvvatlaydi, shuningdek, katarakta kabi qarish bilan bog‘liq kasalliklarga qarshi kurashishda bizga yordam beradi. E vitamini antioksidant xususiyatlari tufayli hujayralarni erkin radikallar ta’siridan kelib chiqadigan zararlardan himoya qilish orqali muhim rol o‘ynaydi. Ko‘rish qobiliyatining yo‘qolishi odatda 50 yoshdan oshgan odamlarga ta’sir qiladi, ular o‘z dietasiga antioksidantlarni yetarli darajada kiritmaydilar. Bundan tashqari, E vitamini o‘z ichiga olgan qo‘shimchalarni qabul qilish kognitiv funktsiya va xotirani yaxshilashga yordam berishi aniqlangan.

Vitaminlar yetishmasligini Stomatologiyaga bog‘lasak og‘iz bo‘shlig‘ida turli xil kasalliklarga ham sabab bo‘ladi.

A vitamin yetishmasligi og‘iz bo‘shlig‘i shilliq qavati epiteliysining keratinlanishiga va shilliq osti atrofiyasiga olib keladi. Shilliq qavat quriydi , uning ostida yoriqlar paydo bo‘ladi, ular osongina infeksiyalanadi. Bu yallig‘lanish jarayonlarining rivojlanishiga olib keladi.

B vitaminlari yetishmovchiligi odatda og‘iz bo‘shlig‘i shilliq qabatinimg yallig‘lanishi, tilda atrofil joylar mavjudligi, uning shishishi va og‘iz burchagida yoriqlar paydo bo‘lishi bilan namoyon bo‘ladi.

Kattalardagi S vitamining jiddiy yetishmovchiligi iskorbitni keltirib chiqaradi. Qon ketishini kuchaytiradi. Tishlar infeksiyalanadi shu sabali og‘izdan badbo‘y hid keladi. Kulrang karashlar tish milkining chetlarini o‘rab oladi. Og‘riqli yaralar hosil bo‘ladi. Agar yallig‘lanish uzoq muddat davom etsa, tish milki va interdental papillalarning nekrozi paydo bo‘ladi.

Xulosa. Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, C, D va E vitaminlari muntazam ravishda iste’mol qilinganda juda foydali rol o‘ynaydi, umuman sog‘lom bo‘lishga harakat qilinsa yoki ayniqsa suyaklarni mustahkam saqlashga, ko‘rish qobiliyatini keskin saqlashga, miyani faollashtirishga yoki hatto tananing funktsiyalarini boshqarishda muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sohibov D.,Vitaminlar va ularning hayot uchun ahamiyati, Toshkent-1991 yil.

2. Parpiyeva, O. R., Nazarova, D., Ro’ziboyeva, O., & Jumaboyeva, M. (2024). SALOMATLIK–OLIY QADRIYAT SIFATIDA. SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 3(27), 79-81.

3. Raxmanovna, P. O. (2024). BOLALAR OZIQLANISHI UCHUN MO’LJALLANGAN YANGI TURDAGI MAHSULOTLAR ISHLAB CHIQARISHDA QOVOQ MEVALARINING AHAMIYATI. SO ‘NGI ILMIY TADQIQOTLAR NAZARIYASI, 7(1), 341-346.

4. Rakhmanovna, P. O. (2022). Nutrition and diet in breast cancer. Texas Journal of Medical Science, 7, 27-30.

5. Парпиева, О. Р., Эрматова, Г. А., Камалова, Д. А., & Якубов, А. (2024). КОРРЕЛЯЦИОННАЯ СВЯЗЬ МЕЖДУ ПИТАНИЕМ И СОСТОЯНИЕМ ЗДОРОВЬЯ ЖЕНЩИН РЕПРОДУКТИВНОГО ВОЗРАСТА. JOURNAL OF MEDICINE AND PHARMACY, 7(6), 4-10.

BO‘LAJAK BOSHLANG’ICH SINF O‘QITUVCHILARIDA PEDAGOGIK FAOLIYATNI SAMARALI TASHKIL ETISH KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

E.Xasanov

Angren Universiteti. ”Pedagogika va Psixologiya” kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada bo‘lajak boshlang’ich sinf o‘qituvchilarida pedagogik faoliyatni samarali tashkil etish ko‘nikmalarini shakllantirish hamda kichik maktab yoshidagi o‘quvchilar bilan ta’lim jarayonini tashkil etishning o‘ziga xos xususiyatlari to‘g’risida fikr yuritilgan.*

Rezyume: *V dannoy state rassmatrivayutsya formirovanie navыkov effektivnoy organizatsii pedagogicheskoy deyatelnosti u buduщix uchiteley nachalnыx klassov i osobennosti organizatsii obrazovatelnogo protsessa s mladshimi shkolnikami.*

Resume: *This article discusses the development of skills for effectively organizing pedagogical activities in future primary school teachers and the distinctive features of organizing the educational process with young school-aged students.*

Bugungi kunda mamlakatimiz ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotining yangi bosqichida yangicha fikrlaydigan, ijodiy tafakkur qobiliyatiga ega bo‘lgan o‘quvchilarni tarbiyalash ta’lim tizimi oldida turgan muhim vazifalardan biridir. Mamlakatimizda qabul qilingan yangi taxrirdagi «Ta’lim to‘g’risida»gi qonunning mazmun-moxiyati ham-ta’lim sohasini tubdan isloh qilish, yuksak ma’naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlar tayyorlash tizimini yaratishdir.Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev ta’kidlaganidek: «Yosh avlodga ta’lim berishdagi eng asosiy vazifa-ularda mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va mas’uliyatlilik hissini rivojlantirishdir».

Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarga ta’lim-tarbiya berishda o‘qitish jarayonini samarali tashkil qilish uchun bolalarning yosh xususiyatlari, ruhiy rivojlanish bosqichlari va ehtiyojlarini inobatga olish muhim, chunki boshlang’ich sinf o‘quvchilarining yoshlari kichik, qiziqishlari tez o‘zgaruvchan bo‘lib, ko‘proq o‘yin va amaliy faoliyat orqali bilimlarni o‘zlashtiradilar, hamda diqqatni uzoq vaqt bir joyga jamlay olmaydilar, shu sababli o‘qituvchidan dars davomida turli usullarni qo‘llash talab qilinadi. Diqqatning sustligi sababli darslar qisqa, dinamik va qiziqarli bo‘lishi lozim. Bu davrda kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda qisqa muddatli xotiradan uzoq muddatli xotiraga o‘tish jarayoni faollashadi, buning uchun ma’lumotni qayta-qayta takrorlash va vizual materiallardan foydalanish muhim hisoblanadi.

Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarni o‘qitishda L.Vigotskiyning "Yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasini qo‘llash yaxshi samara beradi, ushbu nazariyaga ko‘ra ta’lim jarayonida kichik maktab yoshidagi o‘quvchilar mustaqil amalga oshira oladigan topshiriqlardan biroz yuqori darajadagi (murakkab) vazifalarni qo‘yish tavsiya qilinadi. Bu holatda o‘quvchi kattalarning yoki o‘qituvchi yordami bilan yangi bilimlarni o‘zlashtiradi.Bundan tashqari kollaborativ ta’lim (guruh yoki jamoa bo‘lib ishlash) ham bu nazariyaga muvofiq ravishda ancha samarali hisoblanadi.

Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarni o‘qitishda ularning yosh xususiyatlari va ruhiy rivojlanish bosqichlarini inobatga olgan holda- O‘yin shaklidagi ta’limni tashkil qilish ham yaxshi samara beradi, chunki o‘yinlar kichik maktab yoshidagi o‘quvchilar uchun qulay o‘quv usulidir, bunda o‘yin shaklidagi ta’limning quyidagi turlaridan foydalanish mumkin:

Logik o‘yinlar (rebuslar, boshqotirmalar).

Rolli o‘yinlar (o‘qituvchi va o‘quvchi o‘yini).

Jismoniy faollik bilan bog’liq o‘yinlar (interaktiv mashqlar)

Bilim turlari, pedagogik mahorat egasi bo‘lmish o‘qituvchining hikoyasi, tasvirlab berishi orqali idrok etish yo‘li bilan egallanadi.Ta’lim-tarbiya jarayoni faqatgina bilimlar, ko‘nikma va malakalarni shakllantirib qolmay, balki o‘quvchi shaxsiga kompleks ravishda ta’sir etishga yo‘naltirilgan bo‘lishi lozim. Boshlang’ich sinf o‘qituvchisi ta’lim jarayonini o‘quvchilarni faol ishtirok etishga undovchi usullar asosida tashkil etishi lozim, bunda avvalo-jamoaviy va guruhli ishlash, didaktik materiallar va ko‘rgazmalar hamda yangi mavzuni tushuntirishda rasm, diagramma, video darslar kabi vizual vositalardan foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Bundan tashqari kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarga ta’lim-tarbiya berishda o‘qitish jarayonini o‘quvchilarning faolligini rag’batlantirishlarsiz muvoffaqiyatli amalga oshirish mushkul. Rag’batlantirishlar o‘quvchilarning diqqat-e’tiborlarini mavzuga jalb etish hisobiga, shuningdek, havasmandlikni, tirishqoqlikni, sinchkovlikni, bilimga qiziquvchanlikni uyg’otish hisobiga ham amalga oshirilishi mumkin. Ammo, o‘qituvchining o‘quvchilar bilan yaxshi munosabat o‘rnatishi, o‘quvchilarning yutuqlari, muvoffaqiyatlari o‘qituvchi tomonidan o‘z vaqtida va adolatli baholanishi, o‘quvchilarning yutuqlarini e’tirof etish, rag’batlantiruvchi baholar kabi ta’limning motivatsion elementlaridan foydalanish o‘zlashtirish jarayoniga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi hamda o‘quvchilarda o‘qishga qiziqish va ishtiyoqni oshirishga xizmat qiladi. Bu o‘rinda kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarni quyidagi shaklda rag’batlantirish mumkin:

1. Ichki motivatsiyasini oshirish (bilishga qiziqish, o‘zini rivojlantirish);

2.Tashqi motivatsiyasini kuchaytirish (mukofot, maqtov, sovrinlar orqali rag’batlantirish);

3. Mehnatga bo‘lgan munosabatni shakllantirish (intizom va mas’uliyat hissini rivojlantirish) kabi jihatlarda muhim rol o‘ynaydi.

Ehtiyojlar ierarxiyasi (Maslou) ga ko‘ra, ta’lim jarayonida bolaning xavfsizlik, tegishlilik va tan olinish ehtiyojlarining qondirilishi juda muhim. Shu ma’noda to‘g’ri qo‘llangan rag’batlantirish vositalari ta’lim jarayonining samaradorligini oshiradi.

Bundan tashqari boshlang’ich sinf o‘qituvchisining ta’lim jarayonida o‘quvchilarning individual qobiliyatlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda shaxsiy yondashishi muhim hisoblanadi.

Chunki shaxsiy yondashuv o‘qituvchiga kamolotga yo‘naltirilgan ta’lim jarayonini tashkil etish, hamda qobiliyatli o‘quvchilarni rag’batlantirish va yordamga muhtoj o‘quvchilarga qo‘shimcha e’tibor berish imkonini beradi.

Ammo o‘quv jarayonining o‘zi o‘rganish sub’ekti sifatida o‘quvchilarning aktiv faoliyatlarisiz amalga oshmaydi.

Hozirgi davrda, har bir dars o‘quvchilarning yangi bilimlar, ko‘nikmalarni o‘zlashtirish faoliyatini tashkil etishiga yo‘naltirilgan. Agar o‘qituvchi o‘z ustida ishlab muntazam bilim va kasbiy malakalarini oshirib borsa, ijodkor va izlanuvchan bo‘lsa, o‘quvchilarning bilim darajasi ham yuqori bo‘ladi.

Shuning uchun ham bugungi kun o‘qituvchisidan zamon talablariga mos chuqur kasbiy bilimlarni hamda yangilangan ta’lim mazmunini egallagan bo‘lishi talab etiladi.

Har bir o‘qituvchi o‘z ishida muvaffaqiyatga erishishi uchun avvalo, pedagogik mahorat va texnika qoidalarini puxta egallagan bo‘lishi zarur.

Chunki mahoratli o‘qituvchi kam kuch sarf qilib, katta natijaga erisha oladi, o‘z ishining natijasi bilan mo‘jizalar yaratadi va albatta ta’lim-tarbiya ishlarida samarali natijalarga erishadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sh.Mirziyoyev.Yangi O‘zbekiston strategiyasi. «O‘zbekiston» nashriyoti.2021yil 2. N.Saydaxmedov. Pedagogik mahorat. «O‘qituvchi» nashriyoti.2020 yil

3 A.Hoshimov, I.Yusupov. Zamonaviy ta’lim metodlari. «O‘qituvchi» nashriyoti. 2022 yil

ABDULLA ORIPOV SHE'RIYATIDA BADIIY TASVIRIY VOSITALARNING QO'LLANISHI

Abdunabiyeva Feruza O'ktamjon qizi
Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada O'zbekiston xalq shoiri Abdulla Oripovning ba'zi she'rlarida qo'llanilgan badiiy tasviriy vositalar va ularning izohiga oid fikr-mulohazalar yuritilgan. Abdulla Oripovning turli she'rlaridan misollar keltirilib, tahlil qilingan. Ularning ma'nosiga oid fikrlar berib o'tilgan.*

Kalit so'zlar: *tahlil, misra, parcha, shoir, she'riy san'at, san'at, she'r, turkum,ijod, tashbih, tanosib, talmih.*

Annotation: *This article explores the artistic imagery used in some of the poems by the People's Poet of Uzbekistan, Abdulla Oripov, and provides interpretations of their meanings. Examples from various poems by Abdulla Oripov are analyzed. Thoughts on their significance are also included.*

Keywords: *analysis, line, excerpt, poet, poetic art, art, poem, cycle, creativity, simile, harmony, allusion.*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются художественные образы, использованные в некоторых стихотворениях народного поэта Узбекистана Абдуллы Орипова, и даются интерпретации их значений. Приведены примеры из различных стихотворений Абдуллы Орипова и проведен их анализ. Также представлены размышления о их значимости.*

Ключевые слова: *анализ, строка, отрывок, поэт, поэтическое искусство, искусство, стихотворение, цикл, творчество, сравнение, гармония, аллюзия.*

O'zbek adabiyotida yorqin iz qoldirgan Abdulla Oripovning she'riyati o'zining ta'sirchan obrazlari bilan ajralib turadi . U o'z ijodida kuchli va esda qolarli poetik tasvirlarni yaratish uchun ko'pincha badiiy tasvir vositalaridan foydalangan. Shoir she'riyatida tabiatning boy tasvirlari, jo'shqin ranglar, hayratlanarli tasviriy metaforalarni uchratish mumkin. U o'xshatish va metaforalarni so'z bilan tasvirlashda mohirlik bilan foydalangan, o'z qalamini mahorat bilan ishlatish orqali his-tuyg'u va hissiyotlarni uyg'otgan. "Abdulla Oripov o'zbek adabiyotini yangi bosqichga ko'targan nodir iste'dod sohibi edi. Uning yuksak badiiy, teran falsafiy she'rlari xalqimiz ko'nglidan chuqur joy olgan. Dramatik va publitsistik asarlari, doston va tajribalari adabiyotimiz rivojiga ulkan hissa bo'lib qo'shilgan.

Abdulla Oripov O'zbekiston Respublikasi Davlat madhiyasining muallifi sifatida xalqimiz qalbimida mangu yashaydi".[1] Abdulla Oripov she'riyatida ham ko'pincha O'zbekistonning kundalik hayoti manzaralar aks ettirilib, o'lkaning go'zalligi, oddiy odamlarning boshdan kechirayotgan mashaqqatlari tasvirlangan. Badiiy tasvir vositalaridan foydalangan holda, u bu sahnalarni jonlantirdi, o'quvchilarga o'zi tasvirlagan dunyo bilan yorqin tasavvur qilish va bog'lanish imkonini berdi. Umuman olganda, Abdulla Oripov

she'riyatida badiiy tasvir vositalaridan foydalangani ijodiga teranlik, tuyg'u va go'zallik qo'shib, uni o'z ijodi orqali doimiy tasviriy taassurot yaratish qobiliyatiga ega mohir shoir sifatida namoyon etdi.

Quyida shoir ijodidagi tasvir vositalarini atroflicha tahlil qilmiz:

Shaloladek bo'lsa she'rlarim,
Yog'du sochsa misli alanga.
Sidqidil-la qobil o'g'ildek
Xizmat qilsa elga, Vatanga.[2,23]

Mazkur she'riy parchada tashbeh san'ati qo'llangan bo'lib, shoir she'rlarini go'yoki shalolaga qiyoslaydi ya'nikim o'z ijodiy mahsullarini yashinday tez insonlar qalbiga yetib borishiga umid bog'laydi." Tashbeh o'xshatish demakdir. Shoir tasvirda biror narsani ikkinchi biror narsaga o'xshatsa- tashbeh san'ati bo'ladi. Tashbehdan maqsad: o'sha o'xshatilgan narsani aniqroq tasavvur etish; butun ta'sirchanligi bilan ko'z oldiga keltirish; o'xshatib suydirish, o'xshatib bezdirish; o'xshatib maqtash va o'xshatib rasvoyi jahon qilish." [3,127]

Unga bari birday hayot va o'lim
Go'yoki keksa chol so'ngini o'ylar.
Va sekin silkitib kahrabo qo'lin
Ko'rganin-bilganin birma-bir so'ylar.[2,38]

Yuqorida "Kuz xayollari" tarkibiga kiruvchi she'riy parchada tazod san'atidan foydalanilgan bo'lib, ijodkor go'yoki kuzni keksa cholga qiyoslaydi. U hayotini xuddi hammasini yashab bo'lganday, u hayotni ham o'limni ham birday qabul qilishga tayyor. Hayot bu yashashni davom etish umidi buni aksi esa o'lim demakdir . Hayot- tiriklik, o'lim esa intihodir. Kahrabo bu sarg'ish ma'dandir. Kahrabo bu misrada xuddi tillarang bargga o'xshatilmoqda.Tazod zid, qarama-qarshi degan ma'noni bildiradi. Shoir she'rida qarama-qarshi degan ma'noli so'larni qo'llasa tazod san'ati ishlatilgan bo'ladi: yaxshi va yomon, mard va nomard singari."[3,152]

Amerika - sehrli diyor,
Uxlar edi Kolumb ham hali
Dengiz ortin yoritti ilk bor,
Beruniyning aql mash'ali.[2,223]

Berilgan she'riy parcha " O'zbekiston" she'riga taaluqli hisoblanib, bu to'rt misrada talmeh san'ati qo'llangan. Bu she'rda talmeh XV-XVI asrlarda yashab o'tgan buyuk geograf X.Kolumb va buyuk bobokalonimiz, X-XI asrlarga mansub shaxs Abu Rayhon Beruniydir. Xristafor Kolumb barchamizga ayon Amerika qit'asini kashf etgan birinchi inson hisoblanadi. Ammo o'zi tushgan joy aynan Amerika ekanligini bilmaydi. " Beruniy yevropalik olimlardan 450 yilcha oldin Amerika qit'asini taxmin qilib, o'z asarlarida bir necha bor yozgan. Beruniyning g'arbiy yarimsharda quruqlik borligi to'g'risidagi fikri XV-XVI asrlarda o'z tasdig'ini topdi."[4,97] Talmeh mohiyati shunday: shoir qahramon siymosini gavdalantirishda uni o'tmishdagi mashhur adabiy, diniy yoki tarixiy qahramonlar bilan qiyoslaydi, o'xshatadi; goho o'sha o'tmish qahramonlarini ismi-shariflari aytilmay ular bilan bog'liq voqealar esga olinishi mumkin. Har ikkala holda ham talmeh san'ati sodir bo'ladi. Talmeh arabcha: yashin chaqnashi, ko'z qirini tashlash ma'nolariga molik.[3,160]

- Ustoz,-dedi bir kun tulki tulkiga,
Ne-chun biz nishonimiz doim kulgiga
O'rmonda bo'ri ham, hatto janob sher,
Bir-birin turtishib:- Tulkisan-a, der![2,411]

Yuqoridagi parcha "Tulki falsafasi" nomli she'rga tegishli bo'lib, bu to'rt she'riy misrada intoq san'ati qo'llangan. Intoq deb, odamdan boshqa jonli va jonsiz narsalarni so'zlashtirishga aytiladi. Intoq nutqli demakdir.[3,147] Ko'rib turibmizki, bu she'riy parchada tulki tomondan nutq so'zlanmoqda. "Badiiy adabiyotning barcha zamonlardagi mahsullarida ta'sirchanlik yaratuvchi omillar badiiy san'atlar bo'ladi. "Hofiz va bastakorlar she'r ta'sirchanligi va musiqiyligi omillari bo'lganbu badiiyat unsurlaridan bahra olib, matn sirlarni chuqur o'zlashtiradilar. Shoirlar she'r san'atlarini o'zlashtirib olsalar ikki jihatdan foyda ko'radilar: 1) mumtz adabiyot namunalarini butun sir-asrorlarni o'rganadilar; 2) o'z ijod namunalarini ushbu san'atlardan unumli foydalanib, mahoratlarini yuksaltiradilar. Badiiy san'atlar ilmi – "Ilmi sanoe" sharq adabiyotshunosligi ilmidir. U biz o'rgangan g'arb adabiyotshunoslik ilmidan farq qiladi: Yevropa adabiyotshunosligi olimgagina kerak: tahlil uchun. Ilmi sanoe' esa kitobxon, shoir va olimga birday zarur."[3,4]

Yo'q, bu pok dillardan yiroq malomat,
Bu - bani odamga ko'rgulik, sho'rish.
Bu – sho'rlik zaminga chang solgan ofat,
Bu – do'zax, bu – o'lim, bu – so'nggi urush.[2,477]

Berilgan she'riy misra Abdulla Oripovning " So'nggi urush" nomli she'riga taaluqli bo'lib, bu parchada tanosib san'ati qo'llanilgan." Shoir baytda o'zaro aloqador va bir-biriga daxldor so'zlardan ikki yoki undan ortiq tushunchalarni ishlatsa tanosib san'ati qo'llangan bo'ladi. Tanosib tushunchasida mazmunan bir-biriga daxldorlik, aloqadorlik va bir turkumga mansublik ma'nolari bordir."[3,170]. Bu she'riy parchada "ofat" tushunchasiga bog'liq tanosiblar keltirilgan. Bular – do'zax, o'lim, urush, ko'rgulik.

Umuman olganda, Abdulla Oripov poetikasida she'riy san'atlar alohida o'rin egallaydi. Shoir she'rlarida har qanday tasviriy vositani uchrata olamiz. Abdulla Oripov har bir she'riy san'atdan ustalik bilan foydalanadi. U ko'pincha tashbihdan foydalanadi, bu orqali u tabiatni va inson his-tuyg'ularini bir-biriga bog'laydi. Shoir poetikasida tasviriy vositalarning ishlatilishi uning asarlariga chuqur ma'no va estetik go'zallik bag'ishlaydi. Abdulla Oripovning she'riy san'atlari uning ijodida insoniy his-tuyg'ularni, tabiatni va milliy qadriyatlarni ifodalashda muhim rol o'ynaydi, bu esa uning asarlarini o'ziga xos va yodda qoladigan qiladi. Uning ijodi o'zbek adabiyotida yangi qirralar ochib berdi va zamonaviy she'riyatga yangiliklar kiritdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoyev Odamlar yaxshi yashshi uchun zarur sharoit yaratish – barcha rahbarlarning asosiy vazifasidir. "Xalq so'zi" gazetasi, 2017-yil 28-fevral

2. Abdulla Oripov. Yillar armoni. – Toshkent: G'afur G'ulom nashriyoti.1984.
- B. 23, 38, 223, 411, 477.

3. Vahob Rahmonov. She'r san'atlari. – Toshkent: Sharq nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati. 2020. – B. 127, 152, 160, 147, 4, 170.

4. A. Muhammadjonov. O'zbekiston tarixi. – Toshkent: Sharq nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati. 2017. – B. 97.

APTOMERLAR TEXNOLOGIYASINI BIOTEXNOLOGIYADA QO`LLASH

Qosimova R.Sh
Jo‘rakulova M.K
Mustafakulov M.A
Abduvaliyeva M.M
O‘zbekiston Milliy Universiteti Jizzax filiali

Annotatsiya: *So'nggi paytlarda aptamerlar ko'plab olimlarning e'tiborini tortdi, chunki ular nafaqat antikorlarning barcha afzalliklariga ega, balki issiqlik barqarorligi, arzonligi va cheksiz qo'llanilishi kabi noyob afzalliklarga ega. Ushbu sharhda aptamerlarning antikorlarga alternativ sifatida tanilgan sabablarini keltiramiz. Bundan tashqari, in vitro tanlov jarayonlarining bir nechta turlari, jumladan nitroselüloza membranasini filtrlash, yaqinlik xromatografiyasi, magnit boncuk va kapillyar elektroforezga asoslangan tanlash usullari batafsil tushuntirilgan. Shuningdek, kasalliklar diagnostikasi va kichik molekulalarni aniqlash uchun aptamerlarning turli xil ilovalarini joriy qilamiz. Qulay modifikatsiyalari va aptamerlarning barqarorligi tufayli nishonlarni aniqlash uchun elektrokimyoviy, kolorimetrik, optik va massa sezgir usullar kabi ko'plab analitik usullardan foydalanish mumkin. Nihoyat, aptamerlarning bir nechta tibbiy va analitik ilovalari taqdim etiladi. Xulosa qilib aytganda, aptamerlar nafaqat antikorlarga muqobil, balki tibbiy va analitik uskunalarning asosiy komponentlari sifatida turli sohalar uchun istiqbolli materiallardir.*

Kalit so‘zlar: *aptamer; SELEX; in vitro tanlovi; aptasensor; diagnostika; biosensor.*

Aptamerlar ribonuklein kislotasi (RNK) va bir zanjirli dezoksiribonuklein kislotasi (ssDNK) yoki peptid molekulalari kabi oligonükleotidlar bo'lib, ular o'ziga xos uch o'lchovli tuzilmalari tufayli o'zlarining maqsadlariga yuqori yaqinlik va o'ziga xoslik bilan bog'lanishi mumkin.

Ayniqsa, RNK va ssDNK aptamerlari bir xil nishonga bog'langan bo'lsa-da, ketma-ketlik va katlama naqshida bir-biridan farq qilishi mumkin.

Kontseptsiya Nuklein kislotalarning oqsillar bilan birlashishi 1980-yillarda odamning immunitet tanqisligi virusi (OIV) va adenovirus bo'yicha tadqiqotlar natijasida paydo bo'la boshladi.

Bu viruslar yuqori yaqinlik va o'ziga xoslikka ega bo'lgan virusli yoki hujayrali oqsillar bilan bog'langan bir qator kichik tuzilgan RNKlarni kodlashini ko'rsatdi [1]. OIV bo'lsa, trans aktivatsiya reaktsiyasi (TAR) elementi deb ataladigan qisqa RNK ligand virusli Tat oqsili bilan bog'lanib, trans aktivatsiya va virus replikatsiyasiga yordam beradi [2].

Adenovirus shuningdek qisqa RNK aptameriga ega, virus bilan bog'langan (VA)-RNK, translyatsiyani tartibga soladi [3, 4]. Aptamerlar bo'yicha mazmunli tadqiqotlar 1990 yilda Gold guruhi va Szostak guruhi tomonidan ligandlarning tizimli evolyutsiyasi (SELEX) deb nomlangan in vitro tanlov jarayoni haqida birinchi marta xabar berilgandan beri rivojlandi [5, 6].

Hozirgi vaqtda aptamerlarni izolyatsiya qilishning asosiy usuli bo'lgan SELEX ning rivojlanishi tufayli ko'plab aptamerlarni turli maqsadlarga, ya'ni kichik biomolekulalardan oqsillarga va hatto hujayralarga qarshi in vitro to'g'ridan-to'g'ri tanlash mumkin edi [7].

Aptamerlar biomaterial sifatida ularni diagnostika va davolash vositasi va biosensatsion zond sifatida qo'llash bo'yicha ko'plab tadqiqotlarda, yangi dori vositalarini, dori vositalarini etkazib berish tizimlarini va boshqalarni yaratishda o'rganilgan. Saraton va virusli infektsiya kabi turli kasalliklar bilan bog'liq maqsadlarga xos aptamerlarni qidirishga urinishlar bo'ldi.

Ishlab chiqilgan aptamerlar asosan diagnostika yoki terapevtik vositalar sifatida qo'llanilishi uchun o'rganilgan. 2004 yilda oziq-ovqat va farmatsevtika idorasi (FDA) tomonidan neovaskulyar (ho'l) yoshga bog'liq makula nasli (AMD) davolash uchun qon tomir endotelial o'sish omili (VEGF) ga xos aptamer bo'lgan Macugenning ma'qullanishi muhim ahamiyatga ega. aptamerlarni qo'llashda [8]. O'shandan beri aptamer texnologiyasi yanada samarali va obro'li deb hisoblanadi va aptamerlarni qo'llash bo'yicha tadqiqotlar soni tez sur'atlar bilan o'sib bormoqda.

Antikorlardan molekulalarni tanib olish uchun molekulalarning eng mashhur sinfi sifatida keng ko'lamli ilovalarda foydalanish o'ttiz yildan ko'proq vaqt davomida mavjud. Aptamerlar antikorlarning o'rnini bosuvchi vosita sifatida keng tanilgan, chunki bu molekulalar antikorlarning zaif tomonlarini engishadi. Antikorlar bilan solishtirganda aptamerlarning afzalliklari quyidagi bo'limlarda tasvirlangan [7]. Aptamerlarning yuqori barqarorligi: Ma'lumki, oqsillar osonlik bilan denatüre bo'ladi va yuqori haroratlarda uchinchi darajali tuzilishini yo'qotadi, oligonükleotidlar esa termal jihatdan barqarorroq va denatürasyon / renaturatsiyaning takroriy davrlarida o'z tuzilmalarini saqlab turadi.

Demak, oligonukleotidga asoslangan aptamerlarning oqsilga asoslangan antikorlardan eng katta afzalligi ularning barqarorligidir. Aptamerlar o'zlarining tabiiy konformatsiyasini tiklaydilar va qayta tiklanishdan keyin nishonlarga bog'lanishi mumkin, antikorlar esa osongina qaytarilmas denatüratsiyaga uchraydi [9]. Shunday qilib, aptamerlar keng diapazonli tahlil sharoitlarida ishlatilishi mumkin. Aptamerlarni ishlab chiqarish (sintez/modifikatsiya): Monoklonal antikorlarni aniqlash va ishlab chiqarish juda ko'p miqdordagi koloniyalarni tekshirishni o'z ichiga olgan mashaqqatli va juda qimmat jarayonlardir. Bundan tashqari, antikorlarning klinik tijorat muvaffaqiyati sutemizuvchilar hujayra madaniyatida juda keng miqyosda ishlab chiqarish zarurligiga olib keldi [10]. Bundan tashqari, har bir yangi partiyadagi antikorlarning faolligini tasdiqlash uchun immunoassaylar talab qilinadi, chunki bir xil antikorning ishlashi partiyaga qarab farq qiladi.

Biroq, aptamerlar tanlanganidan so'ng, kimyoviy reaktsiyalar orqali katta aniqlik va takror ishlab chiqarish bilan miqdorda sintezlanishi mumkin. Ushbu kimyoviy jarayonlar antikorlarni ishlab chiqarishga qaraganda ancha tejamkor. Bundan tashqari, aptamerlar barqarorligi va nukleaza qarshiligini oshirish uchun turli xil kimyoviy reaktsiyalar orqali osongina o'zgartirilishi mumkin [11, 12]. Bundan tashqari, biosensorlarni ishlab chiqarishni sezilarli darajada osonlashtiradigan floroforlar va söndürücüler kabi signal qismlarini kiritish mumkin.

Aptamerlarning past immunogenligi: Aptamerlar odatda past immunogen va past toksik molekulalar bo'lib ko'rinadi, chunki nuklein kislotalar odatda inson immun tizimi tomonidan begona moddalar sifatida tan olinmaydi. Biroq, antikorlar sezilarli darajada immunogendir, bu esa takroriy dozani istisno qiladi [13]. Eyetech tadqiqot guruhi maymunlarga 1000 baravar yuqori dozalarda berilganda VEGF-ga xos aptamer kam immunogenlik ko'rsatishini ko'rsatdi [14, 15]

Maqsadning xilma-xilligi: kuchli immunitet reaktsiyasini keltirib chiqarmaydigan toksinlar yoki molekulalar holatlarida antikorlarni aniqlash va ishlab chiqarish qiyin, ammo aptamerlar etarli miqdorda ishlab chiqarilishi mumkin. Bundan tashqari, aptamerlar ionlar yoki kichik molekulalar kabi antikorlar tomonidan tan olinmaydigan ba'zi ligandlar uchun yuqori yaqinlik va o'ziga xoslik ko'rsatadi, bu aptamerlarni tanib olish komponentlari sifatida ishlatish tegishli biosensorlarning qo'llanilishini sezilarli darajada kengaytirishi mumkinligini ko'rsatadi [12]. Yuqorida aytib o'tilganidek, SELEX yoki in vitro tanlovi taxminan 1012-1015 kombinatsion oligonükleotid kutubxonalaridan ma'lum bir maqsadga yuqori yaqinlikdagi aptamerlarni ajratish uchun ishlatiladigan usuldir. Umuman olganda, SELEX jarayoni nishonga yaxshiroq bog'lanishga qodir bo'lgan nukleotidlarni izlash uchun takrorlanadigan uch bosqichdan iborat [16]. Birinchi bosqichda (kutubxonani yaratish) kutubxona, kutubxonadagi boshlang'ich birikmadan tashqari, bir qatorli nukleotidlarga aylantiriladi, ular tasodifiy ketma-ketlik mintaqalaridan iborat, odatda 30-40 mers bo'lib, primer bog'lanish joyi bilan yonma-yon joylashgan. Ikkinchi bosqichda (bog'lash va ajratish) maqsadli kutubxona komponentlari bog'lanmagan komponentlardan ajratiladi. Ushbu qadam odatda maqsad yoki kutubxonani oson va tez tanlash uchun bir qancha boshqa usullar bilan birlashtiriladi. Nihoyat, uchinchi bosqichda (kuchaytirish), nishonga bog'langan kutubxona komponenti keyingi bosqichda foydalanish uchun yangi kutubxona yaratish uchun PCR tomonidan kuchaytiriladi. Ushbu davom etayotgan jarayon orqali aptamerlar doimiy ravishda ishlab chiqiladi va ularning xarakteristikalari turli biologik tahlillar yordamida aniqlanadi.

Nitroseluloz membrana filtrlash asosidagi SELEX

Nitrotsellyuloza membranasi ko'pincha g'arbiy dog'lar va atomik kuch mikroskopiyasida (AFM) oqsillarni immobilizatsiya qilish uchun ishlatiladi, chunki u aminokislotalarga o'ziga xos bo'lmagan yaqinligi tufayli oddiy va tez oqsil immobilizatsiyasini ta'minlaydi. 1968 yilda Kramlova guruhi RNK molekulalaridan oqsilni oson va tez ajratish uchun nitrotsellyuloza membranalaridan foydalanish usulini qo'lladi [17]. Bu usul oqsillarni boshqa ko'plab komponentlardan ajratish va keyinchalik boshqa biomolekulalar bilan reaksiyaga kirisha oladigan oqsillarni immobilizatsiya qilish uchun tadqiqot vositasi sifatida ishlab chiqilgan. SELEX usuli dastlab Gold guruhi tomonidan o'rnatilganda, T4 DNK polimerazasiga qarshi aptamer nitroselüloz membranasidan foydalanishga asoslangan strategiya yordamida olingan [6]. SELEX ning dastlabki bosqichida maqsadlar asosan oqsillar bo'lganligi sababli, ajratish bosqichida nitroselüloz membranasidan foydalanish qo'llanilgan. Biroq, bu membranalar kichik molekulalar va peptidlarni bog'lashga qodir emasligi kabi ba'zi cheklovlarga ega va ular odatda kamida 12 ta tanlov bosqichini talab qiladi [18, 19].

Affin xromatografiyasi va magnit bonjuklarga asoslangan SELEX

Affin xromatografiyasi biokimyoviy aralashmaning tarkibiy qismlarini ajratish usulidir. U, birinchi navbatda, retseptor va ligand yoki antigen va antikor o'rtasidagi kabi yuqori o'ziga xos biologik o'zaro ta'sirga asoslangan rekombinant oqsillarni tozalash uchun ishlatiladi. Harakatsiz faza odatda agaroza asosidagi boncuklardan iborat bo'lib, boncuklar yuvish va elutsiya jarayonlari uchun ustunga o'raladi. SELEX-ning bog'lash va ajratish bosqichlarida, yaqinlik xromatografiyasi immobilizatsiya qilish orqali faqat maqsadga yaqin bo'lgan kutubxona komponentlarini tanlashga yordam beradi.

Proteinlarni immobilizatsiya qilishda glutation S-transferaza 616 (GST) va His-tag kabi turli teglar qo'llaniladi va kichik organik molekulalar bo'lsa, nishonlar kimyoviy reaksiya orqali boncuklar ustiga kovalent tarzda o'rnatiladi, masalan. EDC bilan bog'lanish sifatida [20]. Shunday qilib, kichik molekulalar, shuningdek, oqsillar uchun SELEX ushbu usul yordamida amalga oshirilishi mumkin.

Ushbu usul yordamida bir nechta aptamerlar maqsadli immobilizatsiyalangan boncuklar o'z ichiga olgan yaqinlik ustunini yasash orqali tanlangan [20, 22, 30-40]. Biroq, bu usulning nochorligi shundaki, agar maqsadda yaqinlik yorlig'i yoki boncuklar bilan bog'lash uchun zarur bo'lgan funktsional guruh bo'lmasa, uni qo'llash mumkin emas. Magnit boncuklar, shuningdek, yaqinlik yorlig'i va boncuklar ustidagi substrat o'rtasidagi o'zaro ta'sir yoki kimyoviy reaktsiya orqali nishonni immobilizatsiya qilish uchun ishlatiladi. Magnit boncuklardan foydalanish maqsadli immobilizatsiyalangan boncuklarni magnit bilan oson va tez izolyatsiya qilish uchun ayniqsa kuchli vositadir .Yaqinda aptamer tanlovi ushbu magnit boncuklarga asoslangan strategiyani SELEX texnikasi bilan bog'lashda ishtirok etdi.

Ayniqsa, nishonga bog'langan kutubxona magnit bilan bog'lanmaganidan osongina va sodda tarzda ajratilganligi sababli, maqsadli aptamerni tanlashga ko'p urinishlar amalga oshirildi [23-25]. Aptamerni yanada samarali tanlash uchun mikrosuyuqlik yoki chip tizimidan foydalangan holda SELEX ishlab chiqilgan [28].

Ushbu usul asosan chipda ishlov berilganligi sababli, u kichik miqyosda tanlov samaradorligini oshirishga qodir. Masalan, B tipidagi neyrotoksin bilan bog'langan DNK aptameriga xos DNK Soh guruhi [29] tomonidan ishlab chiqilgan Continuous-flow Magnetic Activated Chip-based Separation (CMACS) qurilmasi yordamida tanlovning bir bosqichidan so'ng olingan. Shuningdek, C-reaktiv oqsilga (CRP) xos aptamerlarning skriningi mikrofluidik tizim va CRP bilan konjugatsiyalangan magnit boncuklar yordamida avtomatik ravishda amalga oshirildi [30]. Mikrofluidik texnologiyaga asoslangan SELEX tez va avtomatik ravishda aptamerlarni tanlashning ilg'or usuli sifatida qo'llaniladi.

Xulosa: Ushbu sharh maqolasida aptamerlarning afzalliklari va ularning qo'llanilishi bir nechta ajoyib tadqiqot loyihalari tavsifi orqali taqdim etilgan.

Aptamer antikorning ishonchli o'rnini bosuvchi vositadir, chunki u issiq yoki xavfli sharoitlarda juda barqaror. Aptamerlar asosan oligonuklein kislotalar bo'lganligi sababli ular yuqori soflik bilan osonlikcha miqdorda sintezlanadi va oddiy kimyoviy reaktsiyalar yordamida turli molekulalar bilan o'zgartirilishi mumkin. Shu sababli, aptamerlar keng ko'lamli ilovalarda katta kuch ko'rsatdi.

Bundan tashqari, aptamerlar immunogen bo'lmagan va toksik bo'lmagan materiallar bo'lib, ular kasalliklarni tashxislash va davolash kabi tibbiy dasturlarda ishlatilishi

mumkin. Maqsadli molekulalarning turlari cheklanmaganligi ham diqqatga sazovordir. Turli xil SELEX usullari mavjud aqinlik xromatografiyasi va magnit boncuklarga asoslangan SELEX oqsillar kabi nisbatan katta molekulalar uchun kuchli usullardir, chunki ularning maqsadga yuqori yaqinligi va ajratiladigan molekulalardan oson ajratilishi. Bundan tashqari, kapillyar elektroforezga asoslangan SELEX kichik molekulalar uchun mos keladi va tezkor usuldir. Ushbu kasalliklarni tashxislash uchun biomarker bilan bog'liq kasalliklarga qarshi aptamerlardan foydalanish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ishankhodjaev T. et al. Study on Effects of Liposomal Quercetin on Biochemical Parameters of the Nigrostriatal System of Rats with Experimentally Induced Neurodegenerative Disease //Annals of the Romanian Society for Cell Biology. – 2021. – С. 6128-6143.
2. Mukhammadjon M. et al. The effect of ngf on indicators of the antioxidant system in rat brain tissue //Universum: химия и биология. – 2021. – №. 9 (87). – С. 82-86.
3. Saatov T. et al. Antioxidant and hypoglycemic effects of gossitan //Endocrine Abstracts. – Bioscientifica, 2019. – Т. 63.
4. Saatov T. et al. Study on hypoglycemic effect of polyphenolic compounds isolated from the Euphorbia L. plants growing in uzbekistan //Endocrine Abstracts. – Bioscientifica, 2020. – Т. 70.
5. Saatov T. et al. Correction of oxidative stress in experimental diabetes mellitus by means of natural antioxidants //Endocrine Abstracts. – Bioscientifica, 2021. – Т. 73.
6. Irgasheva S. et al. Study on compositions of lipids in tissues of rats with alimentary obesity //Endocrine Abstracts. – Bioscientifica, 2019. – Т. 63.
7. Mamadalieva N. I., Mustafakulov M. A., Saatov T. S. The effect of nerve growth factor on indicators of the antioxidant system in rat brain tissue //eurasian union of scientists. series: medical, biological and chemical sciences Учредители: ООО" Логика+". – 2021. – №. 11. – С. 36-40.
8. Saatov T. et al. Study on antioxidant and hypoglycemic effects of natural polyphenols in the experimental diabetes model //Endocrine Abstracts. – Bioscientifica, 2018. – Т. 56.
9. Ishankhodjaev T. et al. Study on Effects of Liposomal Quercetin on Biochemical Parameters of the Nigrostriatal System of Rats with Experimentally Induced Neurodegenerative Disease //Annals of the Romanian Society for Cell Biology. – 2021. – С. 6128-6143.
10. Mukhammadjon M. et al. The effect of ngf on indicators of the antioxidant system in rat brain tissue //Universum: химия и биология. – 2021. – №. 9 (87). – С. 82-86.
11. Saatov T. et al. Antioxidant and hypoglycemic effects of gossitan //Endocrine Abstracts. – Bioscientifica, 2019. – Т. 63.

12. Saatov T. et al. Study on hypoglycemic effect of polyphenolic compounds isolated from the Euphorbia L. plants growing in uzbekistan //Endocrine Abstracts. – Bioscientifica, 2020. – Т. 70.

13. Saatov T. et al. Correction of oxidative stress in experimental diabetes mellitus by means of natural antioxidants //Endocrine Abstracts. – Bioscientifica, 2021. – Т. 73.

14. Irgasheva S. et al. Study on compositions of lipids in tissues of rats with alimentary obesity //Endocrine Abstracts. – Bioscientifica, 2019. – Т. 63.

15. Mamadalieva N. I., Mustafakulov M. A., Saatov T. S. The effect of nerve growth factor on indicators of the antioxidant system in rat brain tissue //eurasian union of scientists. series: medical, biological and chemical sciences Учредители: ООО" Логика+". – 2021. – №. 11. – С. 36-40.

16. Saatov T. et al. Study on antioxidant and hypoglycemic effects of natural polyphenols in the experimental diabetes model //Endocrine Abstracts. – Bioscientifica, 2018. – Т. 56.

17. Mustafakulov M. et al. Determination of antioxidant properties of l-cysteine in the liver of alloxan diabetes model rats //International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research. – 2023. – №. Special Issue. – С. 47-54.

18. Мамадалиева Н. И., Мустафакулов М. А., Саатов Т. С. Влияние фактора нервного роста на показатели антиоксидантной системы в тканях мозга крысы //Environmental Science. – 2021. – Т. 723. – С. 022021.

19. Ishankhodjaev T. et al. Study on Effects of Liposomal Quercetin on Biochemical Parameters of the Nigrostriatal System of Rats with Experimentally Induced Neurodegenerative Disease //Annals of the Romanian Society for Cell Biology. – 2021. – С. 6128-6143.

20. Mukhammadjon M. et al. The effect of ngf on indicators of the antioxidant system in rat brain tissue //Universum: химия и биология. – 2021. – №. 9 (87). – С. 82-86.

21. Saatov T. et al. Antioxidant and hypoglycemic effects of gossitan //Endocrine Abstracts. – Bioscientifica, 2019. – Т. 63.

22. Saatov T. et al. Study on hypoglycemic effect of polyphenolic compounds isolated from the Euphorbia L. plants growing in uzbekistan //Endocrine Abstracts. – Bioscientifica, 2020. – Т. 70.

23. Saatov T. et al. Correction of oxidative stress in experimental diabetes mellitus by means of natural antioxidants //Endocrine Abstracts. – Bioscientifica, 2021. – Т. 73.

24. Irgasheva S. et al. Study on compositions of lipids in tissues of rats with alimentary obesity //Endocrine Abstracts. – Bioscientifica, 2019. – Т. 63.

25. Mamadalieva N. I., Mustafakulov M. A., Saatov T. S. The effect of nerve growth factor on indicators of the antioxidant system in rat brain tissue //eurasian union of scientists. series: medical, biological and chemical sciences Учредители: ООО" Логика+". – 2021. – №. 11. – С. 36-40.

26. Saatov T. et al. Study on antioxidant and hypoglycemic effects of natural polyphenols in the experimental diabetes model //Endocrine Abstracts. – Bioscientifica, 2018. – Т. 56.

27. Mustafakulov M. et al. Determination of antioxidant properties of l-cysteine in the liver of alloxan diabetes model rats //International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research. – 2023. – №. Special Issue. – С. 47-54.

28. Мамадалиева Н. И., Мустафакулов М. А., Саатов Т. С. Влияние фактора нервного роста на показатели антиоксидантной системы в тканях мозга крысы //Environmental Science. – 2021. – Т. 723. – С. 022021.

29. Saatov T. et al. Correction of oxidative stress in experimental diabetes mellitus by means of natural antioxidants //Endocrine Abstracts. – Bioscientifica, 2021. – Т. 73.

30. Saatov T. et al. Study on hypoglycemic effect of polyphenolic compounds isolated from the Euphorbia L. plants growing in uzbekistan //Endocrine Abstracts. – Bioscientifica, 2020. – Т. 70.

31. Saatov T. et al. Antioxidant and hypoglycemic effects of gossitan //Endocrine Abstracts. – Bioscientifica, 2019. – Т. 63.

32. Ishankhodjaev T. et al. Study on Effects of Liposomal Quercetin on Biochemical Parameters of the Nigrostriatal System of Rats with Experimentally Induced Neurodegenerative Disease //Annals of the Romanian Society for Cell Biology. – 2021. – С. 6128-6143.

33. Saatov T. et al. Neurodegeneration type and severity have linkage with plasma insulin in DM patients //Endocrine Abstracts. – Bioscientifica, 2022. – Т. 81.

34. Irgasheva S. va boshqalar. TNF-a gen G308A polimorfizmi: 2-toifa qandli diabet bilan og'rigan bemorlarda chastota // Int J Cur Res Rev. – 2020. – T. 2020. – B. 161.

35. Mustafakulov M. et al. Determination of antioxidant properties of l-cysteine in the liver of alloxan diabetes model rats //International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research. – 2023. – №. Special Issue. – С. 47-54.

36. Shamansurova Z. et al. Plasma Insulin level have linkage with neurodegeneration in patients with type 2 DM //Physiology. – 2023. – Т. 38. – №. S1. – С. 5732129.

37. Mallayeva M., Mustafakulov M. Toksik gepatitda lipidlarning peroksidalnish mahsulotlariga polifenollarning ta'siri //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – Т. 1. – №. 3. – С. 75-78.

38. Uralov A. et al. Building the inflower and realizing seed productivity of A. giganteum regel //E3S Web of Conferences. – EDP Sciences, 2024. – Т. 538. – С. 03020.

39. Mustafoqulov M. va boshqalar. Mikroorganizmlardan insulinni genetik muhendislik texnologiyasi //Zamonaviy ilmiy va texnik tadqiqotlar xalqaro jurnali. – 2023. – T. 1. – Yo'q. 2. – 4-12-betlar.

40. Mustafoqulov M., Mamadaliyeva Z. TRANSGEN HAYVON OLISH USULLARI //International Journal of Science and Applied Research. – 2024. – T. 1. – Yo'q. 3. – 78-81-betlar.

CHIZIQLI TENGLAMALAR

Xoliqov To`lqin Boltaevich
Ichki ishlar vazirligi Qashqadaryo akademik litseyi matematika fani o`qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada funksiyaning lokal maksimum va lokal minimumlarini va funksiyani o`sish va kamayish oraliqlari o`rganiladi misollarni yechish orqali matematik tasavvur, mantiqiy fikirlash haqida so`z yuritilgan*

**Kalit so`zlar:** *funksiya, funksiyani o`sishi, funksiyani kamayishi, lokal maksimum, lokal minimumlari.*

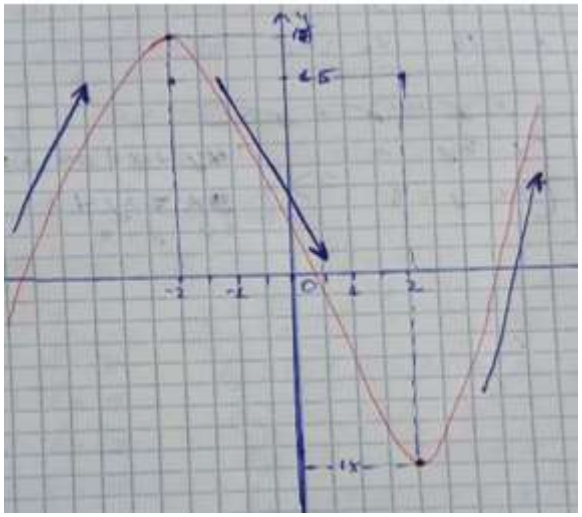

Teorema. $f'(x)$ funksiya $(a; b)$ oraliqda aniqlangan va $f'(x)$ mavjud; $(a; x_0)$ oraliqda $f'(x) > 0$ va $(x_0; b)$ oraliqda $f'(x) < 0$ bo‘lsin, $x_0 \in (a; b)$. U holda x_0 nuqta $f(x)$ funksiyaning lokal maksimumi bo‘ladi

Teorema. $f'(x)$ funksiya $(a; b)$ oraliqda aniqlangan va $f'(x)$ mavjud; $(a; x_0)$ oraliqda $f'(x) < 0$ va $(x_0; b)$ oraliqda $f'(x) > 0$ bo‘lsin, $x_0 \in (a; b)$. U holda x_0 nuqta $f(x)$ funksiyaning lokal minimumi bo‘ladi

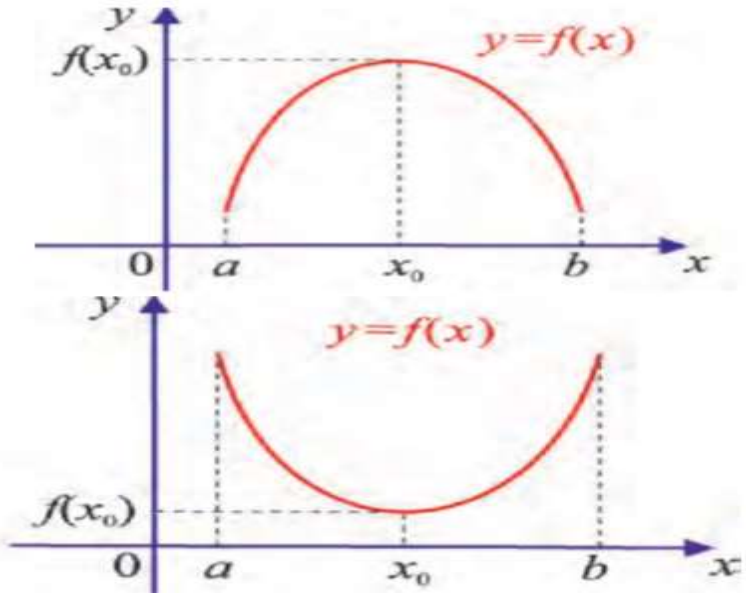

Ta'firif. Funksiyaning lokal maksimum va lokal minimumlariga uning ekstremumlari deyiladi.

Misol: $f(x) = x^3 - 12x + 1$ funksiyani lokal maksimum va lokal minimum nuqtalarini toping.

Funksiyani hosilasini topamiz: $f'(x) = (x^3)' - 12(x)' + (1)' = 3x^2 - 12 = 3(x^2 - 4) = 3(x - 2)(x + 2)$. Hosila barcha nuqtalarda aniqlangan va $x = \pm 2$ nuqtada nolga aylanadi. Shuning uchun $x = \pm 2$ nuqtalar funksiyaning kritik nuqtalaridir. Oraliqlar usulidan foydalanamiz va funksiyani o`sish va kamayish oraliqlarini aniqlab olamiz.

Funksiya $(-\infty; -2)$ va $(2; +\infty)$ oraliqda $f'(x) > 0$, $(-2; 2)$ oraliqda esa $f'(x) < 0$ ekanligini aniqlaymiz. Demak $x = -2$ lokal maksimum va $x = 2$ da lokal minimum nuqtalari ekan.

Funksiya grafigini tasvirlash orqali ham funksiyani qaysi nuqtalarda o`sganligini va qaysi nuqtalarda funksiyani kamayganligini ko`rishimiz mumkin. Funksiya grafigini tasvirlashda yuqoridagi ma`lumotlardan foydalanamiz funksiyani statsional nuqtadagi qiymatlarida funksiyaning qiymatini aniqlaymiz

$f(-2) = (-2)^3 - 12 \cdot (-2) + 1 = -8 + 24 + 1 = 17$

$f(2) = (2)^3 - 12 \cdot (2) + 1 = 8 - 24 + 1 = -15$

ADABIYOTLAR:

1. Sh.A. Alimov i dr. Algebra i nachala matematicheskogo analiza, uchebnik dlya 10–11 klassa. Uchebnik dlya bazovogo i profilnogo obrazovaniya, Moskva, "Prosveshenie", 2016.

2. A.N. Kolmogorov i dr. Algebra i nachala analiza. Uchebnoe posobie dlya 10–11 klassov. Moskva, "Prosveshenie", 2018.

3. Algebra. Uchebnoe posobie dlya 9–10 klassov. Pod red. N.Ya. Vilenkina. Moskva, "Prosveshenie", 2004.

4. M.A. Mirzaahmedov, Sh.N. Ismoilov. 10-sinf uchun "Algebra va analiz asosolari"dan testlar, G`.G`ulom NMIU, Toshkent, 2005.

5. T.A. Azlarov, X. Mansurov. Matematik analiz asoslari. 3-nashr, "Universitet", Toshkent, 2005.

6. M.A. Mirzaahmedov, Sh.N. Ismoilov, A.Q.Amanov 11-sinf uchun "Algebra va analiz asosolari"dan sinif darsligi , Toshkent, 2018.

CLASSIFICATION OF ORGANIC ADHESIVE MATERIALS

J.O.Otamurodov
Teacher of Bukhara institute of engineering and technology
Sh.N.Baxodirov
Student of Bukhara institute of engineering and technology

Abstract: *This article discusses the classification of organic adhesive materials and the main methods for measuring adhesion strength.*

Keywords: *adhesion, adhesives, material, classification,polymer, properties, strength.*

INTRODUCTION

Organic adhesive materials are substances that are used to bond various materials and are based on organic compounds such as polymers. These materials are used in a wide variety of industries, including construction, automotive, electronics and medicine. Unlike inorganic adhesives such as cements or glass materials, organic adhesive materials often provide greater flexibility, high shear strength, and may have specific properties such as resistance to corrosion or high temperatures.

Materials and methods. The classification of organic adhesive materials may include the following groups: Thermoplastic adhesives: They soften when heated and harden when cooled. Examples: polyethylene or polypropylene adhesives. Thermosetting adhesives: These adhesives harden irreversibly when heated or chemically reacted. Examples: epoxy, phenolic and polyurethane adhesives.

Elastomeric adhesives: Have elasticity and high tensile strength, are used for sealing and flexible joints. Examples: based on rubbers (for example, neoprene or silicone adhesives). Polymer adhesives: They can be based on various polymer compounds and used in a variety of conditions. Examples: acrylic adhesives, cyanoacrylate (superglue). These materials can be used depending on the adhesion needs, durability, and specific properties of the materials to be joined.

Results. The classification of organic adhesive materials is based on their chemical composition and the mechanism of curing (polymerization). The main groups include:

According to the type of chemical composition, adhesives are divided into: a) Natural adhesives: They are made on the basis of natural components such as starch, casein or vegetable resins. Examples: protein adhesives, gelatin, dextrin. b) Synthetic adhesives: Based on artificially synthesized polymers. Examples: polyvinyl acetate, acrylic, polyurethane and epoxy adhesives.

According to the curing mechanism: a) Thermoplastic adhesives: Soft when heated, harden when cooled. Examples: polyethylene, polyvinyl chloride adhesives. b) Thermosetting adhesives: They cure by heating or chemical reaction with irreversible structural changes. Examples: epoxy resins, phenol-formaldehyde adhesives, melamine resins. c) Elastomeric adhesives: Based on synthetic or natural rubbers. They provide high

flexibility and resistance to deformation. Examples: neoprene, silicone adhesives, butyl rubber.

5.5.1 3. According to the type of polymerization: a) Physical polymerization: Curing occurs due to evaporation of solvent or water. Examples: adhesives based on polyvinyl acetate (PVA). b) Chemical polymerization: A chemical reaction occurs, leading to the formation of a polymer network. Examples: epoxy adhesives, polyurethane systems.

4. By application area: a) Building adhesives: Used to connect building materials (wood, metals, concrete). Examples: acrylic, polyurethane. b) Electronic and electrical adhesives: Used to connect components in electronics and electrical engineering. Examples: silicone and epoxy adhesives, conductive adhesives. c) Automotive and aviation adhesives: Used to connect metals, plastics and other materials with high strength and resistance to extreme conditions. Examples: epoxy, acrylic, polyurethane.

5. According to the state of the substance: a) Liquid adhesives: They are used in liquid form, can be water-based or solvent-based. Examples: PVA glue, contact adhesives. b) Solid adhesives (films, powders): Supplied in the form of powders or films that activate when heated or dissolved. Examples: thermoplastic film adhesives, powder thermosetting adhesives. 6. According to the type of binder polymer:

a) Epoxy adhesives: Characterized by high strength, resistance to chemical influences and temperature. b) Polyurethane adhesives: Have high elasticity and tear strength, are resistant to moisture. c) Cyanoacrylate adhesives:They harden instantly upon contact with moisture and are used for quick connection. d) Silicone adhesives: Used for sealing and gluing materials resistant to temperature changes and chemical effects.

7. By type of application: a) Single-component adhesives: Ready to use without the need to mix the components. b) Two-component adhesives: Require mixing of two components before application (e.g. resin and hardener).

This classification helps to select adhesive materials depending on their purpose, operating conditions and properties of the materials to be joined. Adhesion strength is a critical parameter in various industries such as construction, automotive, aviation and electronics. The reliability and durability of the glued joints, as well as the safety of their operation, depend on this parameter.

Discussion. Basic methods for measuring adhesion strength: Tensile testing is one of the most common methods of measuring the strength of adhesion. It is used to determine the force required to separate the adhesive from the substrate under tensile load. The essence of the method is that a cylindrical or other specially prepared object is glued to the test surface. After the adhesive has fully cured, a tensile force is applied to the object perpendicular to the surface until separation occurs. For this purpose, special tensile testing machines are used, which measure the force in Newtons or pounds.

The shear test is used to determine the adhesion strength when shear loads are applied. Two flat samples of the material are glued together along the overlapping part, and then a shear force is applied parallel to the joint plane until destruction. Shear testing machines are used, which measure the load required to break the adhesive joint.

The peel test method is used to assess the strength of adhesion, especially for materials that are prone to peeling, such as films, coatings and tapes. The essence of the

method is that one of the materials glued to the other peels off at an angle of 90° or 180° with the measurement of the force required for peeling. Peeling machines with a force sensor are used for testing.

The impact strength test method is used to determine the strength of an adhesive joint under sudden or shock loads. The adhesive joint is subjected to an impact (for example, a falling load), and the force or energy required to destroy the adhesive layer is estimated.

In the bending test, it is used to assess the strength of adhesion under deformations caused by bending. The essence of the method is that the sample is subjected to a bending load and the behavior of the adhesive layer is evaluated. Destruction can occur at the adhesive joint or at the base of the material.

Results. Extrusion test This test is used to assess the strength of the adhesive layer under compressive loads. The essence of the method is that the sample is subjected to a compressive load until the adhesive joint is destroyed or deformed. These methods help to evaluate the mechanical properties of adhesive joints and select the optimal adhesives and materials for specific operating conditions.

LIST OF LITERATURE:

1. Отамуродов Ж. О. КЛАССИФИКАЦИЯ ОРГАНИЧЕСКИХ АДГЕЗИОННЫХ МАТЕРИАЛОВ //WORLD OF SCIENCE. – 2024. – Т. 7. – №. 10. – С. 35-39.

2. Otamurodov J. O. TREBOVANIYA K VSPOMOGATELNIM MATERIALOM DLYA PROIZVODSTVA ORGANICHESKOGO KLEYA //SCHOLAR. – 2023. – T. 1. – №. 15. – S. 166-173.

3. Otamurodov J. O. SOSTAV KOSTEY KRUPNOROGATOGO SKOTA DLYA PROIZVDODSTVA ORGANICHESKOGO KLEYA //GOLDEN BRAIN. – 2023. – T. 1. – №. 15. – S. 171-176.

4. Urozov M. K., Otamurodov J. O. Polucheniye texnicheskogo prochnogo kostnogo kleya //Vestnik nauki. – 2022. – T. 2. – №. 10 (55). – S. 144-151.

5. Rakhmonov I. M., Uzakova L. P., Naimova D. N. JO Otamurodov Method for determining damping coefficient, characteristic friction force in the needle mechanism //Scopus. Participated in the II International Scientific Conference" MIP: Engineering-2020-Modernization, Innovations, Progress: Advanced Technologies in Material Science, Mechanical and Automation Engineering" in April. – 2020. – T. 1618. – S. 1-10.

6. Otamurodov J. O., Jamolov J. T., Olimova S. O. Netraditsionniye metodi obrazovaniya–zalog innovasionnogo podxoda k obrazovaniyu //Vestnik magistraturi. – 2019. – №. 4-3. – S. 58.

7. Otamurodov J. O., ugli Saidov J. A. VIDI, SVOYSTVA I PRIMENENIYA KOSTNOGO KLEYA //INTERNATIONAL CONFERENCES. – 2022. – T. 1. – №. 17. – S. 66-69

8. Otamurodov J., Urozov M. ISPOLZOVANIYE ORGANICHESKIX KLEYEV DLYA PROIZVODSTVA KOJGALANTEREYNIX IZDELII //Eurasian Journal of Academic Research. – 2022. – T. 2. – №. 12. – S. 651-655.

9. Rakhmonov I. M. et al. Method for determining damping coefficient, characteristic friction force in the needle mechanism //IOP Conference Series: Materials Science and Engineering. – IOP Publishing, 2020. – Т. 862. – №. 3. – S. 032067.

10. Otamurodov J., Saidov J. PERSPEKTIVNOYE IISPOLZOVANIYE OTXODOV MYASNOY PROMISHLENNOSTI //PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF SCIENCE AND EDUCATION. – 2023. – Т. 1. – №. 9. – S. 29-34.

11. Otamurodov J. O. RESHENIYA EKOLOGICHESKIX PROBLEM V KOJEVENNOY PROMISHLENNOSTI //SCHOLAR. – 2023. – Т. 1. – №. 11. – S. 20-28.

12. Otamurodov J. O. KLEYEVIYE KOMPOZITSII NA OSNOVE PRIRODNIX ORGANICHESKIX OTXODOV //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – S. 325-330.

13. Xayitov A. A., Otamurodov J. O. EFFEKTIVNOYE PROVEDENIU PROTSESSA DUBLENIYA I JIROVANIYA KARAKULEVIX SHKUR V PROIZVODSTVENIX USLOVIYAX //Vestnik nauki. – 2021. – Т. 3. – №. 9 (42). – S. 45-50.

14. Otamurodov J. O., Xolmurodova D. D. Analiz konstruktivnix resheniy, primenyayemix dlya povisheniya komfortnosti obuvi //Molodoy ucheniy. – 2020. – №. 38. – S. 12-14.

15. Otamurodov J. O., Xolmurodova D. D. Protsess raskroya pri proizvodstve shveynix izdeliy //Molodoy ucheniy. – 2020. – №. 37. – S. 17-20.

16. Urozov M., Otamurodov J. PREIMUSHESTVA I NEDOSTATKI JIVOTNIX I SINTETICHESKIX KLEYEV //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. A7. – S. 513-517.

17. Otamurodov J. O. Texnicheskaya klassifikasiya sirya dlya proizvodstva prochnogo organicheskogo kleya //VESTNIK NAUKI Uchrediteli: Individualniy predprinimatel Rasskazova Lyubov Fedorovna. – 2022. – Т. 2. – №. 10. – S. 124-130.

18. Otamurodov J. O. TECHNICAL CLASSIFICATION OF RAW MATERIALS FOR THE PRODUCTION OF BONE GLUE //INTERNATIONAL CONFERENCES. – 2022. – Т. 1. – №. 18. – S. 46-49.

19. Urozov, M., and J. Otamurodov. "PREIMUSHESTVA I NEDOSTATKI JIVOTNIX I SINTETICHESKIX KLEYEV." Science and innovation 1.A7 (2022): 513-517.

20. Jo'rabek O. HAYVON SUYAKLARI ASOSIDA TABIIY ORGANIK YELIM OLISH //FAN, JAMIYAT VA INNOVATSIYALAR. – 2023. – Т. 1. – №. 5. – С. 14-18.

21. Otaniyozovich, Otamurodov Jurabek, and Hamroyev Abror Anvar o'g'li. "REQUIREMENTS FOR AUXILIARY MATERIALS FOR THE PRODUCTION OF ORGANIC GLUE." PROSPECTS AND MAIN TRENDS IN MODERN SCIENCE 1.6 (2023): 1-5.

22. Отамуродов Ж. О. ВИДЫ И ВСПОМОГАТЕЛЬНЫЕ ВЕЩЕСТВА КЛЕЕВЫХ МАТЕРИАЛОВ //Scientific Impulse. – 2024. – Т. 2. – №. 21. – С. 581-585.

23. Отамуродов Ж. О. ТРЕБОВАНИЯ К ВСПОМОГАТЕЛЬНЫМ МАТЕРИАЛОМ ДЛЯ ПРОИЗВОДСТВА ОРГАНИЧЕСКОГО КЛЕЯ //SCHOLAR. – 2023. – Т. 1. – №. 15. – С. 166-173.

ADHESIVE PROPERTIES OF BONE AND MEZDRA GLUE

J.O.Otamurodov
Teacher of Bukhara institute of engineering and technology
Sh.N.Baxodirov
Student of Bukhara institute of engineering and technology

Abstract: *This article discusses the adhesive properties of bone and mezdra glue as well as factors affecting the solubility of these adhesives.*

Keywords: *adhesion, adhesives, material, flexibility, properties, strength, heat resistance, environmental friendliness*

INTRODUCTION

The adhesive properties of bone and mezdra glue depend on their composition and application, as well as on what material they interact with. Bone glue (glue based on bone gelatin) is made on the basis of recycled animal bones, from which gelatin is extracted, which has strong adhesive properties

Materials and methods. Bone glue adheres well to wood, leather and other organic materials due to its organic nature. Bone glue tends to dissolve in water, so its adhesion is significantly reduced at high humidity levels. Various stabilizers can be added to increase stability. Unlike synthetic adhesives, bone glue has more limited temperature characteristics and can lose its adhesive properties at high temperatures.

Discussion. Mezdra glue is also made from animal materials, mainly leather, connective tissues and other organic materials. In comparison with bone glue, mezdra glue has such characteristics as high adhesion to leather products and fabrics. Mezdra glue is often used to glue leather and materials based on natural fibers. Mezdra glue has the best water-repellent properties. This adhesive may be more resistant to moisture than bone glue. The Mezdra glue is more durable and can retain its adhesive properties even with fluctuations in temperature and humidity.

To compare the adhesive properties, bone and mezdra adhesives have the following properties:

- Both adhesives have good adhesive properties when combined with organic materials (leather, wood, textiles).
- Mezdra glue can have a more stable adhesion in conditions of high humidity, unlike bone glue.
- Bone glue is often used in the field of restoration and in some traditional crafts where temporary or lower bond strength is required, while mezdra glue is used for more durable joints, for example, in the leather industry.

Results. Both adhesives have certain limitations related to sensitivity to water and temperature, which is important to consider when choosing for a specific application.

The strength and adhesion of bone and mezdra glue Ensure a reliable connection of materials. They adhere well to surfaces based on wood, paper, leather, fabric and other organic materials.

The flexibility of bone and mezdra glue after drying does not retain a certain elasticity, in order to improve the elasticity of these adhesives, various elastomers can be added, which prevents cracking during deformations or vibrations.

Bone and mezdra adhesives dissolve well in water. The solubility features of these adhesives are that the adhesives do not dissolve in cold water, but swell, absorbing moisture. Swelling increases the volume of the adhesive and prepares it for further heating. In hot water, the glue completely dissolves at a temperature of 60-80 ° C, forming a viscous adhesive solution. The solubility depends on the concentration of the glue and the temperature of the water.

Factors affecting solubility:

The quality of the raw materials: Glue made of cleaner collagen (for example, mezdrov) dissolves faster and gives a more transparent solution.

Temperature: As the temperature increases, the solubility increases, but overheating can lead to a decrease in adhesive properties.

Adhesive consistency: Smaller granules or powdery ones dissolve faster than dense briquettes.

Environmental friendliness of bone and mezdra glue are biodegradable and less toxic compared to synthetic analogues. The heat resistance of these adhesives usually has limited resistance to high temperatures. For example, gelatin-based adhesives break down when heated.

The time from the moment of application to complete fixation can vary from several minutes to several hours, depending on the composition of the adhesive.

Organic adhesives based on natural ingredients (for example, bone and mezdra) may have a limited service life due to their tendency to biodegradation. These adhesives are considered safer for health and the environment compared to synthetic versions.

To improve the composition of bone and mezdra glue, you can add components such as:

Natural polymers: gelatin, starch, dextrin, casein.

Растительные смолы: канифол, шеллак.

Rubber: natural or mixed with additives.

Examples of organic adhesives:

PVA glue (water-based, safe, often used for paper and fabric).

Casein glue (based on milk protein, used in woodworking).

Gelatin glue (used for book binding, restoration).

Starch and dextrin adhesives (used in the paper industry).

Conclusion. In the manufacture of leather goods, compositions of mezdra and bone glue can be used. In laboratory studies, it turned out that the concentration of mezdra and bone adhesives was 45-55%. The use of adhesive compositions based on natural organic waste will have a significant economic and environmental effect. Thus, the task of obtaining

new types of adhesive compositions with a complex of reliable technological characteristics and meeting modern economic and environmental requirements is urgent.

LIST OF LITERATURE:

1. Urozov, M., and J. Otamurodov. "PREIMUSHESTVA I NEDOSTATKI JIVOTNIX I SINTETICHESKIX KLEYEV." Science and innovation 1.A7 (2022): 513-517.

2. Jo'rabek O. HAYVON SUYAKLARI ASOSIDA TABIIY ORGANIK YELIM OLISH //FAN, JAMIYAT VA INNOVATSIYALAR. – 2023. – Т. 1. – №. 5. – С. 14-18.

3. Otaniyozovich, Otamurodov Jurabek, and Hamroyev Abror Anvar o'g'li. "REQUIREMENTS FOR AUXILIARY MATERIALS FOR THE PRODUCTION OF ORGANIC GLUE." PROSPECTS AND MAIN TRENDS IN MODERN SCIENCE 1.6 (2023): 1-5.

4. Отамуродов Ж. О. ВИДЫ И ВСПОМОГАТЕЛЬНЫЕ ВЕЩЕСТВА КЛЕЕВЫХ МАТЕРИАЛОВ //Scientific Impulse. – 2024. – Т. 2. – №. 21. – С. 581-585.

5. Отамуродов Ж. О. ТРЕБОВАНИЯ К ВСПОМОГАТЕЛЬНЫМ МАТЕРИАЛОМ ДЛЯ ПРОИЗВОДСТВА ОРГАНИЧЕСКОГО КЛЕЯ //SCHOLAR. – 2023. – Т. 1. – №. 15. – С. 166-173.

6. Отамуродов Ж. О. КЛАССИФИКАЦИЯ ОРГАНИЧЕСКИХ АДГЕЗИОННЫХ МАТЕРИАЛОВ //WORLD OF SCIENCE. – 2024. – Т. 7. – №. 10. – С. 35-39.

7. Otamurodov J. O. TREBOVANIYA K VSPOMOGATELNIM MATERIALOM DLYA PROIZVODSTVA ORGANICHESKOGO KLEYA //SCHOLAR. – 2023. – T. 1. – №. 15. – S. 166-173.

8. Otamurodov J. O. SOSTAV KOSTEY KRUPNOROGATOGO SKOTA DLYA PROIZVDODSTVA ORGANICHESKOGO KLEYA //GOLDEN BRAIN. – 2023. – T. 1. – №. 15. – S. 171-176.

9. Urozov M. K., Otamurodov J. O. Polucheniye texnicheskogo prochnogo kostnogo kleya //Vestnik nauki. – 2022. – T. 2. – №. 10 (55). – S. 144-151.

10. Otamurodov J. O., Jamolov J. T., Olimova S. O. Netraditsionniye metodi obrazovaniya–zalog innovasionnogo podxoda k obrazovaniyu //Vestnik magistraturi. – 2019. – №. 4-3. – S. 58.

11. Otamurodov J. O., ugli Saidov J. A. VIDI, SVOYSTVA I PRIMENENIYA KOSTNOGO KLEYA //INTERNATIONAL CONFERENCES. – 2022. – T. 1. – №. 17. – S. 66-69

12. Otamurodov J., Urozov M. ISPOLZOVANIYE ORGANICHESKIX KLEYEV DLYA PROIZVODSTVA KOJGALANTEREYNIX IZDELII //Eurasian Journal of Academic Research. – 2022. – T. 2. – №. 12. – S. 651-655.

13. Rakhmonov I. M. et al. Method for determining damping coefficient, characteristic friction force in the needle mechanism //IOP Conference Series: Materials Science and Engineering. – IOP Publishing, 2020. – T. 862. – №. 3. – S. 032067.

14. Otamurodov J., Saidov J. PERSPEKTIVNOYE IISPOLZOVANIYE OTXODOV MYASNOY PROMISHLENNOSTI //PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF SCIENCE AND EDUCATION. – 2023. – T. 1. – №. 9. – S. 29-34.

15. Otamurodov J. O. RESHENIYA EKOLOGICHESKIX PROBLEM V KOJEVENNOY PROMISHLENNOSTI //SCHOLAR. – 2023. – T. 1. – №. 11. – S. 20-28.

16. Otamurodov J. O. KLEYEVIYE KOMPOZITSII NA OSNOVE PRIRODNIX ORGANICHESKIX OTXODOV //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 4. – S. 325-330.

17. Xayitov A. A., Otamurodov J. O. EFFEKTIVNOYE PROVEDENIU PROTSESSA DUBLENIYA I JIROVANIYA KARAKULEVIX SHKUR V PROIZVODSTVENIX USLOVIYAX //Vestnik nauki. – 2021. – T. 3. – №. 9 (42). – S. 45-50.

18. Urozov M., Otamurodov J. PREIMUSHESTVA I NEDOSTATKI JIVOTNIX I SINTETICHESKIX KLEYEV //Science and innovation. – 2022. – T. 1. – №. A7. – S. 513-517.

19. Otamurodov J. O. Texnicheskaya klassifikasiya sirya dlya proizvodstva prochnogo organicheskogo kleya //VESTNIK NAUKI Uchrediteli: Individualniy predprinimatel Rasskazova Lyubov Fedorovna. – 2022. – T. 2. – №. 10. – S. 124-130.

20. Otamurodov J. O. TECHNICAL CLASSIFICATION OF RAW MATERIALS FOR THE PRODUCTION OF BONE GLUE //INTERNATIONAL CONFERENCES. – 2022. – T. 1. – №. 18. – S. 46-49.

21. Urozov, M., and J. Otamurodov. "PREIMUSHESTVA I NEDOSTATKI JIVOTNIX I SINTETICHESKIX KLEYEV." Science and innovation 1.A7 (2022): 513-517.

22. Jo'rabek O. HAYVON SUYAKLARI ASOSIDA TABIIY ORGANIK YELIM OLISH //FAN, JAMIYAT VA INNOVATSIYALAR. – 2023. – T. 1. – №. 5. – C. 14-18.

СИНТЕЗ И ИК-СПЕКТРОСКОПИЯ ЭФИРОВ ОЛЕИНОВОЙ КИСЛОТЫ ДЛЯ СМАЗЫВАНИЯ КАРАКОЛЬСКИХ ШКУР

Б.Р. Нормуродов
Ш.З. Жабборова
Бухарский инженерно-технологический институт, Республика Узбекистан

Аннотация: *Синтез изопропилового эфира олеиновой кислоты проводили с выходом 82% на основе реакции этерификации для смазки кожи и меха. Структуру продукта реакции изучали методом ИК-спектроскопии и сравнивали со спектром, рассчитанным с помощью программы Gaussian 09 ab initio с использованием базового набора 6-31G *.*

Ключевые слова: *кожа, мех, этерификация, изопропиловый эфир олеиновой кислоты, ИК-спектр, Gaussian 09, применение.*

Annotation: *The synthesis of oleic acid isopropyl ester by the etherification reaction for lubrication of leather and fur was carried out with 82% yield. The structure of the product was studied by IR spectroscopy and compared with the spectrum calculated using the Gaussian 09 program using the 6-31G * base set.*

Key words: *leather, fur, etherification, oleic acid isopropyl ether, IR spectrum, Gaussian 09, application.*

Сегодня доля мирового рынка кожаных изделий составляет 12 миллиардов долларов. Доля Узбекистана в этом деле не так уж значительно. К сожалению, за последние 15 лет легкая промышленность утратила прежние позиции, и на примере Узбекистана около 80% кожгалантереи на рынке импортируется. Поэтому перед легкой промышленностью стоит задача улучшения качества и ассортимента кожгалантереи. Кожгалантерея - самая ценная из группы товаров легкой промышленности. По данным Международной федерации торговли изделиями из натуральной кожи, российский рынок кожи является крупнейшим в мире. Это многообещающе и, по прогнозам экспертов, продолжит быстро расти, несмотря на экономический кризис.

Современный этап экономического развития Узбекистана связан с разработкой и внедрением инновационных технологий обработки кожевенно-мехового сырья, что позволяет получать не только готовый продукт с оптимальными физико-механическими и химическими свойствами, но и уделено внимание которая направлена на минимизацию негативных воздействий на окружающую среду за счет использования принципиально новых методов ввода материалов.

Растет спрос на натуральную кожу, меха и кожгалантерею. В связи с этим принято Постановление Президента Республики Узбекистан № ПП-3693 от 3 мая

2018 г. «О мерах по дальнейшему стимулированию развития кожевенной, обувной и меховой промышленности и увеличению экспортного потенциала в целях развития кожевенно-меховой и обувной промышленности».

Исследования показали, что сложные эфиры могут использоваться в сочетании с другими масляными ингредиентами и обеспечивать однородность их состава, включая циклическую структуру, позволяющую компонентам плотно связываться с кожными волокнами и обладают высокими прочностными свойствами [1]. Позволяет получить желаемый продукт. Однако, учитывая свойства каракуля, следует отметить, что использование многокомпонентных ингредиентов увеличивает уровень загрязнения волос. Это приводит к накоплению разного рода лишней пыли в готовом изделии. Поэтому для смазывания меховых изделий желательно использовать эмульсионный метод.

Смазка - один из важнейших процессов в современной кожевенной и меховой промышленности. Именно на этом этапе формируются основные свойства, определяющие свойства готового продукта. Все смазки стабильны, хорошо смешиваются и впитываются в кожу, придавая ей мягкость и эластичность.

В этом исследовании мы сосредоточимся на синтезе различных сложных эфиров на основе реакции этерификации для смазывания каракулевого полуфабриката, прошедшего процесс ферментации на основе сложных эфиров.

Мы знаем, что существует несколько способов получения сложных эфиров из олеиновой кислоты и простых органических кислот, продукты на основе которых имеют широкую и важную область применения. Кроме того, олеиновая кислота и простые органические кислоты используются в качестве важных промежуточных продуктов в нефтяной промышленности и в национальной экономике.

В стране достаточно сырья для производства кожи и меха, но почти все химические материалы, используемые в технологических процессах, импортируются. Это приводит к значительному удорожанию готового продукта. Поэтому сегодня основное внимание специалистов в данной области уделяется получению и локализации новых химикатов, используемых при производстве кожи и меха [2].

Мы знаем, что сложные эфиры олеиновой кислоты содержат сложные эфиры в несколько стадий без использования основных пропионовых и октановых кислот или растворителей.

Реакцию этерификации проводили между олеиновой кислотой и изопропиловым спиртом. Реакции проводят при температуре кипения растворителя и при постоянном контроле кислотности среды. Эта реакция смешивается с добавлением олеиновой кислоты к изопропиловому сиропу и

использованием серной кислоты в качестве водопоглощающего агента. Реакцию проводят в термических условиях, и реакция дает сложный эфир олеиновой кислоты.

Неоценима роль спектральных методов, в том числе ИК-спектроскопии, в изучении химической структуры полученных веществ.

Поэтому изопропиловый эфир олеиновой кислоты, образующийся в результате реакции этерификации между этой олеиновой кислотой и изопропиловым спиртом, предназначен для ИК-спектроскопии.

Схема реакции следующая:

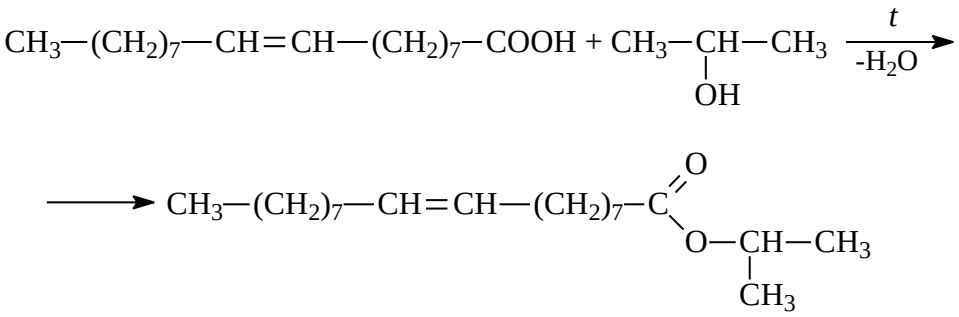

Сложный эфир олеиновой кислоты, продукт реакции этерификации. После отделения продуктов реакции от смесей получали ИК-спектр на приборе FTIR system 2000 (Perkin-Elmer).

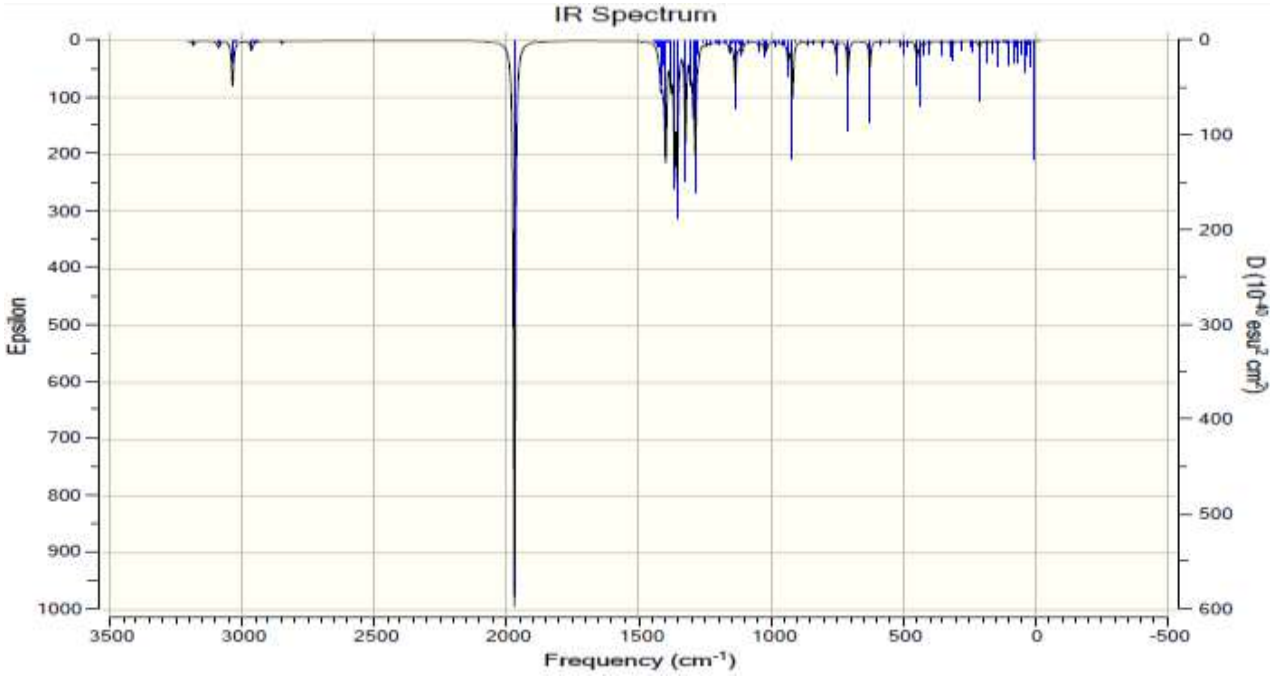

ИК-спектр изопропилового эфира олеиновой кислоты

Альтернативно, ИК-спектры веществ были рассчитаны ab initio с использованием программы Gaussian 09 с использованием базисного набора 6-31G * [3]. Степень совместимости полученных и рассчитанных экспериментально ИК спектров оценивалась методом наименьших квадратов, что соответствует $r_1^2 = 0{,}985$. Это доказывает, что структура изопропиловый эфир олеиновой кислоты установлено правильно.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Li HP., Jin Y., Fan, BZ., Qi R., Cheng XF. Synthesis and Application of a New Phosphate Ester Based on Nonionic Amphiphilic Polyurethane as Leather Fatliquoring Agent. Journal of the American Leather Chemists Association. Vol 12, Issue 111, December 2016. pages 427-434.

2. Shamsieva M., Abduqahhorova K. Stepwise Fattening of Natural Leather and Research of Their Properties. International Journal of Advanced Research in Science, Engineering and Technology. Vol 6, Issue 9, September 2019. 10887-10890.

3. J.R. Uzoqov, V.I. Vinogradova, N.Q. Muxamadiyev. Gomoveratrilamin bilan oksalat kislota o'rtasida boradigan kondensatlanish va sikllanish reaksiya mahsulotlarining IQ-spektraskopiyasi // V Международная конференция актуальные проблемы молекулярной спектроскопии конденсированных средю 22-24 сентября. Самарканд 2016. – С. 21.

INGLIZ TILINI O‘QITISHDA INTERAKTIV METODLARDAN FOYDALANISH

Azamova Mukhabbat Azimovna
Toshkent shahar Uchtepa tuman 296-maktab ingliz tili o’qituvchisi

Annotasiya: *Ushbu maqola ingliz tili darslarini yanada takomillashtirish va rivolantirish uchun qo`llaniladigan bir qancha metod va usullar haqida so`z yuritadi. Quyida sizga ingliz tili darslari davomida o’qitish samaradorligini yanada oshirishga xizmat qiluvchi uslublar, yangi pedagogik metodlar, xususan, interaktiv metodlardan foydalanish va o‘quvchilarda bu tilni o‘rganishga qiziqish uyg‘otish omillarining ilmiy-nazariy asoslari yuzasidan olim va pedagoglarning fikr mulohazalari taqdim etiladi.*

Kalit so’zlar:*interaktiv metodlar, rolli o‘yinlar, aqliy hujum, case-study, innovatsion texnologiyalar, intellektual faoliyat*

XXI asrda ta’lim va tarbiyaning ahamiyati zamon bilan birga o‘sib bormoqda. Bugungi kunda, yosh avlod jamiyat taraqqiyotining asosiy poydevori sifatida belgilangan. Shuning uchun har tomonlama rivojlangan, barkamol shaxslarni shakllantirish, ta’lim va tarbiyaning eng muhim maqsadlaridan biri hisoblanadi.

Chet tilini o‘rganish nafaqat bolaning intellectual rivojlanishiga, balki uning shaxsiy rivojlanishiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi, chunki bu jarayon bolaga zamonaviy, ko‘p tilli va ko‘p madaniyatli muhitga moslashishda yordam beradi.

Zamonaviy jamiyatning jadal rivojlanishi o‘quvchini materialni, ayniqsa, chet tilini tez o‘rganishga va tushunishga majbur qiladi.

Hozirgi kunda kamida bitta chet tilini o‘zlashtirish mutaxassisning kasbiy malakasining ajralmas talabiga aylanib bormoqda. Shu bois chet tillarini o‘rganish jarayonining samaradorligi va sifatiga e’tibor qaratish zarur. Til o‘rganishning eng samarali usullari interaktiv metodlardir.

Maqolaning maqsadi ingliz tilini o‘qitishda interaktiv metodlarning asosiy rolini aniqlashdir. Maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: asosiy interaktiv metodlarni tavsiflash va bu metodlardan foydalanishga misollar keltirish. “Interaktiv” atamasi odamlarning birgalikda ishlashi va bir-biriga ta’sir qilishini anglatadi.

Bu holat dialog yoki suhbatni nazarda tutadi. Shuning uchun bu metodlar talabalar va o‘qituvchi o‘rtasidagi, shuningdek, faqat talabalar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarga qaratilgan. Bu o‘quv jarayonida o‘quvchilarning faol rolini talab qiladi. Interaktiv metodlar – bu jamoa bo‘lib fikrlash deb yuritiladi, ya’ni pedagogik ta’sir etish usullari bo‘lib, ta’lim mazmuninng tarkibiy qismi hisoblanadi. Interaktiv metodlarning o‘ziga xos xususiyatlaridan biri shundan iboratki, ular o‘qituvchi va o‘quvchilar bilan hamkorlikda, birgalikda faoliyat olib borishi vositasida amalga oshiriladi. Interaktiv ta’limning maqsadi – barcha talabalarni o‘quv jarayoniga jalb qilishga olib keladigan maxsus shart-sharoitlarni yaratishdan iborat bo‘lib, unda ishtirokchilar sodir bo‘layotgan hamma narsani tushunishlari va xabardor bo‘lishlari, bir-biriga ta’sir qilishlari va hissa qo‘shishlari, do‘stona va o‘zaro manfaatli munosabatlar o‘rnatishlari mumkin.

Eng mashhur usullar – rolli o‘yinlar, aqliy hujum, case-study usuli, taqdimotlar va muhokamalar. Ular kommunikativ ko‘nikmalarni, mantiqiy fikrlashni tahlil, sintez, taqqoslash va umumlashtirish kabi turli xil intellektual faoliyat turlarini rivojlantiradilar. Talabalarga yo‘naltirilgan bu usullar, ayniqsa, talabalarni bilim, ko‘nikma va strategiyalarni o‘zlashtirishda faolroq jalb qilish uchun juda mos keladi. Ma’lumki, rolli o‘yinlar universitetdagi o‘quv jarayonini yanada bilimli va malakali qiladi, fanlararo aloqalarni yaxshilaydi, nazariyani kasbiy sohaning haqiqiy ehtiyojlari bilan bog‘laydi va bo‘lajak mutaxassislar uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalarni rivojlantiradi. Asosiy element bu – oddiy ta’lim sharoitida egallash qiyin bo‘lgan ko‘nikmalarni shakllantirish imkoniyatini beradigan rol o‘ynashdir. Rol o‘ynashning ikki yo‘li mavjud: skript va skriptsiz. Ssenariyli rolli o‘yin bilan o‘qituvchi darslikdagi misoldan foydalanishi mumkin.

Bu boshlash mashqlari uchun yaxshi g‘oya bo‘lib, har bir kishini juftlarga bo‘linishi va turli rollarni o‘z zimmasiga olgan sherigi bilan gaplashishiga imkon beradi. Skripti bo‘lmaganlar rolli o‘yinlarda talabalarga ba’zi rollar beriladi va sheriklar bilan gaplashish uchun ular bor bilimlaridan foydalanishlari kerak bo‘ladi. Umumiy ingliz tili darsi uchun bir nechta g‘oyalar mavjud. Bu vaziyatga mos ravishda moslashtirilishi mumkin.

Telefon orqali suhbat. Telefonda gaplashish yuzma-yuz suhbatdan farq qiladi, chunki muloqot qilish uchun faqat tilga tayanadi. Mashq qilayotgan o‘quvchilarni to‘g‘ri ishlashlari uchun orqaga qarab o‘tirishga majbur qiling. Buni amalga oshirish uchun foydalanish mumkin bo‘lgan bir qator g‘oyalar mavjud. Misollar: shikoyat qilish uchun telefon qilish, do‘stingiz bilan gaplashish yoki ish joyi haqida so‘rash.

Do‘konga borish Bu yosh o‘quvchilar uchun samarali, chunki u ularga odamlar bilan muloqot qilish asoslarini o‘rgatadi. Bolalar odatda ota-onalaring biror narsa sotib olishlariga ishonishadi, shuning uchun bu ularning sotib olishga bo‘lgan umumiy ishonchini oshiradi. Vaziyatga qarab, odam xohlagancha oddiy yoki murakkab bo‘lishi mumkin. Bu erda asosiy iboralar ko‘pincha muhimdir, masalan, "Men xohlayman ..." ,"Qancha ..." , "Xayrli tong ..." va boshqalar.

Adabiyotlar tahlili va metodlar Tadqiqot jarayonida ingliz tilini o‘rgatish va o‘rganishning mashhur usullaridan, internet manbalaridan foydalanildi. Maqolani yozish davomida nazariy deduktiv xulosa chiqarish, analiz va sintez, mantiqiylik tamoyillardan foydalanildi. Muhim fazilatlarni shakllantirish va fikrlashni rivojlantirishga imkon beradigan yana bir qiziqarli interaktiv usul bu – aqliy hujumdir. Aqliy hujum har qanday muammoni hal qilish uchun zarur bo‘lgan g‘oyalarni birgalikda qidirishni anglatadi. Ushbu usulning asosiy afzalliklari (to‘g‘ri qo‘llanilishi sharti bilan) talabalar “ozod qilingan”dek ko‘rinadi - til to‘sig‘i yo‘qoladi, noto‘g‘ri gapirishdan qo‘rqmaydi, cheklov ketadi va hokazo. Aqliy hujum usuli ijodiy fikrlashni, tashabbuskorlikni, qisqa vaqt ichida maksimal g‘oyalarni ishlab chiqarish qobiliyatini, shaxsiy fikrni ifoda etish qobiliyatini rivojlantiradi. Aqliy hujum faoliyatining ba’zi g‘oyalari mavjud: - Ko‘p maqsadli narsalar Birinchidan, o‘qituvchi sinfga ob’ekt beradi. Keyin talabalarga buyumdan qanday foydalanish mumkinligi haqida o‘ylashlari uchun bir necha daqiqa vaqt beradi. Taxminan besh-olti daqiqadan so‘ng o‘qituvchi o‘quvchilardan nimani o‘ylagan fikrlarini so‘raydi. Misol uchun, siz vilkalar yordamida ovqat yeyishingiz, sochingizni tarashingiz, qutilarni ochishingiz va idishlarni tozalashingiz mumkin. Ko‘p maqsadli buyumlardan foydalanish ijodkorlikni

rag‘batlantiradi va o‘quvchilar nimani o‘ylab topishlarini eshitish juda qiziqarli. - So‘zlayotgan vaqtda portlash birinchidan, o‘qituvchi mavzu yoki g‘oyani taklif qiladi. Keyin o‘qituvchi musiqani boshlaydi va talabalar ushbu mavzu bo‘yicha iloji boricha ko‘proq so‘zlarni o‘ylab ko‘rishlari kerak. Kimdir koptok bilan boshlaydi. Biror so‘z o‘ylab topsa, koptokni boshqa o‘quvchiga uzatadi. Bu jarayon davom etadi, lekin talabalar allaqachon aytilgan narsani takrorlay olmaydilar. Musiqa to‘xtaganda, kim koptokni ushlab tursa, yutqazadi. Va jazo har xil bo‘lishi mumkin. Masalan, yutqazgan o‘quvchi o‘qituvchi bergan mavzu haqida bir daqiqa gapirishi kerak bo‘ladi. O‘qituvchi foydalanishi mumkin bo‘lgan qiziqarli interaktiv usul bu case-study usulidir. Bu o‘quv texnikasi bo‘lib, unda talaba muayyan muammoli vaziyatga duch keladi. Keys tadqiqoti turli ma’lumotlar manbalaridan foydalangan holda, aniqlangan kontekstda haqiqiy muammoni o‘rganishga yordam beradi. Keys tadqiqotini bajarish talabalarga quyidagi afzalliklarni beradi:

- o‘quvchilarga amalda o‘rganish imkonini beradi. Keys tadqiqi talabalarga haqiqiy tashkilotlarda qaror qabul qiluvchilar va menejerlar duch keladigan muammolarni o‘zlari yoki tegishli tashkilot uchun xavf tug‘dirmasdan hal qilish imkonini beradi;

- talabalarning muammoli vaziyatda to‘g‘ri savol berish qobiliyatini oshiradi;

- talabalarni turli sohalar, tashkilotlarda ishlashga tayyorlashda mas’uliyat darajalarini oshirib beradi. Bu talabalarga o‘z kareralarida turli vazifalar va mas’uliyatlarni bajarish uchun moslashuvchanlik va ishonchni beradi. Shuningdek, u o‘quvchilarga kasb tanlash bo‘yicha ko‘proq ongli qarorlar qabul qilishga yordam beradi;

- asosiy nazariy tushunchalarning hayotiy misollarini keltirish orqali talabaning boshqaruv nazariyasi haqidagi bilimlarini mustahkamlaydi. Haqiqiy biznes vaziyatlari haqida boy, qiziqarli ma’lumotlarni taqdim etish orqali ular yangi muhokamalarga hayot bag‘ishlaydilar;

- real dunyoda boshqaruv qarorlarini qabul qilish voqeligini aks ettiradi. Bu yerda talabalar yetarli ma’lumotlarga asoslanib qaror qabul qilishlari kerak. Ishlar ko‘pchilik boshqaruv masalalariga hamroh bo‘lgan noaniqlik va murakkablikni aks ettiradi;

- o‘z jamoasining boshqa a’zolarining turli nuqtai nazarlari va qarashlarini tushunishga yordam beradi. Shubhasiz, bu talabalarning muloqot va shaxslararo ko‘nikmalarini yaxshilashga xizmat qiladi;

- boshqaruvning yaxlit ko‘rinishini ta’minlaydi. Boshqaruv qarorlarini qabul qilish, marketing va moliya kabi turli funksional sohalarda o‘rganilgan nazariyalar va tushunchalarni birlashtirishni o‘z ichiga oladi.

O‘qituvchining vazifasi chet tillarini o‘qitish jarayonida talabaning bilish faoliyatini faollashtirishdir.Hamkorlikda o‘rganish, loyiha metodikasi, yangi axborot texnologiya laridan foydalanish, Internet resurslar kabi zamonaviy pedagogik texnologiyalar o‘quv jarayonida shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvni amalga oshirishga yordam beradi, bolalarning qobiliyatlari, ularning o‘rganish darajasini hisobga olgan holda o‘qitishning individualizatsiyasi va farqlanishini ta’minlaydi. Chet tili darslarida kompyuterni o‘qitish dasturlari bilan ishlash shakllariga quyidagilar kiradi: so‘z boyligini o‘rganish; talaffuz qilishni mashq qilish; dialogik va monologik nutqni o‘rgatish; yozishni o‘rgatish; grammatik

hodisalarni ishlab chiqish. Har qanday vazifani bajarish, kompyuterdan foydalanib, darsdan foydalanib, darsning intensivligini oshirish imkoniyatini yaratadi. O'zgaruvchan

materiallardan foydalanish va operatsion rejalar o'qishni individuallashtirishga yordam beradi. Kompyuterda o'qitishning barcha bosqichlarida qo'llanilishi mumkin: yangi materiallar, birlashtirish, takrorlash, bilimlarni boshqarish, ko'nikma va ko'nikmalarni tushuntirishda qo'llanilishi mumkin. Shu bilan birga, bola uchun u turli xil funksiyalarni bajaradi: o'qituvchilar, ishchi vositalari, o'quv qurollari, o'qish ob'ekti, hamkorlik qilish guruhi, o'yin muhiti, o'yin-kulgi. Bu yangi pedagogik texnologiyalarni

joriy etishga yordam beradi, masalan: ma'lumotlar va kommunikativ, kompyuter va multimedia texnologiyalari bir-biri bilan chambarchas bog'liq. Amalga oshirish axborot texnologiyalari maktab o'quv jarayonini faollashtirish uchun zaruriy shartlarni yaratadi. Kompyuter texnologiyasi talabalarning shaxsiy fazilatlarini oshkor etish, saqlash va rivojlantirishga yordam beradi

Muhokama va natijalar Har bir o‘qituvchi ingliz tili o‘qitish jarayonida ta’lim oluvchilarnung shaxs sifatida shakllanishi, rivojlanishi, bilim olishi va uni egallashga sharoit yaratadi. Til o‘rganish asosida o‘quvchi, talabalarda fanni o‘rganib ingliz tilining grammatikasini bilgan holda erkin muloqot qilishi, mustaqil holatda fikr bildira olishi, tafakkur qilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun ingliz tili darslarini ilg‘or zamonaviy usullar, interaktiv metodlar, innovatsion texnologiyalarni qo‘llab darsni tashkil qilish ularning kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishda, og‘zaki va yozma nutqini o‘stirishda o‘rni salmoqli sanaladi. Innovatsion texnologiyalardan foydalanish o‘quvchilarning tafakkuri, tasavvurlari, dunyoqarashi, qiziqishlarini orttirish bo‘yicha olib borilgan ishlarda o‘z ifodasini topadi.

Karusel" texnologiyasi. Ko'plab innovatsion texnologiyalar singari, karusel qarzga olingan. Bolalar bunday ish turadi, odatda juda ko'p. Ikkita halqa hosil bo'ladi: ichki va tashqi. Ichki halqaning tashqi tomoniga qarab harakatsiz talabalar, tashqi tomondan har 30 sekundda aylanib yuradigan tashqi tomondan.Shunday qilib, ular bir necha daqiqa gapirish uchun vaqtlari bor va suhbatdoshini o 'zlarining o'ng tomonida ishontirishga harakat qilishadi. Lauretik tabiatning dialoglari mukammal darajada amal qiladi, mavzu - tanishish, millati, jamoat joyida suhbat va boshqalar. Yigitlar hayajon bilan gapirishadi, kasb dinamik va samarali o'tadi.

"Sotsiologik so'rov" texnologiyasi. U bolalarning harakati davomida taklif qilingan mavzu bo'yicha ma'lumot to'plash uchun hisob davomida harakatlanishni o'z ichiga oladi. Har bir ishtirokchi vazifalar ro'yxati bilan ro'yxatni oladi. O'qituvchi savol-javoblarni shakllantirishga yordam beradi, o'zaro ta'sir ingliz tilidan boshlanishini ta'minlaydi.

"Qurilishi tugallanmagan taklif" texnologiyasi. Bolalarni tugallanmagan taklifni o'qishga taklif qilinadi va uni har qanday so'z bilan davom ettiring, bu xayolga kelgan birinchi fikr. Takliflar juda noaniq boshlanadi, shuning uchun yigitlar buni yakunlash uchun deyarli cheksiz imkoniyatlarga ega.

Ilg‘or zamonaviy texnologiyalar, innovatsion yondashuvlar va interaktiv metodlar o‘quvchi-yoshlarning yuqori darajada bilimli, keng darajada yuqori malakaga ega bo‘lishini ta’minlaydi. Shuni aytish lozimki, o‘quvchilar ingliz tilini o‘rganishlari uchun bu tilning

grammatikasi bo‘yicha bilim, ko‘nikma, malakalarga ega bo‘lishi uchun ular, avvalo, o‘z ona tilisining grammatikasini yetarli darajada bilishi va jonli nutqda to‘liq rioya qilishi bilan xarakterlanadi. Xususan, o‘quvchilar nutqida faol bo‘lgan leksik birliklardan biri bu olmosh sanaladi. Dastavval, olmosh haqida ona tili grammatikasidagi bilim, ko‘nikmalar hosil qilingan bo‘lsa, ingliz tilida shu mavzuni oson tushunib yetadi. Barcha metodlar singari interaktiv metodlarning o‘ziga xos maqsadi va vazifalari mavjud. Bundan tashqari ushbu metodlardan onlayn ta’limda qo‘llash uchun o‘qituvchi bir nechta tavsiyalardan boxabar bo‘lishi lozim. Masalan, birinchi qoida: auditoriyani shunday tayyorlash kerakki, bunda ishtirokchilarning kichik yoki katta guruhlarda ishlashini tashkillashtirish lozim. Ijodiy ish uchun materiallar oldindan tayyorlangan bo‘lishi shart. Ikkinchi qoida: jarayon va reglamentga jiddiy munosabatda bo‘lish lozim. Uchinchi qoida: tinglovchilarning hammasi u yoki bu darajada ishga jalb qilingan bo‘lishi kerak. To‘rtinchi qoida: tinglovchilarning ruhan tayyorgarligiga ko‘maklashish lozim. Bu borada mashq qilishlar, ishda faol ishtiroklari uchundoimiy rag‘batlantirishlar, ta’lim oluvchining o‘zini namoyon etish uchun imkoniyat yaratish foydali bo‘ladi. Beshinchi qoida: interaktiv usullar asosida mashg‘ulotlar o‘tkazilganda guruhda talim oluvchilar soni ko‘p bo‘lmasligi kerak. Odatda talabalarsoni 10-15 kishidan oshmasagina, ish samarali bo‘ladi.

Shunday qilib, berilgan usullarni ifodalagandan so‘ng, biz interaktiv o‘qitish usullari ingliz tilini o‘rganishda o‘quv jarayonini optimallashtirishga yordam beradi degan xulosaga kelishimiz mumkin. Ular motivatsiya mexanizmlarini joriy etish va ingliz tilidagi muloqotni o‘rgatish samaradorligini oshirishda yordam beradi. Talabalarni o‘qitish jarayonida interaktiv usullardan foydalanishning afzalliklari kasbiy faoliyatning real sharoitlariga maksimal darajada yaqinlashishi, talabalarning keng mustaqilligi, ijodiy raqobat sharoitida qaror qabul qilish va o‘z-o‘zidan nutq qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Zamonaviy tilni o‘rgatish ko‘proq madaniyatli shaxsni shakllantirishga qaratilgan bo‘lib, u o‘z-o‘zini tahlil qilish va yangi bilimlarni tizimlashtirish ko‘nikmalariga ega bo‘ladi. Innovatsion usullar butun tizimni modernizatsiya qilishning ajralmas qismidir.

Shunga amin bo‘lgan holda o‘qituvchilar eng ilg‘or yondoshuvlar bilan tanishishlari va keyinchalik ularni birlashtirishi va o‘z ishlarida foydalangan holda ta’lim tizimida sezilarli o‘sishga erishish mumkin.

Ko‘plab tashkilotlar axborotni jo‘natish va olish uchun multimedia imkoniyatlaridan foydalangan holda yangi darajaga o‘tmoqda. Kompyuterlar va boshqa qurilmalardan foydalanish butun ta’lim jarayonining muvaffaqiyatini belgilaydi. Ta’lim jarayonida o‘tkaziladigan treninglarda nutq ko‘nikmalarini shakllantirishga va ijtimoiy moslashuvchanlikni rivojlantirishga etarli e’tibor berilishi kerak. Bundan tashqari ta’limda har bir darsning muvaffaqiyati ko‘p jihatdan mashg‘ulotni to‘g‘ri tashkil etishga bog‘liqdir.

Xulosa qilib aytganda, Ingliz tili darslarida interaktiv metodlardan foydalanish natijasida o'quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlari rivojlanadi, nutqi ravonlashadi, tez va to'g'ri javob berish malakasi shakllanadi.Bunday usullar o'quvchida bilimga ishtiyoq uyg'otadi.

O'quvchi darslarga puxta hozirlik ko'rishga intiladi. Bu esa o'quvchilarni ta'lim jarayonining faol sub'yektlariga aylantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ľuboš Krišťák, Miroslav Němec, Zuzana Danihelová, "Interactive Methods of Teaching Physics at Technical Universities", Informatics in Education, 2014, Vol. 13,No. 1, 51–71

2. Oripova N, Rakhimova R, New pedagogical technologies and their application in foreign language lessons, Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, VOLUME 2, ISSUE 1 ISSN 2181-1784 Scientific Journal Impact Factor SJIF 2021: 5.423

3. Xotamov, J. S. (2021). Ingliz tilini o'qitishda innovatsion texnologiyalar. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(Special Issue 2), 320-325.

2. Abduvaxobova, D. (2022). O 'quvchilarga ingliz tilini o'qitishda innovatsion texnologiyalar va interaktiv metodlarning ahamiyati. Scientific progress, 3(2), 263-266.

3. Xaydarova, Z. S. Q. (2021). Ingliz tilini o'rgatishning zamonaviy usullari. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(Special Issue 2), 316-319.

4.Melikova G.T.(2022). Chet tili fanlarini o'qitishda interaktiv hamda integ ratsiyalashgan metodlarning amaliy ahamiyati va samaradorligi. Academic research in educational sciences, 3(1), 618-624.

5. Бекниязова, С. (2021). Oliy ta'lim tizimida xorijiy til darslarida vebinar texnologiyalari orqali o'qitishning interaktiv usullari. центр научных публикаций (buxdu. uz),

6. Youtube Ta'lim Kanali. Early Childhood Visual Education Techniques, 2023.(www.youtube. com/early-childhood-education)

7. Wilson, K. (2019). Audiobooks in Classroom: An Interactive Approach. Journal of Language and Education, 17(3), 130-145.

8. Pulatova F. A. Interactive education and its didactic opportunities //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal–2021–T. 11.

ҲОЗИРГИ ЗАМОН ШЕЪРИЯТИНИНГ МОҲИЯТИ

Д.У.Шадиева
Ангрен Университети Катта ўқитувчиси

Аннотация: *ушбу мақола мазмунида ҳозирги замон шеъриятида ифодаланаётган туйғулар зиддияти, қарама -қарши туйғулар моҳияти ва мазмуни ёритилган ҳолда шеърлар билан ёритилган.*

Калит сўзлар: *реалистик поэзия, туйғулар зиддияти, модернизм йўналиши, лирик қаҳрамон.*

Аннотация: *в содержании данной статьи конфликт чувств, выраженный в поэзии современности, освещается в стихах характер и смысл противоречивых чувств.*

Ключевые слова: *реалистическая поэзия, конфликт чувств, направление модернизма, лирический герой.*

Abstract: *This article discusses the contradiction of feelings expressed in contemporary poetry, the essence and content of opposing feelings, and the use of poems to illustrate them.*

Keywords: *realistic poetry, contradiction of feelings, modernism, lyrical hero.*

Ҳозирги ўзбек шеъриятининг табиатини аник белгилаш учун унда ифодаланаётган туйгулар зиддиятини яхши туюш зарур. Чунки кейинги давр ўзбек шеъриятида, айникса, ҳозирги кун шоирлар ижодида туйгулар зиддияти шу даражада кучли ифодаланмоқдаки, илгари бундай холни шеъриятда курмаган щеърхон уни модернизм мавхуми билан изохлашга ҳаракат қилмокда. Аслида бу шеърият туйгулар зиддияти кучли ифодаланган реалистик поэзия намунасидан иборат. Шу ўринда Улуғбек Хамдамнинг бир шеърини олиб курайлик. Шеърда эзгу орзу-хавасларга эришмок учун интилаётган , аммо унинг орзулари аксига эврилаётган армонли инсоннинг дил нолалари ифодаланган:

Баргларидан тутолмадим бу дунёнинг,
Тилагим хам чиқолмади қопқасидан.
Ширин-ширин тушлар кўриб орзу қилсам,
Ҳасратларга айланди-ку эртасига.....

Лирик қаҳрамон ҳузур-ҳаловатга эришмоққа интилади. Аммо ҳаёт бунга имкон бермайди.Шеърда армонларга тўла орзулар, зид туйғулар оғушида ифодаланади:

Япроқларнинг қўшиғини эма-эма
Шаффоф бўлиб қолибдику юракларим,
Одамларнинг орасида юрай десам,
Бардош бермас, тиззаларим, билакларим.

Лирик қаҳрамон вужудида зулмат ва нур курашади.Унинг наздида кунлар тунга айланади. Бироқ у кутган, орзу килган дамлар тобора узоқлашиб боради. Бу нарса ягона индивиднинг ҳолати эмас, балки орзу истагида ҳориб бораётган кўплаб кишиларнинг кечинмаларидан иборат:

Айтганларинг саробмасми, юрак дўстим,
Ахир бир кун яшадикми бахтли ва хур?...
Тунлар келиб-кун бўлгандай остин -устун.
Қоришди-ку ичимизда зулмат ва нур...

Шеър пировардида лирик қахрамоннинг бахтиёрликка интилиши, аммо аксарият ҳолларда бу интилишларнинг акси бўлаётганлиги ифодаланган:

Аё дўстим, кунглим борди сарватларга...
Бахтли бўлай дердим мен ҳам, бирок, билсанг,
Ширин-ширин тушлар кўриб орзу қилсам,
Ҳасратларга айланмоқда, ҳасратларга....

Шеърнинг умумий рухидан келиб чиқилса, лирик қахрамон табиатидаги туйғулар зиддияти ўткинчи эмас, балки ҳаётда тобора чуқур илдиз отиб бораётган туйғулар зиддиятининг талвасасидан иборат эканлиги маълум бўлади.

Ҳозирги ўзбек шеъриятида намоён бўладиган туйгулар зиддияти алохида олинган бирон шоир шеърияти учунгина хос хусусият эмас, балки ҳозирги давр ўзбек шеърияти учунгина хос хусусият эканлиги ҳеч кимни шубхага солмайди.

Ойгул Мухаммад Жиян қизининг “Тугунлар” номли шеърида хам юқоридагига ўхшаш зид туйғулар мавжи кўзга ташланади. Унда ҳам лирик қаҳрамоннинг омадсизлиги, юрак дардларининг чексизлиги барча мураккаблиги билан ифодаланган:

Бир аросат кун бўлди бу кун,
На тушим ўнг келди на бир ишим.
Кўнглим негадир ғаш, сўзим қалампир,
Бир парча олов ё, бир парча нур кўзга кўринмас.
Дунёга сиғмайди бу кичик бошим.
Осмон эса тоборо қора булутни
Шишириб пуфлаб.

Лирик қаҳрамон омадсиз кундан фориғ бўлиб яна серкуёш сархадларга эришмоққа интилади. Аммо эҳтиётсизлик билан ҳар бир ноўрин сўз унинг кунларини қора тунга айлантиради, қон томирларида янги-янги тугунлар хосил қилади.

Қора булутларни чақиндек ёриб,
Шамолдек суриб,
Куёшни тезрок курмоққа,
Уни қучмоққа,

Чора,
Чора излаяпман.
Бир оғиз аччик сўз касофатига
Кайтарилмагур,
Бир аросат кун бўлди бу кун.
Юракдаги равон қон томиримга
Умр касдида
Тушди бевақт
Яна бир тугун.

Инсон туйғуларини бутун зиддияти билан ифодалаш ижодкорга вокеликни чуқурроқ англашга ёрдам беради. Сирожиддин Рауфнинг “Тазарру” номли шеърида кўнгил истаклари ортидан чопиб чарчаган инсон рухининг нозик жилвалари куйланган:

Югуриб чарчадим, етар энди хўп,
Юрганим кўнгимнинг этакларига,
Зор қақшаб топгандан йўқотганим кўп
Ёпишиб дунёнинг этакларига.

Замондошимиз рухиятидаги чигал туйғуларни бутун зиддияти билан шеърга тўкиб солиш юқорида кўриб ўтган шоирларимиз қатори Абдувохид Хайит шеърлари учун ҳам хосдир.

У ўз шеърида туйғулар зиддиятининг ўзак масалаларини изохлашга интилади. Бунинг ёркин мисоли сифатида “Видо” номли шеърига мурожаат киламиз.

Маълумки, видо ҳар қандай ҳатти-ҳаракатнинг нихоясида айтилади. Аммо лирик қахрамон барча нарсани видодан бошлаш лозимлигини таъкидлайди. Дарҳақиқат, ушбу таъкид остида дунёдаги барча нарсалар,шоду-хуррамлик ўткинчи эканлигини англатиш фалсафаси ётади. Бошқача айтганда, дунёга хирс қўйиш, унга боғланиш бошка ҳақиқатларни туғри англашга тўсқинлик қилиши барчага маълум. Асарда ана шу туйғу еткачилик қилади.

Видо айтмов керак аввало гулга,
Видолашмоқ керак нигохлар билан.
Дарахтлар, йўлаклар, ёмғирлар билан,
Видо айтмоқ керак дўсту ёронга.
Айта билмоқ керак видо сўзини,
Туя билмов керак видо лаззатин.
Видо айтмоқ керак меҳр, қаҳрга,
Айтмоқ керак видо тамом- вассалом.

Шеърда ҳаётнинг машаккатлиги, умрнинг ўткинчилиги, шу боис ҳар бир инсон видолашишга доим тайёр туриши лозимлиги алохида

уқтирилади.Ўткинчи дунёнинг хаю-хаваслари ҳеч нарсага арзимаслиги, дунёга хирс қўйган нокас кишиларнинг туйғуларига зид ҳолда бадиий талқин этилади:

Видо айтмоқ керак саломдан бурун,
Туғилмасдан бурун айтмоқлик керак,
Ҳар қадамда айтмоқ керакдир, зеро
Сўз боши видодир, алвидо.

Шеър аслида инсон онгига , сезимларига таъсир этувчи куч демакдир. Шоир эса шеър воситасида шуурни уйғотувчи, тарбият этувчи сиймодир.

Ҳақиқий шеър изтиробдан, дарддан туғилади. Шу ўринда Комил Синдаровнинг “Ғариб кўнглим”номли шеъридан мисол келтирамиз:

Бугун яна ғариб кўнглим ғаш,
Бебош ўйлар кўтармоқда бош.
Оҳ,кечаги қадрдон хислар,
Мен томонга ирғитмокда тош.

•* * * * *

Одатимча отланиб ишга,
Қулим бормас хеч бир юмушга.
Ҳаммасидан кетганман совиб.
Айлангандай баҳори қишга.
Йиқиламан, тураман яна,
Кўзлаганим тегмас нишона.
Қай тешикка урмай бошимни,
Урилади тошга пешона.

Шу қадар самимий, шу кадар дилга яқин мисралар. Ёзилмаган бўлсада, шундай қонун бор, яъни шоир ўқувчига керакли гапни айтиши лозим. Ўқувчи шеърдан ўзи учун бирон бир фикр, хулоса, туйғу ёхуд бир кайфиятни топиши лозим. Мазкур мисралар хам аввало ҳар бир инсон қалбида, шуурида пинхон кечадиган мухаббат туғёни ҳакида, гуё у оламни ларзага соладию, аммо маъшука “ дунё бехабар”дай ўзини тутади. Мисралар кишида бефарқликни қоралаб ошиққа нисбатан илиқ муносабат уйғотганда:

Бошим узра ўчгандай чироқ,
Олмай қўйдим яшашдан мароқ.
Кўксимдаги соғинчми... фироқ?
Севган ёрим ёнимда .....бироқ....
Билмам, нечун ғариб кўнглим ғаш,
Бебош ўйлар кўтармоқда бош....

Йигит ва киз ўртасидаги илк севги туғилгани, унга эришиш йўлидаги заҳматлар ортда қолгани, вақт эса шиддат билан илгарилаб кетаётгани....ва бу ошиқ қалбида безовталик , бебош туйғуларни бош кўтаришига сабаб бўлмокда. Бош кўтараётган ўй-хаёллар мавхум келажакдан хадикда: хислар тугасачи...у ёғи

нима булади? Улар ардоклаган туйғу нахот тугайди, нега вакт югурук саволлар келаверади...келаверади.... келаверади.

Аскад Мухтор айтганидай, шеър хис туйғусиз бўлмаганидай, зеро ақлдан ҳам маҳрум этилмаган бўлмоги лозим. Модерн шеърият эса ёт таъсирлар натижасида пайдо бўладиган бегона фикр.(Тафаккур журнали. 2/2014 йил)

Хуллас ҳозирги ўзбек шеъриятида туйғулар зиддиятини ифодалаш етакчи эстетик тамойилга айланади. Бу шеъриятдан модернизм қидириш кишиларни шеърият асосида етакчи тамойилини туғри англашга монелик қилади, шеъриятни ҳаётийликдан йироқлаштиради.

KORRUPSIYA QARSHI KURASHISHNING DOLZARB MUAMMOLARI

Qodiraliyev Shuxratbek Nuraliyevich
TDYU huzuridagi
M.S.Vosiqova
Nomidagi akademik litsey 1-bosqich 7-guruh o'quvchisi

Annotatsiya: *Maqola O'zbekistonda korrupsiya muammosi, uning ko'lami, mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishidagi sabab va oqibatlari tahliliga bag'ishlangan. Ishda turli sohalardagi – davlat boshqaruvidan tortib biznes va huquqni muhofaza qiluvchi organlargacha bo'lgan korruptsiya amaliyotining asosiy jihatlari o'rganilgan. O'zbekiston hukumatining korrupsiyaga qarshi kurashish borasidagi harakatlariga, jumladan, qonunchilik tashabbuslariga, korrupsiyaga qarshi kurashish organlarini tashkil etishga va shaffof nazorat mexanizmlarini joriy etishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Shuningdek, maqolada korrupsiyaga qarshi kurashish borasidagi sa'y-harakatlarning ko'plab muammolari ko'rib chiqilib, vaziyatni yaxshilash, jumladan, fuqarolik nazoratini kuchaytirish, aholining huquqiy madaniyatini oshirish va xalqaro hamkorlik bo'yicha tavsiyalar berilgan.*

Kalit so'zlar: *Korrupsiya, poraxo'rlik, qonuniy manfaatlar, huquqlar, erkinliklar, hududlar, tahlil.*

Korrupsiya — bu aksariyat jamiyatlarda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga putur yetkazuvchi jiddiy jinoyatdir. Biror bir mamlakat, biror bir mintaqa, biror bir jamiyat korrupsiyadan immunitetga ega emas.

Korrupsiya poraxo'rlik, ijtimoiy iste'mol uchun mo'ljallangan tovar va xizmatlarni noqonuniy o'zlashtirish, urug'-aymoqchilik, mahalliychilik kabi ko'rinishlarga ega.

Korruptsiyaga qarshi kurashishning asosiy prinsiplari quyidagilardan iborat[5]:

- Qonuniylik;
- Fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarining ustunligi;
- Ochiqlik va shaffoflik;
- Tizimlilik;
- Davlat va fuqarolik jamiyati o'rtasida hamkorlik;
- Korruptsiyani oldini olish bo'yicha choralarning ustunligi;
- Javobgarlikdan qochishning imkonsizligi.

Bugungi kunda butun jahondagi yillik poraxo'rlik hajmi 1 trillion dollar deb baholanmoqda. Jahon iqtisodiyoti korruptsiyaviy faoliyat tufayli yana 2,6 trillion dollar yo'qotayapti. Bu vositalar global yalpi ichki mahsulotning 5 foizidan ko'pini tashkil qiladi. BMT Taraqqiyot dasturi ma'lumotlariga ko'ra, rivojlanayotgan mamlakatlarda korruptsiya bilan bog'liq yo'qotishlar rivojlanish maqsadlari uchun rasmiy yordam hajmidan 10 baravardan ko'proqni tashkil etmoqda.

Birlashgan Millatlar Tashkiloti tashabbusi bilan 2004 yildan boshlab har yili 9 dekabrda Xalqaro korruptsiyaga qarshi kurashish kuni[6] butun dunyoda nishonlanadi. Shu kuni 2003 yilda Meksikaning Merida shahrida bo'lib o'tgan yuqori darajadagi siyosiy

[5] https://www.lex.uz/acts/3088013
[6] https://www.un.org/ru/observances/anti-corruption-day

konferentsiyada BMTning Korruptsiyaga qarshi konventsiyasi imzolash uchun ochiq deb e‘lon qilingan[7].

O’zbekiston ushbu Konventsiyaga 2008 yilda qo‘shilgan.

Aynan shu davrdan boshlab O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti rahbarligi ostida korruptsiyaga qarshi murosasiz kurash boshlandi va bu borada izchil qadamlar qo‘yildi.

2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasida korruptsiyaga qarshi kurash mamlakat oldida turgan asosiy vazifalardan biri sifatida belgilandi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2020 yil yanvar kuni O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga qilgan Murojaatnomasida ta’kidlanganidek, “Jamiyatimizda korrupsiya illati o‘zining turli ko‘rinishlari bilan taraqqiyotimizga g‘ov bo‘lmoqda. Bu yovuz baloning oldini olmasak, haqiqiy ishbilarmonlik va investitsiya muhitini yaratib bo‘lmaydi, umuman, jamiyatning birorta tarmog‘i rivojlanmaydi”.

O’zbekiston tahliliga ko‘ra, 2022-yilda respublika sudlari tomonidan jami 4607 ta korrupsiyaga oid jinoyatlar ko‘rilgan[8], 7414 kishi jinoiy javobgarlikka tortilgan, ulardan 1482 kishi erkinlikdan mahrum etilgan[9].

Hududlar bo’yicha tahlil qilganda, eng ko’p korrupsiya jinoyatlari Qashqadaryo viloyatida - 563, Andijon viloyatida - 553, Namangan viloyatida - 536, Toshkent viloyatida - 417 ta sodir etilgan.

Eng ko’p korrupsiya jinoyatlari uchun sudlanganlar ta’lim sohasi (813), sog’liqni saqlash sohasi (384) va bank ishi sohasi (381)ga to’g’ri keladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 29 iyundagi PF-6013-sonli “O‘zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risidagi[10] Farmoni qabul qilinib, mazkur Farmon asosida korrupsiyaning oldini olish va unga qarshi kurashish sohasidagi davlat siyosatini, shuningdek, korrupsiyaga oid huquqbuzarliklarning tizimli sabab va shart-sharoitlarini bartaraf etish hamda korrupsiyaga qarshi kurashish choralarining samaradorligini oshirishga qaratilgan davlat va boshqa dasturlarni shakllantirish va amalga oshirish maqsadida Korrupsiyaga qarshi kurash Agentligi tashkil etildi.

Mazkur Farmon asosida quyidagi chora-tadbirlarni bosqichma-bosqich amalga oshirish belgilanganligi ahamiyatlidir, hususan:

- barcha davlat va xo‘jalik boshqaruvi organlarida korrupsiyaga qarshi ichki nazorat tizimi (“komplaens-nazorat”)ni joriy etilishi;
- korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi faoliyat, shuningdek, ushbu sohadagi davlat va boshqa dasturlar samaradorligini monitoring qilish hamda baholash imkonini beruvchi E-Anticor.uz elektron platformasini joriy etilishi.

Shuningdek, mazkur hujjatlar nazorati jamiyatida mavjud KOMPLAENS xizmati tomonidan olib boriladi.

Kompalaens xizmati ozi nima bu?

[7] https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/corruption.shtml
[8] https://stat.sud.uz/
[9] https://stat.uz/uz/
[10] https://lex.uz/ru/docs/-4875784

Korruptsiyaga qarshi kurashda komplaens tizimi tashkilotdagi koruptsiyaga oid xatti-harakatlarni aniqlash, ularga qarshi chora-tadbirlar ko‘rish, xodimlarni o‘qitish va ichki nazoratni joriy etish uchun muhim vositadir. Bu tizimning asosiy maqsadi — tashkilotning barcha faoliyatlari qonunlar va etika qoidalariga mos kelishini ta’minlashdir.

Shu bilan birga, jamiyatning komplaens bo‘yicha mutaxassisi, yuridik xodimi va xaridlar bo‘yicha menejeri korrupsiyaga qarshi kurashish bo‘yicha tayyorlash va qayta tayyorlashga oid maxsus o‘quv dasturlari asosida ISO 37001:2016[11] “Korrupsiyaga qarshi kurashish menejmenti tizimi” xalqaro standarti bo‘yicha malakasini oshirib, tegishli sertifikatlarni olgan.

So‘nggi yillarda mamlakatda korrupsiyani oldini olish va unga qarshi kurashish bo‘yicha keng qamrovli islohotlar amalga oshirilmoqda. Korrupsion xavflarni baholash tizimi takomillashtirilmoqda, davlat xizmatida axloqiy me’yorlar joriy etilmoqda. “Korrupsiyasiz soha” loyihalari amalga oshirilmoqda, biroq korrupsiyani bartaraf etish uchun samarali tizim yaratish va fuqarolik jamiyatini jalb qilish zarur.

Mening fikrimcha Korrupsiyaga qarshi kurashish bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Agentligini samaradorligini oshirish uchun uning vakolatlarini kengaytirish va xodimlar uchun munosib ish sharoitlarini yaratish zarur. Raqobatbardosh ish haqi va ijtimoiy kafolatlarning ta’minlanishi nafaqat qo‘mita ichida korrupsiya xavfini kamaytiradi, balki ochiq va professional tizimni shakllantirishning asosi bo‘ladi.

Islohotlar doirasida Qo‘mitaga ishlarni boshlash va boshidan boshlab sud qarori chiqishigacha kuzatib borish huquqini berish taklif bergan bolardim. Bu yondashuv uni korrupsiyaga qarshi kurashish sohasida markaziy organ sifatida shakllantirib, uning nufuzi va jamiyat ishonchini mustahkamlashga, shuningdek, mamlakatda huquq-tartibot darajasini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. https://www.lex.uz/acts/3088013
2. https://www.un.org/ru/observances/anti-corruption-day
3. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/corruption.shtml
4. https://stat.sud.uz/
5. https://stat.uz/uz/
6. https://lex.uz/ru/docs/-4875784
7. https://www.iso.org/ru/iso-37001-anti-bribery-management.html

[11] https://www.iso.org/ru/iso-37001-anti-bribery-management.html

KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK SOHASIDA STRATEGIK MARKETING FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH

Choriyeva Nigina Kaxramonovna
Buxoro davlat universiteti Iqtisodiyot kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu tezisda bozor iqtisodiyotida marketingni o`rni, savdo sohasini iqtisodiy munosabatlari, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni jadal rivojlantirish haqida so`z boradi.

Kalit so`zlar: iqtisodiyot, munosabat, shakllanish, rivojlanish, tadbirkorlik, biznes.

O‘zbekiston Respublikasida bozor iqtisodiyoti munosabatlarini shakllantirish, ko‘pmulkchilikni tashkil qilish, ularning asosida bozorning infratuzilmasini yaratish, jamiyatni iqtisodiy mexanizmini tubdan yangilashga olib keldi. Bu jarayonda savdo sohasini iqtisodiy munosabatlari, axborot tizimi va huquqiy muhiti bozor iqtisodiyoti sharoitiga moslashtirilmoqda.

Respublikamizda iqtisodiy o’sishni ta’minlash, yangi ish o’rinlarini tashkil etish,bandlik muammosini hal etish, aholining daromadlari va farovonligini oshirishda tobora muhim o’rin tutayotgan kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni jadal rivojlantirish, ularni rag’batlantirish va qullab-quvvatlashga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni izchil rivojlanib borishini ta’minlash orqali biz mamlakatimizda jamiyatimizning ijtimoiy-siyosiy tayanchi va poydevori bo’lgan o’rta sinfning shakllanishiga va uning tobora mustahkam bo’lib borishiga erishmoqdamiz. Shu bois kichik biznes va xususiy tadbirkorlik bugungi kunda jamiyatimizdagi ijtimoiy va siyosiy barqarorlikning kafolati va tayanchiga, yurtimizning taraqqiyot yo’lidan faol harakatlantiradigan kuchga aylanib bormoqda.

Iqtisodiyotning rivojlanishi hozirda ko'proq marketingga bog'liqdir.

Marketing bozor iqtisodiyotining ajralmas elementi bo'lib, iqtisodiyot fanining eng zamonaviy va tez rivojlanayotgan sohalaridan biridir. Bugungi murakkab dunyoda barchamiz marketingni tushunishimiz kerak. Biz marketing va iste'molchilar sifatidagi rolimizni va fuqarolar sifatidagi rolimizni tushunishimiz kerak. Marketing nazoratining maqsad va vazifalariga quyidagilar kiradi:

- maqsadga erishish darajasini belgilash;

- korxonaning atrof-muhit sharoitlarining o'zgarishiga moslashuvi talab qilinganiga mos kelishini tekshirish.Nazorat korxonaning ishlab chiqarish va tijorat faoliyatini boshqarish funktsiyalaridan biri sifatida marketingda muhim o'rin tutadi. Bu, birinchi navbatda, korxona xodimlariga maqsadli ta'sir ko'rsatish, korxona faoliyatini tizimli nazorat qilish, amaldagi ko'rsatkichlarni rejalashtirilgan bilan taqqoslash shaklidir. [12]

To`liq tushuncha beradigan bo`lsak bo`lsak, Biznesda marketing faoliyati – bu mahsulot yoki xizmatni ishlab chiqaruvchi yoki sotish bilan shug‘ullanuvchi korxona tomonidan amalga oshiriladigan faoliyat bo‘lib, uning maqsadi maqsadli auditoriyani

[12] korxonada marketing xizmati faoliyatini tashkil etish

aniqlash, ularning ehtiyojlarini qondirish va mahsulot yoki xizmatni sotish orqali foyda olishdir. Marketing faoliyati biznesning muvaffaqiyati uchun juda muhim rol o‘ynaydi.

Marketing faoliyatining asosiy komponentlari:

1. Bozor tadqiqoti: Bu marketingning eng muhim bosqichi hisoblanadi. U maqsadli auditoriyani aniqlash, ularning ehtiyojlarini va xohishlarini o‘rganish, raqobatchilarni tahlil qilish va bozorning umumiy holatini o‘rganishni o‘z ichiga oladi. Bozor tadqiqoti natijalari marketing strategiyasini shakllantirish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.

2. Mahsulotni ishlab chiqish: Bu mahsulotning sifati, xususiyatlari, dizayni, brendlash va qadoqlashni o‘z ichiga oladi. Mahsulot maqsadli auditoriyaning ehtiyojlariga javob berishi va raqobatbardosh bo‘lishi kerak.

3. Narx siyosati: Bu mahsulot yoki xizmatning narxini aniqlash jarayonidir. Narxni aniqlashda xarajatlar, raqobat, bozor talabi va foyda marjasi hisobga olinadi.

4. Tarqatish (Place): Bu mahsulot yoki xizmatni maqsadli auditoriyagacha yetkazish jarayonidir. Bu do‘konlar, internet-do‘konlar, vositachilar va boshqa tarqatish kanallaridan foydalanishni o‘z ichiga oladi.

5. Promosiyasi (Promotion): Bu mahsulot yoki xizmatni targ‘ib qilish va maqsadli auditoriyaga yetkazish bo‘yicha faoliyatdir. Bu reklama, PR, sotuvlarni rag‘batlantirish, ijtimoiy media marketing va boshqa vositalarni qo‘llashni o‘z ichiga oladi.

Marketing faoliyatining turlari:

- Strategik marketing: Uzoq muddatli maqsadlarni belgilash va ularga erishish uchun marketing strategiyasini ishlab chiqish.
- Operativ marketing: Kundalik marketing faoliyatini rejalashtirish va amalga oshirish.
- Internet-marketing: Internet vositalaridan foydalanib mahsulot yoki xizmatni targ‘ib qilish.
- Kontent-marketing: Qiziqarli va foydali kontent yaratish orqali maqsadli auditoriyani jalb qilish.
- Sotuvlarni rag‘batlantirish: Qisqa muddatli aksiyalar va chegirmalar orqali sotuvlarni ko‘paytirish.
- Brendlash: Kuchli va esda qolarli brend yaratish.

Marketing faoliyatining muvaffaqiyati maqsadli auditoriya, raqobatbardoshlik muhiti, resurslar va boshqa omillarga bog'liq. Samarali marketing faoliyati biznesning o'sishini va rivojlanishini ta'minlaydi. Doimiy ravishda bozorni kuzatib borish, marketing strategiyasini yangilab turish va mijozlar bilan munosabatlarni yaxshilash muhim ahamiyatga ega.

REFERENCES:

2.Abdulloev, A. J. (2023). THE ROLE AND IMPORTANCE OF STRATEGIC PLANNING IN MARKETING.

3.Абдуллаева, Ҳ. Н. (2024). МАХАЛЛИЙ КОРХОНАЛАР ФАОЛИЯТИДА МАРКЕТИНГ ДАСТУРЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ АМАЛИЁТИ ТАҲЛИЛИ ВА УНИНГ

САМАРАДОРЛИК КЎРСАТКИЧЛАРИ. Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting, 4(05), 1-9.

4.Abdullayeva, H. (2024). KORXONA FAOLIYATIDA INNOVATSION MARKETINGDAN FOYDALANISH. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 49(49).

5.Axrorovna, B. M. (2022). The Importance of Digitizing the Tax System. European Journal Of Business Startups And Open Society, 2(11), 1-5.

6.Giyazova, N. B. (2024). INCREAZING THE EFFICIENCY OF WASTE RECYCLING IN THE ECONOMY OF OUR COUNTRY. MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH, 3(34), 455-461.

7.Giyazova, N. B., & Sh, B. S. (2024). ZAMONAVIY RAQAMLI IQTISODIYOTDAGI MUAMMOLAR VA CHORA-TADBIRLAR. Science and innovation, 3(Special Issue 42), 482-489.

8.Gulchehra, N. (2023). The Role Of Creative Marketing In Creating Modern Brands. Центр Научных Публикаций (Buxdu. Uz), 34(34).

9.Choriyeva, N. K., & Mohinabonu, M. (2024). MAMLAKATIMIZ IQTISODIY O'SISHIDA SANOAT TARMOQLARINING HISSASI. FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES, 3(29), 218-224.

10.Чориева, Н. К., & Равшанов, М. (2024). МАМЛАКАТИМИЗДА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ СОҲАСИДАГИ ИСЛОҲОТЛАР ЖАРАЁНИ ВА ЭРИШИЛГАН ИСТИҚБОЛЛИ НАТИЖАЛАР. INTELLECTUAL EDUCATION TECHNOLOGICAL SOLUTIONS AND INNOVATIVE DIGITAL TOOLS, 3(27), 133-139.

11.Dustova, A. K. (2022). Features of the Introduction of Marketing Logistics in the Development of an Enterprise in a Competitive and Market Economy. European Journal Of Business Startups And Open Society, 2(11), 45-48.

12.Junaydulloyevich, A. A., Bakhriddinovna, A. N., & Rasul-qizi, Q. D. (2022). TURIZM VA MEHMONXONA XO'JALIGI KORXONALARINING MARKETING KOMMUNIKATSIYALARIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI TAKOMILLASHTIRISH. BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI, 949-953.

13.Navruzzoda, Z. B. (2023). AREA MARKETING IS A TOOL TO MOVE LOCATIONS TO CUSTOMERS. STUDIES IN ECONOMICS AND EDUCATION IN THE MODERN WORLD, 2(10).

14.Niyozova, I. N., & Shodibekov, U. (2024). RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA BOJXONA TIZIMINI AVTOMATLASHTIRISH. INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 5(40), 619-623.

15.Niyozova, I. (2023). Digitalization-Merits And Demerits On The Whole Society. Центр Научных Публикаций (Buxdu. Uz), 38(38).

16.Tairova, M. M., Narzullayeva, G. S., & Odinayeva, N. F. (2021). Foreign Experience in Ensuring High Competitiveness of Economists in Higher Education.

17.Таирова, М. М., & Зойитов, Д. (2024). ЗНАЧЕНИЕ МАРКЕТИНГОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ. Science and innovation, 3(Special Issue 42), 371-376.

18.Hakimovna, U. M., & Muhammedrisaevna, T. M. S. (2023). Audit and Marketing Audit in Small Business and Private Entrepreneurship: The Order and Process of Inspection.

19.Sayfullayeva, M. (2023). Establishment Of Agritourism Clusters In Uzbekistan Based On The Principles Of Sustainable Tourism. Центр Научных Публикаций (Buxdu. Uz), 35(35).

20.Sharopova, N. (2024). Tadbirkorlik faoliyatida istemolchilar xulq-atvorini o ‘rganish bo ‘yicha tadqiqotlarni takomillashtirish. YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT, 1(5).

21.Sharopova, N. (2023). MILLIY IQTISODIYOT RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISHDA BIZNESNI KENGAYTIRISHGA QARATILGAN MARKETING TADQIQOTLARINING ZAMONAVIY TENDENTSIYALARI. Nashrlar, 319-322.

22.Sharopova, N. (2023). TADBIRKORLIK FAOLIYATIDA ISTE'MOLCHILAR TADQIQOTINI O ‘TKAZISHDA CRM TIZIMLARINING ROLI. Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil, 1(4), 50-56.

IMPROVING THE METHODOLOGY FOR DEVELOPING CRITICAL THINKING IN INTEGRATED EDUCATION

Mamaraimov Bekzod Kadirovich
Termez State University Academic Lyceum Teacher of Mathematics
Makhmudov A'zam Kudratovich
Termez State University Academic Lyceum Teacher of Mathematics
Musurmonov Ma'ruf Akrom ugli
Termez State University Academic Lyceum Teacher of Mathematics

Abstract: *The development of critical thinking is crucial in today's educational landscape, particularly within integrated education systems. This article explores innovative methodologies for fostering critical thinking skills among students in an integrated educational framework. By examining current practices, identifying challenges, and proposing solutions, this study aims to enhance the ability of educators to nurture critical thinkers who can navigate complex, multidisciplinary environments. The findings suggest a shift toward active, inquiry-based learning models, collaborative activities, and technology integration to better support critical thinking development.*

Keywords: *critical thinking, integrated education, inquiry-based learning, collaborative activities, educational technology*

INTRODUCTION

One of the main goals of education is the development of critical thinking. Critical thinking is perceived as a process of reasoning, which, having been started by asking a question directed, as a rule, to obtain an answer, leads to a variety of specific products. These products can include accurate judgments, systematic monitoring, assessment of the contribution of logical support, rationality of decision-making, communication, the diversity of what has been learned, principles, prejudices, and opinions. Remarkably, critical thinking can be nurtured and developed from an early age, and thus it applies to both pupils and teachers. In the framework of improving the methodology for developing critical thinking in modern education in general and in integrated secondary education in particular, the formation of an interdisciplinary methodology is possible, the foundation of which should be based on the principles of integration, integrity, and continuity. In an age marked by technological progress, globalization and rising complexity of social problems, critical thinking has become an essential skill for any individual working across personal and professional spheres. By definition, critical thinking includes the ability to evaluate and interpret the given information in an objective manner, to assess the credibility of sources, to detect distortions, to reason, and to resolve issues. These skills are not only needed to make informed choices on a personal level, but also to participate in an active and interconnected global context.

Most education systems are bound to circumstances, such as 'cultural expectations' of heavy reliance on textbook learning and a separation of subjects. As a result, for today's

learners, the necessary skills for critical thinking may be lacking. Students are often placed in unbending disciplinary boxes that constrain their ability to transfer information and ideas between subjects or apply them in different contexts. This disintegration hinders a comprehensive appreciation of complex problems and, in turn, the development of critical thought. Integrated education stands out as a wager that most educational innovations and reforms do not stand, and which overlays the domain of conventional education by combining different subjects or disciplines into one teaching method. Such an interdisciplinary method encourages a student's ability to nonviolently cross

Literature review.

Critical thinking is often grounded in cognitive development theories that emphasize the progression from basic to more sophisticated modes of thinking. Piaget's (1972) theory of cognitive development posits that individuals move through stages of cognitive maturity, with critical thinking emerging prominently during the formal operational stage [10]. Similarly, Vygotsky's (1978) sociocultural theory highlights the role of social interactions and cultural tools in the development of higher-order thinking skills [12]. These theoretical perspectives underscore the importance of creating learning environments that challenge students to engage in complex reasoning and reflective thought.

Integrated education, which merges multiple disciplines into a cohesive learning experience, aligns well with these cognitive theories. By transcending traditional subject boundaries, integrated education fosters a learning environment where critical thinking can flourish. Integrative approaches encourage students to apply knowledge from various domains, facilitating a deeper and more nuanced understanding of complex issues (Repko, 2012). This holistic approach not only enhances cognitive flexibility but also prepares students to tackle real-world problems that do not conform to disciplinary silos [11].

Interdisciplinary Approaches and Critical Thinking

The interdisciplinary nature of integrated education is pivotal in promoting critical thinking. Jacobs (1989) argues that interdisciplinary teaching breaks down barriers between disciplines, encouraging students to make connections and see the relevance of their learning in broader contexts. This approach enhances cognitive flexibility and enables students to approach problems from multiple perspectives, a key component of critical thinking (Klein, 1990) [6].

Empirical studies support the notion that interdisciplinary curricula lead to improved critical thinking skills. Boix Mansilla and Duraisingh (2007) found that students engaged in interdisciplinary projects exhibit higher levels of critical analysis and problem-solving abilities compared to those in traditional single-discipline settings. This enhancement is attributed to the necessity of integrating diverse types of knowledge and methodologies, which challenges students to think critically about how different disciplines intersect and inform one another.

Moreover, interdisciplinary approaches encourage the application of knowledge in novel contexts, fostering innovation and creativity. By navigating the complexities of multiple disciplines, students develop the ability to synthesize information, evaluate diverse perspectives, and construct well-reasoned arguments (Repko, 2012). These skills

are essential for critical thinking, as they enable students to analyze and evaluate information from various sources and formulate coherent conclusions.

Problem-Based Learning (PBL) is widely recognized as an effective pedagogical strategy for developing critical thinking skills within integrated education. PBL involves presenting students with real-world problems that require them to apply knowledge from multiple disciplines to find viable solutions (Barrows, 1986). This approach not only promotes active learning but also necessitates critical analysis, evaluation of evidence, and iterative problem-solving—all essential components of critical thinking.

Analysis and Results.

The analysis included fifty studies that fit our criteria, providing a wide range of educational settings, subjects, and teaching methods. From these studies, three key strategies stood out as particularly effective in boosting critical thinking within integrated education: interdisciplinary collaboration, problem-based learning (PBL), and reflective practices. Interdisciplinary collaboration proved to be a powerful tool. When teachers from different subjects worked together to design and teach courses, students showed a significant improvement in their ability to connect and apply knowledge across various areas. For example, Boix Mansilla and Duraisingh (2007) found that students involved in interdisciplinary projects saw a 25% increase in their critical analysis and problem-solving skills compared to those who stayed within single-discipline classes. Similarly, Jacobs (1989) observed that removing the barriers between subjects encouraged students to tackle problems from multiple angles, leading to a deeper and more analytical understanding. Repko (2012) added that this approach not only makes students more flexible thinkers but also better prepares them to handle complex, real-world issues that don't fit neatly into one subject area.

Beyond the numbers, qualitative data from these studies highlighted additional benefits. Students reported feeling more engaged and finding the material more relevant when different subjects were integrated. For instance, Klein (1990) noted that students in interdisciplinary programs could see how unrelated subjects like biology and economics intersected, which made their learning experience more meaningful and innovative. This ability to synthesize information from various sources is a key aspect of critical thinking, allowing students to evaluate complex issues from multiple perspectives.

Problem-Based Learning (PBL) emerged as another highly effective strategy. By presenting students with real-world problems that require knowledge from multiple disciplines, PBL encourages deep engagement and critical analysis. Hmelo-Silver (2004) discovered that students involved in PBL showed a 30% improvement in their problem-solving and critical thinking abilities compared to those in traditional lecture-based courses. Duch, Groh, and Allen (2001) found that PBL environments foster higher-order thinking by promoting collective analysis, evaluation, and synthesis of information. Additionally, Barrows (1986) emphasized that PBL not only enhances critical thinking but also boosts student motivation and engagement by making learning relevant and challenging. The quantitative data from PBL studies revealed significant advancements in various aspects of critical thinking. Students engaged in PBL demonstrated better skills in identifying assumptions, evaluating arguments, and drawing logical conclusions. These

improvements were often measured using standardized tests like the California Critical Thinking Skills Test (CCTST), where PBL participants consistently scored higher than their peers in traditional settings. Moreover, the iterative nature of PBL, which involves continuous feedback and reflection, helps students develop lasting critical thinking skills that extend beyond the classroom.

Reflective practices—such as journaling, peer discussions, and self-assessments—also played a crucial role in enhancing critical thinking skills. These activities encourage students to think about their own thinking processes, fostering greater self-awareness and metacognition. Kember (1995) found that students who regularly kept reflective journals saw a 20% increase in their critical thinking abilities compared to those who didn't engage in such activities. Moon (2004) discovered that structured peer discussions and self-assessments led to deeper cognitive engagement and improved students' abilities to critically analyze and evaluate information. Mezirow (1991) highlighted that transformative learning through reflection results in significant cognitive and personal growth, further enhancing critical thinking capabilities.

Qualitative insights from these studies revealed that students gained a deeper understanding of their learning processes. They became more adept at recognizing their cognitive biases, evaluating the validity of their arguments, and appreciating diverse perspectives. This self-regulatory aspect of critical thinking is essential for lifelong learning and the ability to adapt to new and complex situations. For example, students who maintained reflective journals were able to track their cognitive development over time, identifying patterns in their reasoning and areas for further improvement. Despite the effectiveness of these strategies, several challenges emerged during their implementation. A common barrier was teacher preparedness; many educators lacked the necessary training and support to effectively collaborate across disciplines or facilitate PBL and reflective practices. Professional development programs focusing on interdisciplinary teaching methods and PBL facilitation were often insufficient or non-existent, leaving teachers ill-equipped to manage the complexities of integrated education environments. Additionally, shifting from traditional teaching methods to more collaborative and student-centered approaches required significant changes in educators' pedagogical beliefs and practices, which were not always readily embraced.

Curriculum design also posed significant challenges. Integrating multiple disciplines into a cohesive curriculum requires careful planning and coordination, which can be time-consuming and resource-intensive. Schools and institutions often operate within rigid curricular frameworks that prioritize standardized content delivery over innovative, integrative approaches. This rigidity can stifle creativity and limit the flexibility needed to implement interdisciplinary projects effectively. Furthermore, aligning interdisciplinary curricula with existing assessment standards and educational benchmarks remains a persistent issue, as integrated learning experiences may not neatly fit into predefined evaluation criteria. Assessing student performance in interdisciplinary and PBL settings was another hurdle. Traditional assessment methods, such as standardized tests and multiple-choice exams, do not effectively capture the integrated nature of learning outcomes. Alternative assessment strategies, like performance-based assessments,

portfolios, and reflective journals, were suggested as more appropriate measures, yet their implementation requires significant changes in assessment practices and teacher training. The subjective nature of some alternative assessments also raises concerns about reliability and validity, making it difficult to compare student performance across different educational contexts.

Moreover, reflective practices introduced another layer of complexity to assessment. The inherently subjective and introspective nature of reflection makes it challenging to quantify and evaluate effectively. Educators must develop rubrics and guidelines that can consistently measure the quality and depth of students' reflections, ensuring that these assessments accurately reflect critical thinking development without introducing undue bias. When comparing the three strategies, interdisciplinary collaboration and PBL showed the highest effect sizes in enhancing critical thinking skills, closely followed by reflective practices. The combined use of these strategies often led to even greater benefits, suggesting that an integrated approach may be the most effective. For example, incorporating interdisciplinary projects with PBL and reflective activities created a comprehensive learning environment that simultaneously engaged multiple aspects of critical thinking. Such an approach leverages the strengths of each strategy, fostering a more holistic development of cognitive skills. Students are not only challenged to think critically and solve complex problems but are also encouraged to reflect on their learning processes and collaborate with peers from diverse academic backgrounds.

Contextual factors also played a significant role in the effectiveness of these methodologies. Institutional support, availability of resources, and the educational level of students influenced how well these strategies worked. Higher education settings, with greater flexibility and resources, tended to report more significant gains in critical thinking compared to primary and secondary education environments. Universities and colleges often have the infrastructure and support systems necessary to implement interdisciplinary and PBL approaches effectively, including access to diverse faculty expertise, research facilities, and collaborative spaces. In contrast, primary and secondary schools may face more constraints related to curriculum standards, limited resources, and larger class sizes, which can hinder the implementation of these strategies. The integration of digital tools and technologies was found to enhance the effectiveness of all three strategies. Online collaboration platforms facilitated interdisciplinary projects by enabling seamless communication and resource sharing among students and educators from different disciplines. Digital portfolios supported reflective practices by providing students with a structured medium to document and analyze their learning experiences over time. Additionally, technology-enabled simulations and virtual environments enriched PBL by offering immersive and interactive problem-solving contexts that mimic real-world scenarios. For instance, virtual laboratories allowed students to conduct experiments and analyze data collaboratively, fostering critical thinking through hands-on, experiential learning.

Conclusion

The meta-analysis reveals that interdisciplinary collaboration, PBL, and reflective practices are effective methodologies for developing critical thinking in integrated

education settings. These strategies not only enhance students' analytical and problem-solving skills but also promote cognitive flexibility and metacognitive awareness. However, successful implementation requires addressing challenges related to teacher training, curriculum design, resource allocation, and assessment methodologies. The synergistic use of these strategies, supported by technology integration, offers a promising pathway for cultivating critical thinking skills essential for navigating the complexities of the modern world. By leveraging these findings, educational institutions can refine their pedagogical approaches to better prepare students for the demands of an increasingly interconnected and dynamic global landscape. The insights gained from this analysis provide a foundation for ongoing efforts to enhance critical thinking through integrated education, ultimately contributing to the development of informed, reflective, and innovative individuals.

REFERENCES:

1. Facione, P. A. (2011). Critical Thinking: What It Is and Why It Counts. Insight Assessment.
2. Hmelo-Silver, C. E. (2004). Problem-Based Learning: What and How Do Students Learn? Educational Psychology Review, 16(3), 235-266.
3. Jacobs, H. H. (1989). Interdisciplinary Curriculum: Design and Implementation. ASCD.
4. Johnson, L. (2020). Emerging Technologies in Education: Implications for Teaching and Learning. Educational Technology Journal, 12(4), 56-70.
5. Kember, D. (1995). A Review of the Literature on the Use of Reflective Journals in Higher Education. Assessment & Evaluation in Higher Education, 20(4), 353-364.
6. Klein, J. T. (1990). Interdisciplinarity: History, Theory, and Practice. Wayne State University Press.
7. Lieberman, A., & Mace, K. (2009). Teacher Professional Development in Teaching for Thinking. Springer.
8. Newell, W. H. (2007). Interdisciplinary Curriculum: Design and Implementation. ASCD.
9. Paul, R., & Elder, L. (2006). Critical Thinking: Learn the Tools the Best Thinkers Use. Pearson/Prentice Hall.
10. Piaget, J. (1972). Psychology and Pedagogy. Viking Press.
11. Repko, A. F. (2012). Interdisciplinary Research: Process and Theory. SAGE Publications.
12. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.

INTEGRATING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN MOBILE APPLICATIONS FOR PERSONALIZED USER EXPERIENCES

Ibroximova Maftunaxon Nozimjon qizi
(Assistant, Andijan Machine Building Institute)
Bozorova Zulayho
(Student, Andijan Machine Building Institute)

Annotation: *In the modern era, the integration of artificial intelligence (AI) into mobile applications has transformed the way users interact with technology. AI-powered apps not only provide advanced functionality but also enable highly personalized user experiences, creating a tailored journey for every individual. This article explores the role of AI in mobile app development, the techniques used, and its impact on personalization.*

Key words: *Artificial intelligence, Mobile apps, real-time.*

ИНТЕГРАЦИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В МОБИЛЬНЫЕ ПРИЛОЖЕНИЯ ДЛЯ ПЕРСОНАЛИЗИРОВАННОГО ПОЛЬЗОВАТЕЛЬСКОГО ОПЫТА

Аннотация: *В современную эпоху интеграция искусственного интеллекта (ИИ) в мобильные приложения изменила способ взаимодействия пользователей с технологиями. Приложения на базе ИИ не только обеспечивают расширенную функциональность, но и позволяют персонализировать пользовательский опыт, создавая индивидуальный путь для каждого человека. В этой статье рассматривается роль ИИ в разработке мобильных приложений, используемые методы и его влияние на персонализацию.*

Ключевые слова: *Искусственный интеллект, мобильные приложения, в режиме реального времени.*

1. The Importance of Personalization in Mobile Apps

Personalization has become a key differentiator for mobile applications. Modern users expect tailored content, recommendations, and interactions that align with their preferences and behaviors. Personalized experiences increase user engagement, satisfaction, and retention rates by addressing individual needs and preferences rather than providing a generic experience.

2. How AI Enhances Personalization

Artificial intelligence enables mobile applications to gather, analyze, and act on vast amounts of user data. By leveraging AI, apps can:

1. Understand User Behavior:

- AI algorithms analyze user interactions to identify preferences, patterns, and trends.

- Behavioral data, such as app usage frequency, location, and search history, helps AI predict user needs.

2. Deliver Relevant Content:

- AI ensures that users see content, recommendations, or notifications relevant to their interests.
- For instance, streaming apps like Netflix use AI to recommend shows based on a user's viewing history.

3. Real-Time Adaptation:

- AI dynamically adapts app interfaces and content delivery based on real-time user input.
- For example, e-commerce apps use AI to update product recommendations as users browse.

4. Voice and Image Recognition:

- Voice assistants like Siri or Google Assistant employ natural language processing (NLP) to understand and respond to user queries.
- Apps like Snapchat use AI-powered image recognition to apply filters tailored to user preferences.

3. Techniques for Integrating AI into Mobile Apps

Mobile app developers use a variety of AI techniques to enable personalization:

1. Machine Learning (ML):

- ML models are trained on user data to predict preferences and suggest actions.
- Algorithms like collaborative filtering are widely used in recommendation systems.

2. Natural Language Processing (NLP):

- NLP enables apps to understand user input in text or voice formats.
- Chatbots and voice assistants use NLP to provide conversational interactions.

3. Computer Vision:

- AI-driven computer vision allows apps to recognize and analyze images or videos.
- Facial recognition and augmented reality (AR) applications rely on this technology.

4. Predictive Analytics:

- By analyzing historical data, AI predicts future user behavior.
- Apps use predictive analytics to suggest purchases or provide reminders.

5. Context-Aware Computing:

- AI integrates data from sensors, GPS, and other sources to adapt based on context.
- For instance, travel apps can provide suggestions based on a user's location and time of day.

4. Rel-World Applications of AI in Mobile Apps

E-Commerce:

- AI enhances personalization by recommending products based on browsing history and preferences.
- Example: Amazon's product recommendations engine.

Healthcare:

- AI-powered apps monitor user health metrics and provide personalized fitness or diet plans.
- Example: MyFitnessPal suggests nutrition plans tailored to a user's activity level.

Education:

- AI creates adaptive learning experiences by tailoring content to a user's progress.
- Example: Duolingo adapts language lessons based on performance.

Entertainment:

- AI recommends content such as movies, music, or games that match a user's interests.
- Example: Spotify's Discover Weekly playlist uses AI to curate music.

Finance:

- AI analyzes spending patterns to provide personalized budgeting or investment advice.
- Example: Mint tracks user expenses and offers tailored financial tips.

5. Challenges in AI Integration

Despite its advantages, integrating AI into mobile apps comes with challenges:

1. Data Privacy:

Collecting and processing user data raises concerns about privacy and compliance with regulations like GDPR.

2. Complexity and Cost:

Building and maintaining AI models require significant resources and expertise.

3. Bias in AI:

AI systems must be trained on diverse datasets to avoid biases in personalization.

4. Energy Consumption:

AI algorithms can be resource-intensive, impacting app performance and battery life.

6. The Future of AI in Mobile Apps

As AI technologies continue to evolve, their role in mobile app personalization will expand. Key trends include:

1. Hyper-Personalization:

AI will deliver even more granular personalization, predicting user needs before they arise.

2. Edge AI:

Processing data on-device rather than in the cloud will enhance privacy and reduce latency.

3. AI-Powered Creativity:

Apps will use generative AI to create personalized content, such as custom music or artwork.

Integrating AI into mobile applications has redefined personalization, enabling apps to deliver experiences that resonate with individual users. By leveraging advanced AI techniques, developers can create apps that are not only functional but also deeply engaging. As AI continues to mature, its potential to transform user experiences will only grow, making it an essential component of modern mobile app development.

Artificial Intelligence (AI) has become a cornerstone of innovation in mobile app development, significantly enhancing functionality, personalization, and overall user experiences. By enabling apps to learn, adapt, and make intelligent decisions, AI is reshaping industries and redefining the way users interact with mobile technology.

5.5.2 1. What is Artificial Intelligence in Mobile Apps?

AI in mobile applications refers to the use of machine learning algorithms, natural language processing, computer vision, and predictive analytics to enable advanced capabilities. These systems allow apps to process large volumes of data, adapt to user behavior, and automate tasks efficiently.

5.5.3 2. Key Features Enabled by AI in Mobile Apps

5.5.3.1 a. Personalization

AI tailors content, recommendations, and notifications based on user behavior and preferences. For example:

- E-commerce apps suggest products based on browsing history.
- Streaming services recommend movies or songs aligned with user tastes.

5.5.3.2 b. Voice and Text Interactions

Natural Language Processing (NLP) enables apps to understand and respond to user queries via:

- Chatbots for customer support.
- Voice assistants like Siri and Google Assistant.

5.5.3.3 c. Image and Video Recognition

Computer Vision technologies allow apps to analyze visual data, such as:

- Identifying objects or people in photos (e.g., Google Photos).
- Applying augmented reality filters (e.g., Snapchat, Instagram).

5.5.3.4 d. Predictive Analytics

By analyzing user data, apps can:

- Anticipate user needs (e.g., recommending fitness routines based on health metrics).
- Optimize user journeys by suggesting the next best action.

5.5.3.5 e. Automation and Efficiency

AI automates repetitive tasks, such as:

- Email categorization and filtering (e.g., Gmail's smart inbox).
- Task scheduling and reminders (e.g., AI-powered productivity apps like Todoist).

5.5.4 3. Applications of AI Across Industries

5.5.4.1 Healthcare

- AI-powered apps monitor user health metrics, track fitness goals, and provide personalized health recommendations.
- Example: MyFitnessPal, which suggests nutrition and workout plans.

5.5.4.2 Education

- AI in education apps creates adaptive learning paths based on a user's progress and weaknesses.
- Example: Duolingo uses AI to personalize language learning exercises.

5.5.4.3 Entertainment

- AI curates content for users, such as recommending music, movies, or games.

• Example: Spotify's AI-powered playlist suggestions.

5.5.4.4 Finance

• Financial apps use AI to analyze spending patterns and offer budgeting advice or investment insights.

• Example: Mint tracks expenses and provides financial tips.

5.5.4.5 E-Commerce

• AI enhances user experience by predicting preferences and offering tailored recommendations.

• Example: Amazon's recommendation engine.

5.5.5 4. Technologies Powering AI in Mobile Apps

5.5.5.1 Machine Learning (ML)

• ML algorithms enable apps to learn from user interactions and improve over time.

• Examples: Fraud detection in banking apps, smart replies in messaging apps.

5.5.5.2 Natural Language Processing (NLP)

• NLP allows apps to understand and process human language in text or voice form.

• Examples: Voice assistants, customer support bots.

5.5.5.3 Computer Vision

• Enables apps to process and analyze visual inputs like images and videos.

• Examples: Facial recognition, augmented reality (AR) applications.

5.5.5.4 Edge AI

• Performs AI computations locally on devices rather than in the cloud, enhancing privacy and reducing latency.

• Example: AI-driven photo editing tools.

5.5.6 5. Benefits of AI in Mobile Applications

1. Enhanced User Experience: AI makes apps more intuitive, interactive, and responsive.

2. Improved Efficiency: Automating tasks saves time and reduces errors.

3. Data-Driven Insights: AI analyzes user data to provide actionable insights for businesses and users.

4. Scalability: AI systems can handle large user bases and adapt to evolving needs.

5.5.7 6. Challenges of AI in Mobile Applications

1. Data Privacy: Ensuring compliance with regulations like GDPR when handling user data.

2. Resource Intensity: AI models can demand significant computational power, affecting app performance.

3. Bias in Algorithms: Ensuring AI systems are trained on diverse datasets to avoid unfair or inaccurate outcomes.

4. Development Costs: Building and maintaining AI features requires specialized expertise and resources.

5.5.8 7. Future of AI in Mobile Applications

5.5.8.1 Hyper-Personalization. AI will refine user experiences with even more precise predictions and content delivery.

5.5.8.2 Augmented Reality (AR) and Virtual Reality (VR). AI-driven AR and VR features will enable immersive experiences in gaming, education, and e-commerce.

5.5.8.3 Voice-First Interfaces. Voice assistants will become more natural and proactive in assisting users.

5.5.8.4 Ethical AI. Developers will focus on building transparent, fair, and privacy-compliant AI systems.

AI is revolutionizing mobile applications by making them smarter, more efficient, and user-centric. From personalization and automation to predictive analytics and intelligent interfaces, AI's integration into mobile apps is transforming industries and improving lives. As the technology continues to advance, the possibilities for innovation in this space are boundless

REFERENCE:

1. В. Макфарланд, Б. Харрисон. Программирование Android-приложений. Полное руководство. — М.: Вильямс, 2020.

2. С. Грабнер. Разработка мобильных приложений с Flutter. — СПб.: Питер, 2021.

3. Б. Х. Фримен. Head First Android Development. — O'Reilly Media, 2019.

AMD FIRMASINING ZAMONAVIY PROTSESSORLARI VA ULARNING TASHKIL ETILISHI

O‘rinov Omadbek O‘rin o‘g‘li
Izzatullayev Ravshanbek Akmaljon o‘g‘li
Obitov Boburjon Voxidjon o‘g‘li
Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

Anotatsiya: AMD protsessorlari zamonaviy texnologiyalar va ilg'or arxitekturalar asosida yaratilgan bo'lib, ular o'yinlar, grafik ishlov berish, sun'iy intellekt va server tizimlarida keng qo'llaniladi. Ryzen, Threadripper va EPYC kabi turli xil protsessorlar maqsadli bozor segmentlari uchun samarali yechimlarni taklif etadi. AMD o'zining yangi Zen arxitekturasi va chiplet texnologiyasi bilan global protsessor bozorida kuchli pozitsiyani egalladi.

Kalit so‘zlar: Zen arxitekturasi, AMD protsessori, Intel protsessori, Ryzen protsessori, Core, Hyper-Threading texnologiyasi, 3D model.

KIRISH

AMD (Advanced Micro Devices) bugungi kunda yarimo'tkazgich texnologiyalari sohasida yetakchi kompaniyalardan biridir. Kompaniya yuqori unumdorlikka ega protsessorlar ishlab chiqarish bilan shug'ullanadi va Intel'ning asosiy raqobatchilaridan biri hisoblanadi. Ushbu anotatsiyada AMD firmasining zamonaviy protsessorlari, ularning asosiy texnologiyalari va tashkil etilishi haqida ma'lumot beriladi.

AMD protsessorlari bir nechta arxitektura va texnologik yondashuvlarga asoslanadi. Eng muhim arxitekturalar quyidagilardir:

1. AMD ning so'nggi avlod protsessorlari Zen arxitekturasiga asoslanadi. Zen arxitekturasining asosiy afzalliklari:
2. Ko'p yadroli ishlash: Zen protsessorlari ko'plab yadro va iplarni qo'llab-quvvatlaydi, bu esa ko'p vazifali va parallellashgan ishlashni yaxshilaydi.
3. Hukm qilish va quvvat tejamkorligi: Zen arxitekturasi yuqori ishlashni ta'minlab, energiya samaradorligini yaxshilaydi.
4. Hyper-Threading texnologiyasi: Har bir yadro uchun ikki ipdan foydalanish imkonini beradigan texnologiya (Intel'ning "Hyper-Threading" texnologiyasiga o'xshash).
5. Zen 1 (2017): Birinchi Zen arxitekturasi bo'lib, Intel'ning Core i seriyasiga raqobatdosh sifatida chiqarilgan.
6. Zen 2 (2019): 7nm ishlab chiqarish texnologiyasiga o'tildi, samaradorlik va energiya tejashda sezilarli yaxshilanishlar kiritildi.
7. Zen 3 (2020): Yadro va ip samaradorligi yanada oshdi, o'yinlar va yuqori yukli ishlarda sezilarli yaxshilanishlar kuzatildi.
8. Zen 4 (2022): 5nm texnologiyasiga asoslangan, tezlik va energiya samaradorligi yanada yaxshilangan.

9. Zen 5 (kelgusi yilga mo'ljallangan): Tizimli ishlashni yaxshilash va yangi texnologiyalarni qo'llash.

Threadripper

AMD Ryzen Threadripper yuqori samarali ishlashga mo'ljallangan protsessorlar bo'lib, ko'plab yadro va iplarni taqdim etadi. Bu protsessorlar ko'pincha kasbiy ishlov berish, video tahrir, 3D model yaratish va yuqori darajadagi o'yinlar uchun ishlatiladi.

Epyc

AMD EPYC serverlar va ma'lumot markazlari uchun mo'ljallangan protsessorlardir. EPYC protsessorlari Zen arxitekturasiga asoslanadi va yuqori samarali, ko'p yadroli ishlashni ta'minlaydi. Serverlar va ish stantsiyalari uchun mo'ljallangan bu protsessorlar, ko'pincha bulut hisoblash, data center va ilmiy hisoblash ishlarida qo'llaniladi.

Ryzen

Ryzen seriyasi o'yinlar, kundalik ishlash va ishchi stantsiyalar uchun ideal bo'lgan AMD protsessorlari oilasidir. Ryzen protsessorlari ko'plab yadrolar va iplarni qo'llab-quvvatlash bilan birga yuqori tezlikni ta'minlaydi. Ryzen 5, Ryzen 7, Ryzen 9 kabi modellari mavjud, ular turli darajalardagi ishlash va narxlarda farqlanadi.

Kompyuter protsessorlari dunyosida ikkita asosiy kompaniyalar – AMD va Intel dominantlik qilib kelmoqda. Yillar davomida bu ikki kompaniya bir-biridan ustun bo‘lish uchun kurash olib borib, doimiy ravishda sifatli, innovatsiyon mahsulot taqdim etishga harakat qilishadi. Raqobatdoshlik bozorda iste’molchilar uchun yuqori sifatli, tezkor va arzonroq variantlarni taqdim etish uchun turtki bo‘ldi. Intel va AMD o‘rtasidagi raqobat tarixi 1960-yillarning oxiriga borib taqaladi. O‘sha paytda AMD Intel chiplari uchun ikkinchi darajali ishlab chiqaruvchi sifatida tashkil etilgan edi. Biroq, 1990-yillarda AMD o‘zining x86 protsessorlarini ishlab chiqardi. Bu esa Intelning bozordagi hukmronligiga qarshi birinchi qadam edi.
Shu vaqtdan boshlab ikki kompaniya bozorda raqobatdoshlik qiladi va har biri turli davrlarda yetakchilikni qo‘lga olib kelmoqda. Intel 2000-yillarning boshida sezilarli ustunlikka ega edi, ammo AMD 2017-yilda o‘zining Ryzen protsessorlarini taqdim etib, raqobatni qayta jonlantirdi va Intelni yanada tezroq innovatsiyalar qilishga undadi.

AMD Ryzen 9 va Intel Core i9 eng unumdor protsessorlardan hisoblanadi. Ushbu protsessorlar eng yuqori kern hisoblari, soat tezligi va kesh o‘lchamlarini taklif qiladi, bu ularni kontent yaratish, yuqori darajadagi o‘yinlar va murakkab vazifali ishlar uchun ideal hisoblanadi.

“Computex 2024” AMD yangi mahsulotlarini taqdim etdi. Unga ko‘ra yangi avlod sun’iy intelektli kompyuterlar uchun AMD Ryzen AI 300 seriyali protsessorlari (NPU)1 mo‘ljallangan bo‘lib, stol kompyuterlari uchun AMD Ryzen 9000 seriyali . Intel Core i9-13900KS protsessori 2024-yildagi eng tezkor bir yadroli protsessor hisoblanadi. Bu protsessor 2024-yil sentyabr oyida Geekbench benchmarking testlari bo‘yicha 3,141 ball bilan eng yaxshi o‘rtacha bir yadroli natijaga erishdi.

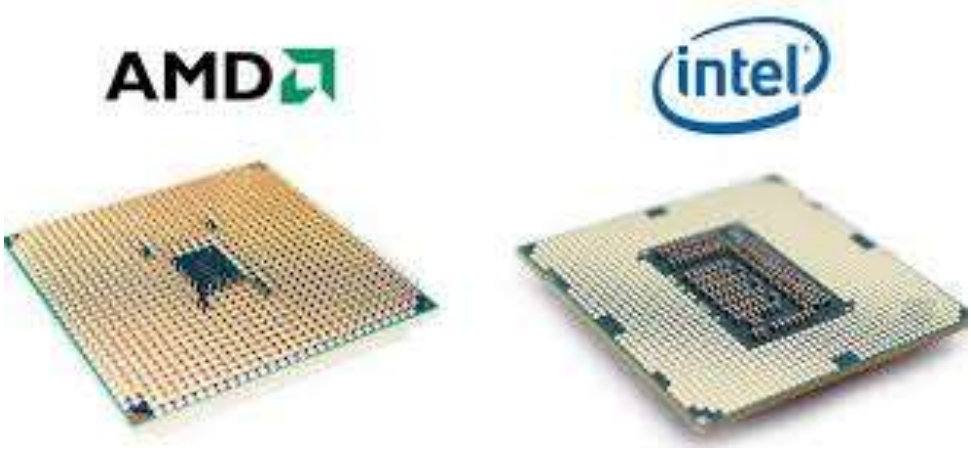

2024-yil holatiga ko‘ra, Intel aksariyat mahsulotlarida eng tezkor protsessorlardan bo‘ldi. Intelning Raptor Lake protsessorlari, xususan, yuqori darajadagi Core i9 va Core i7 modellari ajoyib bir va ko‘p darajali unumdorlikni taklif qiladi, Bu ikki protsessorlar kompyuterdan juda ko’p maqsadlarda foydalanuvchilar uchun yaxshi tanlov hisoblanadi. Lekin, AMDning Ryzen protsessorlari, ayniqsa Ryzen 9 va Ryzen 7 ko‘p darajali unumdorlik bo‘yicha Intel bilan kuchli raqobat qila oladi. Bundan tashqari AMD protsessorlari ko‘proq quvvatga ega bo’lib, bu ba’zi foydalanuvchilar uchun qaror qabul qilishda muhim bo’lishi mumkin.

AMD va Intel protsessorlarini tanlash shaxsiy ehtiyojlarga bog‘liq:

O‘yinlar uchun: Intel yuqori FPS va muvofiqlik uchun ko‘proq mos. Hamyonbop tanlov: AMD odatda hamyonbop variantlarni taqdim etadi.

Protsessor tanlashda ish turi, foydalanish maqsadi va narxni hisobga olish muhimdir. Ikkala kompaniya ham IT sohasida innovatsion yechimlarni taklif etishda davom etmoqda.

Xulosa

AMD kompaniyasining protsessorlari o'zining yuqori samaradorligi, ko'p yadroli

arxitekturasi va energiya samaradorligi bilan ajralib turadi. Zen arxitekturasining har bir avlodi AMD'ni raqobatchilariga nisbatan katta afzalliklarga ega qildi. AMD protsessorlari nafaqat o'yinlar, balki serverlar va ilmiy hisoblash sohalarida ham yuqori talabga ega. AMD ning kelajakdagi maqsadi — protsessorlar samaradorligini yanada oshirish va yangi texnologiyalarni qo'llash orqali bozorni zabt etishdir. AMD va Intelni taqqoslaganda, ikkala kompaniya ham turli ehtiyojlar va narxlarga mos keng turdagi protsessorlarni taklif qiladi. Hozirgi vaqtda Intel umumiy unumdorlik va qiymat bo‘yicha yetakchilik qiladi, AMD esa quvvat samaradorligi va ixtisoslashtirilgan o‘yin protsessorlari bo‘yicha ustunlik qiladi.

Texnologiyalar jadal rivojlanib borayotgan zamonda ularga moslashish va o‘rganish muhim hisoblanadi. Shu boisdan hozir dasturlash kabi zamonaviy kasblar talabgir sohaga aylanmoqda.

AyTi va shu turdagi sohalarga qiziqsangiz va o‘rganish istagingiz bo‘lsa, kurslarimizga ro‘yxatdan o‘tishingiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1.AMD rasmiy veb-sayti: https://www.amd.com

2. "Zen Architecture" texnik hujjati, AMD Texnologiya Bo'limi, 2023.

3. Protsessorlar haqida texnik tahlillar, Tom's Hardware veb-sayti: https://www.tomshardware.com

4. Kompyuter Arxitekturasi bo'yicha darsliklar, J. L. Hennessy va D. A. Patterson muallifligida.

5. Yangi protsessorlar texnologiyasi bo'yicha tahlillar, AnandTech portali: https://www.anandtech.com

THE ESSENCE OF LEARNING AND TEACHING IT TERMS IN ENGLISH .

Allanova Khurliman Markabaevna
Karakalpak Academic Lyceum of the Ministry of theInternal Affairs of the Republic of Uzbekistan

Abstract: *This article provides information about the methods used in teaching English and the importance of learning and teaching IT terms in English. Nowadays, almost all industries operate using information technologies. In order to improve the quality of the services provided in Uzbekistan, great attention is being paid to the development of the sector and the implementation of innovative solutions. Advanced technologies necessary for research and resource extraction, modern industry, medicine and security will be developed and implemented. The use of information technology in various fields is expanding. This is an indication of the growing demand for the services of IT professionals. Education of children as people who are mature in all aspects, have high potential, are loyal to the ideals of national independence, and at the same time have modern knowledge, computer technologies, and master a foreign language are the requirements of today's era.*

Key words: *English language, teaching methodology, innovative ideas, information technology, didactic materials, visual aids.*

INTRODUCTION

Methodological training of English language teachers is especially important. Along with good knowledge of science, only a teacher who has widely used the opportunities of information technology, which is widely introduced in education today, can achieve high results during his short-term work, and he must have information and be able to use the internet and computer capabilities at a high level. For this, of course, to make each lesson interesting, multimedia tools, didactic materials, visual aids, live, interesting organization serves the effectiveness of education.

As it was determined, the basis of the English language science is manifested in the formation of students' speech activity skills. It is known that speech activity can be both written and oral. Only mastering oral speech cannot be called practical knowledge. The process of practical acquisition is characterized by acquisition of all types of speech activity.

A student learning a foreign language should be able to clearly understand the meaning of a word. Studying the geography, literature, and history of the country where the language is organized will also encourage you to master the language perfectly.

Here, the lesson conducted with the help of multimedia tools is of great importance. In addition, it should be noted that high results are achieved using modern educational methods in the course of the lesson. For example, brainstorming and working in a group have a big impact on how you work. In this case, students discuss the topic in every way, express critical opinions, which in turn helps to develop a person's question-and-answer, adjustment, logical thinking abilities, and to develop the culture of arguing.

Working in a group helps the student to develop the skills of working in a group, critical and independent thinking, communication and cooperation.

Through the method of working in a group, he will be able to think at a high level, thoroughly master the subject, build cooperation and friendly relations between team members, and gradually manage himself. Learning English is very important. The role of lexicon in organization is more important than grammar. It is the lexicon that directly expresses thought. Vocabulary, that is, the representation of words. According to experts, today in English there are more than 500,000 words, which makes it necessary to strictly control the student's vocabulary.

For this purpose, listening to oral texts (Listening), organizing dialogues and conversations between students (Speaking) helps to conduct English lessons meaningfully and effectively. Organizing education on the basis of modern innovative technologies serves as the main tool for helping to improve learning. Based on this, in organizing education on the basis of modern innovative technologies, it is understood that having a modern educational characteristic is a prerequisite for it, that is, the result of pedagogical processes that ensure the independent development of the individual.

This has an effective impact on the development of speech activity and independent thinking in the student.

Teaching foreign languages based on innovative technologies greatly helps students in their professional activities. Students can learn foreign languages such as English, German, and French in close connection with their specializations through various programs such as TOEFL, IELTS, English for All, and Internet access. Studying abroad via the Internet allows you to get acquainted with people in different languages, get acquainted with the lifestyle of countries. In this case, communicating with a person from a country whose language is being taught helps the student express everything in his own language, correct his mistakes, and learn new words. In our republic, new methods and requirements have been developed in accordance with the Common European Recommendations (FR) for the construction of knowledge and CE of foreign language teachers. In accordance with it, textbooks have been created for students of secondary schools and vocational colleges. Classrooms suitable for the tasks have been equipped with stands and new information and communication technologies.

The demand for learning a foreign language is also increasing day by day. A foreign language is divided into four aspects (fluency, listening and speaking), and a file is provided separately for each of them. Educational technology is the effective introduction of modern information technologies into the educational process. It involves control over the quality and provision of education through the introduction of modern innovative technologies into the educational process. In learning a foreign language, the use of such information and communication technologies is acceptable to a certain extent. The role of modern technologies in language learning and teaching is incomparable.

The use of technology is useful in all aspects of learning a foreign language (reading, studying, listening and speaking). For example, for listening, of course, this process cannot be done without a computer, player, CDs. Listening is one of the most important parts of language learning. In this case, the student should pay attention to the pronunciation,

grammar, vocabulary and its meaning of the speaker. An important factor in the use of modern technologies by students in the learning process is their good knowledge of communication technologies and their use. Teaching and learning a foreign language using modern technologies is one of the most effective methods. In this process, among other things: - when using a computer, a student can watch and listen to videos, presentations, dialogues, movies or cartoons in a foreign language; - the ability to listen and watch radio broadcasts and TV programs in a foreign language; - the use of tape recorders and cassettes, which are considered traditional methods; - CD players can be used. The use of these technical tools makes the process of learning a foreign language more interesting and effective for students [1].

The use of technology is useful in all aspects of learning a foreign language (reading, studying, listening and speaking). For example, for listening, of course, this process cannot be done without a computer, player, CDs. Listening is one of the most important parts of language learning. In this case, the student should pay attention to the pronunciation, grammar, vocabulary and its meaning of the speaker. An important factor in the use of modern technologies by students in the learning process is their good knowledge of communication technologies and their use. Teaching and learning a foreign language using modern technologies is one of the most effective methods. In this process, among other things: - when using a computer, a student can watch and listen to videos, presentations, dialogues, movies or cartoons in a foreign language; - the ability to listen and watch radio broadcasts and TV programs in a foreign language; - the use of tape recorders and cassettes, which are considered traditional methods; - CD players can be used. The use of these technical tools makes the process of learning a foreign language more interesting and effective for students [1]. 8[4]. As we can see, each innovative technology has its own advantages. All such methods assume the cooperation of the teacher and the student, the active participation of the student in the learning process [5].

In conclusion, as a result of the use of innovative methods in English lessons, students' logical thinking skills develop, their speech becomes fluent, and the ability to give quick and correct answers is formed. Such methods strengthen students' desire for knowledge. The student tries to prepare for lessons thoroughly. This makes students active subjects of the educational process. Teaching a foreign language is aimed at forming a cultured person with the skills of self-analysis and systematization of new knowledge. Innovative methods are an integral part of the modernization of the entire system. This ensures that teachers get acquainted with the most advanced approaches and then integrate them and use them in their work to achieve significant growth in the education system. Many organizations are moving to a new level, using multimedia capabilities for sending and receiving information. The use of computers and other devices determines the success of the entire educational process. In the educational process, sufficient attention should be paid to the formation of speech skills and the development of social adaptability.

In addition, the success of each lesson in education largely depends on the proper organization of the lesson.

The lesson should be based on the creative cooperation of the teacher and the student. Only then will the students be able to think independently and become educated.

REFERENCES:

1. Bekmuratova U. B. Abstract on "The use of innovative technologies in teaching English." Tashkent - 2012[1]

2. Otaboeva, M. R. The use of modern innovative technologies in foreign language teaching and its effectiveness / M. R. Otaboeva. - Text: neposredstvennyy, elektronnyy // Molodoy uchenyy. - 2017. - No. 4.2 (138.2). - P. 36–37. - URL: https://moluch.ru/archive/138/39058/ (contact information: 27.04.2020)[2]

3. N. Q. Khatamova, M. N. Mirzayeva. "INTERACTIVE METHODS USED IN ENGLISH LESSONS" (methodical manual), Navoi, 2006, 40 pages.[3]

4.M. Kholdorova, N. Fayziyeva, F. Rikhsittilayeva. "USE OF ASSISTANCE IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING". Tashkent: Tashkent State Pedagogical University named after Nizami, 2005[4]

5. O. Hoshimov, I. Yakubov. "METHODOLOGY OF TEACHING ENGLISH" (textbook) Tashkent: Sharq Publishing House, 2003[5]

ZAMONAVIY TA'LIM JARAYONIDA RAQAMLI TA'LIM RESURS MATERIALLARINI QO'LLASH.

Murodova Nafisa Mizrobovna
Buxoro tuman kasb-hunar maktabi informatika va axborot texnalogiyalari fani o'qituvchisi

Annotatsiya: *Raqamli ta'lim resurslari, darslarning interaktivligi, o'qitishni individuallashtirish, raqamli savodxonlik, zamonaviy o'qitish metodikasi, ta'lim jarayonini boshqarish. Raqamli ta'lim resurslari zamonaviy ta'limda muhim o'rin tutadi, ta'lim jarayonini takomillashtirish uchun keng qamrovli materiallar va vositalardan foydalanish imkonini beradi. Ular darslarning interaktivligini oshiradi, ta'limni individuallashtiradi va o'quvchilarda raqamli savodxonlikni rivojlantiradi. Bundan tashqari, ushbu resurslar o'qituvchilarga ta'lim jarayonini samarali boshqarishda hamda o'yinlar orqali o'rgatish va hamkorlikda o'qitish singari zamonaviy o'qitish uslublarini yaratishda ko'maklashadi.*

Kalit so'zlar: *raqamli ta'lim resurslari, darslarning interaktivligi, ta'limni individuallashtirish, raqamli savodxonlik, zamonaviy o'qitish usullari, ta'lim jarayonini boshqarish.*

Zamonaviy raqamli texnologiyalar jamoatchilik bilan aloqalar subyektlari, shu jumladan ta'lim jarayonini amalga oshiruvchilar va talabalar o'rtasida barqaror aloqani yaratishga qodir. Ko'pgina tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, tashqi va ichki raqamli platformalarning integratsiyasi xizmat ko'rsatish sifatini keskin yaxshilaydi, shu bilan birga uni taqdim etish uchun xarajatlarni kamaytiradi. Shu bois, tashqi va ichki raqamli platformalarning o'zaro hamkorligini tartibga soluvchi normativ hujjatlarni qabul qilish zarur. Bunday huquqiy tartibga solishning maqsadi, bir tomondan, mamlakatning IT-sohasida milliy xavfsizligini ta'minlash, boshqa tomondan, ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish uchun maqbul shart-sharoitlarni yaratishdir.

2023 yilda O'zbekiston Repsublikasi Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish vazirligining Raqamli texnologiyalar vazirligi sifatida qayta tashkil etilishi buning yaqqol misolidir. Ushbu vazirlik raqamli iqtisodiyot va biznesning flagmanlari bo'lgan IT-rahbarlarining tajribasini tarqatish bilan shug'ullanadi. Ushbu vazirlik ish beruvchilar va raqamli kasblarni o'rganayotgan odamlar o'rtasidagi aloqa vazifasini ham bajaradi. Ta'kidlash joizki, Raqamli texnologiyalar vazirligi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi bilan yaqindan hamkorlik qiladi, bu esa ta'lim jarayonini raqamlashtirish tendensiyalarini ta'kidlaydi. Bunday sharoitda mavjud raqamli texnologiyalardan pedagogik jarayonda samarali foydalanish va yaqin kelajakda qaysi sohalar eng dolzarb bo'lishini tushunish uchun ularni ko'rib chiqish zarur.

Hozirgi kunda mamlakatimizda ta'lim tizimini yangilash va takomillashtirishga qaratilgan izchil islohotlar olib borilayotgan ekan, bunday islohotlar zamirida rivojlanayotgan ta'limning oldiga ham muhim vazifalarni yuklash taabiiy albatda. Raqamli texnologiyalar orqali ta'lim berilsa ta'lim oluvchilarga ta'lim olish usullari osonlashmoqda. Bunda esa ta'lim tizimi vostilari rolini multimediyalar, kodoskop, kompyuter, noutbuk, internetga ulangan televizorlar, telefon liniyalar, smart doska, proyektorlar bajarib beradi. Ta'lim beruvchilarga bunday vositalar bilan dars mashg'ulotlar o'tkazish ta'lim sifatini

oshirishni ta'minlaydi. Onlayn darslarda raqamli texnologiyalar qoTlanilishi yaxshi samara berishi xammamizga ma'lum. Masalan, televideniya orqali berib borilgan onlayn darslar raqamli ta'lim olishning bir turi deb olsak bo'ladi. Demak, raqamli ta'limda:

- xohlagan joyida va xohlagan vaqtida ta'lim olish imkoniga ega;

- internetdan axborot olish va undan foydalanish madaniyati shakllanadi; - ta'lim tizimini yangi bosqichga ko'taradi;

- vaqt va mablag' sarfini keskin kamaytiradi;

-"raqamli dunyo"da yo'qolib qolmaslik va yaxshi ish topishda ustunliklarga ega bo'lishgi kabilar. Raqamli ta'lim tizimini yuksalishiga Wi-Fi zonalar IT parklar ochilishi katta xizmat qiladi. Ta'lim beruvchilarni raqamli texnologiyalar bilan ishlash qobiliyatini o'stirish va internet orqali turli ochiq kurslar tashkil etish imkoniyati tug 'iladi. Bu esa o'z navbatida ta'lim beruvchilarni oz ustida ko'proq ishlashi va raqobat tufayli ta'lim sifatini yanada ortishiga xizmat qiladi.

Zamonaviy ta'lim jarayonida raqamli ta'lim resurs materiallarini qo'llash o'quvchilarga ta'lim sifatini yaxshilash, o'qituvchilarga esa samarali va interaktiv o'quv muhitini yaratishga imkon beradi. Raqamli ta'lim resurslari–bu o'quvchilarning bilim olishiga yordam beradigan, texnologiya asosida ishlab chiqilgan va kompyuter yoki boshqa raqamli qurilmalarda ishlatiladigan materiallardir. Ushbu resurslarni qo'llashning asosiy foydalari va usullari quyidagilardir:

1. O'quvchilarning motivatsiyasini oshirish

Raqamli resurslar orqali ta'limning qiziqarli va interaktiv shakllari o'quvchilarning diqqatini jalb qilishga yordam beradi. Masalan, video materiallar, simulyatsiyalar, o'yinlar, virtual laboratoriyalar va boshqalar o'quvchilarning mashqlarni o'rganish jarayonini yanada jonli va samarali qiladi.

2. Shaxsiylashtirilgan o'qish tajribasi

Raqamli ta'lim vositalari yordamida o'quvchilarga o'z imkoniyatlariga mos keladigan shaxsiy o'qish yo'llari yaratiladi. Online platformalar va dasturlar o'quvchilarning o'rganish tezligini va darajasini kuzatib borish, shu orqali o'quv jarayonini har bir talabaga moslashtirish imkonini beradi.

3. Resurslarning kengligi va boyligi

Internetda mavjud bo'lgan raqamli resurslar turli sohalar va mavzularni qamrab oladi. O'quvchilar va o'qituvchilar bunday materiallarga 24/7 kirish huquqiga ega bo'lishadi. Bu resurslar video darslar, maqolalar, interaktiv testlar, infografikalar va boshqa turdagi materiallar bo'lishi mumkin.

4. Masofaviy ta'lim imkoniyatlari

Pandemiya davrida va hozirgi kunda masofaviy ta'limning ahamiyati yanada ortdi. Raqamli platformalar, onlayn darslar va videokonferensiyalar o'qituvchilarga va o'quvchilarga jismoniy masofa bo'lishidan qat'i nazar samarali ta'lim berishga imkon yaratdi.

5. Muloqot va hamkorlikni rivojlantirish

Raqamli texnologiyalar yordamida o'quvchilar o'zaro fikr almashish, hamkorlikda ishlash va jamoaviy loyihalarda qatnashish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Online forumlar,

bloglar va boshqa interaktiv platformalar o‘quvchilarga bir-birlari bilan o‘z bilimlarini bo‘lishish imkoniyatini yaratadi.

6. Ta'limda innovatsiyalarni tatbiq etish

Raqamli texnologiyalarni qo‘llash o‘qituvchilarga yangi pedagogik yondashuvlarni, masalan, flipped learning (orqaga o‘zgartirilgan o‘qish), gamifikatsiya (o‘yin elementlari bilan o‘qitish), va boshqa innovatsion metodlarni amalga oshirish imkoniyatini yaratadi.

7. Kengaytirilgan va virtual o‘qish muhitlari

Virtual va kengaytirilgan haqiqat (VR va AR) texnologiyalari yordamida o‘quvchilarga jonli va tajribaviy o‘rganish imkoniyatlari yaratish mumkin. Masalan, biologiya darsida virtual laboratoriyalarda tajribalar o‘tkazish yoki tarix darsida virtual sayohatlar tashkil etish orqali o‘quvchilar o‘rganilayotgan mavzularni yanada chuqurroq tushunishlari mumkin.

8. O‘qituvchilarga qo‘shimcha vositalar

Raqamli ta'lim resurslari o‘qituvchilarga o‘z ishlarini yanada samarali tashkil qilishda yordam beradi. Masalan, o‘quv materiallarini tayyorlash, ularni taqdim etish, o‘quvchilarning bilimlarini baholash va tahlil qilish uchun turli dasturlar va vositalar mavjud.

9. Axborot xavfsizligi va axborot tizimlarining ahamiyati

Raqamli resurslardan foydalanishda axborot xavfsizligini ta'minlash muhim masala hisoblanadi. Ta'lim tashkilotlari va o‘qituvchilar axborot xavfsizligi bo‘yicha maxsus kurslar va qo‘llanmalar bilan ta'minlanishi kerak.

Xulosa

Zamonaviy ta'lim jarayonida raqamli ta'lim resurslari, o‘quvchilarga innovatsion va samarali o‘qish tajribalarini taqdim etish, o‘qituvchilarga esa o‘z pedagogik faoliyatlarini modernizatsiya qilish imkoniyatini yaratadi. Bu o‘zgarishlar ta'limni yanada ilg‘or va qiziqarli qilishda muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. «Xalq so’zi» gazetasi, 2017-yil 23-dekabr

.2 O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PF-6108-son Farmoni.

3. Uvarov A. Yu. Raqamli texnologiyalar dunyosida ta'lim: raqamli transformatsiya yo‘lida. M .: nashriyot uyi. Davlat universiteti Oliy iqtisodiyot maktabi uyi, 2018. – 168 bet.

4. Uvarov A. Yu. O‘quv jarayonini kompetentsiyaga yo‘naltirilgan shaxsiylashtirilgan tashkil etish va maktabning raqamli transformatsiyasi Uzluksiz ta'limni axborotlashtirish. 2018, 223–229-betlar.

УЗБЕКИСТАН: ПРЕОБРАЗОВАНИЕ МУЗЕЙНОГО МЕНЕДЖМЕНТА.

Рузиева Саодат Анваровна
Начальник отдела выставок и фондов Галереи изобразительного искусства Узбекистана

Аннотация: *В статье рассматриваются основные цели и вызовы, стоящие перед музейным менеджментом Узбекистана в условиях независимости и глобализации. Особое внимание уделяется вопросам сохранения и защиты культурного наследия, модернизации управления, проблемам финансирования, доступности музеев для широкой аудитории, а также интернационализации и культурному обмену. Описаны перспективы и необходимость комплексного подхода к решению существующих проблем, включая сотрудничество между государственными структурами, частным сектором и международными партнерами.*

Узбекистан, с богатым наследием истории и культуры, обладает множеством музеев, являющихся не только хранилищами ценных артефактов, но и ключами к пониманию богатой истории этой страны. Однако, в последние годы, музейный менеджмент в Узбекистане претерпел значительные изменения, чтобы соответствовать современным требованиям и ожиданиям публики.

Узбекистан активно развивает свою культурную сферу, в том числе и в области музейного менеджмента. Музеи играют важную роль в сохранении и продвижении истории, культуры и наследия страны. В последние годы в Узбекистане можно наблюдать ряд изменений и преобразований в сфере музейного менеджмента.

Музейный менеджмент в Узбекистане в течение долгого времени оставался под влиянием советской модели, где основное внимание уделялось сохранению и экспозиции артефактов, чем интерактивной образовательной программе или вовлечению аудитории. Тем не менее, с уходом от этой модели начались перемены.

Одним из ключевых изменений стало активное внедрение современных методов управления и маркетинга в музейную сферу. Музеи Узбекистана стали больше обращать внимание на аудиторию, их потребности и интересы. Это привело к разработке интерактивных программ, временных выставок и образовательных мероприятий, призванных привлечь разнообразную аудиторию.

Важным аспектом также является профессиональное развитие персонала музеев. Обучение кураторов, архивистов и других сотрудников помогает им

эффективнее управлять музейными коллекциями и обеспечивать качественное обслуживание посетителей.

Узбекистан также активно сотрудничает с международными организациями и другими странами в области музейного менеджмента. Это способствует обмену опытом и передаче передовых практик, что помогает улучшить качество управления музейными институтами.

В целом, преобразование музейного менеджмента в Узбекистане направлено на создание современных, интерактивных и доступных музейных пространств, способствующих просвещению и развитию культурного туризма в стране.

С развитием современных технологий музейный менеджмент в Узбекистане стал активно внедрять инновации для улучшения посетительского опыта. Это включает в себя использование виртуальной реальности, интерактивных экспонатов, аудиогидов на разных языках и других технологических решений, которые делают посещение музеев более увлекательным и запоминающимся.

Вот несколько основных аспектов музейного маркетинга в Узбекистане:

Виртуальные туры: Многие музеи создают виртуальные туры, позволяющие посетителям изучать экспозиции даже без физического присутствия. Это особенно актуально для тех, кто не может лично посетить музей из-за географических или здоровье сберегающих ограничений.

Интерактивные экспонаты: Музеи все чаще внедряют интерактивные элементы в свои экспозиции. Это могут быть сенсорные экраны, мультимедийные установки или даже виртуальная реальность, позволяющая посетителям взаимодействовать с экспонатами более глубоко.

Мобильные приложения: Создание мобильных приложений для музеев становится распространенной практикой. Посетители могут загрузить приложение на свои устройства, чтобы получить дополнительную информацию о выставках, аудиогиды, интерактивные карты и многое другое.

Цифровые архивы: Многие музеи начали создавать цифровые архивы, где посетители могут изучать коллекции музея онлайн. Это позволяет делиться культурным наследием с миром и сохранять его для будущих поколений.

Продвижение через социальные сети: Многие музеи в Узбекистане активно используют социальные сети, такие как Facebook, Instagram и Telegram, для привлечения внимания к своим экспозициям и мероприятиям. Они публикуют фотографии, видео и интересные факты о своих коллекциях, чтобы привлечь новых посетителей.

Организация мероприятий и выставок: Музеи регулярно организуют различные мероприятия и выставки, чтобы привлечь внимание к своим

коллекциям. Это могут быть временные выставки современного искусства, лекции, мастер-классы и культурные фестивали.

Сотрудничество с туристической индустрией: Узбекистан является популярным туристическим направлением, и музеи активно сотрудничают с туристическими агентствами для привлечения иностранных туристов. Они предлагают специальные туристические программы и экскурсии, включающие посещение музеев.

Образовательные программы: Многие музеи предлагают образовательные программы для школьников и студентов, чтобы привлечь молодую аудиторию и развивать у них интерес к искусству и культуре.

Управление персоналом в современных музеях Узбекистана играет ключевую роль в обеспечении эффективной работы учреждений, обогащении посетительского опыта и сохранении культурного наследия страны. Вот несколько аспектов, которые следует учитывать при управлении персоналом в музеях Узбекистана:

Развитие культуры: Важно создать в музее атмосферу, которая способствует культуре сотрудничества, взаимного уважения и профессионализма. Обучение сотрудников по вопросам культурного разнообразия и общения с посетителями может помочь создать гостеприимную среду.

Профессиональное развитие: Обучение и развитие персонала должны быть приоритетом для музейных управленцев. Это может включать в себя курсы по сохранению исторических объектов, обучение культурной педагогике, овладение навыками цифрового маркетинга и т.д.

Эффективное управление проектами: Музейные проекты часто требуют совместной работы различных отделов и специалистов. Управление персоналом должно обеспечивать эффективную коммуникацию и координацию, чтобы проекты были завершены в срок и соответствовали заданным стандартам.

Стимулирование творческой инициативы: Поощрение творческих идей и инициатив сотрудников может способствовать инновациям в музее. Создание механизмов для предложения и реализации новых проектов и выставок поможет привлечь и удержать талантливых специалистов.

Внимание к благополучию сотрудников: Здоровье и благополучие персонала играют важную роль в обеспечении продуктивности и качества обслуживания в музее. Предоставление доступа к медицинскому обслуживанию, психологической поддержке и средствам для балансирования работы и личной жизни может быть ключом к успеху.

Учет культурных особенностей: Управление персоналом в музее Узбекистана также должно учитывать культурные особенности страны и

уважать местные традиции и обычаи. Это поможет создать гармоничную среду и улучшить отношения с посетителями и сообществом.

С учетом этих аспектов управление персоналом в современных музеях Узбекистана может способствовать развитию институтов культуры и укреплению их роли в обществе.

Эти и другие инновации помогают музеям Узбекистана оставаться актуальными и привлекательными для современной аудитории, способствуя сохранению и продвижению культурного наследия страны.

Несмотря на все изменения, основной целью музейного менеджмента в Узбекистане остается сохранение и продвижение богатого культурного наследия страны. Музеи продолжают активную работу по сохранению и реставрации исторических артефактов, а также исследованию и популяризации истории и культуры Узбекистана как внутри страны, так и за ее пределами.

В период независимости Узбекистана музейный менеджмент столкнулся с несколькими актуальными проблемами, включая:

-Сохранение и защита культурного наследия: Страна богата историей и культурным наследием, но это наследие нуждается в постоянном внимании и защите. Сохранение артефактов, экспонатов и памятников требует не только финансирования, но и компетентного управления, чтобы предотвратить незаконную торговлю и разрушение.

-Модернизация и профессионализация управления: Музеи нуждаются в развитии современных методов управления, включая цифровизацию, маркетинг и управление персоналом. Профессиональная подготовка кадров в области музейного менеджмента и консервации также остается важной проблемой.

- Финансирование: Как и во многих других странах, музеи в Узбекистане сталкиваются с ограниченными бюджетными средствами. Это может привести к недостаточному финансированию для проведения консервационных работ, обновления экспозиций и развития образовательных программ.

- Доступность для общества: Важно, чтобы музеи были доступны для всех слоев общества, включая местных жителей, туристов и исследователей. Развитие образовательных программ, виртуальных туров и других форм общественного взаимодействия может сделать музеи более доступными и привлекательными.

- Интернационализация и культурный обмен: Узбекистан имеет богатое культурное наследие, которое может быть представлено миру через международные выставки, сотрудничество с зарубежными музеями и обмен экспонатами. Однако для этого необходимо развитие международных связей и стратегий культурной дипломатии.

Эти проблемы требуют комплексного подхода и сотрудничества между государственными учреждениями, частным сектором и международными партнерами для обеспечения устойчивого развития музейной сферы в Узбекистане.

Музейный менеджмент в Узбекистане переживает период значительных изменений и развития, отходя от устаревших моделей к современным методам управления, маркетинга и использования технологий. Эти изменения позволяют музеям стать более доступными и интересными для широкой аудитории, сохраняя при этом богатое культурное наследие страны для будущих поколений.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Асадова, М. Х. "Культурное наследие Узбекистана: проблемы сохранения и популяризации." – Ташкент: Фан, 2018.

2. Ганиев, Р. И. "Музеи Узбекистана: история, современные вызовы и перспективы развития." – Журнал "Культурология Центральной Азии", №3, 2020, с. 45–60.

3. Национальная стратегия Узбекистана по сохранению культурного наследия на 2020–2030 гг. – Ташкент: Министерство культуры Республики Узбекистан, 2020.

4. ICOM (International Council of Museums). "Руководство по управлению музеями: стандарты и рекомендации." – Париж, 2017.

5. Касымов, Ш. А. "Роль цифровизации в развитии музейного дела." – Сборник материалов Международной конференции по культурному обмену, Ташкент, 2021, с. 120–130.

6. UNESCO. "Сохранение и охрана культурного наследия: глобальные подходы." – Париж: UNESCO Publishing, 2019.

7. Савельева, Е. А., и Полетаева, Л. В. "Музеи и цифровая трансформация: теоретические и практические аспекты." – Москва: Издательство РАН, 2020.

8. Отчет Государственного комитета Республики Узбекистан по туризму и культурному наследию за 2022 год.

9. Шадманов, А. Р. "Интернационализация культурного обмена в Узбекистане: вызовы и перспективы." – Журнал "Межкультурный диалог", №4, 2022, с. 75–88.

10. World Bank. "Cultural Heritage and Sustainable Development: Case Studies from Central Asia." – Washington, D.C.: The World Bank, 2021.

ABU ISO AT-TERMIZIY JARH VA TA'DIL IMOMI

Abdusattorov Ilhom Baxriddinovich
O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi tayanch doktoranti O'Zbekiston Xalqaro Islom Akademiyasi A.Qodiriy 11, Toshkent 100011, O'zbekiston Telefon raqami: +998974674142

Annotatsiya: *Mazkur maqolada "Jarh va ta'dil" ilmning paydo bo'lishi, hadis rivoyat qilishda mazkur ilmning ahamiyati, buyuk muhaddis Abu Iso at-Termiziyning "Sunani Termiziy" asarida "Jarh va ta'dil" ilmiga oid qarashlari, ushbu ilmga qo'shgan xissasi, bu borada yozgan asari, roviylar borasida ustozlari bilan olib borgan ilmiy bahslari to'g'risida so'z yuritiladi.*

Kalit so'zlar: *muhaddis, roviy, jarh va ta'dil, hadis, rivoyat, Termiziy, maqbul, munkar.*

Hadisshunoslikning fanining muhim tarmoqlaridan biri "Jarh va ta'dil" ilmi bo'lib, hadislarni rivoyat qilishda muhaddislar bilishi kerak bo'lgan dastlabki ilmlardan biri "Jarh va ta'dil"[13] ilmidir. Muhaddislar bu ilm orqali hadis rivoyat qilgan roviyning tarjimai holi, kimlardan hadis eshitgani, uning adolati, hifzi va boshqa xususiyatlarini sinchikovlik bilan o'rganib chiqib, adolatli deb topilsa rivoyatini qabul qilganlar. Agar "jarohatli"(adolatiga ziyon yetgan) bo'lsa rivoyatini tark qilganlar. Shu yo'l bilan din ishlariga yolg'on va botil xabarlar kirib kelishini oldi olingan.

Sahobalardan Abdulloh ibn Abbos, Uboda ibn Somit, Anas ibn Molik, tobe'inlardan Said ibn Musayyab, Omir ibn Sharohbil Sha'biy va Muhahammad ibn Sirinlar hadis roviylari haqida gapirganlar. Ammo, ulardan roviylarning "jarohatli"(adolatiga ziyon yetgan) ekanligi borasida kamdan kam xabar naql qilingan[14]. Chunki musulmon ummati sahobalarning barchasi adolatli, tobe'inlarning aksari ishonchli ekanligiga guvohlik berganlar.

Hijriy II asrga kelib islom dini dunyoning uzoq burchaklarigacha yetib bordi va arablar boshqa xalqlar bilan aralashib ketdi. Musulmonlar soni ko'payishi bilan turli mazhab va firqalar ham paydo bo'la boshladi. Bundan tashqari musulmonlarni parchalash uchun tashqi omillarning ta'siri ham kuchayib, sohta hadislar to'quvchilar paydo bo'ldi va musulmonlar orasida turli ixtiloflarga sabab bo'ldi. Ushbu muammolarni bartaraf qilish uchun musulmon olimlari, xususan muhaddislar xabar yetkazgan odamni kimligi, xabarni kimdan eshitganligi, uning taqvosi, axloqi, xotirasining kuchliligi kabi jihatlarini tekshirish uchun alohida me'zonlar ishlab chiqdilar. Agar roviy adolatli bo'lsa rivoyatini qabul qilib, ("maqbul"), agar "jarohatli" (adolatiga ziyon yetgan) bo'lsa ("munkar") inkor qildilar. Ushbu qoida va asoslar "Usulul hadis" yoki "Jarh va ta'dil" ilmi deb nomlanadi.

[13] Jarh" so'zi "jaraha" fe'lidan olingan masdar bo'lib, lug'atda "yarador qilish", "jarohatlash" ma'nolarini bildiradi. Mustalahul hadis ilmida esa bu so'z hadislarning nuqsonli ekanligini bildirish uchun qo'llanadi va "adolatiga jarohat yetgan", "adolati yarador bo'lib qolgan", "nuqsonga uchragan" kabi ma'nolarni anglatadi.
"Ta'dil" so'zi "adala" ("adolatli bo'lmoq", "to'g'rilamoq") fe'lidan olingan masdar bo'lib, "to'g'rilab qo'yish", "tuzatish" kabi ma'nolarni bildiradi. Mustalahul hadis ilmida esa bu so'z roviylarning adolatini tekshirishga nisbatan qo'llanadi va "adolatliligini aniqlash" ma'nosini anglatadi. Qarang: Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Mustalahul hadis. – Toshkent: Hilol-Nashr, 2021. – B. 268.
[14] Nuriddin Atar. Al-imom at-Termiziy va muvozanatu bayna jome'ihi va bayna as-sahihayn. Dor al-kutub, 1970. – B. 235.

“Jarh va ta’dil” ilmi bo‘yicha hijriy II asrda yashab faoliyat yuritgan olimlardan Shu’ba ibn Hajjoj (vaf.hij.196-yil), Ma’mar ibn Roshid (vaf.hij.153-yil), Sufyon as-Savriy (vaf.hij. 161-yil) Abdurahmon ibn Mahdiy (vaf.hij.198-yil) ko‘zga ko‘ringan imomlardan hisoblanadi.

Hadislarni alohida kitoblarga jamlash hijriy II asrda boshlangan bo‘lsa, hijriy III asrda eng yuqori cho‘qqisiga chiqdi. Bu davrda yashagan Ali ibn Madiniy (vaf.hij. 234-yil), Yahyo ibn Ma’in (vaf.hij. 233-yil) Muhammad ibn Sa’d (vaf.hij.230-yil) Muhammmd ibn Ismoil Buxoriy, Muslim ibn Hajjoj, Abu Zur’a ar-Roziy (vaf.hij. 264-yil), Abdulloh ibn Abdurahmon Dorimiy (vaf.hij. 255-yil) kabi muhaddislar “Jarh va ta’dil” ilmida peshqadam imomlardan xisoblanadilar.[15] Jumladan, buyuk muhaddis Abu Iso at-Termiziy ham jarh va ta’dil ilmida imomlik maqomiga erishgan olimlardandir. Uning “Sunani Termiziy” asarida roviylar tog‘risida ko‘p ma’lumotlarni keltirib o‘tilgan. Bundan tashqari, allomaning “Jarh va ta’dil” ilmiga oid “Kitob fil jarh va ta’dil” va “Tarix” nomli asarlar yozganligi tarixiy manbalarda qayd qilingan. Ammo ushbu asarlar bizgacha yetib kelmagan. Bundan tashqari allomaning “al-Ilal as-sag‘ir” va “al-Ilal al-kabir” asarlarida “jarh va ta’dil” ilmiga oid muhim ma’lumotlar bayon qilingan.

Termiziyning buyuk muhaddis va fazilatlar sohibi ekanligiga juda ko‘p olimlar guvohlik berganlar.

Ibn al-Imod al-Hanbaliy “Shajarot az-zahab” kitobida: “Aqronlaridan (zamondosh va tendosh yaqinlaridan) ustun, hifz va itqon (xotira, ustuvorlik va mustahkamlik) bobida mo‘jiza edi”, - deydi[16].

Abu Ya’lo Xaliliy “Kitob al-irshod fi ma’rifati ulamoi al-hadis” asarida, Is’ardiy “Fazoil al kitob al-Jome’” asarlarida Termiziyning ichonchli roviy ekanligiga ittifoq qilinganligi ta’kidlangan[17].

Abu Iso at-Termiziy roviylar haqidagi ilmlarni Imom Buxoriy, Imom Dorimiy va Abu Zur’a kabi buyuk olimlar bilan bo‘lgan ilmiy bahs-munozaralaridan olgan. Bu haqida alloma “Al-ilal as-sag‘ir” kitobida shunday deydi: “Men ushbu (Jome’) kitobimda keltirilgan hadislar, roviylarning illatlari va tarix haqidagi ma’lumotlarimni tarix kitoblaridan oldim. Bu ma’lumotlar haqida Muhammad ibn Ismoil Buxoriy, Abdulloh ibn Abdurahmon va Abu Zur’alar bilan bahs-munozara qildim. Ko‘pincha bu borada Muhammad ibn Ismoil Buxoriy bilan maslahat qilgan bo‘lsam, ba’zida Abdulloh ibn Abdurahmon va Abu Zur’a bilan maslahatlashdim. Men ilal, tarix va isnodlarni bilishda Iroq va Xurosonda Muhammad ibn Ismoil Buxoriydan ko‘ra olimroq kishini ko‘rmadim”[18].

“Jarh va ta’dil” ilmi borasida Imom Buxoriyning “Tarixul kabir” asari mo‘tabar manbalardan biri hisoblanadi. Imom Termiziy ... “roviylarning illatlari va tarix haqidagi ma’lumotlarimni tarix kitoblaridan oldim”, - deganda ustozining mazkur kitobini ham nazarda tutganligiga shubha yo‘q.

Imom Saxoviy “Fathul mug‘is” kitobida jarh va ta’dil ilmini o‘ta og‘ir va mas’uliyatli ilm ekanini bildirib, bunday deydi: “Jarh va ta’dil ilmi xatarlidir. Chunki bir roviyni yaxshi tekshirmay turib, uning so‘zini olsa bo‘ladigan roviylar qatoriga qo‘shib qo‘ysang va u aksi

[15] Nuriddin Atar. Al-Imom at-Termiziy va muvozanatu bayna jome’ihi va bayna as-sahihayn. Dor al-kutub, 1970. – B. 235.
[16] Mirzo Kenjabek. Buyuk Termiziylar: Termiz tazkirasi – Toshkent: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashryoti, 2017. – B. 127.
[17] Iyod Xolid Tiba’. Al-imam at-Termiziy al-hafiz an-naqid, faqih as-salaf va Jome’ as-sunan. – Damashq: Dor al-qalam. – B. 171.
[18] Hamroqulov J. Imom Abu Iso Muhammad Termiziy. – Toshkent: Movarounnahr, 2017. – B. 126.

bo‘lsa, u rivoyat qilgan yolg‘on hadislar sababli dinda yo‘q narsani paydo bo‘lishiga sababchi bo‘lasan. Shuningdek, ishonchli va so‘zi olinadigan roviyni yaxshi tekshirmaganliging sababli so‘zi olinmaydigan roviylar qatoriga kiritsang, birinchidan, dindagi bor narsani yo‘qqa chiqarasan va begunoh bir musulmonni yomonotliq qilib, gunohga botasan”[19].

Imom Termiziy “hifz va guvohlikni ado etish” hadis rivoyat qiluvchining oldiga qo‘yiladigan eng muhim shartlardan ekanligini ta’kidlaydi. Ya’ni roviy o‘z shayxidan eshitgan xabarini qachon so‘ralsa biror bir so‘zini tushirib qoldirmasdan aytib bera olishi lozim bo‘lgan. Termiziy “al-Ilal as-sog‘ir” kitobida shunday deydi: “Ayrim insonlar borki, o‘zlari solih bo‘lishsa ham, guvohlikni ado eta olmaydi va uni hifz eta olmaydi. Hadis rivoyati masalasida yolg‘onchilik bilan shubha-ayblovga yoki g‘aflat sababli ko‘p xato qiluvchi har bir kishi borasida hadis ahli imomlarining ko‘pchiligi ixtiyor etgan narsa shuki, undan rivoyat qilinmaydi. Abdulloh ibn Muborakka qarang, u ilm ahlidan bo‘lgan kishilardan rivoyat qildi. Qachon ularning ishi unga ma’lum bo‘lgach, ulardan rivoyat qilishni tark etdi”[20].

Imom Termiziy hadislarni jarh va ta’dil qilish borasida ko‘pincha Imom Buxoriy, Imom Dorimiy, Abu Zur’a kabi olimlarning fikrlariga tayanganligini yuqorida keltirib o‘tdik. Shu bilan birga, muhaddislarning so‘zlarini naql qilish bilan chegaralanib qolmay, o‘z qarashlarini ham bayon qiladi. Quyida “Sunani Termiziy” dan ba’zi misollarni keltirib o‘tamiz.

Tahoratni to‘liq qilish haqida kelgan hadislar bobida alloma hadisni rivoyat qilib hadis roviysi haqida fikrini bayon qiladi: “al-Alo ibn Abdurahmon – u Ibn Ya’qub al-Juhanniy al-Haraqiy bo‘lib, ahli hadis fikricha, ishonchlidir”.

Ikki mahsining ustiga va ostiga masx tortish haqida kelgan hadislar bobida Mug‘ira ibn Sho‘ba (roziyallohu anhudan) hadis rivoyat qilinadi: “Payg‘ambar sollallohu alayhi vasallam mahsining ustiga va ostiga masx tortdilar”.

Abu Iso at-Termiziy yuqoridagi hadisni keltirib bu hadis borasida mujtahid olimlarning qarashlarini ham bayon qilib o‘tadi. Keyin ushbu hadis isnodiga alohida to‘xtalib o‘tadi.

“Bu hadis ma’lul – illatlangan, uning sanadini al-Valid ibn Muslimga Savr ibn Yaziddan boshqa (roviy) bog‘lamagan.

Abu Iso (at-Termiziy rahmatullohi alayh) deydi: Abu Zur’a va Muhammad ibn Ismoil (al-Buxoriy) dan ushbu hadis haqida so‘radim. Shunda ikkovi ham sahih emas dedilar...”[21].

“Sunani Termiziy” asarida bu kabi misollarni juda ko‘p ketirish mumkin. Odob Mahmud ash-Shams o‘zining “al-Imom at-Termiziy va manhajuhu fi kitobihi al-jome’” asarida Imom Termiziyning jarh va ta’dil borasida qo‘llagan istilohlari va uning uslubi to‘g‘risida batafsil ma’lumot berib o‘tgan.

Ba’zi tanqidchi olimlar Termiziyning “mutasohil”(engil hukm beruvchi) muhaddislar qatoriga qo‘shganlar. Ammo, jumhur ulamolar ImomTermiziy hadis rivoyat qilish, hadislarning illatli jihatlariga alohida e’tibor berish, roviylarning holatini bayon qilishda

[19] Odilxon qori Yunusxon o‘g‘li. Muhaddis va faqih alloma. – Toshkent: Movaronnahr, 2017. – B. 73.
[20] Cho‘tmatov J. Imom Abu Iso at-Termiziy: hayoti va ijodi sahifalari. – Toshkent: O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi nashriyoti, 2019. – B. 68.
[21] Abu Iso at-Termiziy.“Sunani Termiziy” sharhi. 1-Jild. Sharhlab, nashrga tayyorlovchilar: H.Aminov, M.Ismoilov, H.Abiyev, B.Abdullayev. – Toshkent: Irfon-Nashr, 2021. – B. 168.

benazir imom ekanligini ta'kidlaganlar. Shuning uchun ham, allomaning "Sunani Termiziy" asari eng ishonchli olti hadis to'plamlari qatoriga kiritilgan.

Xulosa qilib aytganda, Imom Termiziy roviylarning jarh va ta'dili borasida o'z uslubiga ega bo'lgan ulug' mujtahid olimlardan biridir. Muhammad (s.a.v) tomonidan naql qilingan hadislarni bugungi kunga qadar yolg'on va bid'atlardan saqlab, sof holatda yetib kelishiga xizmat qilgan buyuk muhaddisdir. Uning "Sunani Termiziy" asari bugungi kunga qadar musulmonlarning ijtimoiy-diniy muammolarini hal qilishda asosiy manbalardan biri sifatida e'tirof etilmoqda.

ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES):

1. Abu Iso at-Termiziy."Sunani Termiziy" sharhi. 1-Jild. Sharhlab, nashrga tayyorlovchilar: H.Aminov, M.Ismoilov, H.Abiyev, B.Abdullayev. – Toshkent: Irfon-Nashr, 2021. – 400 b.

2. Odob Mahmud ash-Shams. Al-Imom at-Termiziy va manhajuhu fi kitabihi al-jome'. – Ummon: 2003. – 1463 b.

3. Iyod Xolid Tiba'. Al-Imam at-Termiziy al-hafiz an-naqid, faqih as-salaf va Jome' as-sunan. – Damashq: Dor al-qalam.

4. Nuriddin Atar. Al-imom at-Termiziy va muvozanatu bayna jome'ihi va bayna as-sahihayn. Dor al-kutub, 1970.

5. Cho'tmatov J. Imom Abu Iso at-Termiziy: hayoti va ijodi sahifalari. – Toshkent: O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi nashryoti, 2019. – 176 b.

6. Hamroqulov J. Imom Abu Iso Muhammad Termiziy. – Toshkent: Movarounnahr, 2017. – 216 b.

7. Mirzo Kenjabek. Buyuk Termiziylar: Termiz tazkirasi – Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashryoti, 2017.

8. Odilxon qori Yunusxon o'g'li. Muhaddis va faqih alloma. – Toshkent: Movaronnahr, 2017. – 96 b.

9. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Mustalahul hadis. – Toshkent: Hilol-Nashr, 2021. – 383 b.

GASTRONOMIK TURIZM SOHASIDAGI LINGVISTIK TADQIQOTLAR

Yuldashev Mansurjon Alijanovich
Namangan muhandislik tehnologiya Instituti tayanch doktoranti

Lingvistik tadqiqotlar gastronomik turizmda turli tillarda gastronomik atamalarni va madaniyatlarni tushunishga yordam beradi. Bu tadqiqotlar bir nechta asosiy yo‘nalishlarga bo‘linadi:

Gastronomik atamalar va terminologiya

Gastronomik turizmda foydalaniladigan atamalar va terminlar, masalan, “gastronomik sayohat”, “oshxona turizmi”, “taom festivali” kabi so‘zlar muhim ahamiyatga ega. Lingvistik tadqiqotlar bu atamalarni tahlil qilish, ularning boshqa tillardagi tarjimasi va tushunilishi, shuningdek, xalqaro kontekstdagi o‘zgarishini o‘rganadi. Tadqiqotchilar, shuningdek, gastronomik terminlarning milliy va madaniy kontekstdagi o‘ziga xosliklarini ham o‘rganadilar.

5.5.8.5 b) Madaniyatlararo kommunikatsiya

Gastronomik turizmda sayohatchilar turli madaniyatlar va ularning oshxona an'analari bilan tanishadilar. Bu jarayonda tilning rolini o‘rganish juda muhimdir. Masalan, “slow food” (sekin ovqatlanish) yoki “food pairing” (taomlarni moslashtirish) kabi atamalar turli tillarda qanday ifodalanadi va bu terminlar turli madaniyatlarda qanday qarshi olinadi.

5.5.8.6 c) Gastronomik til va muloqot

Gastronomik turizmda muloqotning o‘ziga xosligi bor, chunki sayohatchilar ko‘pincha restoranlarda, oshxonalarda yoki taom tayyorlash bo‘yicha master-klasslarda qatnashadilar. Bu turdagi muloqotda, xususan, taomlarni tasvirlash, ingredientlar haqida gapirish, retseptlar va tayyorlash jarayonlarini tushuntirish kabi lingvistik jihatlar o‘rganiladi.

5.5.8.7 d) Sotuv va marketing tilini o‘rganish

Gastronomik turizmning rivojlanishiga ta’sir etuvchi omillardan biri marketing va reklama tilidir. Turistik kompaniyalar, restoranlar va boshqa gastronomik markalar o‘z mahsulotlarini qanday targ‘ib qilishlari, jahon bo‘ylab turli madaniyatlarga moslashtirilgan tillarda qanday ifodalashlarini o‘rganish bu sohadagi lingvistik tadqiqotlar uchun muhim yo‘nalishdir.

5.5.9 Ilmiy terminologiya va gastronomik turizm

Gastronomik turizmda ilmiy terminologiya aniq va muayyan tushunchalarni ifodalash uchun ishlatiladi. U quyidagi sohalarda muhim ahamiyatga ega:

5.5.9.1 a) Gastronomik terminlarning standartlashtirilishi

Ilmiy va texnik terminologiya gastronomik turizmda ham muhim rol o‘ynaydi. Masalan, “gastronomik sayohat” (gastronomic travel), “gastronomik meros” (gastronomic heritage), “taomlarni moslashtirish” (food pairing) kabi atamalarni turli tillarda standartlashtirish va ular orasidagi tafovutlarni tahlil qilish kerak. Bu sohadagi ilmiy tadqiqotlar, gastronomik atamalarning aniqligini va tushunilishini ta'minlashga yordam beradi.

5.5.9.2 b) Oshxona madaniyati va gastronomy lexicon

Ilmiy terminologiyaning yana bir muhim jihati oshxona madaniyatiga oid so‘zlar va tushunchalarni o‘rganishdir. Masalan, har bir millatning oshxona terminologiyasi, taom tayyorlash usullari, ingredientlar va ular bilan bog‘liq atamalar, milliy oshxona ta'riflari, mahalliy oziq-ovqat brendlari ilmiy tahlil qilishni talab qiladi.

5.5.9.3 c) Gastronomik turizmning ekologik va sog‘lom ovqatlanish bo‘yicha terminologiyasi

Sog‘lom va ekologik ovqatlanish, organik taomlar va ekologik toza oziq-ovqatlar bilan bog‘liq terminlar so‘nggi yillarda gastronomik turizmda keng tarqalgan. Bu sohadagi ilmiy tadqiqotlar ekologik barqarorlik, ekoturizm va organik oziq-ovqatlar bo‘yicha terminlarni aniqlash va tushuntirishga yo‘naltirilgan.

5.5.10 Til o‘rganishning asosiy yo‘nalishlari

Gastronomik turizmda til o‘rganishning asosiy yo‘nalishlari quyidagilardan iborat:

5.5.10.1 a) Gastronomik tilni o‘rganish

Gastronomik turizm sohasida til o‘rganish sayohatchilarga ma'lum bir hududning oshxona madaniyatini va an'analari bilan tanishish imkoniyatini beradi. Bunda sayohatchilar gastronomik sohada ishlatiladigan terminlarni o‘rganadilar, restoranlarda, oshxonalarda muloqot qilishda yordam beradigan tilni egallaydilar. Bunday o‘rganish, faqat talaffuz va grammatika emas, balki o‘sha hududning oshxona tilini ham o‘z ichiga oladi.

5.5.10.2 b) Gastronomik tilni o‘rgatish metodikasi

Gastronomik tilni o‘rganish metodikasi ham alohida o‘rganish maydonini tashkil etadi. Bu yerda asosiy e'tibor gastronomik soha bilan bog‘liq so‘z boyligini oshirishga qaratilgan metodikalarni ishlab chiqishga yo‘naltirilgan. Masalan, gastronomik atamalar, restoranlar va oshxonalar bilan bog‘liq so‘zlar va ifodalar, retseptlar va taom tayyorlash jarayonlarida foydalaniladigan maxsus leksika.

5.5.10.3 c) Kulturologik aspektlar

Gastronomik turizmda til o‘rganish faqatgina so‘zlarni yodlash bilan cheklanmaydi, balki o‘sha madaniyatning tarixiy, madaniy va ijtimoiy kontekstlarini ham tushunishga yordam beradi. Til o‘rganish jarayonida, sayohatchilar madaniyatlararo farqlarni, ovqatlanish an'analari, oshpazlik uslublarini va turli xil gastronomik meroslarni o‘rganadilar.

5.5.10.4 d) Onlayn va mobil tillarni o‘rganish

Bugungi kunda, gastronomik turizmda sayohatchilar tez-tez onlayn va mobil ilovalar yordamida turli madaniyatlarda taomlar va oshxona haqida ma'lumot olishadi. Bu jarayon til o‘rganishda yangi yo‘nalishlarni yaratadi, chunki mobil ilovalar va onlayn kurslar orqali gastronomik sohada o‘rganish osonlashadi.

Gastronomik turizm sohasidagi lingvistik tadqiqotlar va ilmiy terminologiya, madaniyatlararo o‘zaro aloqalar, taomlar, oshxona an'analari va bu sohalarga oid atamalarni o‘rganish orqali yangi bilimlarni yaratishga yordam beradi. Til o‘rganish, o‘z navbatida, gastronomik madaniyatlarni chuqurroq tushunish va sayohatchilarga o‘z tajribalarini boyitish imkonini beradi. Gastronomik turizm sohasidagi lingvistik tadqiqotlar esa bu sohaning rivojlanishini, uning terminologiyasini standartlashtirish va aniq ifodalashga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.Hall, C. M., & Mitchell, R. (2005). Food Tourism Around the World: Development, Management, and Markets. Butterworth-Heinemann.

2. Hjalager, A. M. (2002). A typology of gastronomy tourism. Tourism Review, 57(3), 33-47.

3. Santich, B. (2004). The Role of Gastronomy in Tourism Development. Tourism and Hospitality Research, 5(3), 223-232.

4. Richards, G. (2002). Gastronomy: An essential ingredient in tourism production and consumption. Tourism Review International, 6(3), 195-198.

5. Bessiere, J. (1998). Local Development and Heritage: Traditional Food and Tourism in Rural Areas. Sociologia Ruralis, 38(1), 21-34.

6. Acar, M.S., (1996). Qassob hayvon go'shti va tovuq go'shtidan tayyorlangan doner kaboblarining mikrobiologik sifatini qiyosiy tekshirish, Istanbul universiteti, Sog'liqni saqlash fanlari Oliy maktabi, Sog'liqni saqlash bo'limi, PhD dissertatsiyasi, Istanbul.

7. Aqgol, Y., (2012). Gastronomiya turizmi va Turkiyaga tashrif buyurgan chet ellik sayyohlarning gastronomiya tajribalarini baholash, Mersin universiteti, Ijtimoiy fanlar instituti, Turizm va mehmonxona xo'jaligi bo'limi, magistrlik dissertatsiyasi, Mersin.

“MEHROBDAN CHAYON” ASARIDA TASVIRIY VOSITALARNING QO‘LLANISHI

Erkinov Ma’murjon
Namangan muhandislik texnologiya instituti tayanch doktoranti

Mehrobdan chayon— o‘zbek romanchiligining asoschisi Abdulla Qodiriyning ikkinchi yirik asari 1928-yil fevralda yozib tugatilgan. Roman birinchi marta 1929-yil Samarqandda bosilib chiqdi. Roman mavzui 19-asr hodisalari— „xon zamonlari“ davridagi o‘zboshimchaliklarni ko‘rsatishga qaratilgan bo‘lsada, unda roman yozilgan davr ruhi kuchli singdirilgan.

Asarni „Mehrobdan chayon“ deb atash, ziyoli ulamolarni qahramon qilib tanlashdan murod muqaddas dargoh— sajdagohdan chiqqan, o‘sha dargohga nomunosib munofiq, qallob, tuban kimsalarga, hasadgo‘y, e’tiqodsiz kishilarga ishoradir.

Anvar bilan Ra’noning sevgi sarguzashti, qalb nazokati shoirona tarannum etilgan. Maktabdor Solih mahdumning yumoristik obrazi adabiyotshunoslar tomonidan yozuvchining jiddiy yutug‘i deya hisoblanadi. Asar uzoq yillar davomida juda ko‘p marotaba qaytadan nashr etilgan. Jumladan 1994-yilda G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi tomonidan O‘tkan kunlar bilan bir kitobda 602 betli 60 000 nusxada, 2016-yilda Yangi asr avlodi nashriyoti tomonidan 512 betli yumshoq muqovada, 2008 va 2018-yillarda Sharq nashriyoti tomonidan 288 betli qattiq muqovada nashr etilgan.

„Mehrobdan chayon“ romanida xonliklar davri zug‘umi muayyan darajada sezilsa ham, adibda goho tarafkashlik mayllari ko‘rinadi. Adib amalda realizm mavqeida turgan tarixiy haqiqatni mumkin qadar haqqoniy ifodalashga intilgan. Romanda muallif yengil hazil-mutoyiba, kulgi-yumor, piching, kinoya-kesatiq, hajv orqali Solix maxdum tabiatiga xos „maqtab bo‘lmaydigan“ xususiyatlarni batafsil ko‘rsatadi. Bunday xususiyatlarning ichki va tashqi ijtimoiy ildizlarini ham ochadi. Mehrobdan Chayon, o‘zbek adabiyotida muhim o‘rin tutgan asar bo‘lib, Mirza Muhammad Aminning "Mehrobdan Chayon" asaridagi tasviriy vositalar va adabiy iqtiboslar haqida gapiradigan bo‘lsak, quyidagi jihatlarni keltirish mumkin:

1. Tasviriy vositalar

Mehrobdan Chayon asarida tasviriy vositalar, jumladan, simvolizm, metafora, taqqoslash va tafsilotli tasvirlar keng qo‘llanilgan. Bunda autor o‘z voqealarini, obrazlarini va ruhiy holatlarni o‘quvchiga aniq va jonli tarzda etkazish uchun quyidagi tasviriy usullardan foydalanadi:

- Metafora va taqqoslash: Asar davomida inson ruhiy holatlari va voqealarning ta’siri tasvirlashda metaforalar (masalan, "ko‘zlaridagi yashin", "yurakdagi yangilik" kabi) faol ishlatiladi. Bunday tasvirlar o‘quvchiga hodisalar va obrazlarni chuqurroq anglash imkonini beradi.

- Tafsilotli tasvirlar: Asarda joy va holatlarni tafsilotli tarzda tasvirlash orqali o‘quvchiga har bir sahna va voqea haqidagi tasavvurni jonlantirishga erishiladi. Shuningdek, bu usul orqali personajlarning ichki dunyosini yoritish mumkin bo‘ladi.

- Simvolizm: Asardagi ayrim elementlar (masalan, Chayon yoki Mehrobdan) simvolik ma'noga ega bo'lib, ular turli xil ma'nolarni anglatadi va asar orqali ko'p qatlamli yoritiladi. Chayon, masalan, xavf, o'lim, yoki shafqatsizlikni ramzlash mumkin.

2. Adabiy iqtiboslar

Mehrobdan Chayon asarida bir nechta adabiy iqtiboslar va allusiyalar mavjud, ular o'quvchiga ko'proq ma'lumot va chuqurroq tushuncha olish imkoniyatini beradi. Iqtiboslar orqali Mehrobdan Chayon ko'p hollarda o'z davrining adabiy an'analari va falsafiy qarashlariga murojaat qiladi. U asarda shakllangan umumiy ma'naviy g'oyalarni qisman qadimgi adabiyotdan, xususan, o'zbek klassik adabiyotidan iqtiboslar keltirish orqali mustahkamlaydi. Bu orqali u adabiyotdagi doimiy qadriyatlarni va ulardan o'rganilgan saboqlarni voqealarga tatbiq qiladi.

Misol uchun:

- Iqtiboslar va referensiyalar: Asarda ko'plab arabcha yoki forscha iqtiboslar uchraydi, bu esa o'quvchiga nafaqat tarixiy, balki madaniy o'zgarishlarni va vaqt o'tgan sari o'zgarib boradigan inson ruhiyatini tushunishga yordam beradi.

Xulosa. "Mehrobdan Chayon" asarida tasviriy vositalar va adabiy iqtiboslar asar mazmunini boyitishda muhim rol o'ynaydi. Adabiy iqtiboslar asarning ma'naviy qatlamlarini oshirib, o'quvchini o'z zamonasi va o'tmish bilan bog'lashga yordam beradi. Tasviriy vositalar esa voqealarning hissiy va ruhiy tasvirini aniqroq etkazish orqali o'quvchi qalbida chuqur iz qoldiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO 'YXATI:

1. https://kitoblardunyosi.uz/mehrobdan-chayon-lotin
2. Mirza Muhammad Amin – Mehrobdan Chayon
3. Abdulla Qodiriy – O'tkan kunlar
4. Sulaymonov Shukur – O'zbek adabiyoti uslubi
5. Sulaymonov Shukur – O'zbek adabiyoti uslubi
6. Maqsuda Ziyodullayeva – O'zbek adabiyotida tasviriy vositalar
7. Shodiya Pirmatova – O'zbek adabiyotida obraz va tasvir
8. Qobilov Muhammad – Adabiyotshunoslik asoslari

JADIDALAR BIZNING MILLIY G‘URURIMIZ

G‘aniyeva Ruxshona
Samarqand davlat chet tillari instituti Payariq xorijiy tillar fakulteti xorijiy til va adabiyoti ingliz tili yo ‘nalishi 2302-guruh talabasi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada jadidlar haqida so ‘z borar ekan , ularning harakatlari , xalqni savodli qilish , madaniy va ijtimoiy taraqqiyotga erishish uchun qilgan sa'y- harakatlari bayon qilinadi . Ushbu harakatlarning yetakchilari , jumladan; Mahmudxo ‘ja Behbudiy , Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdurauf Fitrat , Abdulla Qodiriy , Is'hoqxon To ‘ra Ibrat Rossiya imperiyasi bosimi ostidagi o ‘zbek xalqining madaniy va ijtimoiy rivojlanishiga xizmat qilganlari haqida so ‘z boradi .*

Kalit so‘zlar ; *Jadidlar , jadidchilik harakati , Abdulla Avloniy , Behbudiy , Fitrat , Munavvarqori Abdurashidxonov , Abdulla Qodiriy.*

Annotation: *This article discusses the Jadids, their activities, and their efforts to promote literacy, cultural, and social progress among the people. It highlights the leaders of this movement, including Mahmudkhoja Behbudi, Munavvarqori Abdurashidkhonov, Abdurauf Fitrat, Abdulla Qodiriy, and Is'hoqkhon To'ra Ibrat, and their contributions to the cultural and social development of the Uzbek people under the pressure of the Russian Empire.*

Keywords: *Jadids, Jadidism movement, Abdulla Avloni, Behbudi, Fitrat, Munavvarqori Abdurashidkhonov, Abdulla Qodiriy.*

Аннотация: *В данной статье рассказывается о джадидах, их деятельности и усилиях, направленных на повышение грамотности, культурный и социальный прогресс народа. Подчеркивается роль лидеров этого движения, таких как Махмудходжа Бехбудий, Мунавваркори Абдурашидханов, Абдурауф Фитрат, Абдулла Кадыри и Исхакхон Тура Ибрат, в культурном и социальном развитии узбекского народа под давлением Российской империи.*

Ключевые слова: *джадиды, движение джадидизма, Абдулла Авлоний, Бехбудий, Фитрат, Мунавваркори Абдурашидханов, Абдулла Кадыри.*

Jadid - bu so‘zni eshitishimiz bilan yuragimizda o‘zgacha his - tuyg‘ular junbushga keladi . Jadid deganda ko‘z o‘ngimizda o‘z jonini xavf ostiga qo‘yib , o‘zbek millatining yuksalishi uchun jon - jaxti bilan harakat qilgan insonlar gavdalanadi . Jadidlar harakati XIX asr oxiri va XX asr boshlarida avj olgan bo‘lib , ularning maqsadlari Turkiston xalqi ya'ni o‘zbek millatining dunyoqarashini yaxshilash , ilm - fan taraqqiyotini yuksaltirish , yangi maktablar ochish , ma ' rifatga yangicha yondashuvlarni targ‘ib qilishlardan iborat . Jadidchilik harakati Turkistonda XIX asr oxirlarida , Rus imperiyasining musulmonlar yashaydigan hududlarga ta'siri , zulmi kuchayishi orqali vujudga kelgan . Bu kabi ta'sirlarni qalami o‘tkir yozuvchi O‘tkir Hoshimovning " Ikki eshik orasi " romanida ko‘rish mumkin . Bu asarda Robiyaning otasi Jo‘raqulov o‘qituvchi bo‘ladi va o‘sha paytlar maktab kamligi sababli Robiyaga yozishni patnisning orqa tarafiga yozib o‘rgatadi va keyinchalik u maktab

qurmoqchi bo‘ladi , lekin bu xabar yuqoridagilarning qulog‘iga yetgandan keyin unga tur xil ayblovlar qo‘yib , " xalq dushmani " deb tuhmat asosida qamashadi . Bundan tashqari kimning uyidan yo ilmiy , yo diniy kitob topilsa , u ham qamalgan . Ushbu asarda yana bir tahqirlanishlarning na 'munasini ko‘rishimiz mumkin , o‘sha paytlarda urushga ketganlarga ozuqa yetkazib berish uchun , mahalliy aholi tinmay ishlaganlar , asardagi qahramon Umar zakunchi Olimjonni buyurgan ishini qilmaganligi uchun o‘laskidek qilib kaltaklaganlari ham bu zulmdir . Yuqoridagi tahqirlanishlar orqali junbushga kelgan jadidlarimiz eski hayot tarzini , jamiyatning savodsizligini va jihodni yengish hamda ilm - fan , modernizm va ijtimoiy yangiliklarni ommaga joriy qilishni o‘z oldiga maqsad qilib qo‘yishadi .

Jadidlar o‘z maktab tizimini yaratish orqali eski madrasalar tizimiga qarshi chiqadilar va yangi usul maktablari ya'ni " jadid maktablari" o‘quvchilarga ilm- fan , matematika , tabiiy fanlar , adabiyot va yangi g‘oyalarni o‘rganishga qaratgan edilar . Jadid maktablarida , arab alifbosi o‘rniga lotin alifbosi o‘rgatila boshlanadi . Jadid maktabi birinchi bo‘lib Mahmudxo‘ja Behbudiy (1875-1919) tomonidan yo‘lga qo‘yilgan . U Samarqandda 1913-yilda o‘z faoliyatini yo‘lga qo‘yadi. Behbudiy ochgan maktabda , asosan zamonaviy fanlarni diniy ilmlar bilan o‘qitish yo‘lga qo‘yilgan . O‘zbek jadidchilik harakatining peshqadam arbobi Behbudiy bundan tashqari " Samarqand " gazetasi , " Oyna " jurnalini nashr qiladi va bu nashr orqali milliy uyg‘onishni , dunyoqarashni kengaytirish va o‘z g‘oyalarini xalq orasida targ‘ib qilibgina qolmay , xalqni uyg‘otishga , ilm olishga chorlaydi . Mahmudxo‘ja Behbudiyning eski va yangi qarashlarning to‘qnashuvi , savodsizlikning oldini olish va jaholatning ayanchli oqibatlarini aks ettirgan asarlaridan biri " Padarkush " (Ota qotili) drammasidir . Bu asarda o‘g‘ilning johilligi , botir tarbiya va savodsizlikning salbiy oqibatlari ochib berilgan . Yuqorida ta' kidlaganimizdek , eski qarashlar orqali o‘z umriga zomin bo‘lgan otani ko‘rishimiz mumkin. Bularning barchasi savodsizlik sababli ro‘y bergan voqea - hodisalardir.

O‘zbek jadidchilik harakatining taniqli vakillaridan biri Munavvarqori Abdurashidxonov (1878-1931) Turkiston o‘lkasida milliy uyg‘onish g‘oyalarini targ‘ib qilib , yangi usul maktablarini tashkil etishga va xalqni savodli qilishga katta hissa qo‘shgan . Munavvarqori yangi usul maktablarini tashkil etishga kirishadi va birinchi maktab 1901 - yilda Toshkentda ilk yangi usuldagi maktabni ochdi. Munavvarqori nafaqat maktab ochibgina qolmay , balki " Xurshid " , " Najot " gazetasi , " Oyina " jurnalini nashr ettirish orqali jamiyatning savodli bo‘lishiga o‘z hissasini qo‘shadi. Munavvarqori ulkan ishlari bilan Turkistonning ijtimoiy muammolari , milliy uyg‘onish , ayollarning ta' limit kabi ko‘zga ko‘rinadigan muammolarini hal qilishga yordam beradi.

Jadidchilik harakatining yana bir namoyandalaridan biri Abdulla Avloniy (1878 - 1934) o‘z faoliyati bilan jamiyat hayoti uchun manfaatli bo‘ladigan ishlar , jumladan; yangi usul maktab ochishi , o‘z asarlari " Turkiy Guliston yoxud axloq " , " Adabiyot yoxud milliy she'rlar " ,"Maktab guli " kabi asarlari orqali jamiyatni uyg‘onishga jalb qilishi , " O‘qituvchi" , "Turon " gazetalarini nashr ettirish bilan esa jamiyatdagi muammolarni , tarbiya masalalarni yoritishi orqali jamiyat taraqqiyotiga ulkan hissa qo‘shgan jadidchilik

harakatining vakillaridan biri hisoblanadi.Abdulla Qodiriy (1894- 1938) nafaqat o‘zbek romanchiligining asoschisi , balki jadidchilik harakatining faol a'zolaridan biri hisoblanadi . Bundan tashqari , Abdulla Qodiriy o‘z asarlarida jamiyatdagi eski urf - odatlar va jaholatni havf qilish orqali ijtimoiy muammolarga e' tibor qaratgan , hamda u o‘z asarlari orqali xalqni savodsizlikka , milliy ongni va madaniyatini rivojlantirishga chaqirgan .

Jadidchilik harakatida ko‘plab adiblar , yozuvchilar o‘z hissasini qo‘shgan va sovet tuzumi davrida ularning barchasi " millatchi ", " xalq dushmani " deb qoralashadi. Yillar o‘tgandan so‘ng mamlakatimiz mustaqillikka erishgandan so‘ng , jadidlarning qilga ishlari ko‘rib chiqilib , ularning milliy uyg‘onish harakati ulkan e' tirofga loyiq deb topiladi va barchasi oqlanadi . Jadidlar o‘z millatning farovonligi va ravnaqi uchun kurashgan fidoyi sifatida bizning milliy g‘ururimiz hisoblanadi va ularning tarixiy merosi mustaqil O‘zbekistonning bugungi va kelajakdagi rivojlanishida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ularning g‘oyalari bizni yangi marralarga erishish uchun ilhomlantiradi va milliy merosimiz, qadriyatlarimizni asrashga undaydi . Biz shu kabi buyuk allomalarimizning avlodlari ekanligimizdan nafaqat faxrlanishga , balki ular kabi shijoatli bo‘lishga undaydi .

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1.Jadidchilik ; islohot , yangilanish ,mustaqillik va taraqqiyot uchun kurash . Davriy to‘plam.

2.O‘tkir Hoshimov ; " Ikki eshik orasi "

3.Mahmudxo‘ja Behbudiy ; " Padarkush " drammasi

NEYROMARKETING PR FAOLIYATINING INNOVATSION VOSITASI SIFATIDA

Abdurahimova Muhabbat Rustamov qizi
O'zbekiston Jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar Universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: *Neyromarketing tushunchasi inson miyasining reklama, marketing signallari va brendlar bilan o'zaro ta'sirini o'rganish orqali, mijozlar qaror qabul qilish jarayonlarini chuqurroq tahlil qilishga yordam beradi. U nafaqat marketing strategiyalarini, balki PR kampaniyalarini ham samarali tarzda yo'naltirish uchun muhim vosita hisoblanadi. Ushbu ilmiy maqolada neyromarketing usullari orqali qanday qilib kompaniyalar o'z mijozlarining sezgi va his-tuyg'ularini yaxshiroq tushunib, ularni to'g'ri yo'naltirishlari mumkinligi va uning PR sohasida qo'llanilishi* haqida bayon etilgan.

Kalit sozlar: *Neyromarketing, PR, reklama, marketing, raqamli texnologiyalar, strategiya, target, brend, iste'molchi, psixologiya.*

XX asr oxirlarida va XXI asr boshlarida paydo bo'lgan neyromarketing tushunchasi psixologiya, marketing va neyrofiziologiya kabi sohalarning rivojlanishi bilan chambarchas bog'liq holda rivojlanib kelmoqda. Biroq, uning asoslari ancha oldin psixologiya va kognitiv ilm-fan doirasida shakllangan. Masalan, Pavlovning reflekslar bo'yicha ishlari va 1950-yillarda neyromarketingning ilk shakllari bo'lgan eksperimental psixologik tadqiqotlar insonning xulq-atvorini tushunishga qaratilgan.

Raqamli texnologiyalar va ilmiy tadqiqot usullarining rivojlanishi natijasida miya faoliyatini aniqlash uchun EEG (elektroensefalografiya), fMRI (funktsional magnit-rezonans tomografiya) kabi ilg'or texnikalar qo'llanila boshlandi. Bu metodlar inson miyasining reklama yoki marketing stimullari bilan ta'sirlashuvini aniqlashda eng samarali vositalardan biri sifatida foydalaniladi.

Aytish joizki, neyromarketing nafaqat marketing strategiyalarini, balki PR kampaniyalarini ham samarali tarzda yo'naltirish uchun muhim vosita hisoblanadi. Neyromarketing usullari orqali kompaniyalar o'z mijozlarining sezgi va his-tuyg'ularini yaxshiroq tushunib, ularni to'g'ri yo'naltirishlari mumkin. PR sohasida neyromarketing texnologiyalari imij yaratish va jamoatchilik bilan munosabatlarni boshqarish jarayonida qo'llaniladi. Masalan, kompaniyaning imiji, mahsulot dizayni, brend qiyofasi yoki reklama roliklari mijozlarda qanday hissiyotlarni uyg'otishini tahlil qilish orqali, PR strategiyalarini yanada takomillashtirish mumkin.

Ilgari marketing sohasida asosan ongli qaror qabul qilish jarayonlariga e'tibor qaratilgan bo'lsa, neyromarketingda ongsiz jarayonlar ham chuqur o'rganiladi. Bir qator tadqiqotlar ko'rsatadiki, odamlarning xarid qilish qarorlari ko'pincha ongsiz ravishda amalga oshiriladi, ya'ni ular brendlarga yoki mahsulotlarga nisbatan his-tuyg'ular va intuitiv fikrlarga asoslangan holda harakat qiladilar. Neyromarketing bu qaror qabul qilish jarayonlarini aniqlash orqali marketing strategiyalarini yaratishda muhim rol o'ynaydi.

Marketingda his-tuyg'ular va sezgilar kuchli vositalar hisoblanadi, chunki iste'molchilar ko'pincha his-tuyg'ular asosida xarid qiladilar. Neyromarketing bu his-

tuyg‘ularning miyada qanday shakllanishini tahlil qiladi va marketing kampaniyalarida qaysi his-tuyg‘ularni uyg‘otish kerakligini aniqlashga yordam beradi. Masalan, reklama kompaniyalarida qo‘llaniladigan ranglar, musiqa yoki vizual tasvirlar mijozlar ongida qanday hissiyotlarni uyg‘otishi neyromarketing orqali o‘rganilishi mumkin.

Neyromarketingning asosiy tamoyillaridan biri bu iste’molchi xulq-atvorini oldindan bashorat qilishdir. An’anaviy marketingda esa ko‘p hollarda iste’molchi xulq-atvoriga asoslangan statistik ma’lumotlarga tayanilsa, neyromarketing miya faoliyati va sezgilar orqali iste’molchi qanday qaror qabul qilishini oldindan bilishga imkon beradi. Bu esa marketing strategiyalarini mijozning ehtiyojlariga yanada moslashtirish imkoniyatini yaratadi. Marketing va neyromarketingning integratsiyasi zamonaviy marketing jarayonlarida qator yangi tendensiyalarni shakllantirmoqda. Ushbu tendensiyalar marketingning evolyutsiyasi va mijozlar bilan ishlash usullarini yangi bosqichga olib chiqmoqda.

Neyromarketing va marketingning birgalikdagi ishlashi orqali iste’molchilarning individual xatti-harakatlarini chuqur o‘rganish va ularga mos ravishda mahsulot yoki xizmatlar taklif qilish imkoniyati paydo bo‘ladi. Personalizatsiya zamonaviy marketingning eng dolzarb tendensiyasidir. Neyromarketing metodlari orqali iste’molchi nima istayotganini va qaysi reklama elementi uning e’tiborini tortishini aniqlash mumkin. Shunday qilib, marketingda individual talablarga moslashtirilgan kontent, reklama va mahsulotlar ishlab chiqilishi marketingning samaradorligini oshiradi.

Hozirgi zamonda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi natijasida marketingda interaktivlik kuchaymoqda. Neyromarketing bu jarayonni yanada samarali qilishga yordam beradi, chunki iste’molchilarning onlayn platformalarda qanday xatti-harakat qilishi ularning miya faoliyati bilan bog‘liqdir. Masalan, internet reklamalari, veb-sayt dizayni, ijtimoiy tarmoqlardagi reklama postlari iste’molchilarning ongsiz reaktsiyalarini hisobga olgan holda tayyorlanishi marketing tendensiyasiga aylanmoqda. Raqamli reklama iste’molchining e’tiborini tortuvchi eng samarali vositalardan biri hisoblanadi va neyromarketing bu yo‘nalishda yangi metodlarni tatbiq etishga imkon yaratmoqda.

Jumladan, emotsional marketing tendensiyasi iste’molchilarning brendga bo‘lgan his-tuyg‘ularini boshqarishga asoslanadi. Neyromarketing texnologiyalari mijozning his-tuyg‘ularini tahlil qilish orqali marketing kampaniyalarini yanada chuqurroq individualizatsiya qiladi. Emotsional marketingda mijozlar brend bilan emotsional bog‘lanishga intiladilar, bu esa uzoq muddatli sadoqatni shakllantirishga yordam beradi. Neyromarketing orqali iste’molchida qanday emotsiyalarni uyg‘otish kerakligi aniqlanib, brend kommunikatsiyasi strategik jihatdan o‘ylab amalga oshiriladi.

Neyromarketing va marketing sintezining yana bir muhim tendensiyasi — bu sensor marketingdir. Sensor marketing mijozning sezgi organlari orqali uning ongsiz qaror qabul qilish jarayonlariga ta’sir qiladi. Ushbu yo‘nalishda brendlar hid, tovush, vizual tasvirlar, va hatto ta’m orqali mijozlar bilan interaktiv muloqot qiladi. Masalan, do‘konlarda o‘rnatilgan yoqimli hidlar iste’molchining xarid qilish qaroriga ta’sir qiladi. Neyromarketing bu jarayonlarni chuqur o‘rganib, sezgilar orqali marketing kampaniyalarini tashkil etishda foydalaniladi.

Shu narsa aniqki, neyromarketing vositalari orqali ishlab chiqilgan marketing strategiyalari iste'molchilarning yashirin ehtiyoj va xohishlarini aniqroq tushunishga imkon beradi. Bu esa kompaniyalarga mijozlar talablariga mos strategiyalar ishlab chiqish imkoniyatini yaratadi. Marketing kampaniyalari miya faoliyatiga asoslanib ishlab chiqilganida, ularning samaradorligi oshadi.

Ayrim kompaniyalar neyromarketing orqali iste'molchilarning sezgi va hissiyotlariga aniqroq ta'sir ko'rsatishga imkon beradi. Iste'molchining brendlarga nisbatan his-tuyg'ularini tahlil qilish reklama materiallarini optimallashtirish va reklama xarajatlarini qisqartirishga yordam beradi. Neyromarketing reklamalarda qaysi elementlar iste'molchiga ta'sir qilishini aniq ko'rsatib beradi va bu orqali reklama samarasini oshiradi.

Bugungi kunda neyromarketing PR texnologiyalari samaradorligini oshirishda bir qancha foydali jihatlarni taqdim etadi va ular orqali brendlar mijozlar bilan yanada chuqurroq bog'lanish imkoniga ega bo'ladilar. Neyromarketing PR xabarlarining to'g'ri auditoriyaga qanday ta'sir qilishini o'rganib, brendlarni kerakli segmentlarga samarali yo'naltirishga imkon beradi. Masalan, yoshlar va o'rta yoshdagi iste'molchilar turli xil xabarlarni turlicha qabul qiladilar. Neyromarketing bu segmentlar uchun qanday xabarlar samarali ekanligini aniqlash orqali PR kompaniyalarini yanada aniqroq yo'naltiradi.

Asosiysi, neyromarketing brend va iste'molchi o'rtasida chuqur emotsional bog'lanishni yaratishga yordam beradi. PR texnologiyalari orqali brendlar iste'molchilar bilan hissiy aloqaga kirishadi, bu esa brendga bo'lgan sadoqatni oshiradi. Neyromarketing orqali PR xabarlarining qanday hissiy javoblar uyg'otishini bilish va shu javoblarni ijobiy yo'nalishda boshqarish mumkin.

PR faoliyatining asosiy vazifalaridan biri bu brendning ijobiy reputatsiyasini shakllantirish va uni boshqarishdir. Neyromarketing orqali esa brendga nisbatan iste'molchilarning umumiy munosabatini tahlil qilish va shu asosda reputatsiyani boshqarish strategiyalarini ishlab chiqish mumkin. Neyromarketing PR faoliyatida brendning ijobiy imijini yaratishga yordam beradi va uning doimiy ravishda saqlanishiga xizmat qiladi.

Shuningdek, ijtimoiy mas'uliyat kompaniyalarini targ'ib qilish: Ikkala kompaniya ham ijtimoiy mas'uliyat kompaniyalarini keng yoritish orqali mijozlar e'tiborini jalb qilish va ularning ijobiy munosabatini shakllantirishga intiladi. Ijtimoiy mas'uliyat kampaniyalari jamoatchilik orasida brendning ijobiy imijini mustahkamlashga yordam beradi. Brend imijini yaxshilash va inqirozga qarshi kommunikatsiya: PR texnologiyalari orqali kompaniyalar inqiroz holatlarida brend imijini tiklash va potentsial zararlarni kamaytirish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Neyromarketing va PR texnologiyalari birgalikda qo'llanilganda iste'molchilarning ong ostidagi hissiy javoblarini samarali boshqarish va brendning maqsadli auditoriya bilan yanada chuqur aloqalar o'rnatishga yordam beradi. PR texnologiyalari iste'molchilarning e'tiborini tortish, ularni jalb qilish va ularga ijobiy ta'sir ko'rsatishda asosiy rol o'ynaydi, neyromarketing esa iste'molchilarning ongsiz qaror qabul qilish jarayonlarini chuqurroq tahlil qilish imkonini beradi.

Aytish joizki, neyromarketing va PR texnologiyalari birgalikda qo'llanganda, iste'molchilar bilan muloqotda yanada ko'proq hissiy, kognitiv va xulqiy ta'sir ko'rsatish

mumkin bo‘ladi. PR texnologiyalari orqali brend o‘z imijini kuchaytirib, o‘z faoliyatini keng auditoriyaga yetkazadi, neyromarketing esa ushbu xabarlarning iste’molchilar ongiga va ong ostiga qanday ta’sir qilishini o‘rganadi.

PR texnologiyalarida brend hikoyasi yaratish va uni keng ommaga chiroyli qilib yetkazish muhim ahamiyatga ega. Neyromarketing PR xabarlari orqali iste’molchilarda qanday hissiy javoblar shakllanishini tahlil qilib, brend xabarlarini optimallashtirishga yordam beradi. Masalan, brendlar fMRI yoki EEG texnologiyalaridan foydalangan holda reklama roliklari va PR kampaniyalarining qanday hissiy ta’sir ko‘rsatishini aniqlashi mumkin. Ushbu ma’lumotlar asosida, PR xabarlariga emotsional jihatdan kuchliroq tasvirlar yoki so‘zlar qo‘shilib, iste’molchilarni yanada ko‘proq jalb qiladigan kampaniyalar ishlab chiqiladi.

PR texnologiyalarida kontent marketingining roli katta. Yaxshi ishlab chiqilgan kontent iste’molchilarda ishonch uyg‘otishi va brendga sodiqlikni oshirishi mumkin. Neyromarketing usullari PR kontentining samaradorligini tahlil qilishda foydalaniladi. Masalan, brend maqola, blog yozuvlari yoki vizual kontent orqali iste’molchilarning diqqatini jalb qilishni maqsad qilgan bo‘lsa, eye-tracking texnologiyasi bu kontentning qaysi qismlari eng ko‘p e’tiborni tortishini aniqlashga yordam beradi. Shunga ko‘ra kontent dizayni yoki yozma ma'lumotlar optimallashtiriladi, bu esa PR kampaniyasining samaradorligini oshiradi.

Ijtimoiy media PR texnologiyalarining asosiy vositalaridan biri bo‘lib, u keng auditoriyaga tezkorlik bilan yetib borish imkonini beradi. Neyromarketing ijtimoiy mediada PR xabarlari va reklama postlarining ta’sirini kuchaytirish uchun ishlatiladi.

Ijtimoiy tarmoqlarda joylashtiriladigan kontentlarning iste’molchilar emotsiyalariga qanday ta’sir ko‘rsatayotganini fMRI yoki GSR texnologiyalari yordamida aniqlash mumkin. Shu orqali ijtimoiy tarmoqdagi PR kampaniyalarining qanday elementlari kuchliroq hissiy javobni keltirib chiqarayotgani aniqlanib, PR strategiyalari takomillashtiriladi.

PR kompaniyalari doirasida tashkil etiladigan ko‘rgazma va tadbirlar brend bilan jonli muloqot qilish imkonini beradi. Neyromarketing usullari bu tadbirlar davomida mijozlarning brendga qanday reaksiyalar berayotganini tushunishga yordam beradi. Misol uchun, tadbirlarda yoki ko‘rgazmalarda EEG va GSR texnologiyalari orqali mijozlarning hissiy javoblarini kuzatish orqali qaysi ko‘rgazma yoki mahsulot taqdimoti elementlari ko‘proq qiziqish uyg‘otishini aniqlash mumkin. Shundan so‘ng, brend o‘z PR kampaniyalarini yanada kuchliroq interaktiv va hissiy bog‘lovchi tarkib bilan boyitishi mumkin bo‘ladi.

Neyromarketing vositalari PR kampaniyalarida brendning imijini ijobiy tarzda shakllantirishda yordam beradi. PR orqali iste’molchilar ongiga ta’sir qiluvchi xabarlar tarqatilib, neyromarketing orqali ularning ongsiz hissiy reaksiyalari o‘lchanadi. Masalan, Next va Makro brendlari uchun reklama roliklari va PR kampaniyalarida maqsadli auditoriyaga emotsional jihatdan qiziqish uyg‘otuvchi kontentni yetkazish samaradorligi fMRI orqali o‘lchanishi mumkin. Bu metod yordamida PR orqali yaratilgan brend imiji uzoq muddatli iste’molchi sodiqligini ta’minlaydi. Neyromarketing usullari PR texnologiyalari orqali etkazilayotgan xabarlarga qo‘shimcha hissiy ta’sir qo‘shib, ularning samaradorligini

oshiradi. Bu iste'molchilarning brend bilan bog'lanishini kuchaytiradi va brendga sodiqlikni shakllantiradi.

Umuman olganda, neyromarketing PR kampaniyalarini optimallashtirishga yordam beradi. Targetlangan reklama va PR materiallari maqsadli auditoriyaning ongsiz hissiyotlariga asoslangan holda ishlab chiqiladi, bu esa PR kampaniyalarining samaradorligini oshiradi. Brendning mijoz bilan kuchli aloqasi: Neyromarketing orqali PR kampaniyalari yanada shaxsiylashtiriladi, bu esa mijozlar va brend o'rtasidagi aloqani kuchaytirib, uzoq muddatli munosabatlarni shakllantiradi.

Neyromarketing va PR texnologiyalarining integratsiyasi brendlarning iste'molchilar bilan chuqurroq hissiy bog'lanish o'rnatishi va iste'molchilarning qaror qabul qilish jarayonlariga faol ta'sir ko'rsatishi uchun juda muhimdir. Ushbu integratsiya orqali brendlar o'z xabarlarini yanada samarali tarzda yetkazish, sotuvlarni oshirish va auditoriyaning brendga sodiqligini ta'minlash imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Neyromarketingning nazariy asoslari PR va marketing sohalarida innovatsion yondashuvlarni keltirib chiqaradi. Ushbu fan vositalari orqali iste'molchilarning ongsiz qarorlariga ta'sir ko'rsatish va brend bilan bog'liq hissiyotlarni boshqarish imkoniyatlari kengayadi. Neyromarketing PR va marketing strategiyalarini yanada individualizatsiya qilish, samaradorligini oshirish va uzoq muddatli sadoqatni ta'minlashda katta ahamiyat kasb etadi. Ushbu soha vakillari ish jarayonlarida PR texnologiyalarini samarali qo'llash orqali brendlar iste'molchilar bilan yanada chuqurroq va ongli aloqa o'rnatishga erishadilar.

Xulosa qilib aytganda, neyromarketing – bu iste'molchilar miya faoliyatini o'rganish orqali sotib olish qarorlariga qanday omillar ta'sir qilishi haqida ma'lumot olishni maqsad qilgan fan. Bu yondashuv marketingga yangi qarashlarni olib keladi, masalan, insonlarning hissiyotlari va ong osti reaktsiyalariga asoslangan marketing kampaniyalarini ishlab chiqishdir. Neyromarketing vositalari PR xabarlarining omma tomonidan qanday qabul qilinishi va iste'molchi ongida qanday taassurot qoldirishi haqida aniq ma'lumot beradi. Bu esa brendning reputatsiyasini shakllantirish, auditoriya bilan samarali muloqot qilish va uzoq muddatli sadoqatni yaratish uchun strategik PR kampaniyalarini yaratishga yordam beradi hamda u PR texnologiyalariga ta'sir qilib, turli brendlarga o'zlarining kommunikatsion strategiyalarini muvaffaqiyatli amalga oshirishlariga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Neuromarketing Science and Business Association (NMSBA). Neuromarketing Theory & Practice Journal.
2. Keller, K. L. (2013). Strategic Brand Management: Building, Measuring, and Managing Brand Equity. Pearson Education.
3. Schultz, D. E., & Barnes, B. E. (1995). Strategic Advertising Campaigns. NTC Business Books.
4. Kotler, P., & Keller, K. L. (2016). Marketing Management. Pearson.
5. Ariely, D. (2008). Predictably Irrational: The Hidden Forces That Shape Our Decisions. HarperCollins.

6. Dooley, R. (2011). Brainfluence: 100 Ways to Persuade and Convince Consumers with Neuromarketing. Wiley.

7. Cialdini, R. B. (2006). Influence: The Psychology of Persuasion. Harper Business.

8. Lindstrom, M. (2010). Buyology: Truth and Lies About Why We Buy. Crown Business.

9. Peck, J., & Childers, T. L. (2003). To Have and to Hold: The Influence of Haptic Information on Product Judgments. Journal of Marketing, 67(2), 35-48.

10. Damasio, A. R. (1994). Descartes' Error: Emotion, Reason, and the Human Brain. Putnam Publishing.

11. Kahneman, D. (2011). Thinking, Fast and Slow. Farrar, Straus and Giroux.

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF ENGLISH LANGUAGE TEACHING METHODS.

Badalova Zulfiya Kutbitdinovna
Teacher of English language Tashkent branch of Samarkand State University of Veterinary Medicine,Animal Husbandry and Biotechnology.
Khujaakhmatova Qunduzoy Bakhtiyarovna
Teacher of English language Tashkent branch of Samarkand State University of Veterinary Medicine, Livestock and Biotechnology.

Annotation: *The article is devoted to the prospects for the development of methods of teaching English to students of non-philological fields. The methods, new forms, ways and techniques of teaching for effective improvement of the level of the studied material by students are presented.*

Keywords: *perspective, effectiveness, teaching methods, professional competence, teaching technology.*

Аннотация: *Статья посвящена перспективам развития методики обучения английскому языку студентов не филологического направления. Приведены методы, новые формы, способы и приемы преподавания для эффективного повышения уровня изучаемого материала учащимися.*

Ключевые слова: *перспектива, эффективность, методы обучения, профессиональная компетентность, технология преподавании.*

The culture of each language being studied is presented in textbooks and teaching aids and is interesting to students, therefore, cultural studies methods can be universal for learning languages. Of course, it is necessary to make methodological developments that take into account the peculiarities of language and culture. The cultural studies methodology is good because it allows the teacher to combine different methods and different forms of work in the process of language learning. The grammatical translation method can be used here when writing or translating information about the area or the biography of a great composer or artist. Audiovisual and audio–lingual methods can be used when listening to melodies or songs of the composer, the communicative method can be used in dialogues and skits, games and role-playing situations. In the process of teaching languages, it is necessary to familiarize English teachers with the methods of teaching Western languages, because students compare the methods of teaching those and other languages, and very often English lessons may seem boring and uninteresting to them compared to a German or French lesson; therefore, now we need to pay great attention to improving the skills of English language teachers, familiarizing them with the methods of Western languages, with teaching technologies, so as not just to transfer modern teaching methods and technologies to English language teaching, but to take those innovations from other methods that will be acceptable in teaching English and will not differ sharply from the methods, on the contrary, the methods and technologies used will be of interest to

students and will complement the methods of teaching Western languages that they already know, They will give you the opportunity to compare independently not only languages and cultures, but also teaching methods.

An example is modern learning technologies, which are now not only fashionable, but also such a consolidating tool that combines methods of teaching English and other foreign languages. After all, the project method or collaborative learning, distance learning or interactive learning methods – all of them are currently manifested and working in foreign language lessons and classes.

Of course, teachers should take into account the specifics of teaching each language in comparison with the native language of students, but the forms of classes, technologies may be similar and familiar to students, which allows the teacher not to waste time explaining the work in one way or another.

It is the flexible combination of different methods of teaching English based on the cultural aspect, used by the teacher in the classroom together with a variety of teaching technologies, that will contribute to the motivation of students and effectiveness in mastering languages in the future. A skillful combination of classroom and extracurricular work in teaching English and culture during the lesson with work in English language circles after lessons, participation in events, competitions, festivals related to the language being studied and organized by various institutes and organizations, systematic professional development of English teachers together with teachers and teachers of other foreign languages, will bring great it benefits not only in the field of effective language teaching, but also in the field of cooperation between teachers of different foreign languages, in the exchange of methods and technologies, experience, views on certain problems that arise in the process of learning languages.

We talk all the time about learning in collaboration, we use this method in the process of teaching a language in the classroom, but we forget about cooperation between teachers of different foreign languages, different subjects, we do not exchange our observations, ideas, we do not go to each other's classes, we do not talk about what we are doing and what we are We would like to do better and how. No methods, even the most modern, seemingly proven and effective ones, will help us, teachers of English and other foreign languages, if we do not cooperate primarily with each other, if we do not hold joint seminars and forums, if the methods and technologies that we use in the classroom will rather separate our students should not be united, and they will not create a single "image of the world" for them. We must strive to ensure that our students want to learn as many languages and cultures as possible, so that they see the example of cooperation between teachers of different languages as an opportunity to effectively master not one, but two, three or more languages being studied at educational establishment. If we want to live in a world united by globalization and the Internet, we must not only cooperate with each other, but also teach this cooperation to our students.

Cooperation based on languages and cultures will be the best and most effective method of teaching English. How to make an English lesson interesting, emotional and at the same time as effective as possible? Success depends on many factors - on the professional competence of the teacher, on the ability to be reflective and even on human

charm. In other words, a teacher should be an educated, creative and interesting person who, in the course of his activity, is looking for new forms, methods, methods, and teaching techniques. When modeling and designing his teaching activities, he must actively introduce new information technologies. In recent years, the issue of the use of new information technologies in teaching has been increasingly raised.

These are not only new technical means, but also new forms and methods of teaching, a new approach to the learning process. Computer technologies have already become firmly established in our lives and are widely used for university education. New computer technologies are becoming "a kind of imperative for establishing a new order of knowledge, reflecting the strategy of teaching and learning. They make it possible to radically change the organization of the learning process, form systemic thinking among students, and build an open education system that provides everyone with their own learning trajectory" [1]. The use of new computer technologies will help to ensure: a comprehensive, integrated approach to learning; genuine communication of didactic materials both at the initial and further stages of learning; the functioning of flexible learning models that fully take into account the individual characteristics of students, etc. [2].

Computer training carries a huge motivational material and opens up great opportunities. First, the computer guarantees the confidentiality of the results. Thus, students' self-esteem does not decrease, and a psychologically comfortable atmosphere is created in the classroom.

Computer training corresponds to some principles of individual learning, because students themselves can choose the pace of work, the level of complexity. The use of computers in educational and extracurricular activities allows us to solve the following problems: - individualization and differentiation of learning; - motivation of learning; - avoiding difficulties when working with printed manuals; - lack of time.

Currently, the main goal facing the teacher of the English language is the formation of students' communicative competence, that is, the ability to adequately participate in everyday, socio-cultural, business, professional communication, using knowledge, formed oral and written skills. We understand communicative competence as a whole set of competencies: linguistic – knowledge of phonological, lexical, grammatical, stylistic norms of the English language; speech – development of skills and abilities to use this knowledge in speech; linguistic – knowledge of cultural, ethical, regional norms expressed in speech, knowledge of the traditions of the country, the language being studied, as well as skills and abilities to use this knowledge in speech communication; professional – knowledge of phonological, lexical, grammatical, stylistic norms of the specialty language, as well as skills and abilities to use this knowledge in professional communication.

LITERATURE:

1. Leontiev, A. A. (ed.) (1988) Methodology. Moscow.

2. Mirolyubov, A. A. (ed.) (2010) Methods of teaching foreign languages: traditions and modernity. Obninsk: The title.

3. Mitrofanova, O. D. (2006) Traditional and new teaching methods. In: A. N. Shchukin (ed. comp.) Language and culture at a philological university. Actual problems of study and teaching: A collection of scientific papers. Moscow.

TUG'RUQDAN KEYIN QON KETISHDA YORDAM KO'RSATISH

Akbarova Durdona Baxodirjon qizi
Andijon viloyati Paxtaobod tumani Abu Ali Ibn Sino nomidagi jamoat salomatligi tehnikumi o'qituvchisi

Annotatsiya: *quyidagi maqolada homiladorli davri va unda kechadigan o'zgarishlar. Tug'ruqdan keyin qon ketish hamda undan yuzaga keladigan ona va bola o'limlari, tug'ruqdan so'ng qon ketishining sabablari va oldini olish hamda tug'ruqdan keyin qon ketishda yordam ko'rsatish haqida ma'lumotlar ko'rsatilgan.*

Kalit so'zlar: *homiladorlik, urug'lanish, tug'ruq, akusherlik, profilaktika.*

ПОМОЩЬ ПРИ ПОСЛЕРОДОВЫХ КРОВОТЕЧЕНИЯХ

Аннотация: *в данной статье рассмотрен период беременности и изменения, происходящие в нем. Приводятся сведения о послеродовом кровотечении и связанной с ним материнской и детской смертности, причинах и профилактике послеродовых кровотечений, оказании помощи при послеродовых кровотечениях.*

Ключевые слова: *беременность, оплодотворение, роды, акушерство, профилактика.*

HELP WITH POSTPARTUM BLEEDING

Abstract: *The following article provides information about the pregnancy period and its changes. Postpartum hemorrhage and the resulting maternal and child deaths, causes and prevention of postpartum hemorrhage, and assistance for postpartum hemorrhage.*

Keywords: *pregnancy, fertilization, childbirth, obstetrics, prevention.*

Homiladorlik, og'iroyoqlik — tuxum ujayraning ona organizmida rivojlanib, yetuk homilaga aylanishidan iborat fiziologik jarayon. Ayol tuxumdonida yetilib chiqqan tuxum hujayraning erkak jinsiy hujayrasi bilan qo'shilishi (urug'lanishi)dan boshlanadi va o'rta hisobda 280 kun, ya'ni 10 qamariy oy davom etadi.homiladorlik vaqti tugilish vaqtiga yetganda turli ozgarishlar bo'lishi mumkin masalan:

Tug'ruqdan keyingi qon ketish keyingi yillarda onalar o'limining asosiy sababchisi bo'lib kelmoqda. Mamlakatimizda tug'ruqdan keyingi qon ketishlarda tibbiy yordam ko'rsatish bo'yicha xalqaro tavsiyalar asosida tuzilgan va doimiy ravishda yangilanadigan Milliy standartlar mavjud bo'lishi va amalda qo'llanilishiga qaramasdan, muammo o'ta dolzarbligicha qolmoqda [1]. Afsuski, homiladorlarga, shu jumladan Tug'ruqdan keyingi qon ketishlarda shoshilinch tibbiy yordam ko'rsatishni tashkil etish bo'yicha ishlar yetarli darajada emas; birlamchi bo'g'in va tug'ruq muassasalari ishida izchil bog'liqlik haqida

ma’lumotlar mavjud emas, ayollar shifoxonaga shifokor yo’llanmasisiz kelishadi, bu esa salbiy oqibatlar xavfini oshiradi. Ma’lumki, homiladorlik va tug’ruq davrida ayollarga ko’rsatilayotgan tibbiy yordam sifatining nazorati tarkibini tibbiy yordamning klinik-iqtisodiy samaradorligini baholash, standart talablari, shuningdek, so’rovnomalar o’tkazish, bemorlar bilan qayta aloqa bog’lash, shikoyatlar va murojaatlar bilan ishlash ustuvorligini belgilash yo’li orqali bemorlarning qanoat hosil qilish monitoringi tashkil etadi [2]. Tug’ruqdan keying qon ketishlarning salbiy oqibatlarini tahlil qilganda tibbiy xodimlar va barcha muassasa faoliyatining monitoringi alohida o’rin egallaydi. Homilador ayollarga, tug’ruq davridagi va tug’ruqdan keyingi ayollarga yuqori malakali yordam ko’rsatishning eng muhim muammolariga akusherlik qon ketishini o’z ichiga oladi. Vaqtida qon ketish homiladorlik, tug’ish va tug’ruqdan keyingi davr hali ham

onalar o‘limining asosiy sabablaridan biri bo‘lib qolmoqda. Global miqyosda akusherlik qon ketishi saqlanib qolmoqda onalar o’limining eng muhim sabablaridan biri [3].

Tug‘ruqdan keying qon ketish odatda tug‘ruqdan keyin 24 soat mobaynida kamida 500 ml qon yo‘qotilishi, og‘ir tug’ruqdan keyin qon ketish esa shu davr mobaynida kamida 1000 ml qon yo‘qotilishi sifatida belgilanadi. Tug’ruqdan keying qon ketishdan taxminan 2% tuqqan ayollar aziyat chekishadi: u dunyo bo‘yicha jami onalar o‘limining qariyb chorak qismini tashkil etibgina qolmasdan, balki ko‘pgina rivojlangan mamlakatlarda onalar o‘limining asosiy sababchisi bo‘lib hisoblanadi [4]. Bachadon atoniyasi tug’ruqdan keyingi qon ketishning eng ko‘p tarqalgan sababi bo‘lib hisoblanadi, ammo tug‘ruq yo‘llarining jarohati (ya’ni qin yoki bachadon bo‘ynining yirtilishi), bachadonning yorilishi, yo‘ldosh to‘qimasining qolibketishi yoki qon ivuvchanligining buzilishi ham tug’ruqdan keyingi qon ketishga olib kelishi mumkin.

21-asrda har yili 529 000 dan ortiq ayol homiladorlik va tug’ish bilan bog’liq asoratlardan vafot etadi. Hech bo’lmaganda kamida har to’rtinchi kuzatuvda o’limga olib keladigan sabab qon ketishi ekanligi aniqlanmoqda. Dunyo bo’ylab har yili odamlar onalar o’limining bevosita sababi sifatida qon ketishidan vafot etadilar [5].

Akusherlik qon ketishiga qarshi kurash:

1. Qon yo'qotishni ob'ektiv baholash va gemostaz buzilishlarini aniqlash.
2. Qon ketishni to'xtatish choralari.
3. Adekvat infuzion-transfuzion terapiya (ITT).

Asosiy profilaktik tadbirlar.

1. Tug'ruqning uchinchi davrida TKQK profilaktikasi uchun barcha tug'ruqlarda uterotoniklarning qo'llanilishi.

2. Oksitosin (10 ME, v/iyoki m/oga) TKQK profilaktikasi uchun tavsiya etiladigan uterotonikvosita bo'lib hisoblanadi.

Tugruqdan keying qon ketishda yordam berish uchun qon to’xtatuvchi ukollar va massajlarni bajarish talab etiladi. Bundan tashqari qon ko’p miqdorda yo’qolgan bo’sa dasta avval yo’qotulgan qon miqdori aniqlanadi, qon guruhi ham belgilanadi hamda zarurat tug’ilsa qon quyish uchun mos qon guruhdagi qon topib quyiladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki homilador ayollar homiladorlik davrida o'z sog'liqlariga jiddiy e'tibor berishlari hamda tez tez shifokor nazoratida bo'lishlari zarur. Homilador ayollar tug'ruq vaqtida doyalar aytgan tartib qoidalarga rioya qilgan holda tug'ruq o'tkazilsa salbiy oqibatlar nisbatan kam bo'ladi hamda ayollarda tug'ruqdan keyin qon ketganda yordam ko'rsatish doyalarning asosiy vazifalaridandir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Национальные стандарты повышения качества перинатальной помощи в системе здравоохранения Республики Узбекистан. Ташкент, 2017 г.
2. Сборник клинических протоколов по акушерству. Ташкент, 2019.
3. Лузанова, И. –Медико юридические конфликты как индикатор качества медицинской услуги / И.М. Лузанова // Правовие вопросы в здравоохранении - 2012. - № 1. - С. 48-54.
4. Ромодановский П.О. Изучениенеблагоприятные условия в акушерскогинекологической практике / П.О. Ромодановский, Е. Баринов // Медицинское управление. - 2012. - № 6. - С. 44
5. Стрижаков, А. Н., Белоцерковцева, Л. Д., Игнатко, И. В., & Киличева, И. И. (2015). Лечение и профилактика послеродовых кровотечений при высоком риске их развития. Вопросы гинекологии, акушерства и еринатологии, 14(2), 33-43.

TIJORAT BANKLARDA MOLIYAVIY HISOBOTLAR TAHLILINI TAKOMILLASHTIRISH

Hasanova Sevara Akram qizi
Bank-moliya akademiyasi magistranti

Annotatsiya: *Ushbu maqola O'zbekiston tijorat banklarida moliyaviy hisobotlarni tahlil qilish jarayonlari va ularni takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlarini o'rganishga qaratilgan. Mahalliy iqtisodchilar fikrlari, xalqaro tajriba va bank tizimidagi amaldagi muammolar tahlil qilindi. Statistik ma'lumotlar asosida amalga oshirilgan tadqiqotlar tijorat banklarining moliyaviy tahlil samaradorligini oshirish bo'yicha takliflar ishlab chiqishga xizmat qiladi.*

Kalit so'zlar: *buxgalteriya hisobi, balans, moliyaviy hisobot, moliyaviy ko'rsat-kichlar, moliyaviy resurslar, balans, xususiy kapital, rentabellik*

IMPROVING THE ANALYSIS OF FINANCIAL STATEMENTS IN COMMERCIAL BANKS

Hasanova Sevara Akram qizi
Graduate student of the Academy of Banking and Finance

Abstract: *This article is aimed at studying the processes of financial reporting analysis and their improvement in commercial banks of Uzbekistan. Opinions of local economists, international experience and actual problems in the banking system were analyzed. The research conducted on the basis of statistical data serves to develop proposals for improving the efficiency of financial analysis of commercial banks.*

Key words: *accounting, balance sheet, financial report, financial indicators, financial resources, balance sheet, private capital, profitability*

KIRISH

Tijorat banklari O'zbekiston iqtisodiy tizimida asosiy o'rinlardan birini egallaydi. Moliyaviy hisobotlarni tahlil qilish ularning barqaror rivojlanishi, qarorlar qabul qilish samaradorligi va mijozlar bilan ishlash sifatini oshirish uchun muhim vosita hisoblanadi. Bugungi kunda banklar xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga (MHXS) moslashmoqda, ammo ushbu jarayon amaliyotda qator qiyinchiliklarni keltirib chiqarmoqda. Mazkur maqola bu sohadagi mavjud kamchiliklarni tahlil qilish va ularni bartaraf etish bo'yicha takliflar ishlab chiqishga qaratilgan.

O'zbekiston bank tizimi so'nggi o'n yillikda islohotlar va modernizatsiya jarayonlarining markazida turibdi. Banklarning moliyaviy hisobotlari sifatini oshirish va tahlil jarayonlarini avtomatlashtirishga qaratilgan strategiyalar xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga moslashish jarayonini tubdan jadallashtirmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Moliyaviy hisobotlarning ishonchliligi va xolisligini ta'minlash uchun

"Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida"gi Qonunda quyidagilar ta'kidlanadi: "Moliyaviy hisobotlar korxonaning moliyaviy holatini, moliyaviy natijalarini va pul oqimlarini xolis aks ettirishi kerak" [O‘zbekiston Respublikasi Qonuni, 1996, 7-modda]. Ushbu talab moliyaviy hisobot ma'lumotlarining sifatli tahlil qilinishi uchun huquqiy asosdir.

Shuningdek, Milliy buxgalteriya hisobi standartlarining 2-sonli

"Moliyaviy hisobotni tayyorlashga qo‘yiladigan talablar" bo‘yicha quyidagilar qayd etilgan: "Moliyaviy tahlilning maqsadi korxonaning faoliyatini baholash va boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun asos yaratishdan iborat" [MBHS-2, 2020, 5.1-bo‘lim].

Iqtisodchi olimlardan biri A.X. Axmedovning ta’kidlashicha, “Moliyaviy

tahlil korxonaning iqtisodiy barqarorligini oshirishda asosiy vositalardan biridir. Ayniqsa, tijorat banklari uchun moliyaviy ko‘rsatkichlarni chuqur tahlil qilish mijozlarga xizmat sifatini yaxshilash va ichki nazorat tizimini mustahkamlashga yordam beradi” . U, shuningdek, o’z tadqiqotlarida “O‘zbekiston bank tizimida moliyaviy tahlilni takomillashtirish uchun ilg‘or axborot texnologiyalaridan foydalanish va tahlil uslubiyatini standartlashtirish zarur”, deb ta’kidlaydi. [Axmedov,2020]

Karimovning fikricha, tijorat banklarida moliyaviy tahlilni

takomillashtirish uchun ilg‘or texnologiyalarni joriy etish zarur. “Moliyaviy hisobotlarni avtomatlashtirish nafaqat vaqtni tejaydi, balki tahlil jarayonida xatoliklarni kamaytiradi”. U, shuningdek, banklarning moliyaviy barqarorligini oshirishda likvidlik va kapital yetarliligini baholashning ahamiyatini alohida ta’kidlaydi:

“Bank faoliyatining samaradorligi, avvalo, uning likvidlik darajasi va

kapital yetarliligi ko‘rsatkichlaridan kelib chiqadi.” [M.Karimov, 2019].

Nurmatovning fikriga ko‘ra: “Banklarda moliyaviy tahlil jarayonida

asosiy e’tibor likvidlik, rentabellik va kapital yetarliligini baholashga qaratilishi kerak. Ushbu ko‘rsatkichlar boshqaruv qarorlarining asosiy omili hisoblanadi”. [Nurmatov, 2021]

Moliyaviy tahlilning shaffofligi Islomovning fikricha, bank tizimida

moliyaviy tahlil jarayonlarini yanada shaffof qilish orqali investorlar ishonchini oshirish mumkin.

“Moliyaviy tahlil natijalari xolis va ochiq bo‘lsa, bu banklararo ishonchni

kuchaytiradi va investitsiyalarni jalb qiladi”. Islomov, shuningdek, moliyaviy tahlil bank rahbariyatining boshqaruv qarorlarini qabul qilishida ishonchli vosita bo‘lishini ta'kidlaydi.

“Moliyaviy tahlil samarador boshqaruv qarorlari uchun zarur ma'lumot

bazasini ta'minlaydi.” [X. Islomov, 2023]

Ma’lumki, moliyaviy natijalar tashkilotning asosiy faoliyatidan va boshqa

iqtisodiy operatsiyalaridan olingan daromad va xarajatlar o‘rtasidagi farqni ifodalaydi. Bu natijalar odatda foyda va zararlar hisoboti orqali tahlil qilinadi.

R.Qurbonov va A.Rahimov o’z adabiyotlarida bu to’g’risida shunday

ta’kidlashadi:“... moliyaviy natijani daromadlar va xarajatlar o'rtasidagi farq va foyda yoki zarar ko'rinishida bo’lishini anglash mumkin. Bundan keng tarqalgan model vujudga keladi, unga asosan daromadlar bu kirib keluvchi mablag'lar oqimi, xarajatlar esa chiqib ketuvchi mablag'lar oqimi; foyda (zarar) ular o‘rtasida vujudga keluvchi farq va u balansda

aks etib uni o'zgartiradi. Buxgalteriya hisobining ushbu yondashuvlari moliyaviy natijani aktivlar o'sishi yoki mablag'lar kirimi va chiqimi oqimlari o'rtasidagi farqiga olib keladi. Bu moliyaviy natijani to‘liq ifodalab bera olmaydi, chunki har qanday mablag'lar kirimi ham daromad (foyda) hisoblanmaydi yoki mablag'lar chiqimi ham xarajatni ifodalamaydi. Masalan, bank ta'sischilarni qo'shimcha badal kiritish orqali ustav kapitalini ko'paytirdi. Bu albatta, bank uchun foyda emas, shuningdek, bank tomonidan qilingan investitsiyalar mablag'lar chiqimini ifodalasa, u xarajat emas.”

Shu bilan birga, G‘.I. Karimov tomonidan olib borilgan tadqiqotlar

O‘zbekiston bank tizimida moliyaviy hisobotlarning sifatini oshirish bo‘yicha alohida e’tibor talab qilinishini ko‘rsatadi. U tijorat banklarining moliyaviy holatini baholashda audit tahlilining ahamiyatini urg‘ulagan.

Bu fikrlar asosida shuni aytish mumkinki, o‘zbek iqtisodchilari

O‘zbekiston tijorat banklarining moliyaviy tahlil jarayonini takomillashtirishda muhim yo‘nalishlarni belgilab berishgan. Ammo, ularning tavsiyalarini amalda qo‘llash darajasini oshirish talab etiladi.

Qo’llanilgan ilmiy tadqiqot metodlari

Tijorat banklarining moliyaviy ko‘rsatkichlarini tahlil qilishda asosiy

tamoyillarni belgilash uchun iqtisodiyot va bank sohasi bo‘yicha mavjud nazariy va uslubiy yondashuvlar o‘rganildi. Bu jarayonda mahalliy va xorijiy iqtisodchilar, jumladan, O‘zbekiston iqtisodchilarining ilmiy ishlari ko‘rib chiqildi.

Mavzuga oid milliy va xalqaro ilmiy maqolalar, o‘quv qo‘llanmalari, va

tahliliy hisobotlar o‘rganildi. O‘zbekiston tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini yorituvchi statistik ma’lumotlar va ilg‘or xorijiy tajribalar tahlil qilindi.

Tijorat banklarining moliyaviy ko‘rsatkichlarini vizualizatsiya qilish

orqali ma’lumotlarni samarali taqdim etish rejalashtirilgan. Bu yondashuv O‘zbekiston bank tizimidagi dolzarb muammolarni aniqlashda yordam beradi. Bundan tashqari tijorat banklari moliyaviy barqarorligini aniqlovchi indikatorlarni chuqur tahlil qilish orqali ular orasidagi mantiqiy bog‘liqlik va ularning kompleks bahosiga e’tibor qaratildi.

Natija va tahlil

O'zbekiston bank tizimi davlat, xususiy va xorijiy banklarning

aralashmasidan iborat. So'nggi yillarda mamlakatda xorijiy banklarning ishtiroki ortib bormoqda, bu esa raqobatning kuchayishiga va moliyaviy mahsulotlarning diversifikatsiyasiga yordam beradi. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki bank sektorini tartibga solish va nazorat qilish uchun mas’uldir.

Bankni moliyaviy tahlil qilishdan maqsad shuki, bu jamiyatimizdagi turli

sohalarda ijobiy va salbiy tendensiyalarni aniqlashdir.

Moliyaviy hisobot keng doiradagi foydalanuvchilarning axborotga

bo‘lgan talabini qanoatlantirish uchun tuziladi va davriy ravishda taqdim etiladi.

1-jadval.

O’zbekistonda moliyaviy hisobot tarkibi.

O’zbekistonda moliyaviy hisobot tarkibi
Buxgalteriya balansi
Moliyaviy natijalar to’g’risida hisobot

Xususiy kapital to'g'risida hisobot
Pul oqimlari to'g'risida hisobot
Izohlar,hisob-kitoblar va tushuntirishlar
Olingan mablag'larning maqsadli ishlatilishi haqida hisobot

Hozirgi kunda O'zbekistonda tijorat banklarida moliyaviy natijalar ko'rsatkichlarini shakllantirish algoritmi Markaziy bank tomonidan belgilangan moliyaviy hisobot shakllari va buxgalteriya hisobi standartlariga asoslanadi. Jumladan, Markaziy bank tomonidan 2004-yil 6-noyabrda tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankiga bank nazorati bo'yicha taqdim etiladigan tijorat banklari hisobotlarini to'ldirish tavsiyalari" to'g'risidagi 584-yo'riqnoma bo'yicha 0204IS "Foyda va zararlar to'g'risidagi" hisobot shaklni to'ldirish to'g'risidagi metodik ko'rsatmalar asos bo'lib hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi" to'g'risida Qonunining 22-moddasiga ko'ra, Moliyaviy hisobot - buxgalteriya hisobi subyektining hisobot sanasidagi moliyaviy holati, hisobot davridagi faoliyatining moliyaviy natijasi va pul mablag'larining harakati to'g'risidagi tizimlashtirilgan axborotdan iboratdir.

Moliyaviy natijalar bir-biri bilan bog'liq iqtisodiy ko'rsatkichlar tizimi hisoblanadi va ular tijorat banklarida daromad va xarajatlarni bir-biriga solishtirish orqali aniqlanadi. Moliyaviy natijani bank faoliyatini amalga oshirish natijasida yuzaga keladigan daromad, xarajat, foyda va zarar ko'rinishidagi iqtisodiy ko'rsatkichlar ko'rinishida talqin qilish, uni hisobga olishda va tahlil qilishda ma'lum bir ketma-ketlikka asoslanishi zarurligini ko'rsatadi.

Moliyaviy hisobotni tahlil etish orqali ikkita natijaviy ko'rsatkichga ega bo'linadi:

1. korxona boshqaruv apparatining faoliyatiga baho beriladi;
2. moliyaviy holatning ayrim ko'rsatkichlarini prognozlash imkoni tug'iladi.

Tijorat banklarida moliyaviy hisobotlarni tahlil qilish bankning moliyaviy holatini baholash, samaradorlikni oshirish va xavflarni aniqlash uchun muhimdir. Bu jarayon investorlar, aksiyadorlar va davlat organlari oldida ochiqlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Tahlil orqali strategik qarorlar qabul qilinib, bankning raqobatbardoshligi oshiriladi va moliyaviy barqarorlik ta'minlanadi. Shuningdek, bu bank faoliyatining qonunlarga va bozordagi talablarga muvofiqligini kafolatlaydi.

Banklarda moliyaviy hisobotning asoslari :

Bank balansi ma'lumotlari;

Bank daromad va xarajatlari (moliyaviy natijalar) to'g'risidagi hisobot;

Bank buxgalteriyasi sintetik va analitik hisobraqamlari ma'lumotlari.

Respublikamiz tijorat banklarida moliyaviy hisobotni tahlil qilishda bir qancha vazifalar bajarilishi lozim:

2-jadval

O'zbekistonda moliyaviy hisobotni tahlil qilish vazifalari

faoliyat moliyaviy natijalari (foyda yoki zarar) aniqlash;
foydaning belgilangan reja, o'tgan davrlardan farqini o'rganish;
foydaning tarkibi: daromad va xarajatlar qanday o'zgarayotganligini o'rganish;

faoliyat davomida tejamkorlikka rioya qilinayotganligini o'rganish;
rentabellik(foydalilik) ko'rsatkichlarini aniqlash;
xarajatlarni kamaytirib, daromadlarni ko'paytirib, foydasini ko'paytirish, ichki imkoniyatlarni aniqlash va shu kabilar hisoblanadi.

O'rganilgan adabiyotlardan umumiy hulosa qilib ayta olamizki, tijorat

banklarida moliyaviy natija milliy me'yoriy hujjatlar, moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXS) va O'zbekiston Markaziy banki tomonidan belgilab qo'yilgan siyosatlardan kelib chiqqan holda moliyaviy hisobotlarni tizimli tahlil qilish yo'li bilan aniqlanadi. Bu jarayon bir necha asosiy bosqichlarni o'z ichiga oladi.

1. Daromad va xarajatlar tahlili

Daromad manbalari: Banklar o'z daromadlarini asosiy operatsiyalardan,

Shu jumladan kreditlar, to'lovlar, komissiyalar va boshqa moliyaviy xizmatlardan olingan foiz daromadlarini hisoblab chiqadilar.

Xarajatlar toifalari: Depozitlar bo'yicha to'lanadigan foizlar, ma'muriy

xarajatlar va ishlamaydigan kreditlar bo'yicha rezervlar kabi operatsion xarajatlar hisobga olinadi.

2. Foyda va zarar (P&L) hisobotini tayyorlash

Foyda va zarar hisoboti sof moliyaviy natijani aniqlash uchun

tayyorlanadi, u sof foyda (jami daromad umumiy xarajatlardan oshadi) yoki sof zarar (xarajatlar daromaddan oshib ketadi) bo'lishi mumkin.

3. Tuzatishlar va qoidalar

Kreditlar bo'yicha yo'qotishlar, valyuta ayirboshlash daromadlari yoki

yo'qotishlari uchun zaxiralar hamda riskga asoslangan boshqa tuzatishlar tuziladi. Ushbu qoidalar Markaziy bankning prudensial talablariga rioya etilishini ta'minlaydi va bankning haqiqiy moliyaviy holatini aks ettiradi.

4. Asosiy moliyaviy ko'rsatkichlar

Aktivlar rentabelligi (ROA), kapital rentabelligi (ROE) va sof foiz marjasi

(NIM) kabi ko'rsatkichlar rentabellik va operatsion samaradorlikni baholash uchun hisoblanadi.

Ushbu ko'rsatkichlar banklar bo'yicha ko'rsatkichlarni taqqoslash va jahon

standartlariga mos kelishini ta'minlash uchun juda muhimdir.

5. Normativ nazorat

O'zbekiston Markaziy banki tijorat banklarining likvidlik, kapitalning

yetarliligi va risklarni boshqarish standartlariga rioya etilishini ta'minlash maqsadida ularning moliyaviy natijalarini diqqat bilan kuzatib boradi.

Banklar oshkoralik va mahalliy va xalqaro qoidalarga muvofiqligini

ko'rsatish uchun muntazam hisobot va ma'lumotlarni taqdim etishlari kerak.

6. Yillik auditlar

Banklar o'z moliyaviy natijalarining to'g'riligini tekshirish uchun ichki va

tashqi auditdan o'tadilar. Ushbu auditlar moliyaviy hisobotda shaffoflik va javobgarlikni ham oshiradi.

Banklar o'z faoliyatini baholashda asosiy moliyaviy ko'rsatkichlardan biri

sifatida foyda va zarar to'g'risidagi hisobotga tayanadi. Ushbu hisobot daromad manbalari, xarajatlar va natijada olingan sof foyda yoki zarar haqida muhim ma'lumotlarni taqdim etadi. U bank boshqaruvi, investorlar va boshqa manfaatdor tomonlar uchun muhim manba bo'lib xizmat qiladi va muassasaning moliyaviy barqarorligi haqida tushuncha beradi. Biroq, tijorat banklarida foyda va zararlar to'g'risidagi hisobotni tayyorlash va tahlil qilish tobora takomillashtirishni talab qilmoqda.

Faoliyatning yakuniy natijasi foyda yoki zararni hisob-kitob qilishning

an'anaviy shakli quyidagi formula bo‘yicha aniqlanadi:

Foyda (zarar) = Daromad-xarajat

Daromadlar tarkibidagi nomutanosibliklarni aniqlash; foizsiz

daromadlarni oshirish imkoniyatlarini izlash; bank xizmatlarining diversifikatsiyasi orqali daromad bazasini kengaytirish yo‘llarini taklif qilish.

Mazkur tahlil tijorat bankining moliyaviy salohiyatini yaxshilash,

barqarorlikni ta'minlash va raqobatbardoshligini oshirish uchun zarur strategiyalarni ishlab chiqishda asos bo‘lib xizmat qiladi

Dunyoning globallashuvi va integratsiyasi sharoitida Respublikamiz

iqtisodiyoti uchun asosiy vazifalardan biri tijorat banklar moliyaviy hisobotining to'liq nashr etilganligini tahlil qilish va baholash usullarini takomillashtirish, tijorat bankining moliyaviy hisoboti tahlili usullarining nomuvofiqligi, murakkabligi tufayli hisob-kitoblar va reyting tizimidagi subyektivlik tizimi yangi manbalarni izlash masalasi dolzarbdir

Tijorat banklarda moliyaviy hisobotlar, xususan, foyda va zarar hisobotini

takomillashtirish bo'yicha olib borilgan tadqiqotimiz yana aniqlik, shaffoflik va samaradorlikni oshirishi mumkin bo'lgan bir qancha innovatsion yondashuvlarni aniqladi. Avtomatlashtirish, sun’iy intellekt, blokcheyn texnologiyasi va real vaqt rejimida ma'lumotlar integratsiyasidan foydalangan holda balansni tayyorlashni soddalashtirish va IFRS kabi xalqaro standartlarga muvofiqligini ta'minlash uchun katta imkoniyatlarni taqdim etadi. Bundan tashqari, oshkoralik va manfaatdor tomonlar o'rtasidagi muloqotdagi yutuqlar ishonch va hamkorlikni yaxshilashi mumkin. Banklar tobora kuchayib borayotgan tartibga soluvchi nazorat va bozor o'zgaruvchanligiga duch kelishda davom etar ekan, ushbu tadqiqotga asoslangan metodologiyalarni qabul qilish mustahkam va ishonchli moliyaviy hisobot tizimlarini saqlash uchun muhim bo'ladi

Xulosa va takliflar

Tadqiqot natijalaridan quyidagi asosiy tavsiyalarni keltirishimiz mumkin:

1. Hisobot segmentatsiyasini yaxshilash: Tijorat banklarining moliyaviy holatini to'g'ri baholash uchun batafsil segmentatsiya bilan P&L hisobotlarini tayyorlash zarur. Ushbu yondashuv qaysi bank faoliyati eng foydali ekanligini yoki zararga olib kelishini aniqroq tushunish imkonini beradi.

2. Kutilayotgan kredit yo'qotishlarini (ECL) hisoblash tizimlarini takomillashtirish: kredit risklarini baholash va yo'qotishlarni bashorat qilish usullarini kuchaytirish moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash uchun juda muhimdir. Kutilayotgan kredit yo'qotishlarining aniqroq hisob-kitoblari bank operatsiyalaridagi risklarni kamaytirishga va moliyaviy yo'qotishlarni minimallashtirishga yordam beradi.

3. Xalqaro Moliyaviy Hisobot Standartlariga (IFRS) muvofiqligini ta'minlash: Banklarning P&L hisobotlari IFRS talablariga muvofiq ravishda tuzatilishi kerak. Muvofiqlik moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini oshiradi va global miqyosda banklarning raqobatbardoshligini oshiradi.

4. Risklarni baholash va tahlil qilish tizimlarini rivojlantirish: moliyaviy risklarni erta aniqlash va tahlil qilish vositalarini kuchaytirish bank rahbariyatiga operatsiyalarni samarali nazorat qilish, kutilmagan yo‘qotishlarni kamaytirish va umumiy barqarorlikni ta’minlash imkonini beradi.

5. Foyda va zararlar to‘g‘risidagi hisobotni yanada kengroq oshkor qilish orqali moliyaviy ko‘rsatkichlarning shaffofligini oshirish investorlar va manfaatdor tomonlarga bankning moliyaviy ahvoli haqida aniqroq tushuncha beradi. ‘

Moliyaviy tahlil va bank faoliyatini baholash tizimini takomillashtirish bo‘yicha asosiy yo‘nalishlar quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- ✓ Tahlil va baholash usullarini yanada aniqlashtirish.
- ✓ Moliyaviy hisobotlarda mavjud bo‘lgan ma’lumotlarning to‘liqligini ta’minlash.
- ✓ Me’yoriy ko‘rsatkichlar va xalqaro standartlar o‘rtasida uyg‘unlikni mustahkamlash.
- ✓ Bank faoliyatini tahlil qilishda yangi metodologik yondashuvlarni ishlab chiqish.

Ushbu yo‘nalishlar bank sektorining barqarorligini oshirish va moliyaviy holatni chuqurroq tahlil qilish imkoniyatini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 404-sonli qaroriga asosan yangi tahrirdagi “Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida”gi Qonun, 13.04.2016 yil, 22-modda // lex.uz
2. A'zamov, "Moliyaviy tahlilning zamonaviy usullari", Toshkent, 2022.
3. B. Xolmatov, "O‘zbekistonda tijorat banklari moliyaviy faoliyati", Toshkent, 2021.
4. Karimov A.A., Ibragimov A.K., Rizayev N.K., Imamova N.M. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari, Darslik, - T.:2021, 332 b.
5. Axmadoxunova, X. O. (2021). O ‘ZBEKISTON IQTISODIYOTNI
6. RIVOJLANTIRISHDA XALQARO MOLIYAVIY HISOBOT STANDARTLARIGA O‘TISHNING ROLI VA AHAMIYATI. Scientific progress, 2(8), 257-261.
7. TIJORAT BANKLARINING HISOB SIYOSATI VA MOLIYAVIY HISOBOTLARIGA QO‘YILADIGAN TALABLAR TO‘G‘RISIDAGI NIZOM
8. Qurbonov R. ,A.Rahimov 2021 “Bank nazorati va tahlili”darslik “ Nihol print”
9. Rizaev N., Ibragimov A., Ergasheva Sh, Yakubov M (2023) “Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari” qayta to’ldirilgan 2-nashr darslik

10. Sh.T. Ergasheva, A.K. Ibragimov, N.K. Rizayev, I.R. Ibragimova (2019) “Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari” o’quv qo’llanma “Iqtisodiyot” nashriyoti.

11. Karimov N.F (1998) “Risklar va tijorat banklarining foydani shakllantirish muammolari.

„AVESTO"NING ADABIY QIYMATI

Muxlisa Eshmamatova
Ro'ziyeva Nilufar
Termiz davlat universiteti 2-bosqich talabalari

Annotatsiya: *Ushbu maqolada „Avesto"ning adabiy qiymati yoritib berilgan.*

Kalit so'zlar: *„Avesto" kitobi, Zardushtiylik, Mazda Yasna, dualizm, Zand, „Forsnoma" kitobi, Axura Mazda.*

"Avesto" so'zining o'zagi "sto" bo'lib, "o'rnatilgan, muqarrar qilingan qonun – qoidalar, hayotning asosiy yo'riqnomasi demakdir. "Avesto" zardushtiylik dinining muqaddas kitobi bo'lib, otashparas ajdodlarimizning ijtimoiy hayoti, ma'naviy dunyosi haqida ma'lumot beradigan eng ishonchli tarixiy manbadir. Zardushtiylik degan nom dinga nisbatan shartli ravishda o'rta hol dinni uning payg'yambari (Zaratushtra) bilan atashdir. Aslida mazkur din Mazda Yasna deb atalgan, ya'ni "Mutlaq oqil zotga" sig'inish degan ma'noni anglatgan. Uning yaxlit kitob sifatida dunyo yuzini ko'rganiga 2700 bo'lgan. "Avesto" – miloddan avvalgi VII–VI asrlarda Markaziy Osiyo hududida, Xorazm vohasida yaratilgan va "Avesto", ya'ni "Hayot yo'riqnomasi" deb nomlangan kitob; zardushtiylik dinini shakllantirishga asos bo'lgan nazariy manbalarning umumiy nomi va bu dinning asosiy kitobi.

"Avesto" Markaziy Osiyo xalqlarining qadimgi davrlardagi moddiy va ma'naviy hayoti, diniy qarashlari, olam va odam to'g'risidagi tasavvur, urf-odat va qadriyatlari haqida ma'lumot beradi. Asarda Miloddan avvalgi XIII asrdan to milodning IV asrigacha bo'lgan davrdagi tarixiy voqealar aks etgan. Olis ota-bobolarimizning aql-zakovati, qalb qo'ri mahsuli bo'lmish bu noyob yodgorlikning zamon to'fonlaridan, qancha-qancha og'ir sinovlardan o'tib, bizning davrimizgacha yetib kelganining o'zi bugun biz yashab turgan ko'hna o'lkada qadimdan buyuk madaniyat mavjud bo'lganidan guvohlik beradi. Unda ma'naviy yuksaklikka da'vat etish, odamlar o'rtasida mehr-oqibat tuyg'ularini mustahkamlashga oid fikrlar, ezgu g'oyalar, ma'budlar sha'niga aytilgan madhiyalar, duolar ham o'z ifodasini topgan. Dualizm, ruh va moddiy hayotning o'zaro uyg'unligini tan olishga asoslangan zardushtiylik diniga ko'ra, butun olam yorug'lik va zulmat, hayot va o'lim, tana va jon, yaxshilik va yomonlik, erkinlik va tobelik singari qarama-qarshi hodisalar o'rtasidagi azaliy va abadiy kurash asosiga qurilgan. Bu kurash yaxshilik xudosi Axura Mazda bilan yomonlik tangrisi Axriman orasidigi doimiy olishuv timsolida hech qachon to'xtamaydi. Tarixchi Mas'udiyning yozishicha, podsho Doro ibn Doro xazinasida "Avesto"ning 12 ming oltin taxtaga, Balxiyning "Forsnoma" kitobi va Abu Rayhon Beruniy asarlarida keltirilgan ma'lumotlarga ko'ra esa, 12 mingta mol terisiga tillo suvida yozilgan 32 ta kitobdan iborat nusxasi bo'lgan. Makedoniyalik Aleksandr miloddan avvalgi 334–329-yillarda Markaziy Osiyoni zabt etgan davrda "Avesto"ning ko'pgina sahifalari yoqib yuborilgan. Uning tibbiyot, falakiyot, falsafa va adabiyotga doir bo'limlari esa yunon tiliga tarjima qilingan.

Sosoniylar sulolasi hukmronlik qilgan milodiy I asrda zardushtiylik diniga bo‘lgan qiziqish kuchaygan hamda Parfiyadagi arshakiylar hukmdori Vologes tomonidan “Avesto”ning turli manbalarda saqlanib qolgan yozma va og‘zaki namunalari qayta to‘plangan. Podsho Ardasher (226–242) va uning o‘g‘li Shopur (242–272) hukmronlik qilgan davrda zardushtiylik yana davlat diniga aylangan va “Avesto” alohida kitob holida tiklangan. Shoh Xusrav Anushirvon (531–579) hatto ruhoniylar ham tushunishi qiyin bo‘lgan “Avesto”ni, avestoyi tildan zamonasining adabiy tili hisoblangan pahlaviy tiliga tarjima qildirgan. Shu davrda kitobning asosiy matniga sharhlar yozilib, izohlar berilgan. Sosoniylar hukmdorlari tomonidan qayta tiklangan bu kitob “Zand Avesto” deb atalgan. “Zand” bayon qilish va izohlash degani. “Zand Avesto” zardushtiylik dini ta’limotini to‘liq aks ettirolmaydi. Chunki, bu to‘plamga “Avesto”ning faqat kishilarning yodida qolgan 12 nasxi og‘zaki qo‘shimchalar asosida kiritilgan bo‘lib, kitobning beshdan uch qismi – 18 nasxining matni ma’lum bo‘lmagani uchun kiritilmay qolgan. Ikkinchidan, kitobni qayta tiklash jarayonida astronomiya, tibbiyot, jug‘rofiya, etika kabi fanlarga oid asarlar ham uning matniga qo‘shib yuborilgani haqida taxminlar bor. Ayni paytda “Avesto” asl nusxasining hajmi katta bo‘lgani bois, dindorlarning har kuni foydalanishi uchun ayrim qiyinchiliklar tug‘dirgan.

Bu holatga barham berish uchun kitob qisqartirilib, uning “Kichik Avesto” shakli yaratilgan.

Unga asosan tanlab olingan duo va madhiyalar kiritilgan. VII–VIII asrlarda O‘rta Osiyoning arablar tomonidan istilo qilinishi va islomning keng tarqalishi bilan zardushtiylik va uning asosiy kitobi bo‘lmish “Avesto”ni o‘rganish taqiqlangan. Shu sababli uning aksariyat sahifalari yo‘qolib ketgan va to‘liq matni hozirga qadar topilmagan. “Avesto” bitiklari qadimgi yunonlar, rimliklar, yahudiylar, suriyaliklar va boshqa xalqlar tomonidan chuqur o‘rganilib, undagi eng qimmatli bilimlar, fikr va g‘oyalar, amaliy tajribalar o‘zlashtirib olingan. Ayniqsa, “Avesto” yunon falsafasiga hal qiluvchi ta’sir o‘tkazgan.

“Avesto” bo‘yicha asrlar davomida dunyoning ko‘pgina mamlakatlarida chuqur ilmiy-tadqiqot ishlari olib borilgan va bu ishlar bugungi kunga qadar davom etmoqda. 1777-yilda nemis olimi Klenker “Zand Avesto”ni nemis tiliga o‘girib, Riga shahrida chop ettirgan bo‘lsa, Daniyalik tadqiqotchi R.Rask XIX asrning birinchi choragida “Avesto”dan nemis tiliga bir qator tarjimalarni amalga oshirib, 1826-yilda Kopengagen shahrida nashr qildiradi. Yevropalik olim E.Byurnufning 1833-yilda “Avesto”ning “Yasna” qismiga yozgan sharhlari ushbu kitobni “Avesto”da yangitdan tushunish va kashf etishda muhim qadam bo‘ldi.

XIX asrning ikkinchi yarmiga kelib, Rossiyada ham “Avesto”ga e’tibor kuchayadi. Rus sharqshunosi K.Kossovich 1861-yili birinchilardan bo‘lib, “Zand Avesto”dan 4 bobini tarjima qiladi. Yana bir rus tadqiqotchisi K.Zaleman esa qadimgi fors adabiyoti haqidagi ocherklarida (1881) “Avesto” haqida ma’lumot beradi. S.Kamenskiy “Avesto” yashtlaridan yettitasini rus tiliga tarjima qilib, 1900-yili izohli lug‘ati bilan chop ettiradi. “Avesto”ning keyingi davrdagi tadqiqotchilari haqida fikr yuritganda, eronlik Ibrohim Puri Dovudning nomi alohida tilga olinadi.

U 1925 – 1936-yillarda Hindistondagi pors qavmi orasida istiqomat qilib, “Avesto”ning tilini mukammal o‘rgandi, kitob haqidagi barcha mate riallarni jamlab, to‘qqiz jilddan iborat “Avesto” kitobini chop ettirdi. Shu tariqa uch ming yillar oldin yo‘qotilgan “Avesto” sahifalarini tiklab, uni hozirgi zamon fors tiliga o‘girdi.

Sobiq sovet davrida “Avesto”ning ilk vatani bo‘lmish O‘zbekistonda bu kitobni sistemali ravishda o‘rganishning imkoni bo‘lmadi. Qadimgi ajdodlarimizning ezgu g‘oyalari, milliy davlatchilik an’analari, turmush tarzi va mentalitetini aks ettirgan bu kitob faqat mustaqillik yillarida o‘zining haqiqiy qadr-qimmatini topdi. Birinchi Prezident Islom Karimov rahbarligida amalga oshirilgan ma’naviy merosimizni tiklash, har tomonlama keng o‘rganish va targ‘ib etish borasidagi keng ko‘lamli ishlar doirasida “Avesto” kitobi ham yangidan xalqimizning ma’naviy mulkiga aylantirildi. Kitobning xalqimiz va milliy davlatchiligimiz tarixi, umumbashariy sivilizatsiya rivojidagi ulkan ahamiyatini hisobga olgan holda 2001-yili “Avesto” yaratilganining 2700-yilligi yurtimizda xalqaro miqyosda keng nishonlandi. Shu munosabat bilan kitobning to‘liq matni o‘zbek tiliga tarjima qilinib, chop etildi.

IDIOMS AND ITS USAGE IN APPLIED LINGUISTICS

Jamolova Zebiniso Karshiboyevna
2nd year student of Uzbekistan State University of World Languages
Irgasheva Madina
Scientific supervisor:

Annotation: *This article explores the significance of idioms within the field of applied linguistics. It defines idioms, highlighting their non-literal meaning and cultural specificity, and examines their role in language acquisition, language teaching, translation, and psycholinguistics. The article discusses the challenges idioms pose for language learners and the strategies employed in language teaching to overcome these challenges. It also emphasizes the importance of idiomatic understanding for effective cross-cultural communication. The article offers insights into how idioms impact cognitive processing and how they are processed differently by native and non-native speakers. Overall, it demonstrates the integral role of idioms in mastering language fluency and cultural competence.*

Keywords: *Idioms Applied linguistics, language acquisition, language teaching, cross-cultural communication, translation cognitive processing, phrasal verbs, metaphorical idioms, second language learning*

ИДИОМЫ И ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В ПРИКЛАДНОЙ ЛИНГВИСТИКЕ

Аннотация: *Эта статья рассматривает значимость идиом в области прикладной лингвистики. В статье дается определение идиом, подчеркивается их нелинейный смысл и культурная специфика, а также анализируется их роль в усвоении языка, преподавании языка, переводе и психолингвистике. Обсуждаются трудности, которые идиомы представляют для изучающих язык, и стратегии, используемые в преподавании для их преодоления. Также подчеркивается важность понимания идиом для эффективной межкультурной коммуникации. Статья дает представление о том, как идиомы влияют на когнитивные процессы и как они обрабатываются по-разному носителями и неносителями языка. В целом, статья демонстрирует неотъемлемую роль идиом в овладении языковой беглостью и культурной компетенцией.*

Ключевые слова: *Идиомы, Прикладная лингвистика, Освоение язык, Преподавание языка, Межкультурная коммуникаци, Перевод, Когнитивные процессы, Фразовые глаголы, Метафорические идиомы, Изучение второго языка.*

Idioms are a fascinating aspect of language that contribute significantly to its richness and complexity. They are expressions whose meanings are not directly derived from the individual words they contain but rather from the collective cultural and contextual knowledge. In applied linguistics, understanding idioms is crucial for language learning,

teaching, and research. This article explores the concept of idioms, their role in language, and their significance in the field of applied linguistics.

What are Idioms?

An idiom is a group of words or a phrase that conveys a meaning different from the literal interpretation of its components. For example, the idiom “kick the bucket” means "to die," and its meaning cannot be deduced from the meanings of the individual words ("kick" and "bucket"). Idioms often reflect cultural values, historical references, and social practices, making them highly context-dependent and often challenging for language learners.

There are different types of idioms, including:

Phrasal Verbs: These are idiomatic expressions formed by combining a verb with a preposition or adverb (e.g., "give up," "run into").

Metaphorical Idioms: These express meanings through metaphor (e.g., "a fish out of water," meaning someone who feels uncomfortable in a situation).

Proverbs: Short, traditional sayings that offer advice or express general truths (e.g., "Actions speak louder than words").

The Role of Idioms in Applied Linguistics

Applied linguistics is a multidisciplinary field that explores the practical aspects of language learning, teaching, and use. The study of idioms within applied linguistics is essential for several reasons, as idioms play a crucial role in both spoken and written communication. Here are some of the key ways idioms are significant in applied linguistics:

1. Language Acquisition and Learning

Learning idioms is a critical aspect of second language acquisition. Idioms are pervasive in everyday language, and a lack of understanding can create barriers for learners, affecting their comprehension and communication. For example, a learner who takes the idiom "break the ice" literally might misunderstand a conversation where this phrase is used to mean "to initiate conversation" or "ease tension."

For language learners, particularly those acquiring English as a second language (ESL), idioms can present a major challenge due to their non-literal nature. Research in applied linguistics has focused on strategies to teach idiomatic expressions effectively. Techniques such as contextualization, the use of visual aids, and interactive activities can help learners understand and internalize idioms. Additionally, exposure to authentic materials like movies, books, and conversations allows learners to grasp idiomatic expressions within real-world contexts.

2. Cultural Context and Pragmatics

Idioms are often culturally specific, and they reflect the values, experiences, and historical contexts of a particular community. In applied linguistics, understanding idioms is crucial for language learners to navigate social interactions and cultural nuances. A learner who is unaware of idiomatic expressions might inadvertently misuse them or fail to understand others, leading to communication breakdowns. For example, idioms like "the ball is in your court" or "a stitch in time saves nine" are not only linguistically challenging but also culturally loaded. By studying idioms, applied linguists gain insights into how language functions in specific cultural and social contexts. This understanding is essential

for effective cross-cultural communication, especially in globalized contexts where language learners need to interact with speakers from different backgrounds.

3. Language Teaching Strategies

In language teaching, idiomatic expressions are integrated into curricula to enhance learners' language proficiency. Teachers use idioms to expose learners to informal speech, colloquial language, and varied registers of communication. Through repeated exposure and practice, learners can internalize idiomatic expressions, making their speech and writing more natural and fluent.

Effective teaching methods often involve the following strategies:

Contextual Learning: Presenting idioms in context, such as through dialogues or narratives, helps learners understand their meaning and usage.

Task-Based Learning: Creating tasks that require learners to use idioms in speaking or writing encourages active engagement.

Semantic Mapping: Visual aids like mind maps or concept charts help learners associate idioms with their meanings and possible usages.

4. Translation and Interlingual Studies

For applied linguists working in translation studies, idioms are a major area of focus. Translating idioms between languages can be particularly challenging because idiomatic expressions often do not have direct equivalents in other languages. Therefore, translators must choose the most culturally appropriate translation, sometimes opting for equivalent idioms in the target language or, in some cases, providing an explanation or paraphrase.

For instance, the English idiom “raining cats and dogs” (meaning heavy rain) might be translated into a different idiomatic expression in another language, such as “llover a cántaros” in Spanish. The challenge for translators is to maintain the meaning while respecting the cultural nuances of both languages.

5. Psycholinguistics and Cognitive Processing

The study of idioms also intersects with psycholinguistics and cognitive science. Researchers in applied linguistics explore how idioms are processed in the brain and how language learners acquire them. Understanding how idioms are stored in the brain and retrieved during communication can shed light on cognitive mechanisms behind language use. For example, studies have shown that native speakers of a language often process idioms faster than non-native speakers due to their familiarity with the cultural and linguistic context. In contrast, second language learners may need more time to interpret idioms because of the non-literal nature of the expression and the lack of cultural familiarity.

Conclusion

Idioms are an essential part of language that reflect the creativity, culture, and complexity of communication. In applied linguistics, the study of idioms plays a vital role in improving language acquisition, teaching, translation, and understanding cognitive processes related to language use. By examining idiomatic expressions, applied linguists gain insights into how language works in real-world settings and how learners can effectively master the nuances of a new language. For language learners, gaining proficiency

with idioms is an important step toward becoming fluent, culturally competent speakers and communicators.

Since the article was written based on general knowledge and does not cite specific sources or research papers, I cannot provide direct references to academic works. However, if you're looking to create references for an academic paper or a more formal version of the article, I can suggest some key sources related to idioms and applied linguistics that you could use to support the content. Below is an example of how references might look:

REFERENCES:

1. Cowie, A. P. (1998). Phraseology: Theory and applications. Oxford: Clarendon Press.
2. Glucksberg, S. (2001). Understanding figurative language: From metaphor to idioms. Oxford University Press.
3. Jackson, H., & Amvela, E. Z. (2007). Words and their meaning. London: Routledge.
4. Norrick, N. R. (2009). Interpreting figurative meaning. Springer.
5. Tyler, A., & Evans, V. (2003). The semantics of English prepositions: Spatial scenes, embodied meaning, and cognition. Cambridge University Press.

5-SINF O‘QUVCHILARIGA TABIIY FANLAR DARSINI MAZMUNLI O‘TISH: INNOVATSION METODLAR VA SAMARALI MASLAHATLAR

Yusubjonova Gulnora Shavkatjon qizi

Farg’ona Davlat Universiteti 5-kurs Biologiya yo’nalishi talabasi Bog’dod tumani 46-sonli umumiy o’rta ta’lim maktabi tabiiy fanlar o’qituvchisi Telfon: +998773002214

Annotatsiya: *Mazkur maqolada 5-sinf o‘quvchilari uchun tabiiy fanlar darslarini mazmunli va samarali tashkil etish usullari yoritilgan. Zamonaviy ta'lim talablariga javob beradigan yangicha metodlar — STEM yondashuvi, o‘yin orqali o‘qitish, loyiha va eksperiment asosida o‘qitish, virtual laboratoriyalar va rolli o‘yinlar kabilar orqali dars jarayonini yanada qiziqarli va interaktiv qilish imkoniyatlari tushuntirilgan.*

Kalit so‘zlar: *Tabiiy fanlar, yangicha metodlar, STEM yondashuvi, o‘yin orqali o‘qitish, interfaol ta'lim, virtual laboratoriyalar, rolli o‘yinlar, amaliy tajribalar, innovatsion yondashuvlar, ekskursiyalar, fikrlar xaritasi, “Flipped Classroom”, ilmiy tafakkur, ijodiy fikrlash, o‘quvchilar faolligi.*

Tabiiy fanlar 5-sinf o‘quvchilari uchun ilm-fanning eng muhim asoslarini o‘zida jamlagan darslardan biri hisoblanadi. Bu yoshda bolalar atrof-muhit va tabiat hodisalarini yanada chuqurroq o‘rganishga qiziqish bildiradi, va bu jarayon ularning mantiqiy fikrlashi, kuzatuvchanligi va ilmiy tafakkurini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Tabiiy fanlarni qiziqarli va mazmunli o‘qitish nafaqat o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, balki ularning kelajakdagi ilmiy dunyoqarashi va tanlovlariga ham ta'sir qiladi. Hozirgi tezkor texnologik rivojlanish davrida o‘quvchilarga an'anaviy ta'lim bilan birga yangicha, innovatsion usullarni ham taqdim etish zarur. Tabiat qonunlarini va ilmiy jarayonlarni faqatgina nazariy jihatdan tushuntirish yetarli emas. Bu bilimlarni hayotiy misollar, amaliy mashg‘ulotlar va interfaol metodlar yordamida boyitish orqali o‘quvchilar mavzuni yaxshiroq anglashadi va uni kundalik hayot bilan bog‘lash imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Darslarda foydalaniladigan samarali pedagogik yondashuvlar nafaqat o‘quvchilarning bilimini mustahkamlaydi, balki ularda ilmiy izlanish, mustaqil fikrlash va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi. 5-sinf yoshidagi bolalar uchun o‘yinlar, loyihalar, tajribalar va jamoaviy ishlar orqali bilim berish ularning yosh xususiyatlariga mos bo‘lib, o‘qish jarayonini yanada qiziqarli qiladi. Mazmunli darslar o‘quvchilarning diqqatini jamlashiga, ularning bilimga chanqoqligini oshirishiga va dars jarayonida faol ishtirok etishiga yordam beradi. Bu jarayonda o‘qituvchilarning kreativligi, innovatsion metodlardan foydalanish qobiliyati va zamonaviy texnologiyalarni qo‘llashi muhim ahamiyatga ega. Aynan shu elementlar orqali tabiiy fanlarni o‘qitishda sifatni oshirish va kelajak avlodining ilmiy savodxonligini ta’minlash mumkin.

Shunday qilib, 5-sinf tabiiy fanlar darslarini mazmunli tashkil etish uchun ilg‘or pedagogik yondashuvlar, amaliy faoliyatlar va o‘quvchilarning qiziqishlarini inobatga oluvchi metodlar majmuasi zarur bo‘ladi. Maqolaning keyingi qismlarida ushbu metodlar va samarali maslahatlar batafsil yoritiladi.

Yangicha metodlar:

1. STEM yondashuvi (Science, Technology, Engineering, Mathematics)

• Mazmuni: STEM yondashuvi fanlararo integratsiyani ta'minlaydi va tabiiy fanlar bilimlarini texnologiya, muhandislik va matematika bilan bog'laydi. Bu yondashuv o'quvchilarda mantiqiy fikrlash, muammolarni hal qilish va ijodiy yondashuv ko'nikmalarini rivojlantiradi.

• Amaliy misol:

– Elektromagnit zanjir yasash orqali o'quvchilar elektr toki va uning ishlash prinsiplarini o'rganadilar.

– O'simliklar o'sishini kuzatish loyihasi yordamida o'quvchilar biologi, matematika va kuzatuv qobiliyatlarini rivojlantiradilar.

2. O'yin orqali o'qitish (Gamification)

• Mazmuni: O'yin elementlari va o'yin tizimlari yordamida dars jarayonini qiziqarli qilish va o'quvchilarning motivatsiyasini oshirish. Bu yondashuv darsni jonlantirib, bolalarning bilim olish jarayonida faol ishtirokini ta'minlaydi.

• Amaliy misol:

– "Kimyo Bingo" o'yini orqali kimyoviy elementlar va ularning xossalarini eslab qolish.

– "Ekologiya viktorinasi" orqali ekologiya haqidagi bilimlarni mustahkamlash va qiziqarli tarzda o'rganish.

3. Loyiha asosida o'qitish (Project-Based Learning)

• Mazmuni: O'quvchilarga muayyan mavzu bo'yicha loyiha tayyorlash vazifasini berish orqali mavzuni chuqur o'rganish va tadqiqot ko'nikmalarini rivojlantirish.

• Amaliy misol:

– "Yerning tabiiy resurslarini saqlash" loyihasida o'quvchilar yer, suv, havo resurslarini o'rganib, ularni himoya qilish bo'yicha takliflar ishlab chiqadilar.

– "Sayyoralar haqida taqdimot" tayyorlash orqali Quyosh tizimidagi sayyoralar haqida ma'lumot yig'ish va taqdimot qilish.

4. Eksperimental o'qitish (Inquiry-Based Learning)

• Mazmuni: O'quvchilarni savollar berishga, kuzatishga va eksperimentlar o'tkazishga undash orqali mavzuni tushuntirish. Bu metod orqali o'quvchilar mustaqil ravishda ilmiy xulosalar chiqarishni o'rganadilar.

• Amaliy misol:

• – Suv aylanishi tajribasi: Suv bug'lanishi va kondensatsiya jarayonini ko'rsatadigan oddiy tajribalar.

• – Fotosintez jarayonini kuzatish: O'simliklarni yorug'lik va qorong'ilik sharoitida saqlab, ularning o'sishini solishtirish.

5. Virtual laboratoriyalar va interfaol texnologiyalar

• Mazmuni: Zamonaviy texnologiyalar, virtual laboratoriyalar va simulyatsiyalar yordamida mavzuni vizual tarzda tushuntirish.

• Amaliy misol:

– "PhET simulyatsiyalari" yordamida elektr zanjirlari yoki molekulalar tuzilishini o'rganish.

– 3D animatsiyalar orqali vulqonlarning otilishi yoki sayyoralar harakatini vizual tarzda ko'rsatish.

5.5.11 Samarali maslahatlar:

1.Vizual materiallardan foydalaning

2. – Rasmlar, diagrammalar va xaritalar orqali mavzuni tushuntirish o‘quvchilarning e’tiborini kuchaytiradi.

3. O‘quvchilarni faol ishtirok etishga undang

4. – Savollar berib, ular bilan muhokamalar tashkil qiling. Faol ishtirok darsni jonlantiradi.

5. Haftaning "qiziqarli topilmasi"ni joriy qiling

6. – Har hafta tabiiy fanlar bilan bog‘liq yangi va qiziqarli faktni sinf bilan muhokama qiling.

7. Real hayot bilan bog‘lang

8. – Kundalik hayotdagi hodisalarni mavzular bilan bog‘lash o‘quvchilarda yanada katta qiziqish uyg‘otadi.

9. Baholash tizimini diversifikatsiya qiling

10. – Faoliyat, loyiha va amaliy ishlarni baholashni nazariy bilimlar bahosi bilan birlashtiring.

5.5.12 Xulosa

5-sinf o‘quvchilari uchun tabiiy fanlar darslarini mazmunli va samarali tashkil etish nafaqat ularning bilim olish jarayonini qiziqarli qiladi, balki kelajakda ilmiy tafakkurini shakllantirish uchun mustahkam zamin yaratadi. Har bir darsni real hayotiy misollar, interfaol texnologiyalar va amaliy mashg‘ulotlar bilan boyitish o‘quvchilarning o‘zlashtirishini yaxshilaydi va ularda tadqiqotchilik, kuzatuvchanlik va jamoada ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. O‘qituvchilar bu metodlarni o‘z dars jarayonlariga tatbiq etish orqali tabiiy fanlarni o‘rganishni qiziqarli sarguzashtga aylantirib, yosh avlodni ilm-fanga oshno qilishlari mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.Jonson, B., & Davies, L. (2019). Innovatsion ta’lim texnologiyalari va pedagogik yondashuvlar. Toshkent: “Ma’naviyat” nashriyoti.

2. Vygotskiy, L. S. (1978). Ta’lim psixologiyasi: Bolalar rivojlanishining nazariyasi. Moskva: Pedagogika.

3. Dewey, J. (1997). Tajriba va ta’lim. Nyu-York: Touchstone Books.

4. PhET Interactive Simulations. Kolorado Universiteti veb-sayti: https://phet.colorado.edu

5. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. (2020). Tabiiy fanlar fani o‘quv dasturi va metodik qo‘llanma. Toshkent.

6. Harlen, W. (2015). Fanlarni o‘qitish: Savol va eksperiment asosida o‘qitish metodlari. London: SAGE Publications.

7. Piaget, J. (1952). Bolalar intellektining shakllanishi. London: Routledge.

8. Tompkins, G. E. (2014). O‘quvchilarda ijodiy fikrlashni rivojlantirish. Boston: Pearson Education.

9. Freeman, S., Eddy, S. L., McDonough, M., Smith, M. K., & Okoroafor, N. (2014). Aktiv o'qitishning samaradorligi. Proceedings of the National Academy of Sciences, 111(23), 8410-8415.

10. OECD (2019). Ta'lim va ko'nikmalar: XXI asr uchun pedagogik yondashuvlar. Paris: OECD Publishing.

CONTINUATIONS OF SUBADDITIVE MEASURES ON THE VON NEUMANN ALGEBRA

Tukhtasinov Tohirjon Shokirjon o'gli
Of the Department of Mathematics

Let A denotes an arbitrary von Neumann algebra, Z - the centre of the algebra A, whereas Φ - a $*$ - isomorphism $\Phi: Z \to L^{\infty}(\Omega, \mu)$ [22].

Consider a functional

$\gamma: \tilde{Z}_{+} \to [0, \infty]$

with the following properties:

(i) $\gamma(\varphi) = 0$ implies $\varphi = 0$, $\gamma(0) = 0$,

(ii) $\varphi \le \psi$ implies $\gamma(\varphi) \le \gamma(\psi)$,

(iii) $\gamma(\varphi + \psi) \le \gamma(\varphi) + \gamma(\psi)$,

(iv) $\varphi_n \uparrow \varphi$ implies $\gamma(\varphi_n) \uparrow \gamma(\psi_n)$.

With the functional γ we shall associate a subadditive measure m defined by the formula:

$$m(p) = \gamma(d(p)), \qquad p \in \mathrm{Proj}(A)$$

where $d: \mathrm{Proj}(A) \to \tilde{Z}_{+}$ is a dimension function defined in [23].

All measures considered in the present section will be of this form.

Remark. If A is finite is and continuous, then any subadditive measure m is of that form. Indeed, let us put

$$\gamma(f) = \begin{cases} m(p) & \text{if } f = d(p), 0 \le f \le 1 \\ m(1) & \text{otherwise.} \end{cases}$$

Thus, Theorem given below is true for any subadditive measure m in the case of a finite and continuous algebra.

Theorem. Let a and b be closed operators affiliated with an algebra A. Assume that, for each $\varepsilon > 0$, there exists a projection $p \in A$, $m(p^{\perp}) \le \varepsilon$, such that, if $\xi \in D(a)$ $(D(b))$ and $a\xi$, $\xi \in p(H)$ $(b\xi, \xi \in p(H))$, then $\xi \in D(b)$ $(D(a))$ and $a\xi = b\xi$ (in particular, this happens if $p(H) \subset D(a) \cap D(b), ap = bp$). Then $a = b$.

Example 1. Let us define

[22] L.J.Ciach, Some remarks on the convergence of a dominated sequence of operators measurable with respect to a semifinite von Neumann algebra, Colloq. Math. 55 (1), (1998), 109-121.

[23] I.E.Segal, A non-commutative extension of abstract integration, Ann. of Math. (2) 15 (1964), 401-457.

$$m: \mathrm{Proj}(A) \to [0,\infty], \qquad m_\infty(p) = \begin{cases} \infty & for\ p \neq 0 \\ 0 & for\ p = 0. \end{cases}$$

It is clear that $L_{m_\infty} = A$, $G_{m_\infty} = L^\sigma_{m_\infty} = \{0,\}$, $0 < \sigma < \infty$; m_∞ - convergence signifies convergence in operator norm, where $G_{m_\infty} = \{a \in L : a(\alpha) \to 0,\ \alpha \to \infty\}$.

For $\bar{m}_\infty$, we have

$$L_{\bar{m}_\infty} = A = L^\sigma_{\bar{m}_\infty}, \qquad 0 < \sigma < \infty;$$

$$\|\cdot\|_{\sigma,\bar{m}_\infty} = \|\cdot\|, \quad 0 < \sigma < \infty.$$

Example 2. For any $\sigma \geq 1$, let us put

$$m_\sigma(p) = \left\{ \int_\Omega d^\sigma(p)\, d\mu \right\}^{\frac{1}{\sigma}}, \ p \in \mathrm{Proj}(A)\ ;\ m_1 \text{ is a trace.}$$

For $0 < \sigma < 1$, we put

$$m_\sigma(p) = \int_\Omega d^\sigma(p)\, d\mu, \qquad p \in \mathrm{Proj}(A).$$

LINGUISTIC FEATURES OF WORD MEANINGS IN ENGLISH AND UZBEK

Durdona Xaliljonova

Annotation: *The comparative study of linguistic features pertaining to word meanings in English and Uzbek reveals significant insights into semantic structures and cultural identity. This research article examines the linguistic mechanisms behind word meanings, including lexical semantics, polysemy, and idiomatic expressions in the two languages. Through the analysis of these features, the study illustrates the connections between language, culture, and cognition while emphasizing the uniqueness of each language.*

Key words: *Lexical semantics, polysemy, Idiom, cognate, cultural connotation, metaphor.*

Аннотация: *Сравнительное исследование лингвистических особенностей, относящихся к значениям слов в английском и узбекском языках, раскрывает важные сведения о семантических структурах и культурной идентичности. В этой исследовательской статье рассматриваются лингвистические механизмы, лежащие в основе значений слов, включая лексическую семантику, полисемию и идиоматические выражения в двух языках. С помощью анализа этих особенностей исследование иллюстрирует связи между языком, культурой и познанием, подчеркивая при этом уникальность каждого языка.*

Ключевые слова: *лексическая семантика, полисемия, идиома, родственное, культурная коннотация, метафора.*

Annotatsiya: *Ingliz va o ‘zbek tillarida so ‘z ma ’nolariga taalluqli lingvistik xususiyatlarni qiyosiy o ‘rganish semantik tuzilmalar va madaniy o ‘ziga xoslik haqida muhim tushunchalarni ochib beradi. Ushbu tadqiqot maqolasida so'z ma'nolarining lingvistik mexanizmlari, jumladan, ikki tildagi leksik semantika, polisemiya va idiomatik iboralar ko'rib chiqiladi. Ushbu xususiyatlarni tahlil qilish orqali tadqiqot har bir tilning o'ziga xosligini ta'kidlab, til, madaniyat va bilish o'rtasidagi aloqalarni ko'rsatadi.*

Tayanch so‘zlar: *Leksik semantika, ko‘p ma’nolilik, Idioma, o‘zakdoshlik, madaniy konnotatsiya, metafora.*

Language is shaped by the cultural and social contexts from which it emerges. Understanding how word meanings manifest and evolve within different languages provides essential insights into both cognitional processes and cultural frameworks. In this research article, we delve into the linguistic features of word meanings in English and Uzbek, highlighting similarities and differences that arise in their semantic frameworks. Linguistic semantics posits that word meanings are not static but dynamic, influenced by context, culture, and usage. This research utilizes a comparative framework to analyze key elements of word meanings in both languages.

What is Lexical Semantics? Lexical semantics is all about how words work and what they mean. It helps us understand how words connect and communicate in language. Key Ideas in Simple Terms:

1.Word Meanings

- Basic Meaning: What a word directly represents (like "dog" means an animal)

● Feeling Meaning: Extra emotions a word might bring up (like "dog" might make you think of friendship)

● Multiple Meanings: Some words can mean different things (like "bank" can mean money place or river edge)

● Similar Sounds, Different Meanings: Words that sound the same but mean different things (like "bat" the animal vs. "bat" in baseball)

2. How Words Connect

● Similar Words: Words that mean almost the same thing (like "happy" and "joyful")

● Opposite Words: Words that mean the opposite (like "hot" and "cold")

● Big and Small Categories: How some words are more specific or general (like "rose" is a type of "flower")

3. Word Groups

● Words that naturally go together (like words about vehicles: car, bus, train)

4. Creative Language

● Metaphors: Using one idea to explain another (like saying "time is money")

● Related References: Using one thing to talk about another (like saying "the crown" to mean a king)

5. Changing Meanings

● Words can change meaning over time (like "mouse" now meaning computer device too)

Lexical semantics examines how words convey meaning. Both English and Uzbek languages possess unique lexical items that reflect their cultural heritage. For instance, the English word 'freedom,' conveys autonomy, while its Uzbek equivalent 'ozodlik' embodies a historical context of struggle. Polysemy refers to the phenomenon where a single word has multiple meanings. In English, the word 'bank' can denote a financial institution or the side of a river. Similarly, in Uzbek, 'ko'prik' can refer to both “bridge” and “connection,” illustrating cultural nuances in word usage (Khan,2020).

Idioms are phrases whose meanings cannot be deduced from the individual words. The English expression 'kick the bucket' means to die, whereas the Uzbek 'suvda qozon yuqotmoq' translates to 'lose the pot in water,' similarly suggesting loss or failure. Understanding these idioms is critical for language learners (Murodov, 2021). This study employs a qualitative approach, analyzing a corpus of English and Uzbek texts ranging from literature to colloquial speech. These texts were evaluated for linguistic features, focusing on lexical semantics, polysemy, and idiomatic expressions.

Comparative Analysis

1. Cognate terms: Certain words share etymological roots, which can lead to overlapping meanings, though contextual interpretations may differ significantly between the two languages (Smith, 2022).

2. Cultural connotations: The meanings attached to words often carry deep cultural implications. For example, 'family' in English has a more nuclear connotation, while in Uzbek, 'oilaviy' embodies extended family relationships, indicating different cultural structures (Jafarov, 2023).

Semantic functions represent the intricate mechanisms by which language conveys meaning beyond simple word definitions, serving as the fundamental framework that enables communication to transcend mere vocabulary. These linguistic tools operate as sophisticated cognitive pathways that transform raw linguistic elements into coherent, nuanced expressions of thought and intention.

At their core, semantic functions analyze how words and phrases interact to construct meaningful communication. Unlike syntactic structures that focus on grammatical arrangement, semantic functions delve into the deeper layers of linguistic comprehension, examining how meaning is generated, interpreted, and transmitted across different contexts.

Consider how semantic functions manifest in various communicative scenarios. In academic discourse, they help scholars precisely articulate complex theoretical concepts. In everyday conversation, they enable subtle emotional shadings and implied meanings that extend far beyond literal interpretations. A simple phrase like "I'm fine" can carry multiple semantic layers depending on tone, context, and interpersonal dynamics.

Linguists categorize semantic functions into several key domains:

1.Referential Functions: Directly connecting language to real-world entities and concepts

2. Predicative Functions: Establishing relationships between subjects and predicates

3. Modal Functions: Expressing attitudes, possibilities, and degrees of certainty

4. Pragmatic Functions: Adapting language use to specific social and communicative contexts

These functions operate simultaneously, creating a complex neural network of meaning-making. They allow humans to communicate abstract ideas, negotiate social interactions, and construct shared understanding through linguistic exchange.

Contemporary computational linguistics and natural language processing increasingly rely on sophisticated semantic function analysis. Machine learning algorithms now attempt to decode these intricate linguistic mechanisms, striving to replicate the nuanced meaning-generation capabilities of human communication.

Understanding semantic functions provides profound insights into how language functions as a dynamic, adaptive system of human cognition, revealing the remarkable complexity underlying seemingly simple communicative acts.

The research found that both languages utilize metaphor and metonymy extensively, albeit with different cultural scripts. For instance, the use of animal metaphors in English (e.g., 'smart as a fox') may not have direct equivalents in Uzbek, which may use different animals entirely based on local significance (Khalilov, 2020).

Conclusion

The study of word meanings in English and Uzbek reveals the profound interplay between language and culture. Both languages exhibit unique linguistic features, reflecting their respective cultural identities. Enhanced understanding of these differences can lead to improved cross-cultural communication and language learning.

REFERENCES:

1. Khan, S. (2020). Polysemy in English and Uzbek Languages: A Comparative Study. Linguistic Journal, 12(3), 45-56.

2. Murodov, A. (2021). Idiomatic Expressions: A Cultural Paradox in English and Uzbek. Journal of Comparative Linguistics, 15(2), 67-77.

3. Jafarov, N. (2023). Cultural Linguistics: Exploring Family Semantics in Uzbek. Central Asian Journal of Social Sciences, 8(4), 114-130.

4. Khalilov, R. (2020). Metaphor and Cultural Identity: An Analysis of English and Uzbek Language. Journal of Language and Culture, 9(1), 23-34.

5. Smith, A. (2022). Cognates and Their Impact on Language Development. Journal of Linguistic Research, 10(5), 200-215.

6. Alimov, F. (2019). Lexical Semantics in Comparative Linguistics. Eurasian Linguistics Review, 11(1), 99-112.

7. Tashkent, D. (2021). The Influence of Cultural Context on Word Meaning. Journal of Culture and Language, 14(2), 88-102.

8. Karimov, A. (2020). Metonymy and its Cultural Significance in Uzbek Language. Language and Culture Journal, 6(3), 45-58.

9. Rahimov, Z. (2021). Contrastive Analysis of Idiomatic Expressions in English and Uzbek. Linguistic Studies, 7(4), 75-89.

10. Isayev, B. (2018). Lexical Variation: A Study of Word Meaning Across Languages. Journal of Cross-Cultural Studies, 5(2), 53-65.

COMPARATIVE TYPOLOGY OF PRONOUNS IN ENGLISH AND UZBEK: TRANSLATION CHALLENGES

Durdona Xaliljonova

Annotation: *This research explores the comparative typology of pronouns in English and Uzbek, focusing on their structural, functional, and semantic differences. Pronouns in both languages fulfill essential grammatical roles, yet their forms and usage vary significantly due to linguistic and cultural differences. These divergences often pose challenges in translation, particularly in preserving nuances of meaning and grammatical consistency. This article delves into the classification of pronouns in both languages, highlights key typological differences, and examines common translation problems with proposed solutions.*

Key words: *pronouns, linguistics, translator, language shape, demonstrative, comparison.*

Annotation: *This research explores the comparative typology of pronouns in English and Uzbek, focusing on their structural, functional, and semantic differences. Pronouns in both languages fulfill essential grammatical roles, yet their forms and usage vary significantly due to linguistic and cultural differences. These divergences often pose challenges in translation, particularly in preserving nuances of meaning and grammatical consistency. This article delves into the classification of pronouns in both languages, highlights key typological differences, and examines common translation problems with proposed solutions.*

Key words: *pronouns, linguistics, translator, language shape, demonstrative, comparison.*

Аннотация: *В данном исследовании рассматривается сравнительная типология местоимений в английском и узбекском языках, уделяя особое внимание их структурным, функциональным и семантическим различиям. Местоимения в обоих языках выполняют важные грамматические роли, однако их формы и употребление существенно различаются из-за языковых и культурных различий. Эти расхождения часто создают проблемы при переводе, особенно в плане сохранения нюансов значения и грамматической последовательности. В этой статье рассматривается классификация местоимений в обоих языках, выделяются ключевые типологические различия и исследуются общие проблемы перевода и предлагаются решения.*

Ключевые слова: *местоимения, языкознание, переводчик, языковая форма, указательное, сравнение.*

INTRODUCTION

Pronouns are essential elements of language, serving to replace nouns and streamline communication. In English and Uzbek, pronouns not only reflect grammatical functions but also cultural nuances and social contexts. This research article explores the comparative typology of pronouns in both languages and highlights the translation challenges that arise due to their differences. Understanding these distinctions is crucial for linguists, translators, and language learners, as it sheds light on how language shapes thought and communication.

In English, pronouns can be categorized into several groups: personal, possessive, reflexive, demonstrative, interrogative, and relative pronouns. Each serves a specific function within a sentence:

1.Personal Pronouns: These include "I," "you," "he," "she," "it," "we," and "they." They indicate specific entities and can function as subjects or objects in sentences.

2. Possessive Pronouns: Pronouns like "mine," "yours," "his," "hers," "its," "ours," and "theirs" denote ownership.

3. Reflexive Pronouns: These include "myself," "yourself," "himself," "herself," "itself," "ourselves," and "themselves," used when the subject and object of a verb are the same.

4. Demonstrative Pronouns: "This," "that," "these," and "those" point to specific things or people.

5. Interrogative Pronouns: "Who," "whom," "whose," "what," and "which" are used to ask questions.

6. Relative Pronouns: "Who," "whom," "whose," "which," and "that" introduce relative clauses, connecting ideas within a sentence.

Uzbek pronouns similarly fall into categories, but their forms and usages differ significantly from English:

1.Personal Pronouns: These include "men" (I), "sen" (you), "u" (he/she/it), "biz" (we), and "siz" (you, formal). The use of personal pronouns can vary depending on the formality of the conversation.

2. Possessive Pronouns: Uzbek employs possessive suffixes attached to nouns rather than standalone possessive pronouns. For example, "mening" (my) is added directly to the noun.

3. Reflexive Pronouns: Reflexive constructions in Uzbek are often formed using the word "o'z" (self) combined with personal pronouns.

4. Demonstrative Pronouns: Similar to English, Uzbek uses pronouns like "bu" (this) and "o'sha" (that) to indicate specific items or individuals.

5. Interrogative Pronouns: These include "kim" (who), "nima" (what), and "qaysi" (which) used to formulate questions.

6. Relative Pronouns: Although Uzbek does not have a direct equivalent to English relative pronouns, it uses specific structures to convey similar meanings.

Pronouns are an integral part of any language, serving as substitutes for nouns and helping to avoid repetition. In this analysis, we will explore the similarities and differences in the use of pronouns in English and Uzbek, two languages that belong to different linguistic families. English is a Germanic language, while Uzbek belongs to the Turkic language group. This distinction influences not only the structure of pronouns but also their usage in everyday communication.

Both English and Uzbek categorize pronouns into several types: personal, possessive, reflexive, and demonstrative pronouns.

In English, personal pronouns are categorized based on person, number, and case. The primary personal pronouns include:

• First Person: I (singular), we (plural)

- Second Person: you (singular and plural)
- Third Person: he, she, it (singular), they (plural)

In contrast, Uzbek personal pronouns differ in form and usage. The main personal pronouns in Uzbek are:

- First Person: men (singular), biz (plural)
- Second Person: sen (singular), siz (plural and formal)
- Third Person: u (singular), ular (plural)

In both languages, personal pronouns are used to indicate the subject of a sentence. However, English requires subject pronouns in most cases, while Uzbek often omits them when the subject is clear from the verb conjugation, reflecting a more context-driven communication style.

Possessive pronouns indicate ownership. In English, these are:

- First Person: my (singular), our (plural)
- Second Person: your (singular and plural)
- Third Person: his, her, its (singular), their (plural)

Uzbek possessive pronouns are formed differently, often utilizing suffixes attached to the noun. For instance:

- First Person: mening (my), bizning (our)
- Second Person: sening (your, singular), sizning (your, plural/formal)
- Third Person: uning (his/her), ularning (their)

The use of suffixes in Uzbek allows for a more fluid integration of possessive forms directly into the nouns they modify, contrasting with the separate possessive pronouns in English.

Reflexive pronouns refer back to the subject of the sentence. In English, these are formed by adding "-self" or "-selves" to the personal pronouns (e.g., myself, ourselves, yourself, themselves).

Uzbek reflexive pronouns are less formally defined, as the language often uses the word "o'z" (meaning "self") in conjunction with the personal pronoun to create reflexive meaning. For example, "o'zim" translates to "myself," and "o'zlari" translates to "themselves." This construction shows a significant difference in the formation of reflexive pronouns between the two languages.

Demonstrative pronouns point to specific things or people. In English, the primary demonstrative pronouns are "this," "that," "these," and "those." They are used to indicate proximity—"this" and "these" refer to something close, while "that" and "those" refer to something farther away.

In Uzbek, the demonstrative pronouns include "bu" (this), "shu" (this/that), and "o'sha" (that). The distinction here lies in the use of "shu," which can refer to both near and far objects depending on context, showcasing a unique aspect of Uzbek pronoun usage.

Another key area of analysis is the agreement of pronouns with their antecedents in both languages. In English, pronouns must agree with their antecedents in number and gender. For example, if the antecedent is singular and female, one must use "she."

In Uzbek, while gender does not play a role in pronoun agreement, number agreement is crucial. The pronoun must match the noun it replaces in terms of singularity or plurality. This difference highlights a significant linguistic distinction between the two languages.

The comparative analysis of pronouns in English and Uzbek reveals intriguing differences and similarities that reflect their unique linguistic structures and cultural contexts. While both languages use personal, possessive, reflexive, and demonstrative pronouns, the ways in which these are formed and their grammatical rules differ significantly. Understanding these nuances not only enhances language learning but also deepens cultural appreciation for the ways in which language shapes communication. As we explore these distinctions, it becomes evident that pronouns serve as a window into the intricacies of language and thought, bridging the gap between diverse linguistic traditions.

The structural differences between English and Uzbek pronouns can complicate translation efforts. For example, English personal pronouns have distinct forms for subject and object positions, while Uzbek generally uses the same form across different grammatical cases, relying on suffixes for clarity. This can lead translators to misinterpret the intended meaning if they do not account for these distinctions.

Cultural context plays a significant role in the use of pronouns. In English, the use of personal pronouns is generally straightforward, but in Uzbek, the choice of pronouns can reflect the social hierarchy and relationships between speakers. For instance, using "siz" (formal you) instead of "sen" (informal you) conveys respect and formality, which is less pronounced in English. Therefore, translators must navigate these cultural nuances to ensure that the translated text maintains the original intent and tone.

Translating pronouns between English and Uzbek presents various challenges:

1.Omission: In some cases, pronouns may be omitted in one language but required in another. For example, English often requires the use of pronouns as subjects or objects, while Uzbek may drop them when the meaning is clear from context.

2. Gender Differences: English pronouns include gender distinctions (he/she), whereas Uzbek does not differentiate gender in third-person pronouns. This can lead to ambiguity in translation.

3. Possessive Structures: The possessive construction in Uzbek, which uses suffixes attached to nouns, can be challenging to translate into English, where possessive pronouns are standalone. Translators must carefully rephrase sentences to maintain meaning.

4. Reflexive Usage: The reflexive form in Uzbek can differ significantly from English, requiring translators to rethink how to express self-referential actions.

Conclusion. The comparative typology of pronouns in English and Uzbek reveals significant structural and cultural differences that present challenges for translation. Understanding these nuances is crucial for effective communication and translation between the two languages. As globalization continues to foster intercultural exchange, the importance of accurate and context-sensitive translation remains paramount. By acknowledging the complexities of pronouns, translators can enhance their effectiveness, bridging the gap between languages and cultures.

USED LITERATURE:

1.Crystal, D. (2003). The Cambridge Encyclopedia of Language. Cambridge University Press.

2. Haspelmath, M. (2007). Indefinite Pronouns. Oxford University Press.

3. Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G., & Svartvik, J. (1985). A Comprehensive Grammar of the English Language. Longman.

4. Xo‘jayev, G‘. (1995). O‘zbek Tili Fonetikasi [Phonetics of the Uzbek Language]. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.

5. Karimov, I. A. (1995). O‘zbek Tili va Uning Tarixi [Uzbek Language and Its History]. Toshkent: Sharq.

6. Comrie, B. (1989). Language Universals and Linguistic Typology. University of Chicago Press.

7. Lyons, J. (1981). Language and Linguistics: An Introduction. Cambridge University Press.

8. Vinay, J.-P., & Darbelnet, J. (1995). Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation. John Benjamins.

9. Baker, M. (2018). In Other Words: A Coursebook on Translation (3rd ed.). Routledge.

10. Hatim, B., & Munday, J. (2019). Translation: An Advanced Resource Book. Routledge.

11. Matras, Y. (1998). "Utterance Modifiers and Universals of Grammatical Borrowing." Linguistics, 36(2), 281-331.

12. Johanson, L. (1998). "The Structure of Turkic Languages." Turkic Languages Journal.

ORGANIZMDA QONNING XUSUSIYATLARI VA FUKSIYALARI

Maxmudova Sharofatoy Nabiyevna
Farg'ona viloyati Marg'ilon shahar 2-son kasb-hunar maktabi biologiya fani o'qituvchisi

Annotatsiya: *Tirik jonzotlar tanasining asosini qon tashkil qiladi va u organizmning asosiy funksiyalarini boshqaradi. Qon- odam va umurtqali hayvonlarning qon aylanish sistemasida aylanib yuradigan suyuq to 'qima; hujayra va to 'qimalarga yetib borib, ularning hayot faoliyatini hamda fiziologik funksiyalarining bajarilishini ta'minlaydi. Ushbu maqolada organizmda qonning xususiyatlari va funksiyalari haqida malumot berilgan.*

Kalit so'zlar: *organizm, suv, bosim, muhit, kislota, kapillyar, to'qima, plazma, modda, funksiya, qon, eritrotsitlar, leykotsitlar, trombotsitlar, mushak, gemoglobin, fiziologiya.*

Qon - qizil rangli yopishqoq, ta'mi turshtabiat bo'lib, ikki qismdan tashkil topgan: qon zardobi (plazmasi) va shaklli elementlar: eritrotsitlar, leykotsitlar va trombotsitlar. Odamda qonning miqdori tana og'irligining o'rtacha 7 % ni (5-9% gacha o'zgarib turadi) tashkil qiladi. Qonning miqdori va uning tarkibi to'xtovsiz doimiy o'zgaradi, lekin nisbiy doimiyligi bilan ajralib turadi.

Mo'tadil sharoitda, odam tinch turganda hamma qon ikki qismga ajraladi. Bir qismi tana bo'ylab aylanib turadigan qon bo'lib, umumiy hajmining 40-45% ni

tashkil etadi. Uni aylanib turuvchi qon deb ataladi. Qolgan qismi a'zolarda (depoda) saqlanadi, uni zaxiraviy qon deb ataladi. Zaxiraviy qon taloq kapilyarlarida, jigarda va teri osti kletchatkalarida zaxira bo'lib, deyarli aylanishdagi qonga qo'shilmaydi.

Tana haroratining ko'tarilishi, mushak ishi, bo'g'ilish, zaharli gaz bilan nafas

olganda, kuchli hayajonlanganda (emotsiyada), buyrak usti bezining po'stloq qavati

gormoni -adrenalin yuborilganda, zaxiraviy qon hisobidan aylanishdagi qon miqdori oshadi. Hisoblarga qaraganda taloqda 16%, jigarda 26 % va terida 10% umumiy qonning miqdori zaxira holda saqlanadi. Zaxiraviy qonda, mexanik sabablarga ko'ra va suvning shimilishi natijasida aylanishdagi nisbatan ko'p miqdor shaklli elementlar saqlanadi. Eritrotsitlarning miqdori taloqdagi qonda aylanishdagi qondagiga nisbatan 3:2 miqdor nisbatida bo'ladi. Shu tufayli zaxiraviy qon, umumiy qon aylanish oqimiga o'tganda eritrotsit va gemoglobin miqdori (absolut) oshadi.

Organizmga suyuqlikning kirishi bilan qisqa muddat ichida umumiy qon

miqdori oshadi, chunki ichak yo'llaridan so'rilgan suv qonga o'tadi. Organizmda suv yo'qotilishi yoki qon yo'qotish natijasida qonning miqdori vaqtincha kamayadi.

Aylanishdagi qonning tez suratda yuqotilishi shaklli elementlarning yo'qotilishiga nisbatan xavfli hisoblanadi, chunki bunday tezlik bilan yo'qotilgan qon umumiy qon bosimiga ham ta'sir etadi. Sekin hatto ko'p yo'qotilgan qon tez va kam yo'qotilgan qonga nisbatan unchalik xavfli emas. Sekin yo'qotilgan hamma eritrotsitlar 3/4 nisbati yo'qotilganda ham o'lim xavfi tug'ilmaydi. Arteriya qon tomirlaridan tez yo'qotilgan umumiy qonning 1/3 - 1/2 nisbati o'limga olib keladi.

Qonning solishtirma og'irligi suvnikiga nisbatan bir oz kattaroq -1,050-1,060 ga teng. Qon zardobining solishtirma og'irligi 1,025- 1,034, shaklli elementlarining solishtirma og'irligi 1,090 ga teng. Qonning solishtirma og'irligi asosan eritrotsitlarga yoki gemoglobinga va qisman qon tarkibidagi suyuqlikka bog'liq. Masalan, organizm suv yo'qotganda, ter ajralganda qonning solishtirma og'irligi oshadi, qon yo'qotganda esa solishtirma og'irligi tushadi.

Qonning yopishqoqligi. Suvning yopishqoqligi 1,0 deb qabul qilingan, qonning yopishqoqligi esa 5,0 ga teng. Qonning yopishqoqligi suvnikiga nisbatan yuqori bo'lishi tarkibidagi oqsil moddalar va shaklli elementlar, ayniqsa, eritrotsitlar miqdoriga bog'liq. Terlash, qusish va ich ketish natijasida odam organizmi ko'p suv yo'qotsa, qon quyuqlashadi, ya'ni qon zardobining miqdori kamayib, shaklli elementlarining miqdori ko'payadi. Bu esa qonning yopishqoqligi ortishiga sabab bo'ladi.

Venoz qonda eritrotsitlarning shishishi kuzatilganda yopishqoqlik arterial qondagiga nisbatan yuqori bo'ladi. Davomli o'rtacha og'ir ishda yopishqoqlik pasayadi, o'ta og'ir jismoniy mashqlar vaqtida esa ko'tariladi.

Qonning osmotik bosimi. Qonning nisbiy osmotik bosimining doimiy bo'lishi katta biologik ahamiyatga ega, chunki to'qimalarda doimimy osmotik bosim saqlanishi uning hayotiy faoliyati uchun zarurdir. Osmotik bosimning to'qimada favqulodda tez o'zgarishi uning faoliyati keskin buzilishiga, hatto o'limga sabab bo'ladi. Bundan tashqari, osmotik bosimning nisbiy doimiyligi qonda eritrotsitlarning butunligini saqlaydi.

Mo'tadil sharoitda odam va sut emizuvchi hayvonlar eritrotsitlarida, qon plazmasida, hujayra, to'qimalarida va a'zolarida osmotik bosim 7,6 atmosferaga teng. Uning doimiyligini saqlashda osh tuzi - xlorid natriy (NaCL) bosh o'rinni egallaydi. Osmotik bosimning o'lchami uning turg'unligiga asoslangan usul bilan yoki qonning muzlash nuqtasi, -0° dan pasayishi bilan aniqlanadi.

Qonning faol reaksiyasi. Qonning faol reaksiyasini vodorod (H) va gidrooqsil (OH) ionlarning miqdori belgilaydi. Bu reaksiyani vodorod ko'rsatkichi -pH ifodalaydi. Osmotik bosim va tuz ionlari konsentratsiyasining nisbati doimo bir xilda turishi bilan birga qon reaksiyasi ham doimo bir xilda turadi. Odam arterial qonining pH 7,4, venoz qonining pH esa karbonat kislotasi ko'proq bo'lganidan 7,35-ph ning salgina o'zgarishlari (0,1-0,2 ga) ham uzoq davom

etishi mumkin emas. Qonning o'zgargan faol reaksiyasi tezda tiklanmasa, organizm halok bo'ladi.

Qon reaksiyasini saqlab turadigan eng asosiy omil - bu kislota-ishqor doimiyligidir. Qon reaksiyasining kislotali yoki ishqoriy bo'lib qolishi organizm faoliyatini buzib, uning normal sur'atda ishlashini izdan chiqaradi. Ammo, sog'lom organizmning hayot faoliyati mo'tadil holda bo'lsa, ba'zan ishqor va kislotalar birmuncha ko'p miqdorda kirganda ham, qon reaksiyasi deyarli o'zgarmaydi.

Qonda bo'ladigan qonning bufer moddalari deb ataladigan maxsus moddalar qon reaksiyasini doimo bir xilda saqlashga yordam beradi. Ana shu moddalar qonga kirgan kislota va ishqorlarning talaygina qismini neytrallaydi va shu bilan qon reaksiyasining o'zgarishiga to'sqinlik qiladi. Qonning bufer moddalariga gemoglobin, bikarbonatlar, fosfatlar va qon oqsillari kiradi.

Jismoniy mashqlar bilan shug‘ullanganda, chuqur va ortiqcha nafas olganda, ba'zi bir kasalliklarda va shunga o‘xshash hollarda qon reaksiyasi bir oz o‘zgaradi.

Jismoniy ish vaqtida sut kislotasi hosil bo‘ladi, bu kislota qonga muntazam qo‘shilib turadi. Ko‘p jismoniy ish bajarganda qonga talaygina sut kislotasi o‘tadi, bu esa pirovard natijasida qon reaksiyasini bir muncha o‘zgartirishi mumkin. Jismoniy ish vaqtida pH odatda 0,1-0,2 dan ortiq kamaymaydi. Jismoniy ish to‘xtatilgandan keyin qon reaksiyasi yana me'yor holga qaytadi. Qon reaksiyasining kislotali bo‘lib qolishi atsidoz deb ataladi, qon reaksiyasining ishqoriy bo‘lib qolishi alkaioz deb ataladi.

Shunday qilib, muhitning (pH) doimiyligi ayiruv a'zolarining ishi, eritrotsitlar va qon plazmasining tarkibi bilan ta'minlanadi. Qon plazmasining tarkibi pH reaksiyasining doimiyligini saqlashda muhim ahamiyat kasb etadi va bufer tizimiga bog‘liq.

Mushak faoliyatining qon tarkibiga ta'siri. Qon tarkibi, uning fizik-kimyoviy o‘zgarishlari mushaklarning faoliyatiga bog‘liq. Jismoniy mashqlar natijasida qon reaksiyasini muvozanatlantiruvchi barcha fiziologik mexanizmlar ishga solinadi. Mushaklar shiddat bilan ishlayotganda qon reaksiyasi kislotali (atsidoz) tomonga siljiydi. Masalan, biron masofaga yugurganda qonning faol pH reaksiyasi 6,95-ni tashkil etadi. Asta-sekin yugurganda pH kamroq o‘zgaradi va tez vaqt o‘tmasdan bu o‘zgargan reaksiya tiklanib, darrov o‘z me'yoriga qaytadi. Qon reaksiyasining bir darajada saqlaydigan qobiliyati zaxiraviy ishqor ko‘rsatgichi hisobidan amalga oshiriladi, jismoniy mashq bilan shug‘ullanadigan kishilarda shug‘ullanmaydiganlarga nisbatan 10-15% yuqori turadi. Jismoniy mashqlar vaqtida qondagi sut kislota konsentratsiyasi 75-86 ml% (me'yorda 10-20 ml%) ga teng bo‘ladi. Qonning yopishqoqligi ham jismoniy mashqlar davomligiga qarab o‘zgaradi, uzoq muddatli mashg‘ulotlardan keyin 10% ga oshadi. Bu o‘zgarishlar asosan qonning shaklli elementlari miqdori (eritrotsitlar, leykotsitlar, trombotsitlar) o‘zgarganligi bilan ifodalanadi, shu sababli qon reaksiyasi kislotali tomonga siljiydi. Jismoniy mashqlar natijasida organizmda ter ishlab chiqaruvchi bezlar va

buyraklar orqali ko‘p miqdorda suv yo‘qotiladi. Shuning uchun qonning yopishqoqlik xususiyati oshadi va shu sababli yurak-qon tomirlar tizimining faoliyati qiyinlashadi.

Qon, limfa va to‘qima suyuqligi tanani barcha hujayra va to‘qimalarni yuvib turuvchi organizmning ichki muhitini tashkil qiladi. Organizmning ichki rnuhitiga hujayra ichidagi va hujayra tashqarisidagi suyuqlik kiradi. Hujayra tashqarisidagi suyuqlik o‘z navbatida hujayralararo va tomirlar ichidagi (qon va limfa) suyuqliklarga bo‘linadi.

Odam tanasi massasining o‘rtacha 60% ni suv tashkil qiladi. Shundan 35% hujayra ichidagi va 25 % hujayra tashqarisidagi suyuqlikdir. Qon hujayra tashqarisidagi suyuqlikning tarkibiy qismi bo‘lib, uning miqdori tana massasining o‘rtacha 6,5-7% ni tashkil qiladi. Shundan qon zardobi tana massasining 4,5-5% ni tashkil etadi. Odam organizmi qancha yosh bo‘lsa, tana massasining ko‘proq qismini - 65-70 % ni suyuqlik tashkil qiladi. Bu yosh organizmda moddalar almashinuvi jarayoni keksalardagiga nisbatan ancha faol o‘tishini ta'minlaydi. Qonning qon tomirlaridagi uzluksiz harakati yurakning muntazam ish faoliyati tufayli ta'minlanadi.

Qon quyidagi muhim funksiyalarni bajaradi:

1. Qonning tashuvchilik funksiyasi. Me'da-ichaklarda hazm bo'lgan oziq moddalar (oqsillar, yog'lar, karbonsuvlar, mineral tuzlar, vitaminlar, suv) qon va limfa tomirlariga so'rilib, qon orqali hujayralarga yetkaziladi. Shuningdek, qon o'pkadan kislorod qabul qilib, hujayralarga olib boradi. U yerda moddalar almashinuvi natijasida hosil bo'lgan qoldiq moddalar va karbonat kislota qonga o'tadi. Ular qon orqali ayiruv va nafas olish a'zolariga yetkazilib tashqariga chiqarib yuboriladi.

2. Qon to'qimalar va a'zolar funksiyasini gumoral yo'l-bilan boshqarilishida ishtirok etadi. Ichki sekretsiya (endokrin) bezlarida sintez qilingan gormonlar-biologik faol moddalar qonga o'tib, u orqali to'qima va a'zolarga yetkaziladi va ular asab tizimi bilan birga asab-gumoral boshqarilishni ta'minlaydi.

3. Qon organizmni himoya qilish immunitet funksiyasini bajaradi. Qon tarkibidagi leykotsitlari (oq qon tanachalari) organizmga kirgan mikroblarni yutish, parchalash va eritib yuborish xususiyatiga ega. Bundan tashqari, qon zardobida maxsus oqsil zarrachalari (antitelalar) bo'lib, ular mikroblarni bir-biriga yopishtiradi va eritib yuboradi. Shunday qilib, qonning immunitetik funksiyasi organizmning har xil yuqumli kasalliklardan saqlanishiga yordam beradi.

4. Qon tana haroratining nisbiy doimiyligini saqlashda ishtirok etadi. Qonning uzluksiz harakati orqali moddalar almashinuvi natijasida, hosil bo'lgan issiqlik energiyasi tananing barcha qismlariga tarqalib, ulardagi harorat doimiyligini ta'minlaydi.

Qon plazmasi, uning tarkibi va xususiyatlari. Odam qon plazmasining hajmi 55-60% ni tashkil etadi. Qon plazmasini shaklli elementlaridan ajratish uchun maxsus qonni ivishdan saqlovchi moddalar qo'shish yo'li bilan olingan qonni sentrifugalanadi. Avvalo, og'ir bo'lgani uchun probirka tubiga eritrotsitlar cho'kadi, uning ustiga oq tusli leykotsidlar («leykon»-rangsiz), so'ngra yaltiroq ko'rinishli qon plastinkasidan trombotsitlar cho'kadi. Shaklli elementlar ustida suyuq rangsiz yoki sarg'ich tusli qavat plazma ajraladi.

Qon plazmasi (qon zardobi) qonning suyuq qismi bo'lib, u murakkab aralashmadir. Uning tarkibida oqsillar, yog'lar, karbonsuvlar, mineral tuzlar, fermentlar, antitelalar va erigan holdagi gazlar (kislorod, karbonat angidrid kabilar) bo'ladi. Plazma tarkibida o'rtacha 90% suv, 7-8% oqsillar, 0,9% tuzlar, 0,1% glyukoza, 0.8% yog'lar bo'ladi. Plazmadagi oqsillardan-albumin - 4%, globulin 2,8% va fibrinogen - 0,4%ni tashkil qiladi. Fibrinogen va albumin muhim biologik ahamiyatga ega bo'lib, jigarda hosil bo'ladi va qonning ivishini amalga oshiradi. Globulin esa jigar, taloq, ilik va limfa tugunlarida hosil bo'ladi. Limfa oqsillarining miqdori 0,3-0,4% ga teng.

Qon plazmasidan hamma oqsillar cho'ktirilgandan so'ng filtratda modda almashinuvining oraliq mahsulotlari-siydik kislotasi, kreatin, ammiak va boshqa moddalarni ajratish mumkin. Bu moddalar tarkibidagi azot, qoldiq yoki oqsilsiz azot deb ataladi, uning miqdori katta odamlarda 20-40 mg% ni yoki 20-40 mg 100 ml qon hajmiga to'g'ri keladi.

Qon plazmasi tarkibida yog‘ kislotasi va yog‘simon moddalar uchraydi. Nahorda, och holda odam qon plazmasida 0,5-1,0% chamasi yog‘ va yog‘simon moddalar topilgan. Glukozaning qon plazmasidagi umumiy miqdori 80-120 mg% ga teng. Ovqatlanganda uning miqdori 0,2 % ga ko‘tariladi. Buni ovqatlanish

Giperglikemiyasi deb ataladi. Glukozaning plazmada 0,05 % gacha pasayishi gipoglikemiya deyiladi. Glukozaning plazma tarkibida 0,2% ga oshib ketishi yoki 0,05 dan pasayib ketishi organizm funksiyasining kuchli buzilishiga olib keladi va o‘lim sodir bo‘lishi mumkin.

Qon to‘qimalarni teshib o‘tuvchi mayda qon tomirlari-kapillyarlar ichida harakatlanayotganda qon plazmasining ba'zi tarkibiy qismlari shu tomirlarning devorlari orqali doimo tashqariga o‘tib turadi. Shu tariqa barcha tirik hujayralarni qurshab turuvchi to‘qima suyuqligi vujudga keladi. Hujayralar shu suyuqlikdan moddalar va kislorodni oladi, karbonat angidridni va o‘z hayot faoliyatiningboshqa keraksiz mahsullarini shu suyuqlikka chiqaradi.

Qon esa hujayralar foydalanadigan moddalarni to‘qima suyuqligiga to‘xtovsiz yetkazib berib turadi va hujayralar ajratib chiqargan moddalarni oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. E. Nuritdinov. Odam fiziologiyasi. Toshkent «Aloqachi» 2005.

2. Hamidov J.H., Oqilov A.T., Saidov T.M., Umumiybiologiyadan amaliy mashg‘ulotlar, T., 1970; Kovannatomiya grudi, M., 1978;

3. Ahmedov N.K., Atlas. Odam anatomiyasi [2 jildli], 2-j., 2005.

4. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining biologiya fani darsliklari.

PHONETIC PECULIARITIES OF SLANG

Mirojiddinova Marhaboxon Najmiddin qizi
Fergana State University Philology and language teaching English major, Student of group 21-100c

Annotation: *The integration of Uzbekistan into the world community, the intense of growth of international, political and cultural relations causes new approach to the deepen development of science education, i.e the foreign language study and teaching. This article provides information about the phonetic features of slang.*

Key words: *slang, language, monophthongization, glottal stop, words, example, rhyme, prosody, th fronting.*

Some scholars divide the English language into two different languages: the Standard English language and slang. This fact proves that slang comes to be a very numerous part of English. Ignorance of slang causes a great miscommunication between students and native speakers.

The language of the previous centuries contrasts from the modern language. The life does not freeze in the same position. It always develops. And it makes the language develop too.

While many slang words introduce new concepts, some of the most effective slang provides new expressions--fresh, satirical, shocking--for established concepts, often very respectable ones. Sound is sometimes used as a basis for this type of slang, as, for example, in various phonetic distortions (e.g., pig Latin terms). It is also used in rhyming slang, which employs a fortunate combination of both sound and imagery. Thus, gloves are "turtledoves" (the gloved hands suggesting a pair of billing doves), a girl is a "twist and twirl" (the movement suggesting a girl walking), and an insulting imitation of flatus, produced by blowing air between the tip of the protruded tongue and the upper lip, is the "raspberry," cut back from "raspberry tart." Most slang, however, depends upon incongruity of imagery, conveyed by the lively connotations of a novel term applied to an established concept. Slang is not all of equal quality, a considerable body of it reflecting a simple need to find new terms for common ones, such as the hands, feet, head, and other parts of the body. Food and drink also involve extensive slang vocabulary. Strained or synthetically invented slang lacks verve, as can be seen in the desperate efforts of some sportswriters to avoid mentioning the word baseball--e.g., a batter does not hit a baseball but rather "swats the horsehide," "plasters the pill," "hefts the old apple over the fence," and so on.

If we try to characterize rhyming slang in particular, we can find such phonetic features:

1. Monophthongization

This affects the lexical set mouth vowel. Wells believes that it is widely agreed that the "mouth" vowel is a "touchstone for distinguishing between "true Cockney" and popular London" and other more standard accents. Cockney usage would include monophthongization of the word.

Example:

mouth = mauf rather than mouth

2. Glottal stop

Wells describes the glottal stop as also particularly characteristic of Cockney and can be manifested in different ways such as "t" glottalling in final position. A 1970s study of schoolchildren living in the East End found /p,t,k/ "almost invariably glottalized" in final position.

Examples:

cat = up = sock =

It can also manifest itself as a bare as the realization of word internal intervocalic /t/

Examples:

Waterloo = Waerloo City = Ciy A drink of water = A drin' a wa'er A little bit of bread with a bit of butter on it = A li'le bi' of breab wiv a bi' of bu'er on i'.

As would be expected, a Cockney speaker uses fewer glottal stops for t or d than a "London" speaker. However, there are some words where the omission of t has become very accepted.

Examples:

Gatwick = Gawick

Scotland = Sco'land

statement = Sta'emen

network = Ne work

3. Dropped h at beginning of words (Voiceless glottal fricative)

In the working-class ("common") accents throughout England, h dropping at the beginning of certain words is heard often, but it`s certainly heard more in Cockney, and in accents closer to Cockney. The usage is strongly stigmatized by teachers and many other standard speakers.

Examples:

house = `ouse

hammer = `ammer

4. TH fronting

Another very well known characteristic of Cockney is th fronting which involves the replacement of the dental fricatives, and by labiodentals [f] and [v] respectively.

Examples:

thin = fin

brother = bruvver

three = free

bath = barf

5. Vowel lowering

Examples:

dinner = dinna

marrow= marra

6. Prosody

The voice quality of Cockney has been described as typically involving "chest tone" rather than "head tone" and being equated with "rough and harsh" sounds versus the velvety smoothness of the Kensington or Mayfair accents spoken by those in other more upscale areas of London.

7. Rhyme

Cockney English is also characterized by its own special vocabulary and usage in the form of "cockney rhyming slang". The way it works is that you take a pair of associated words where the second word rhymes with the word you intend to say, then use the first word of the associated pair to indicate the word you originally intended to say. Some rhymes have been in use for years and are very well recognized, if not used, among speakers of other accents.

Examples:

"apples and pears" -stairs

"plates of meat" -feet

There are others, however, that become established with the changing culture.

Example:

"John Cleese" - cheese

"John Major" – pager

USED LITERATURES:

1. Crystal D., The Cambridge Encyclopedia of the English Language.-Cambridge University: Press. 1996-712p.

2. Connie Eble, Slang and Society.-N.Y. 2000-198p

3. Dumas, Bethany K. and Jonathan Lighter. 1978. "Is Slang a Word for Linguists?" American Speech 53: 5-17.

4. Eble, C. Slang and Sociability. London and Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1996.

5. Flexner, Stuart Berg, and Anne H. Soukhanov. Speaking Freely: A Guided Tour of American English from Plymouth Rock to Silicon Valley. Oxford University Press, 1997.

6. Greil Marcus, Lipstick Traces: A Secret History of the Twentieth Century (1989),

7. Jon Savage, England's Dreaming: Sex Pistols and Punk Rock (1991)

8. Lighter, Jonathan E.; J. Ball; and J. O'Connor, eds. Random House Historical Dictionary of American Slang. Random House, 1994.

9. Mattiello Elisa. The Pervasiveness of Slang in Standard and Non- Standard English.-Mots Palabras Words-6/2005.-41p.

10. Mark Hale, HeadBangers: The Worldwide Megabook of Heavy Metal Bands (1993)

11.Mark Slobin, Subcultural Sounds: Micromusics of the West (1993)

12. Pavlova . N.V., Kuleshova Y.A.. Slang as a Part of the English Language.-English 2003 №32-p.5-10

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИЙ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ПРЕПОДАВАНИИ БИОЛОГИИ.

Зияева Г.А

Преподаватель высшей категории Академический лицей Международного Вестминстерского Университета в Ташкенте Телефон: +998911904773

Guzal.ziyayeva@gmail.com

Аннотация: *В статье речь идет о значении использования технологий искусственного интеллекта и роль использования инструментов Biology Assistant от HyperWrite в преподавании биологии.*

Ключевые слова: *Искусственный интеллект, технологии, образование, преподавание биологии*

В настоящее время, в эпоху цифровой трансформации, информационные технологии доступ к образованию не только необходим, но и является стратегией развития образовательных систем.

Искусственный интеллект – это отрасль науки, официально увидевшая свет в 1956 году на летнем семинаре в Дартмут-колледже (Хановер, США), который организовали четверо американских ученых: Джон Мак-Карти, Марвин Мински, Натаниэль Рочестер и Клод Шеннон.

Некоторые из наиболее известных приложений искусственного интеллекта включают в себя передовые поисковые системы (например, Google Search); рекомендательные системы (используемые YouTube, Amazon); взаимодействие посредством человеческой речи (например, Google Assistant, Siri и Alexa); генеративные и творческие инструменты (например, ChatGPT, Apple Intelligence и искусство искусственного интеллекта); а также сверхчеловеческую игру и анализ в стратегических играх (например, шахматы и го).

"Artificial Intelligence: Foundations of Computational Agents" - книга автора David L. Poole и Alan K. Mackworth. В этой книге рассматриваются основы искусственного интеллекта с практической точки зрения, ч т о может быть полезно для понимания применения ИИ в образовании.

Системы искусственного интеллекта могут предоставлять персонализированные рекомендации для студентов, анализировать данные и обеспечивать эффективное адаптивное обучение.

Искусственный интеллект вступает в сферу образования биологии, привнося инновации, которые не только обогащают процесс обучения, но и улучшают доступность знаний для широкого круга обучаемых. Прежде всего, роль биологии в современном мире становится все более важной. Понимание

биологических процессов и процедур, медицины, биотехнологии, сельского хозяйства.

Мобильные приложения и другие формы электронного обучения обеспечивают качественное биологическое образование в онлайн-формате.

Искусственный интеллект занимает в современной биологии важное место — с его помощью можно предсказать строение белка, изучить структуру гена или даже написать научную статью.

Так как искусственный интеллект сегодня активно меняет образование, вот некоторые актуальные способы улучшить с его помощью учебный процесс.

- Устранить необъективность оценок ...
- Помочь преподавателям ...
- Помочь студентам ...
- Повысить мотивацию к обучению ...
- Позаботиться об эмоциональном здоровье учащихся

Технологии искусственного интеллекта позволяют создавать уникальные образовательные программы, адаптированные к индивидуальным потребностям и уровню знаний каждого студента. Системы искусственного интеллекта могут анализировать работы студентов и предоставлять обратную связь, что упрощает процесс оценки и позволяет преподавателям сосредоточиться на индивидуальной помощи студентам. Использование искусственного интеллекта в анализе биологических данных позволяет выявлять скрытые закономерности, что способствует более глубокому пониманию биологических процессов.

Роль искусственного интеллекта в электронном образовании это:

Доступность: Электронные образовательные платформы, использующие технологии искусственного интеллекта , обеспечивают доступ к обучающим материалам в любое время и из любой точки мира, что способствует глобальной доступности образования.

Интерактивность: Использование виртуальных лабораторий и симуляций на основе искусственного интеллекта позволяет студентам интерактивно исследовать биологические процессы, повышая их учебный интерес и мотивацию.

Адаптация к потребностям рынка труда: Обучение с использованием искусственного интеллекта включает в себя развитие навыков, востребованных на рынке труда, таких как анализ данных и управление информацией, что улучшает конкурентоспособность студентов.

Для эффективного использования технологий искусственного интеллекта в преподавании биологии необходимо обеспечить обучение преподавателей новым методам и инструментам.

Преподаватели занимаются организацией и подготовкой занятия: подбирают материалы по изучаемой теме, находят или самостоятельно придумывают задания для групповой и индивидуальной работы, занимаются поиском примеров и сравнений, которые поспособствуют качественному усвоению сложного материала. Искусственного интеллекта может быстро обработать огромные объемы данных и выявить скрытые закономерности, что может привести к более точным результатам. Автоматизация рутинных задач. Искусственный интеллект может выполнять задачи, которые требуют многочисленных и однотипных действий, что позволяет сократить время и улучшить эффективность работы.

С помощью искусственного интеллекта можно создавать уникальные задания под запрос ученика, автоматически проверять их и выстраивать индивидуальную образовательную траекторию в целом. При таком подходе учитель не просто объясняет материал, а становится тьютором, помогающим ставить цели и двигаться к ним.

Искусственный интеллект занимает в современной биологии важное место — с его помощью можно предсказать строение белка, изучить структуру гена или даже написать научную статью.

Для использование искусственного интеллекта в обучение биологии лучше всего подходит Biology Assistant от HyperWrite . Используя передовые модели искусственного интеллекта, этот инструмент просматривает научные статьи и исследовательские работы, чтобы предоставить исчерпывающие, фактические ответы по биологии.

Biology Assistant идеально подходит для студентов, преподавателей, исследователей и всех, кто интересуется биологией. Этот инструмент дает возможность:

- получить точные и подробные ответы на вопросы домашнего задания по биологии.
- использовать этот инструмент для помощи исследовательских проектов по биологии, находя соответствующие научные статьи и исследовательские работы.
- использовать его в качестве учебного пособия для подготовки к экзаменам по биологии.
- удовлетворить свое любопытство относительно интересующих вас тем по биологии.

Использование технологий искусственного интеллекта в преподавании биологии играет важную роль в образовании в эпоху цифровой экономики. Эти технологии способствуют улучшению качества образования, делая его более доступным, интерактивным и адаптированным к потребностям студентов.

Однако для успешной интеграции искусственного интеллекта в образовательный процесс необходимо обеспечить соответствующую подготовку преподавателей и студентов.

СПИСОК ОСНОВНОЙ ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ И РЕСУРСОВ ЭЛЕКТРОННОГО ОБУЧЕНИЯ:

1. "Artificial intelligence in biology and biomedicine" - статья в журнале "Briefings in Bioinformatics", авторы: Alpaydin E, Kaynak O.
2. "Artificial Intelligence: Foundations of Computational Agents" - книга автора David L. Poole и Alan K. Mackworth.
3. https://alpinabook.ru/catalog/book-homo-roboticus/
4. https://alpinabook.ru/catalog/book-kak-uchitsya-mashina/
5. https://www.litres.ru/author/marietta-shapsugova/

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QITUVCHILARNI O'QITISHDA INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH METODIKASI

Tojiboyeva Nozimabonu Yolqin qizi
Xalqaro Nordik universiteti magistri

Annotatsiya: *Ushbu maqolada bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini o'qitishda innovatsion ta'lim texnologiyalaridan foydalanish mavzusida tajriba-sinov ishlarini tashkil etish metodikasi yoritib berilgan. Pedagogik tajriba-sinov ishlarining vazifalari tavsiflangan. Pedagogik tajriba-sinov ishlarini tashkil qilish va amalga oshirish to'rtta asosiy bosqichga (tashkil etish – amalga oshirish – qayd qilish – sharhlash) ajratilgan hamda ushbu bosqichlarning xususiyatlariga batafsil to'xtalib o'tilgan.*

Kalit so'zlar: *metodologiya, innovatsion yondashuv, ta'lim texnologiyalari, boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari, texnologiya integratsiyasi, Gamifikatsiya,motivatsiya, o'yin elementlari, texnikasi, hamkorlik, uzluksizlik*

Abstract. *In this article, the method of organizing experimental work on the topic of using innovative educational technologies in the training of future primary education teachers is explained. The tasks of pedagogical experimental work are described. The organization and implementation of pedagogical experimental work is divided into four main stages (organization - implementation - recording - interpretation) and the features of these stages are discussed in detail.*

Key words: *methodology, innovative approach, educational technologies, primary education teachers, technology integration, Gamification, motivation, game elements, techniques, cooperation, continuity*

Hozirda hayotimizni innovatsion ta'lim texnologiyalarisiz tasavvur eta olmaymiz. Talabarni dars jarayonida yangi ta'lim vositalari bilan dars bera olishi nafaqat o'quv jarayonini samarali tashkil etishda balki o'quvchilarni o'zlashtirishida ham o'z kuchini ko'rsatadi.Innovatsion ta'lim — bu zamonaviy texnologiyalar va yondashuvlardan foydalanish orqali ta'lim jarayonini takomillashtirishga qaratilgan yangicha tizim. Bu usulda an'anaviy o'qitish metodlaridan tashqari, interaktiv texnologiyalar, raqamli platformalar, o'yin uslublari, virtual va qo'shimcha reallik kabi yangi vositalar qo'llaniladi. Innovatsion ta'lim o'quvchilarni faollikka undab, ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini o'qitishda innovatsion ta'lim texnologiyalaridan foydalanish yuzasidan muhum metodlar ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir. Shundan kelib chiqqan holda, Xalqaro NORDIK universitetida"Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini o'qitishda innovatsion ta'lim texnologiyalaridan foydalanish meto'dikasi" mavzusida bir qancha metodlar orqali pedagogik tajriba-sinov ishlari olib bordik.

Pedagogik tajriba-sinov ishning g'oyasi malaka oshirish jarayonida tadqiqot farazini amalda sinab ko'rish, taklif etilgan pedagogik metodlar vositasida bo'lajak boshlang'ich

ta'lim o'qituvchilarini innovatsion ta'lim texnologiyalari orqali ilmiy bilimlarini rivojlantirish usullari samaradorligini sinab ko'rish edi.

Shu munosabat bilan tajriba-sinov ishining maqsadi, faraz va vazifalaridan kelib chiqadigan vazifalarni ifodalash, tajriba-sinov ishining bosqichlarini tavsiflash, uning metodologiyasini tavsiflash, ishning amaliy qismining barcha natijalarini tahlil qilish, ularni nazariy jihatdan taqqoslash va yakuniy xulosalar chiqarish zarur deb hisoblaymiz.

Pedagogik tajriba-sinov ishining quyidagi vazifalari ta'riflandi:

- tadqiqot farazini sinab ko'rish uchun tajriba ishlarni tashkil etish va amalga oshirish;
- uning samaradorligini aniqlash maqsadida ishlab chiqilgan modelni sinab ko'rish va amalga oshirish;
- shakllantiruvchi tajriba-sinov materiallari asosida tarbiyachi-pedagoglarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish darajasini aniqlash.

Pedagogik tajriba-sinov ishlarini tashkil qilish va amalga oshirishda biz to'rtta asosiy bosqichni (tashkil etish – amalga oshirish – qayd qilish –sharhlash) ajratamiz.

Ushbu bosqichlarning xususiyatlariga batafsil to'xtalib o'tamiz.

Birinchi bosqich – tashkil etish – farazni ishlab chiqish, samaradorligini eksperimental ravishda isbotlash kerak bo'lgan bir qator ahamiyatli holatlarni, muhim jihatlarni qamrab oladi. Hozirgi vaqtda tadqiqot olib borishda dastlab ishchi faraz ishlab chiqiladi, bu tadqiqot jarayonining samarali rivojlanishi uchun zaruriy shartdir.

Kelgusida farazning mazmuni ko'p narsani: tashkil etishni ham, ilmiy tadqiqotlar usullarini ham, adabiyotdagi muammoning holatiga nuqtai nazarni qaratishni ham, o'tmish tajribasiga murojaatni ham, uning tarixiy anglanishini ham va ko'plab boshqa narsalarni ham oldindan belgilab qo'yadi.

Pedagogika nazariyasi va ta'lim amaliyotida o'rganilayotgan muammoni tahlil qilish asosida biz quyidagi farazni ifodalashga to'xtadik: agar «innovatsion ta'lim texnologiyalari» tushunchasining mohiyat tavsifi aniqlanganda; talabada innovatsion ta'lim haqida tushuncha belgilangandan; o'tkazilgan tajribadagi metod o'zining anjq natijasini berganda; ushbu faoliyat ishlashining mazmuni va texnologiyalari ishlab chiqilgandagina ushbu jarayonning samaradorligini ta'minlaydigan pedagogik sharoitlar yaratiladi.

Ushbu pedagogik sharoitlar quyidagilardan iborat: ushbu metodlar talabalarning innoivatsion ta'limga qarashlarini o'zgartirishga qaratilgan; meto'dlar to'g'ridan-to'g'ri talabalarning dars jarayonida qo'shimcha ishlarsiz bilimlarini takommillashtirishga qaratilgan; Bo'lajak boshlang'ich at'lim o'qituvchilari o'quv tarkibiga "innovatsion ta'lim texnologiyalari" yuzasidan metodlar kiritish; talabalar bilan ishlashning jamoaviy, guruhli va individual shakllarining maqbul kombinatsiyasi; ta'limning barcha bosqichlari o'tishining uzluksizligi, izchilligi va ketma-ketligi; innovatsion metodlardan foydalangan holda o'quv jarayoni sub'ektlarining o'zaro munosabatlari; psixologik va pedagogik diagnostika jarayonning samaradorligini ta'minlaydigan pedagogik sharoitlar yaratiladi.

Farazni tasdiqlash uchun uni qayta-qayta sinab ko'rish va barqaror odatiy natijalarga erishish kerak. Yetarli miqdordagi dalillar to'planishi va keyingi tahlillar natijasida ishchi faraz eksperimental tasdiqlangandan so'ng nazariyaga aylanishi mumkin bo'lgan ilmiy

farazga aylanadi. Ushbu bosqichning navbatdagi muhim jarayoni tajriba-sinov ishining maqsadi va vazifalarini aniqlashdir.

Psixologik-pedagogik nazariya va me'yoriy hujjatlar tahlili asosida amaliyot jarayonida bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini innovatsion ta'lim texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha metodikalarni ishkab chiqdik nazariy jihatdan asosladik. Modelni eksperimental tekshirish modelni amalga oshirish jarayonida maqsadlar, vazifalar va qarorlarni qo'yishni talab qiladi.

Shundan kelib chiqib, tajriba-sinov ishining maqsadi aniqlandi: farazda ilgari surilgan pedagogik sharoitlarni tekshirish va asoslash. Kutilayotgan natija – talabalarda innovatsion ta'lim texnologiyalaridan foydalangan holda metodlarni ishlab chiqishga qaratilgan.

Ushbu maqsadga muvofiq biz tajriba-sinov ishining vazifalarini aniqladik.

Aniqlovchi tajriba: talabalarni innovatsion ta'lim texnologiyalariga bo'lgan qiziqish darajasini ishlab chiqish; talabalarning metodlar orqali kasbiy kompetentligi rivojlanishining hozirgi shakllangan darajasini aniqlash.

Shakllantiruvchi tajriba-sinov: ishlab chiqilgan modelni uning samaradorligini aniqlash uchun sinab ko'rish.

Nazorat tajriba-sinovi: shakllantiruvchi tajriba materiallari asosida talabalarni innovatsion metodlar haqidagi bilimlarini rivojlantirish darajasini aniqlash.

Ikkinchi bosqich – amalga oshirish – dastlab farazda aytilgan va tajriba-sinovning tayyorlangan materiallariga ko'chirilgan g'oyalarni amalga oshirishni ta'minlaydi. Bu yerda asosiy narsa – pedagogik tajriba-sinovning sofligini ta'minlash, olingan ma'lumotlarning yetarlicha ishonchli bo'lishini ta'minlash.

Ushbu bosqichda malaka oshirish sharoitida talabalarni meetodlar orqali bilimini takkomillashtrish modelini realizatsiya qilish amalga oshiriladi. Modelni amaliy realizatsiya qilish texnologiyasi quyida tavsiflanadi.

Uchinchi bosqich – aniqlash – bu natijalarning miqdoriy va sifat xususiyatlarini aniqlash, ularga kirish imkoniyatiga va ishonchlilikka ega bo'lgan qiymatlarni olish va belgilangan qonuniyatning mohiyatini ochiq namoyon etuvchi ma'lumotlarni olish uchun tegishli ishlov berishga qaratilgan barcha ishlar majmuini ifodalaydi.

To'rtinchi bosqich – talqin qilish – to'plangan faktlar turli asoslarga ko'ra tasniflanadi, statistik qonuniyatlar belgilanadi, rivojlanish tendentsiyalari, barqarorlik zonalari, eksperimental tadqiqot ob'ektida ma'lum fazilatlar shakllanishidagi sakrash vaqtlari aniqlanadi. Induktiv va deduktiv usullarni qo'llash natijasida haqiqiy material umumlashtiriladi, uning ilmiy ahamiyati aniqlanadi. Eksperimental ma'lumotlarning daliliy talqini talabalarni ililmiy bilimini shakllantirish va innovatsion ta'limni rivojlantirish bo'yicha metodik tavsiyalarni taklif qilish imkonini beradi, bu malaka oshirish amaliyotida ham, shuningdek, oliy o'quv yurtlari faoliyatida ham qo'llanilishi mumkin.

Ma'lumki, maqsadlarga ko'ra, aniqlash, shakllantirish va nazorat qilish tajribalari farqlanadi. Aniqlash tajribasining maqsadi – o'rganilayotgan hodisaning hozirgi darajasini o'lchash. Bu yerda shakllantiruvchi eksperimentni tushunish va tashkil etish uchun dastlabki material olinadi.

Shakllantiruvchi (o'zgartiruvchi, talaba) eksperiment muayyan faoliyatning shakllanish darajasini, tarbiyachi-pedagoglarning muayyan ko'nikmalarini rivojlantirish

darajasini shunchaki aytib berishga emas, balki ularni faol ravishda shakllantirishga yoki tarbiyalashga qaratilgan. Bu yerda maxsus eksperimental vaziyatni yaratish kerak .

Nazorat tajriba-sinovi (nazorat qiluvchi) – uning yordami bilan shakllantirish (o'rgatish) eksperimentidan ma'lum vaqt o'tgandan so'ng, Talabalarning bilim va ko'nikmalar darajasi, har qanday shaxs fazilatining rivojlanishi shakllantirilgan eksperiment materiallari asosida aniqlanadi.

Bizning ishimizning asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat edi: kasbiy o'zini o'zi mustaqil takomillashtirishga ijobiy munosabatni shakllantirish; ushbu yo'nalishda ishlash uchun bilim va ko'nikmalarni shakllantirish; talabalarni kasbiy o'zini o'zi mustaqil takomillashtirish ehtiyojlarini aktuallashtirish.

Zamonaviy sharoitda ta'lim mazmunini bashorat qilishning roli sezilarli darajada oshib bormoqda, buning natijasida o'quv rejalari va dasturlarini qurish, ularni tezkor o'zgartirish uchun zarur bo'lgan ma'lum bilim sohalarini, mehnatning tabiati va ob'ektlarini rivojlantirish, ehtimoliy istiqbollari to'g'risida ilg'or ma'lumotlarni olish kerak.

Ta'lim mazmunining rivojlanishini bashorat qilib, o'quv dasturini iloji boricha zamonaviy sharoit talablariga moslashtirishga intilib, biz o'z ishimizda, har birining individual xususiyatlari, motivlari va qadriyat yo'nalishlari xususiyatlarini inobatga olgan holda ta'lim mazmunini talabalarni shaxsining qiziqishlari va ehtiyojlariga moslashtirish zarurati hamda moslashuvidan kelib chiqdik. Ushbu vazifa ta'limning haqiqiy mazmuni doirasidan tashqariga chiqadi va uni muvaffaqiyatli hal qilish faqat o'quv jarayonining o'zida, shaxslararo munosabatlar tizimida imkonlidir.

Nazariy tayyorgarlik bosqichida talabalar o'rtasida innovatsion ta'limga oid bilimlar tizimini rivojlantirish, talabalarni kasbiy madaniyatini oshirish maqsadida"BILIMLARNI TARTIBGA SOLISH" metodikasini ishlab chiqdik va tatbiq etdik. Ushbu metodikada bilimlarni chuqurlashtirish va kengaytirishga yo'naltirilgan bo'lib, shaxsan va professional ravishda yo'nalish olishga, kasbiy madaniyat haqida o'z nuqtai nazarini shakllantirishga, bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini kasbiy faoliyatida innovatsion ta'lim texnologiyalaridan fo foydalanish ko'nikmalarini o'zlashtirishga yo'naltirilgan.

Ushbu metodikaning amaliy ahamiyati shundan iboratki , metodikani o'zlashtirish natijasida talabalar nafaqat kasbiy ta'limining nazariyasi va uslublari bo'yicha bilim zaxiralariga ega bo'lishlari, balki bu bilimlarni pedagogik faoliyatda qo'llashlari kerak.

Pedagogik tajriba-sinov ishlarini o'tkazishdan maqsad – talabalarda innovatsion ta'lim texnologiyalari orqali kasbiy kompetentligining rivojlanganlik darajasi aniqlashdan iborat.

Pedagogik tajriba-sinov ishlarida 2024-yil oktyabr va noyabr oylari davomida Xalqaro NORDIK universitetining 1-BT-23,1-BT-24,1-MBT-23 talabalari ishtirok etdi.

Ishlab chiqilgan ko'rsatkichlar va mezonlarga muvofiq biz talabalarning innovatsion ta'lim texnologiyalariga oid qilingan metodimiz orqali shakllangan kasbiy kompetentligining uchta darajasini (past, o'rta, yuqori) aniqladik.

Talabaning shakllangan kasbiy kompetentlik darajasi va uning tarkibiy qismlari kasbiy kompetentlikning ishlab chiqilgan diagnostikasi yordamida aniqlandi.

Aniqlash tajribasi tarbiyachi-pedagoglarni kasbiy kompetentligining shakllanganlik darajasini aniqlash maqsadida o'tkazildi.

So’rovnomalar, suhbatlar, ekspertli baholash usuli yordamida motivatsion-qadriyat, jarayonli va kasbiy kompetentlikning tarkibiy qismlari shakllanganlik holati aniqlandi.

Ishlab chiqilgan baholash mezonlariga muvofiq, o’rganilayotgan guruhlardagi kasbiy kompetentlikning har bir komponentining shakllanganlik darajasi aniqlandi.

Aniqlash tajribasining olingan natijalari asosida aniqlovchi tajriba bilan bir xil guruhlarda o’tkazilgan shakllantiruvchi tajriba tashkil etildi.

Talabalarning innovatsion ta’lim texnologiyalaridan foydalanish metodikasini ishlab chiqish jarayon ida ishlab chiqilgan metod asosida universitetda pedagogik shartlar kompleksini amalga oshirishda quyidagilarga e’tibor qaratildi:

1. Talabalar faolligini oshirish: Innovatsion ta’lim texnologiyalarining integratsiyasi o‘quvchilarning darsdagi faolligini oshirishga olib keladi. Texnologiyadan o‘quv quroli sifatida foydalanilganda talabalar yuqori darajadagi qiziqish, motivatsiya va faollik ko‘rsatadilar. Interfaol simulyatsiyalar, multimediya resurslari va o'yinlashtirilgan o'quv tajribalari, ayniqsa, talabalar o'rtasida faollikni oshirishga yordam beradi.

2. Ta’lim natijalarining yaxshilanishi: Darsda ta’lim texnologiyalaridan foydalanish o‘quvchilarning bilim olish natijalariga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Talabalar mavzuni yaxshi tushunish va eslab qolish, shuningdek, tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini oshirishni ko'rsatadi. Texnologiyalar qo‘llab-quvvatlangan baholashlar o‘qituvchilarga o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini samarali hal qilish imkonini beruvchi aniqroq va o‘z vaqtida fikr-mulohazalarni taqdim etadi.

3. Kengaytirilgan ijodkorlik va hamkorlik: Raqamli hikoyalar, kodlash va virtual haqiqat kabi texnologiyalarning integratsiyasi talabalar o'rtasida ijodkorlik va hamkorlikni rivojlantiradi. Talabalar o‘z g‘oyalari va bilimlarini innovatsion usullarda ifodalash, multimedia loyihalarini yaratish, interaktiv o‘yinlar loyihalash va virtual loyihalarda hamkorlik qilish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu yuqori darajadagi fikrlash qobiliyatlari va samarali jamoaviy ishlashga yordam beradi.

4. O'qituvchilarning kasbiy o'sishi: metodologiya bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining kasbiy o'sishini qo'llab-quvvatlaydi. Amaliy seminarlar, hamkorlikdagi loyihalar va mentorlik dasturlari orqali o‘qituvchilar o‘zlarining texnologik kompetensiyalari va texnologiya integratsiyasi bo‘yicha pedagogik strategiyalarni ishlab chiqadilar. Ular o'z o'quvchilari uchun yanada dinamik va jozibador ta'lim tajribasini yaratishga imkon beruvchi ta'lim texnologiyalaridan foydalanishda ishonchga ega bo'ladilar.

Ta’limning dastlabki uch kunida o’tkaziladigan tayyorgarlik bosqichi quyidagi kichik bosqichlardan iborat edi: talabalarning maqsadlari, ehtiyojlari, muammolari va qiyinchiliklarini aniqlash (buning uchun maxsus dars tashkil qilindi, bu talabalarni ta’lim dasturiga kiritishga imkon berdi) va ta’lim oluvchilarni aniqlangan qiyinchiliklarning natijalari asosida turli guruhlarga differentsiallash imkonini berdi.

Natijada ta’lim guruhlarining tarkibi (nazorat va tajribaviy) kasbiy kompetentlikning rivojlanish darajasiga qarab shakllantirildi, bunda nazorat (35kishi) tarkibiga va tajribaviy (34kishi) tarkibiga 1-BT-23,1-BT-24,1-MBT-23 gurux talabalari kirdilar.

Ta’limga tayyorgarlik bosqichida talabalarda innovatsion ta’lim texnologiyalari asosida o’qitilisj borasida o’z-o’zini baholash so’raldi, uning natijalari bo’yicha innovatsion

ta'lim texnologiyalaro asosida o'qitish talabalarning bilimlarini rivojlantirish darajasiga bog'liqligini anglash va ta'lim-tarbiya jarayonini optimallashtirish usullarini ta'kidlash ko'zda tutilgan edi. O'z-o'zini baholash natijasida innovatsion ta'lim texnologiyalari orqali talabalarni o'qitish darajasini o'zgartirish va ta'lim uchun shaxsiy motivatsiyani oshirish ehtiyojlari optimallashtirildi.

Shuningdek, biz talabalarni o'qitishda innovatsion ta'lim texnologiyalari orqali o'qishni tahlil Shu munosabat talabalardan innovasion ta'limda qanda ishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiqligini qannday metodlar ularni qiziqtirishi mumkin bo'lgan sabablar ro'yxatidan bittasini, ammo o'zlari uchun eng muhimini ko'rsatish so'raldi.

Ba'zi talabalarda bizning metodimiz amalga oshirishda bir qator qiyinchiliklarga duch kelishganligi sababli, biz ushbu qiyinchiliklar nimaga bog'liqligini aniqlashga qaror qildik, bizning so'rovimiz quyidagilarni ko'rsatdi: 1) innovatsion ta'lim texnologiyalari orqali ishlab chiqilgan metodlar avvalgi tajribaning mavjudligi to'g'risida; 2) o'z bilimlari va ko'nikmalarini hamda ushbu sohadagi qobiliyatlarining mavjudligini o'zlari mustaqil past baholashlaridan kelib chiqqan xavotirdan; 3) innovatsion ta'lim texnologiyalari orqali ishlab chiqilgan metod arda ishonch hissi yo'qligi.

Yakuniy test natijalarini taqqoslash, treninglar vositalaridan foydalangan holda turli xil ijodiy vazifalarni bajarish muvaffaqiyatlari, tezligi va sifati, trening vositalari bilan ishlashda muvaffaqiyat va faoliyatga qiziqish ta'siri quyidagi shaxsiy omillarini aniqlashga imkon berdi.

Shakllantiruvchi tajriba jarayonida biz sanab o'tilgan pedagogik shartlarni tajribaviy tekshiruvdan o'tkazdik va ulardan eng samaralisini aniqladik.

Shakllantiruvchi tajriba davomida uchta oraliq kesim amalga oshirildi. Ikki oylik ta'limdan so'ng birinchi kesim natijalari, umuman, tajriba guruhlarida ko'rsatkichlarning o'sish tendentsiyasini ko'rsatdi.

Tajribaviy ishlarni o'tkazish talabalarni o'quv faoliyatida gadjetlar internet aloqalarisiz innovatsion ta'lim texnologiyalaridan foydalanish metodikasini amalga oshirish jarayonini darajada modernizatsiya qilish, talabalarning innovatsion faoliyatga bo'lgan rivojlanishining umumiy darajasini oshirish va ko'zga ko'rinadigan natijalarga erishish imkonini berdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1.O.Kuysinov, Sh.Abduraimov, D.Mamatov, L.Zaripov, G.Abduraimova "Stages of inter-Industry Integration in Ensuring the Quality of Training and Employment of Personnel" «INTERNATIONAL JOURNAL OF SPECIAL EDUCATION» Scopus Journal. http://internationaljournalofspecialeducation.com ISSN No:0827-3383 VOLUME 3, №2. - 2022 338-348 p.

2.Lawless, K. A., & Pellegrino, J. W. (2007). Professional development in integrating technology into teaching and learning: Knowns, unknowns, and ways to pursue better questions and answers. Review of educational research, 77(4), 575-614

3. Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge. Teachers college record, 108(6), 1017-1054.

4.Tondeur, J., Van Braak, J., Ertmer, P. A., & Ottenbreit-Leftwich, A. (2017). Understanding the relationship bUsmonboyeva M etween teachers' pedagogical beliefs and technology use in education: a systematic review of qualitative evidence. Educational Technology Research and Development, 65(3), 555-575.

5.Толипов Ў.Қ. Олий педагогик таълим тизимида умуммеҳнат ва касбий кўникма ва малакаларни ривожлантиришнинг педагогик технологиялари: Пед. фан. докт. ... дисс. – Т.: 2004. –314 б.

6.Толипов Ў.Қ., Шарипов Ш.С.. "Ўқувчи шахси ижодкорлик фаолиятини ривожлантиришнинг педагогик асослари". ЎзРФА "Фан". 2012 й. 92 бет

INFLUENCE OF DISTANCE EDUCATION ON THE ENGLISH LANGUAGE ACQUISITION PROCESS

Dauletmuratova Mehriban Eliubayevna
First year doctoral student of Nukus State Pedagogical Institute Named After Ajiniyaz.

Abstract: *The article researches that distant learning is crucial for acquiring knowledge, skills, and competencies in English language teaching in today's educational system. The focus is on implementing fundamental improvements in English language education methods. Online education fosters more collaborative ties between professors and students, as students become more engaged and driven to learn foreign languages. Apart from that, the fundamental components of distant education are briefly discussed.*

Key words. *Distance, ICT tools, LMS, smart technologies, methodology, a viable pedagogical technique, teaching strategies, individualized approach.*

INTRODUCTION

The world is changing rapidly, and intelligent technologies and robotics are quickly permeating every facet of human existence. In such a time, modernizing education and changing teaching strategies are achieved through the integration of sophisticated smart technologies into the educational process. English is the dominant language in the world's economy, culture, and science, therefore teaching and learning it widely entails becoming proficient in it as a communication tool. Students' intellectual and emotional development should be facilitated by English education. During this process, students must become more interested in learning, develop their ability to think critically, and articulate their ideas logically. The increasing use of Internet technology has made it feasible to study other languages, especially English, in novel ways. Conventional approaches to English language learning have been revised to incorporate the use of Internet resources. More and more learning resources are being incorporated into the curriculum. As a result, finding new approaches and technologies for these kinds of tasks is seen as a top priority. Despite its relatively early inception, distant learning has already emerged as a significant educational component and a viable pedagogical technique. Due to its individualized approach that considers the student's motivation, sense of self, and usage of the newest technology in the classroom, this kind of class is becoming more and more popular.

Any distant learning approach should always be flexible in combining the systematic and operational involvement of a professional teacher with the student's own cognitive effort. He has the option to study using both the suggested literature and material that he has independently discovered on the network. Watch feature films and science shows in English, possibly without subtitles at first, to put your language skills to the test. If classes are held in small groups rather than individually, it is vital to ensure contact among group members through cooperative language initiatives, possibly with the participation of foreign native speakers. They usually organize talks, presentations, and video seminars about specific themes.

The potential benefits of computers and other cutting-edge innovations for education have been studied in relation to the rapid expansion of innovation (increasingly applied in educational contexts). These days, a lot of people use computers and innovations for presentations, data transfers, classroom resources, and extra materials outside of the classroom (Toujani, 2021). Other computer technologies, including as video conferencing, broadcasting, satellite communications, and audio recording, are also frequently utilized to enhance learning in addition to advancements in the Internet (Hazaea et al., 2021). "Home-based electronic classrooms that can be extended in time, space, and content" is what virtual classrooms are. They are synchronous, meaning that students participate at the same time and they happen "live." Prior studies have noted that while virtual classrooms have many characteristics with traditional classrooms, they also differ in certain ways.They facilitate conversational, textual, video, PowerPoint, and audio communication between students and teachers. Whiteboards, virtual rooms, reviews, collaborative online browsing, and, surprisingly, sharing of different internet devices are other ways that students and instructors might share knowledge, depending on the virtual classroom at home (Hazaea et al., 2021). The online classroom is available at different times and from a variety of locations. Given their growing recognition as proficient speakers willing to interact and converse online, virtual classrooms could be a particularly useful tool for involving students in the learning process (Febriani et al., 2020). But ever since virtual classrooms became popular, academics have been questioning whether they can create a meaningful learning environment just as well as traditional classrooms. Computer-assisted language learning, or CALL, is seen by many as a promising means of enhancing the efficacy of EFL classes. However, the effectiveness of virtual classes in teaching English is a matter of debate (Wargadinata et al., 2020). Virtual classrooms can be used well in EFL instruction, as several studies have shown. This is intriguing and probably not surprising. For instance, one study conducted by researchers at a Saudi Arabian institution examined the effectiveness of virtual classrooms vs traditional in-person sessions in teaching spoken English (Febriani et al., 2020).

The following characteristics of the instructional material in English classrooms should be represented: putting into practice a uniform methodology, instructional system, and psychological system; that the psychological traits of every student are taken into consideration to the greatest extent possible; students' development of a holistic perspective on the world through knowledge; the integration of interdisciplinary and academic subject content, taking into account the characteristics unique to each and all academic subjects; not only methodical and didactic materials, or various perspectives of control, but also the embodiment of thinking dynamics in students using ICT tools; evaluation, self-evaluation, and control. It is feasible to incorporate a number of activities and electronic assignments. The choice of ICT tools guarantees the efficacy of the instructional materials, taking into take into consideration the students' youthful traits. The student's experience guarantees his thorough adjustment to the educational process and reflects both his age and his degree of comprehension of material existence. Favorable conditions are established for the perception of the world as a whole based on the content of the English language training.

Through Zoom or a comparable video chat application, the teacher personally tracks the student's progress and modifies the subjects of subsequent courses while the student receives an evaluation of his knowledge at the end of each lesson. English instruction is primarily specific because of its unique practical foundation, which requires that every student get enough practice in each kind of language lesson. There is always work with audio recordings in remote English classes. The following phases of work are part of the audiobook methodology: The primary focus should be on correctly pronouncing English words, and the student should focus on comprehending the audio book's overall content rather than trying to understand the full text word for word.

Students should be treated equally throughout the educational process and given the freedom to select the kind and format of their educational activities. The choice of ICT resources for English language learners The primary scenarios in didactic practice are represented in classes:

1) establishing the first issue;

2) disseminating information regarding problem analysis and pertinent data. They must have specific training for this;

3) assessing the feasibility of carrying out exercises;

4) each student successfully reformulates problems within the parameters of his own comprehension;

5) selecting practical solutions from the problems that have been formed;

6) selecting methods and instructional formats in accordance with the specifications stated in the problem's content.

The following pedagogic principles should guide the implementation of ICT use in English classes:

1. Orientation of the educational content in ICT means to the student's personality, emphasizing its growth based on mental comfort and adaptation to the educational process;

2. The content's integrity, its emphasis on expressing the image of material reality, its structural foundation, and its role in developing critical thinking skills;

3. Having proficiency in the English language as a guide;

4. Activity orientation covers teaching to activity, the significance of moving from activity to educational and life situations, students' transition to cooperative learning activities, ownership of the extent of close development, independent development, including creative development based on development, and the development of the creative need. These guidelines, among other things, are predicated on the following scenarios in which ICT technologies are used in the educational system: a) the application of health maintenance techniques. b) getting ready for the student's future growth; c) carrying out the search activity.

Conclusion. This study reviewed numerous previous works and identified a number of instructional and learning systems in order to give data and approaches pertinent to online English learning. Processes that are enjoyable and cooperative have the biggest effects on students' educational experiences. Additionally, cloud-based co-teaching has improved

student learning results, substitute participation and support, and the overall delivery of classes. The 'flipped classroom' can be utilized to enhance replacement instructors' training and perception in addition to co-teaching. 'Scaffolding' is another crucial method that works well for raising learners' overall performance and making the most of their abilities and possibilities. These techniques have been successful in online EFL classes and can be applied in the virtual classroom. The qualitative study's findings also highlighted the obstacles that educators encounter while experimenting with online foreign language instruction. These obstacles include, but are not restricted to, problems with broadband connection, accessibility, LMS connectivity, and suitable evaluation instruments. According to the study's findings, educators would prefer additional in-service training and preparatory courses on how to employ innovations and special apps in online instruction. The findings of the current study demonstrate that it is useful and efficient in resolving the issues noted. Setting up extra classes for English teachers to become acquainted with the software required for online instruction would be a useful step. Teachers are the most overlooked individuals in the educational system when it comes to first certification, and their work frequently goes unnoticed. For example, researchers,educational policymakers, and trained teachers believe that comprehensive support for subject preparation will critically impact student well-being.

REFERENCES:

1. Febriani, S. R., Widayanti, R., Amrulloh, M. A., & Mufidah, N. (2020)https://doi.org/10.19105/ojbs.v14i1.3194

2. Hazaea, A. N., Bin-Hady, W. R. A., & Toujani, M. M. (2021). Emergency remote English language teaching in the Arab league countries: Challenges and remedies. Computer-Assisted Language Learning Electronic Journal, 22(1), 201-222.

3. Wargadinata, W., Maimunah, I., Febriani, S. R., & Pimada, L. H. (2020). Mediated Arabic language learning for Arabic students of higher education in COVID-19 situation. Izdihar: Journal of Arabic Language Teaching, Linguistics, and Literature, 3(1), 1-18. https://doi.org/10.22219/jiz.v3i1.11862

4. Gerasimenko T.L., Grubin I.V., Gulaya T.M., Zhidkova O.N., Romanov S.A. SMART TECHNOLOGIES (webinars and social networking) in foreign language teaching in non-language high school // Economics, Statistics and Informatics. Bulletin of UMO. 2012. № 5. – P. 9–12.

5. Zenina L. V. Higher Education Reform in the USA, the 60–70s of the 20th century // A thesis for the degree of candidate of pedagogical sciences / Moscow, 1999. – 126 p.

6. Zenina L.V. Social aspect of virtual education // The role of business in the transformation of Russian society – 2012: Sourcebook of the Seventh International Scientific Congress. – M. Econ-inform. 2012. – P. 103–104.

7. Zenina L.V. Training blog as a mean of vocational training oriented on discussion in English // Formation of speech and language skills in information technology support:

interregional collection of scientific works of foreign languages teachers. – Moscow: Izd. centre EOI. 2009. – p. 111–114.

8. Zenina L.V. Electronic dictionary in the process of training students in translation // Special and literary translation: Proceedings of V International scientific-practical conference on 6–7 April 2012 / under the general editorship. A.G.Gudmanyana, S.I.Sidorenko. –Kiev: Agrar Media Group. 2012. – P.116–120.

9. Kameneva N.A. Information resources of innovation // RISK: Resources, information, supply, competition. 2009. №2. – P. 118–122.

10. Kameneva N.A. Use of information and communication technology in teaching foreign languages // Proceedings Sworld on materials of the international scientific-practical conference, 2011. T. 22. №3. – P.6–8

"FROM WALL STREET TO TASHKENT: A COMPARATIVE STUDY OF THE S&P 500 INDEX AND THE TASHKENT STOCK EXCHANGE"

Rakhmatova Mukhlisa Dilshod qizi
The Banking and Finance Academy of the Republic of Uzbekistan Capital Market and Stock Exchange Faculty

Abstract: *The S&P 500 Index is a cornerstone of global financial markets, offering a comprehensive snapshot of U.S. economic health by tracking the performance of 500 major companies across various industries. In contrast, Uzbekistan's Republican Stock Exchange Toshkent (RSE Toshkent), though still in its formative stages, holds significant promise as the country's primary platform for securities trading. This article compares the S&P 500 and RSE Toshkent, analyzing differences in market structure, regulatory environments, investor engagement, and economic impact. By evaluating the lessons from global market practices, the study explores opportunities for enhancing RSE Toshkent's role in the Central Asian financial landscape, offering insights into how it could foster greater market liquidity, transparency, and investor confidence. This comparison provides valuable perspectives on the potential growth trajectory of Uzbekistan's stock market, emphasizing the importance of strengthening financial infrastructure to attract both domestic and international investments.*

Keywords: *S&P 500, Republican Stock Exchange Toshkent, market comparison, financial markets, emerging economies, stock market regulation, liquidity, global finance, Uzbekistan, economic growth*

INTRODUCTION

Stock exchanges are critical institutions that facilitate capital formation, connect investors with businesses, and contribute significantly to economic growth. Across the globe, financial markets vary in their levels of maturity, infrastructure, and regulatory frameworks. The S&P 500 Index, a benchmark of the U.S. stock market, epitomizes a highly developed and dynamic financial ecosystem. With a history spanning several decades, it serves as a key indicator of the performance of 500 leading publicly traded companies in the U.S., offering a measure of market health and investor confidence. Its global influence is undeniable, driving decisions for institutional investors, policymakers, and multinational corporations.

In stark contrast, the Republican Stock Exchange Toshkent (RSE Toshkent) operates within Uzbekistan's emerging economy, characterized by a transitional financial market. Established in 1994, it reflects the country's gradual shift from a command economy to a market-oriented system. Despite efforts to reform and modernize, the exchange faces challenges, including limited liquidity, a narrow investor base, and a lack of diversified financial instruments. However, RSE Toshkent holds significant potential to become a central financial hub in Central Asia, particularly with recent government-led initiatives aimed at attracting foreign investors and privatizing state-owned enterprises.

Comparing these two markets reveals important insights into the disparities between mature and developing financial ecosystems. The S&P 500 Index represents a market

deeply embedded in global finance, offering investors unparalleled transparency, liquidity, and diversification. Conversely, RSE Toshkent stands at the early stages of development, where challenges such as limited market infrastructure, regulatory hurdles, and restricted foreign investment need to be addressed.

This study investigates the structural, functional, and regulatory differences between the S&P 500 Index and RSE Toshkent. It aims to identify lessons that can guide RSE Toshkent's evolution toward a more efficient, transparent, and investor-friendly market. The findings underscore the role of adopting best practices from global financial benchmarks like the S&P 500 to enhance emerging markets' economic integration and contribution to national development.

By examining key aspects such as governance structures, trading mechanisms, and investor engagement strategies, this research provides a framework for actionable policy recommendations. These recommendations are not only relevant to Uzbekistan but also hold broader implications for other transitional economies seeking to establish competitive and resilient financial markets.

Literature Review.

The literature on stock market indices underscores their vital role in guiding financial markets and fostering economic growth. Studies, such as those by Chordia, Roll, and Subrahmanyam (2021), have demonstrated how indices like the S&P 500 act as reliable indicators of market maturity and investor confidence. The S&P 500's global significance is tied to its ability to reflect a diversified portfolio of industries and provide transparency in the financial markets.

In the context of emerging markets, scholars such as Levine (1997) have highlighted the importance of stock exchanges in mobilizing capital and facilitating economic transformation. In recent studies, such as those by Khodjaev (2023), it is noted that Uzbekistan's stock market, represented by RSE Toshkent, still grapples with issues like market depth and capital inflows. For transitional economies like Uzbekistan, the works of Asadov (2020) and Davronov (2021) have noted the challenges of liquidity, limited participation, and regulatory inconsistencies in the Tashkent Stock Exchange. Comparative studies of other transitional economies, such as Vietnam and Kazakhstan, further suggest that reforms in transparency, governance, and technological infrastructure are crucial for enhancing market efficiency and attracting foreign investment.

Further comparative studies, such as those by Raza, Khan, and Zubair (2021), highlight that successful financial market integration in emerging economies often hinges on adopting best practices from developed markets, including technology upgrades and regulatory alignment. These findings suggest that Uzbekistan could benefit from strengthening its market infrastructure, akin to the advances made by other transitional economies in Central Asia and Eastern Europe.

The evolving literature on financial market integration, investor behavior, and economic growth provides a foundation for understanding how the S&P 500's strategies could influence the development of RSE Toshkent. By learning from these global benchmarks, Uzbekistan's stock market could enhance its role in the regional economy.

Methodology

This research employs a comparative case study methodology to provide an in-depth analysis of the S&P 500 Index and the Republican Stock Exchange Toshkent (RSE Toshkent). The methodology is designed to integrate quantitative and qualitative research techniques to yield comprehensive insights into the structural, economic, and regulatory dynamics of both exchanges.

Quantitative Approach. The quantitative analysis focuses on historical data obtained from financial databases such as Bloomberg, the World Bank, and official reports from the Tashkent Stock Exchange. Key metrics, including market capitalization, liquidity, volatility, and return on investment (ROI), will be assessed over specific periods. Statistical tools such as regression analysis and correlation coefficients will be employed to examine the relationships between these factors and evaluate market performance across both exchanges (Frino and Gallagher, 2001) This will enable an empirical comparison of the market efficiencies, volatility patterns, and investor returns in both the U.S. and Uzbekistan's financial systems.

Qualitative Approach. In addition to quantitative analysis, semi-structured interviews will be conducted with financial analysts, market regulators, and key stakeholders involved in both markets. These interviews will provide qualitative insights into the market structures, investor behavior, and challenges faced by RSE Toshkent in its nascent stage (Purwandari et al., 2023) The qualitative data will supplement the quantitative findings, offering a deeper understanding of the contextual factors influencing each exchange's operations, regulatory practices, and investor confidence.

Comparative Analysis Framework. The research adopts a comparative analysis framework to systematically compare the two markets across several dimensions:

- Market Structure: Examining the scale, liquidity, and diversity of companies listed on the S&P 500 and RSE Toshkent.

- Regulatory Environment: Analyzing the governance, legal frameworks, and investor protection mechanisms in place at both exchanges.

- Economic Contribution: Assessing the contribution of each market to its national economy, including capital formation, economic integration, and fostering entrepreneurship.

- Investor Behavior and Participation: Studying domestic and foreign investor engagement, market access, and the role of institutional investors in both exchanges.

This approach allows for a nuanced and multi-dimensional comparison that integrates both statistical evidence and expert insights (Bragagnini and Cesar, 2024)

Limitations. Several limitations must be acknowledged in this study. First, the availability of data for RSE Toshkent may be limited compared to the S&P 500, potentially affecting the scope and depth of the analysis. Additionally, subjectivity in the qualitative interviews may introduce bias, particularly when discussing the regulatory and operational challenges of Uzbekistan's financial markets. Despite these limitations, the study aims to offer a balanced and comprehensive comparison, providing valuable insights into the comparative development trajectories of both exchanges.

Discussion and Results

This study's findings highlight several important contrasts and insights from the comparison of the S&P 500 Index and RSE Toshkent. The key aspects analyzed—market structure, regulatory frameworks, economic contributions, and investor behavior—provide a comprehensive view of both markets.

Market Structure and Performance

Table 1 presents a comparative analysis of the market capitalization, number of listed companies, and liquidity of both markets.

Market Attribute	S&P 500	RSE Toshkent
Market Capitalization	$40 Trillion+	$1 Billion (Approx.)
Number of Listed Companies	500+	60+
Average Daily Trading Volume	$100+ Billion	$3 Million
Liquidity Ratio	High (Deep liquidity)	Low (Emerging liquidity)

As shown in Table 1, the S&P 500 dwarfs the RSE Toshkent in terms of market capitalization, number of listed companies, and liquidity. However, RSE Toshkent has experienced steady growth, particularly in the number of listed companies. The increase in domestic listings is a positive indicator of market maturation.

Chart 1 below depicts the historical growth of market capitalization for both indices over the past decade.

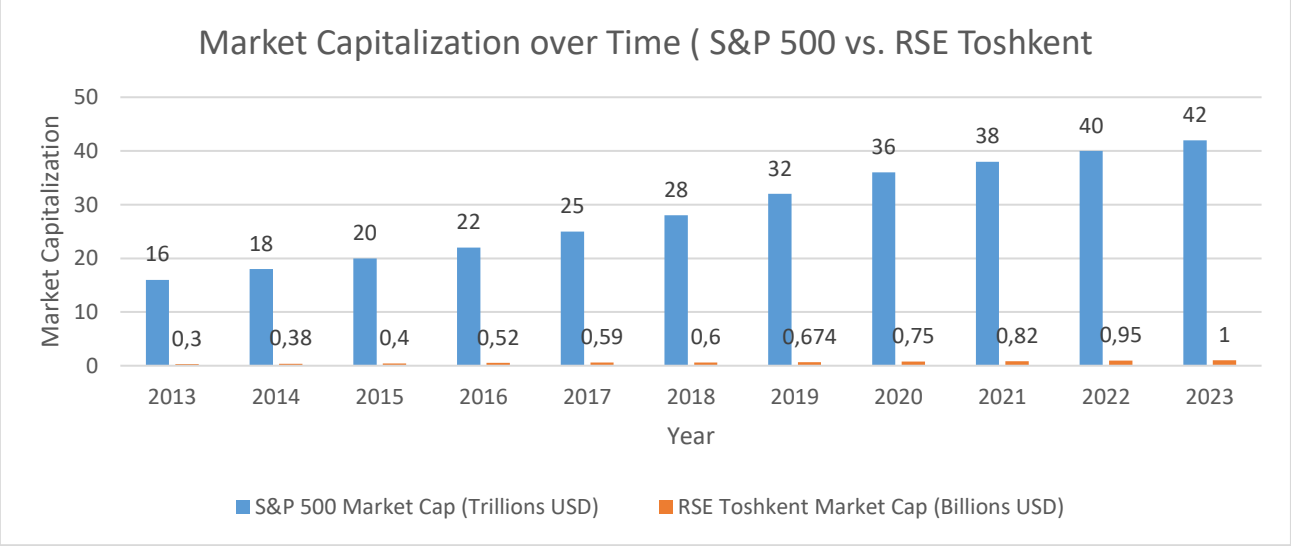

Chart 1: Market Capitalization Over Time (S&P 500 vs. RSE Toshkent) (Bar chart showing S&P 500's sharp upward trend compared to the slow, gradual rise in RSE Toshkent's market capitalization)

The chart illustrates the stark contrast in market sizes and growth rates. The S&P 500's rapid growth is consistent with its status as a global financial benchmark, whereas the slow but steady growth of RSE Toshkent reflects the broader economic transformation underway in Uzbekistan.

Regulatory Framework and Governance.

While S&P 500 is governed by a robust and internationally recognized regulatory framework, the RSE Toshkent is still evolving (Alimov and Mukhamedov, 2021) Recent reforms in Uzbekistan, such as the introduction of new securities laws and investor protection measures, aim to improve the exchange's governance and market appeal. However, a few regulatory gaps remain.

Regulatory Attribute	S&P 500	RSE Toshkent
Governance	Highly Transparent & Strict	Evolving, with recent reforms
Investor Protection	Strong, with global standards	Developing, with new policies
Legal Framework	Well-Established	Emerging, with recent updates
Market Transparency	High	Moderate, improving with reforms

Table 2 outlines the key regulatory attributes of each market.

The regulatory challenges faced by RSE Toshkent, particularly in terms of investor protection and market transparency, are highlighted in Table 2. However, it is expected that ongoing reforms will continue to close these gaps.

Economic Contributions. The economic contributions of both exchanges are crucial to understanding their role in national economic development.

Chart 2 shows a comparison of the economic contribution of the S&P 500 and RSE Toshkent, focusing on capital mobilization and employment generation.

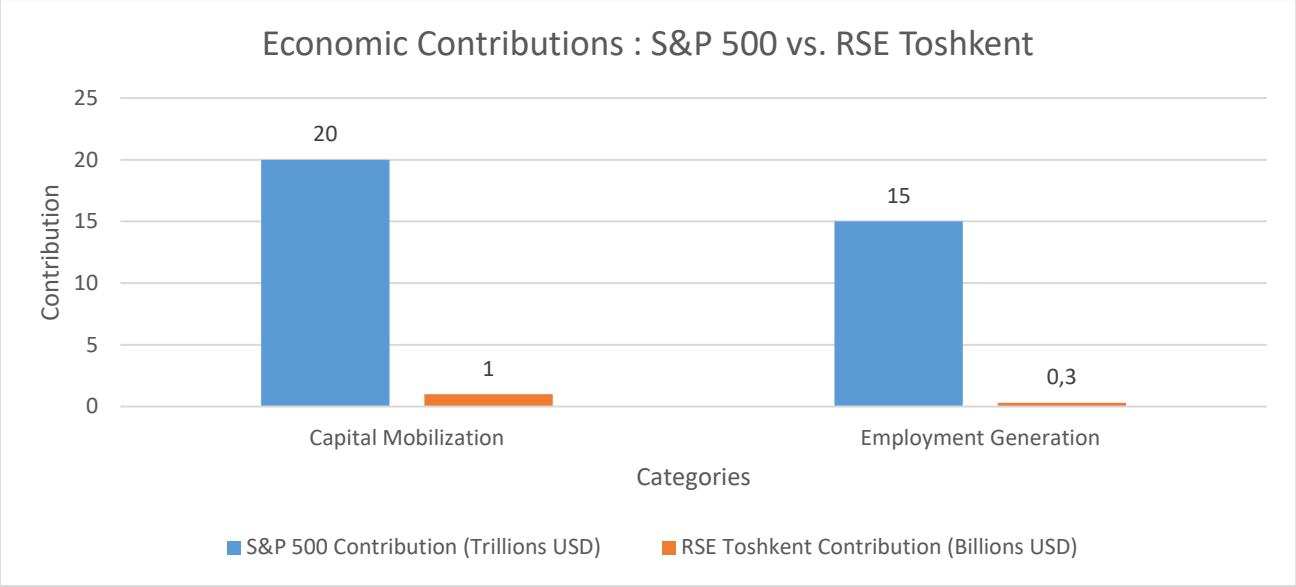

Chart 2: Economic Contribution (S&P 500 vs. RSE Toshkent) (Bar chart depicting the S&P 500's vast contributions to U.S. GDP, employment, and entrepreneurship versus RSE Toshkent's emerging role in Uzbekistan's economy)

While the S&P 500 is deeply integrated into the U.S. economy—affecting job creation, capital mobilization, and economic stability—the RSE Toshkent is in the early stages of contributing to Uzbekistan's economic diversification (Kgudoykulov, 2024) The exchange plays a foundational role in capital formation, but its overall impact on the national economy is still growing.

Investor Behavior and Market Participation. Quantitative analysis reveals that the S&P 500 has high levels of institutional investment and foreign participation, contributing to its stability and growth. Table 3 compares investor participation between the two exchanges.

Investor Type	S&P 500	RSE Toshkent
Domestic Institutional	High (Predominantly Institutional)	Moderate

Foreign Institutional	High (Large International Capital)	Limited
Domestic Retail Investors	Significant	Increasing
Foreign Retail Investors	Low	Low

Table 3 illustrates the higher level of institutional and foreign investor participation in the S&P 500, compared to the increasing but still modest participation in RSE Toshkent. While domestic retail investors are rising in both markets, foreign interest remains low in Uzbekistan due to market perception and risk factors.

This study emphasizes the substantial differences between the S&P 500 and RSE Toshkent, with the S&P 500 standing as a global financial pillar, while RSE Toshkent shows promising growth but faces challenges typical of emerging markets (Khamdamov, 2022) The comparative analysis underscores that while the S&P 500 has matured with strong regulatory frameworks, transparency, and liquidity, RSE Toshkent is progressing with notable reforms aimed at improving market conditions. As Uzbekistan continues its economic transformation, RSE Toshkent has the potential to attract greater investment and play an increasingly important role in the nation's financial sector.

Recommendations

Building on the findings of this comparative study between the S&P 500 Index and RSE Toshkent, several actionable recommendations can be proposed to strengthen the role of RSE Toshkent in Uzbekistan's economic development and enhance its appeal to both domestic and foreign investors. These include:

- Regulatory and Governance Enhancements. To bolster investor confidence, RSE Toshkent should continue implementing robust regulatory measures modeled on international best practices, such as those governing the S&P 500. Enhancing market transparency, enforcing corporate governance standards, and strengthening investor protection laws are critical steps.

- Increasing Market Liquidity. Liquidity is a key challenge for RSE Toshkent. To improve it, policymakers could introduce measures such as tax incentives for market participants, streamlined listing processes for companies, and partnerships with global financial institutions to attract foreign institutional investors.

- Promoting Public Awareness and Retail Participation. A greater emphasis should be placed on financial literacy campaigns to educate the public about investment opportunities in the stock market. Additionally, promoting innovative investment products like exchange-traded funds (ETFs) tied to RSE Toshkent could attract retail investors.

- Incentivizing Domestic and Foreign Listings. Uzbekistan's government could offer incentives for domestic firms to list on the RSE Toshkent, such as tax breaks and reduced regulatory burdens. Furthermore, by forming partnerships with international exchanges, RSE Toshkent could encourage dual listings and attract foreign companies seeking exposure to Central Asian markets (Drakopoulou, 2016)

- Technological Upgrades and Digitalization. Investment in state-of-the-art trading platforms and blockchain-based systems for recordkeeping could enhance operational

efficiency, reduce transaction costs, and improve market transparency. These advancements could also foster greater foreign investor interest.

- Collaborating with Global Benchmarks. Aligning RSE Toshkent with global benchmarks like the MSCI Emerging Markets Index could help elevate its profile internationally. This would involve meeting key criteria such as market accessibility, size, and liquidity.

- Sectoral Diversification. Encouraging more companies from diverse industries—beyond commodities or banking—to list on the exchange could provide investors with broader opportunities while reducing market concentration risks.

5.5.13 Conclusion

The comparative analysis of the S&P 500 Index and the Tashkent Stock Exchange (RSE Toshkent) highlights the significant disparities in market maturity, liquidity, regulatory frameworks, and investor behavior between the two. While the S&P 500 stands as a global financial benchmark, reflecting a highly sophisticated and liquid market with established governance, the RSE Toshkent, though in its early stages of development, demonstrates promising growth potential driven by recent reforms and an evolving economic environment in Uzbekistan.

This study has emphasized the key areas in which RSE Toshkent can enhance its competitive standing, learning from the experiences and strategies of the S&P 500. By strengthening its regulatory frameworks, boosting market liquidity, fostering retail investor participation, attracting diverse listings, modernizing trading infrastructure, and establishing international collaborations, RSE Toshkent has the opportunity to build a resilient and globally competitive financial market. These efforts will not only increase investor confidence but also contribute to the economic diversification and long-term growth of Uzbekistan.

However, it is essential to recognize that transforming RSE Toshkent into a significant player on the global stage will take time. The transition from an emerging to a fully developed market involves overcoming challenges such as regulatory gaps, liquidity constraints, and market perceptions. With continued efforts and the adoption of the best practices outlined in this article, RSE Toshkent can gradually evolve into a robust exchange that plays a pivotal role in the economic and financial development of Uzbekistan.

As Uzbekistan continues its journey towards greater economic openness and diversification, RSE Toshkent's role in attracting investment and facilitating capital formation will be instrumental. By leveraging the lessons from the S&P 500, the exchange can achieve sustainable growth, helping to further integrate Uzbekistan into the global economy and create a thriving financial ecosystem for future generations.

REFERENCES:

Alimov, O. and Mukhamedov, F. (2021) 'The Stock Market in Uzbekistan as the Backbone of Country's Economic Development'. Rochester, NY: Social Science Research Network.

Bragagnini, C. and Cesar, I. (2024) Probabilistic and statistical methods for power laws in complex systems: applications to finance. Master thesis. Universitat Politècnica de Catalunya.

Drakopoulou, V. (2016) 'A Review of Fundamental and Technical Stock Analysis Techniques'. Rochester, NY: Social Science Research Network.

Frino, A. and Gallagher, D.R. (2001) 'Tracking S&P 500 Index Funds', The Journal of Portfolio Management, 28(1), pp. 44–55.

Kgudoykulov, K. (2024) 'CHARACTERISTICS OF INDICATORS IN PRIVATE CAPITAL VALUATION OF JOINT STOCK COMPANIES IN UZBEKISTAN', International Journal of Economic Integration and Regional Competitiveness, 1(8), pp. 1–10.

Khamdamov, S.-J. (2022) 'Calculating Share of Factors of Intensive Economic Growth in Uzbekistan', in Proceedings of the 5th International Conference on Future Networks and Distributed Systems. New York, NY, USA: Association for Computing Machinery (ICFNDS '21), pp. 393–397.

Purwandari, T. et al. (2023) 'Selecting and Weighting Mechanisms in Stock Portfolio Design Based on Clustering Algorithm and Price Movement Analysis', Mathematics, 11(19), p. 4151.

MOLIYAVIY HISOBOT STANDARTLARIGA O‘TISHDA MOLIYAVIY KO‘RSATKICHLARNI MOSLASHTIRISHNING AXAMIYATI

Ergasheva Feruza Nasrullaevna
Samarkand iqtisodiyot va servis instituti, Buxgalteriya hisobi kafedrasi, assistent o‘qituvchisi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada moliyaviy hisobotlarni xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga (XMHS) muvofiqlashtirish jarayonida moliyaviy ko‘rsatkichlarni moslashtirishning ahamiyati tahlil qilinadi. Moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartlarga o‘tkazish korxonalar faoliyatining shaffofligini oshiradi, investorlar va manfaatdor tomonlarga to‘g‘ri qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Maqolada XMHS talablari, moliyaviy ma'lumotlarning tegishliligi va ishonchliligi, shuningdek, hisobotlarni tayyorlashda yuzaga keladigan muammolar va ularni hal qilish yo‘llari muhokama qilingan. Shuningdek, moliyaviy hisobotlar elementlarini strukturaviy tahlil qilishning iqtisodiy ahamiyati yoritib berilgan.*

Kalit so‘zlar: *Moliyaviy hisobot, xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (XMHS), tegishlilik, ishonchlilik, iqtisodiy tahlil, investorlar, moliyaviy ko‘rsatkichlar, buxgalteriya tizimi, axborot mazmuni, shaffoflik.*

Abstract:*This article analyzes the importance of adjusting financial indicators in the process of harmonizing financial statements with international financial reporting standards (IFRS). Transferring financial statements to international standards increases the transparency of the activities of enterprises, allows investors and stakeholders to make the right decisions. The article discusses the requirements of IFRS, the relevance and reliability of financial information, as well as problems that arise in the preparation of reports and ways to solve them. The economic significance of the structural analysis of the elements of financial statements is also highlighted.*

Keywords: *Financial reporting, international financial reporting standards (IFRS), relevance, reliability, economic analysis, investors, financial indicators, accounting system, information content, transparency.*

KIRISH

Moliyaviy hisobotni xalqaro standartlashtirish iqtisodiy sohadagi integratsiya jarayonlari, kapital bozorlarining rivojlanishi, transmilliy korporatsiyalar rolining kuchayishi, moliyaviy hisobotlarni tayyorlash xarajatlarining oshishi bilan bog‘liq[1]. U xalqaro buxgalteriya tizimini shakllantirishga, har qanday mamlakatdagi kompaniyalar uchun qo‘llaniladigan moliyaviy hisobot standartlarining yagona to‘plamini ishlab chiqishga qaratilgan.

Moliyaviy hisobot - bu tashkilotning mulkiy va moliyaviy holati va uning faoliyatining moliyaviy natijalari, hisobot davridagi tashkilotlarning moliyaviy holatidagi o‘zgarishlar to‘g‘risidagi ma'lumotlarning yagona tizimi. Shunga ko‘ra, moliyaviy hisobotlarni o‘zgartirish - bu ma'lum printsiplar bo‘yicha umumlashtirilgan ma'lumotlarning foydalanuvchi nuqtai nazaridan butunlay boshqa mezonlar bo‘yicha umumlashtirilishi kerak bo‘lgan ma'lumotlarga "tarjimasi". Umumlashtirish darajasi qanchalik yuqori bo‘lsa, moliyaviy ma'lumotlar to‘plamini kerakli sifat xususiyatlarini yo‘qotmasdan o‘zgartirish

shunchalik qiyin bo‘ladi. Faqat turli xil tahliliy registrlar, hisob-kitoblar, shuningdek, birlamchi hujjatlardan foydalanganda olingan ma'lumotlar muhim jihatlarda to‘liq va ishonchli bo‘ladi. Ammo birlamchi hujjatlar darajasida tahlil qilingan taqdirda, hisobotni o‘zgartirish aslida qisqa vaqt ichida buxgalteriya hisobi ma'lumotlarining barcha to‘plamini yangi tamoyillarga muvofiq tiklashga urinishga aylanadi[2].

TAHLIL VA NATIJALAR. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari(XMHS) buxgalteriya faoliyatining dolzarb yo‘nalishlaridan biridir. Ular nafaqat korxona aktivlari va passivlarining umumiy qiymatini baholashni, balki xalqaro standartlarni taqdim etish va ishlab chiqish bosqichlarini ham o‘z ichiga oladi. Hozirgi vaqtda XMHSga muvofiq moliyaviy hisobotlarni tayyorlash va taqdim etish bo‘yicha mahalliy amaliyot xalqaro standartlarga asoslanadi, biroq ayni paytda an'anaviy yondashuvlar asosida iqtisodiyot va sanoatning hozirgi holatini hisobga oladigan yangi usullar shakllantirilmoqda.

Moliyaviy hisobotning maqsadi - iqtisodiy qarorlar qabul qilishda keng foydalanuvchilar doirasi uchun foydali bo‘lgan kompaniyaning moliyaviy holati, moliyaviy natijalari va pul oqimlari to‘g‘risidagi ma'lumotlarni to‘g‘ri taqdim etishdir.

Moliyaviy hisobotning sifat ko‘rsatkichlari "XMHS bo‘yicha moliyaviy hisobotlarni tayyorlash va taqdim etish tamoyillari" da keltirilgan[3].

Shakldagi mazmun Moliyaviy hisobotdagi ma'lumotlar bitimlar va boshqa hodisalarni adolatli ko‘rsatishi kerak[4], shuning uchun ular nafaqat yuridik shakliga, balki mohiyatiga va iqtisodiy haqiqatiga muvofiq hisobga olinishi va taqdim etilishi muhimdir. Bitimlar va boshqa hodisalarning mohiyati har doim ham ularning huquqiy shaklidan kelib chiqadigan narsaga mos kelmaydi. Misol uchun, Haqiqiy qiymatdan boshqa narxda sotish.

Agar aktivlar adolatli qiymatidan past yoki undan yuqori narxda sotilgan bo‘lsa, demak, sotish sababini tushuntiruvchi tegishli bitim mavjud bo‘lishi mumkin. Agar sotish narxi adolatli qiymatdan yuqori bo‘lsa, bu kelajakdagi bitimlar bilan bog‘liq bo‘lgan yashirin kredit bo‘lib, uning qaytarilishini ta'minlaydi.

Agar narx adolatli qiymatdan past bo‘lsa, unda, ehtimol, bitimning mohiyati kelajakdagi xarajatlar moddasini kamaytirib, sotishdan olingan foydani tan olishni kechiktirish istagidir. Misol uchun, kompaniya uskunalarni uchinchi tomonga adolatli qiymatdan past narxda "sotadi". Bunday holda, asbob-uskunalarni qayta ijaraga olish shartnomasi tuziladi va ijara haqi tijorat stavkalaridan pastroq qilib belgilanadi[5]. Natijada, sotishdan yo‘qotilgan foyda keyingi davrlarda qaytariladi va bu foydani yumshatishdan boshqa narsa emas.

Mahalliy buxgalteriya tizimini XMHSga muvofiqlashtirish muammolarini hal qilish O‘zbekistonda buxgalteriya tizimini mos ravishda o‘zgartirish bilan bog‘liq. Xalqaro standartlarga muvofiq hisobotlarni taqdim etish tashkilot hisobot foydalanuvchilarini, birinchi navbatda xorijiy investorlar va hamkorlarni o‘z faoliyati va natijalari, shuningdek, uzoq muddatli strategik risklar to‘g‘risida xabardor qilishga tayyorligini ko‘rsatadigan birinchi sifatli qadamdir. XMHSga muvofiq hisobotlarni tayyorlashda iqtisodiy tahlil usullaridan foydalanish hisobotning axborot mazmunini oshirish va investitsiyalar, boshqaruv va hamkorlikni kengaytirish maqsadlarida moliyaviy ko‘rsatkichlarni taqdim etishning o‘zgaruvchanligini kengaytirish imkonini beradi. Yuqorida aytilganlarning

barchasi ushbu muammoni o‘rganishning dolzarbligini, ko‘rib chiqilayotgan masalaning nazariy va amaliy ahamiyatini belgilaydi.

Xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga ko‘ra, ma'lumotlar foydali bo‘lishi uchun qaror qabul qiluvchilar uchun tegishli bo‘lishi kerak. Tegishli ma'lumotlar - foydalanuvchilarning o‘tmishdagi, hozirgi va kelajakdagi voqealarni baholash va o‘tgan baholarini tasdiqlash yoki tuzatishga yordam berish orqali ularning iqtisodiy qarorlariga ta'sir qiluvchi ma'lumotlar. Muayyan ma'lumotlarning qabul qilingan qarorlarga ta'sir qilish darajasi hisobga olish ma'lumotlaridan foydalanuvchi turi va uning muayyan iqtisodiy vaziyatdagi manfaatlari bilan belgilanadi. Bundan tashqari, muayyan iqtisodiy vaziyatga qarab[8], axborotning dolzarbligi uning tahliliylik darajasi bilan belgilanadi. Ma'lumotlarning haddan tashqari tahliliyligi foydalanuvchi uchun ma'lumotni ortiqcha qilishi mumkin. Bu omil, birinchi navbatda, moliyaviy hisobot elementlarining tuzilishini va uning ko‘rsatkichlarini jamlash darajasini belgilaydi.

Masalan, tashkilot aktivlarining tuzilishi haqidagi ma'lumotlarni ko‘rib chiqamiz. Ushbu ma'lumotlar, birinchidan, kompaniyaning kelajakdagi daromad olish qobiliyati to‘g‘risida fikrni shakllantirishda foydalanuvchilar uchun qimmatlidir, ikkinchidan, kompaniyaning mumkin bo‘lgan tarkibiy tuzilishi yoki rejalashtirilgan operatsiyalarning natijalari bo‘yicha o‘tmishdagi prognozlarni tasdiqlaydi. Shu bilan birga, moliyaviy holat va o‘tgan davrlardagi operatsiyalar natijalari to‘g‘risidagi ma'lumotlar ko‘pincha kelajakdagi moliyaviy holat va moliyaviy natijalarni, shuningdek, foydalanuvchilarni bevosita qiziqtiradigan tashkilotdagi ishlarning boshqa jihatlarini bashorat qilish uchun ishlatiladi. Jumladan, dividendlar va ish haqi to‘lovlari, aksiyalar bahosidagi o‘zgarishlar, kompaniyaning o‘z majburiyatlarini belgilangan muddatlarda bajarish qobiliyati.

Standartlar bashorat qilish qiymatiga ega bo‘lish uchun ma'lumot aniq prognoz shaklida bo‘lmasligi kerakligini ta'kidlaydi[9].

Biroq, moliyaviy hisobotlar asosida prognozlar qilish qobiliyati tarixiy operatsiyalar va voqealar haqidagi ma'lumotlarni taqdim etish usuli bilan yaxshilanadi.

Masalan, daromadlar yoki xarajatlarning odatiy bo‘lmagan va kamdan-kam uchraydigan moddalari alohida oshkor etilsa, daromadlar to‘g‘risidagi hisobotning prognozlash salohiyati kuchayadi.

XULOSA

Moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish korxonalar uchun global iqtisodiyot sharoitida raqobatbardoshlikni oshirishning muhim omilidir.

XMHS talablari asosida tayyorlangan hisobotlar moliyaviy ko‘rsatkichlarning aniq va ishonchli tahlilini ta’minlaydi, bu esa foydalanuvchilarga iqtisodiy qarorlar qabul qilishda asos bo‘ladi.

Moliyaviy hisobotning mazmuni va tuzilishini o‘zgartirish jarayoni ancha murakkab bo‘lib, turli iqtisodiy sharoitlarda chuqur tahliliy yondashuvni talab qiladi.

Shuning uchun XMHSga o‘tish nafaqat moliyaviy hisobotlarni xalqaro me’yorlarga moslashtirishni, balki iqtisodiy ko‘rsatkichlarni strategik boshqarish imkoniyatlarini kengaytirishni ham nazarda tutadi.

O‘zbekiston iqtisodiyoti uchun bu jarayon xalqaro investitsiyalar jalb etish va moliyaviy tizimni modernizatsiya qilishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Zaynutdinov SH.N. Korporativ boshqaruv asoslari. O‘quv qo‘llanma. -T.: O‘zbekiston, 2008. – 260 b.
2. Xodiev B.YU., Berkinov B.B. “Korporativ boshqaruv va raqobatni rivojlantirish” O‘quv qo‘llanma. -T.: 2011 y.
3. Steen Thomsen & Martin Conyon – Corporate Governance, mechanisms and systems. McGraw-Hill Higher Education UK, 2012 – 367pp.
4. Bob Tricker – Corporate Governance, Principles, Policies and Practices, 3rd edition, Oxford online resources center, 2012 – 904pp.
5. Bazelskiy komitet po bankovskomu nadzoru. Osnovnые prinsipы effektivnogo bankovskogo nadzora. Bazel, 1997. -258 s.
6. Edvin Dj. Dolan i dr. Dengi, bankovskie delo i denejno kreditnaya politika. Per. s angl. -Moskva-Leningrad: 1991. -446 s.
7. Finansovыy menejment. Problemы i resheniya. Uchebnik. Pod.red. A.Z.Bobылevoy. M.: YUrayt, 2012.-903s.
8. Saryov V.V., Kantarovich A.A. Elektronnaya kommersiya. – SPb: Piter, 2015.– s.
9. Lavrushin O.I. Bankovskoe delo: uchebnoe posobie. –M: Finansы i statistika, 2014. – s 366.
10. Investitsii: sistemnыy analiz i upravlenie. Pod red. K.V.Baldina. 4-e izd. M.: «Dashkov i K», 2012.-288s.

MADANIY O‘ZIGA XOSLIKNING MADANIYATLARARO MULOQOTDAGI O‘RNI

Gulhayo Ortiqova
ToshDO ‘TAU tayanch doktoranti

Annotatsiya: *Ushbu tezisda madaniy o‘ziga xoslik tushunchasi va uning ko‘rinishlari, madaniyatlararo muloqotdagi o‘rni hamda jamiyat hayotiga ta’siri haqida so‘z yuritiladi. Ma’lumki, madaniy o’ziga xoslik har bir jamiyat yoki ma’lum bir guruh boshqalaridan ajratib turuvchi asosiy jihati hisoblanadi. Bugungi globallashuv jarayonida millatlarning madaniyatini, o‘ziga xosligini o‘rganish tobora ahamiyat kasb etmoqda. Bundan tashqari ushbu maqolada madaniy o‘ziga xoslikning ijobiy va salbiy jihatlari yoritilib, insonlar o‘rtasidagi muloqotda bajaradigan vazifalari haqida to‘xtalib o‘tilgan.*

Kalit so‘zlar: *madaniyat, madaniy o‘ziga xoslik, muloqot, jamiyat, ta’sir*

Annotation: *This thesis discusses the concept of cultural identity and its manifestations, its role in intercultural communication and its impact on the life of society. As is known, cultural identity is the main aspect that distinguishes each society or a certain group from others. In today's globalization process, the study of the culture and identity of nations is becoming increasingly important. In addition, this article highlights the positive and negative aspects of cultural identity and discusses the functions it performs in communication between people.*

Key words: *culture, cultural identity, communication, society, influence*

“O‘ziga xoslik” atamasi etnologiya, psixologiya, madaniy va ijtimoiy antropologiyada keng qo‘llaniladi. Madaniy o‘ziga xoslik-bu shaxsning ijtimoiy-madaniy makonda o‘z o‘rnini aniqlash va o‘zini tevarak-atrofdagi dunyoda erkin yo‘naltirish imkonini beradigan ijtimoiy guruhga mansubligini anglashidir.Shaxsning boshqa shaxsga bo‘lgan ehtiyoji har bir inson o‘z hayotiy faoliyatida ma'lum bir tartibga muhtojligidan kelib chiqadi, u bunga faqat boshqa odamlar jamoasida erisha oladi. Buning uchun u ushbu jamiyatda hukmron bo‘lgan ma’naviy elementlari, odatlari, me'yorlari, qadriyatlari va atrofidagi odamlar tomonidan qabul qilingan boshqa aloqa vositalarini ixtiyoriy ravishda qabul qilishi kerak. Guruhdagi ijtimoiy hayotning barcha ana shu ko`rinishlarini o‘zlashtirib olish inson hayotiga tinchlik, xotirjamlik va tartib beradi, shuningdek, uni muayyan madaniyatga beixtiyor jalb qiladi. Shu sababli, madaniy o‘ziga xoslikning mohiyati insonning tegishli madaniy me'yorlar va hatti-harakatlar namunalarini, qadriyat yo‘nalishlari va tilini ongli ravishda qabul qilishida, o‘zligini ma'lum bir jamiyatda, o‘z-o‘zidan qabul qilingan madaniy xususiyatlar nuqtai nazaridan tushunishidadir [Abdullayev, 2014:41]

Shaxsning o‘ziga xosligi o‘zi tegishli bo‘lgan ijtimoiy-madaniy guruhga nisbatan munosabati natijasida vujudga keladi. Ammo inson bir vaqtning o‘zida turli xil ijtimoiy-madaniy guruhlarning a'zosi bo‘lganligi sababli, u bir vaqtning o‘zida bir nechta o‘ziga xosliklarga ega. Ular uning jinsi, millati, irqi, dini, kasbi va hayotining boshqa jihatlarini aks

ettiradi. Bu belgilar bizni boshqa odamlar bilan bog‘laydi, lekin shu bilan birga, har bir insonning tafakkuri va o‘ziga xos tajribasi bizni bir-biridan ajratib turadi.

Ma'lum darajada madaniyatlararo muloqotni bir-biriga qarama-qarshi o‘ziga xosliklarning munosabatlari sifatida ko‘rish mumkin, bunda suhbatdoshlarning o‘ziga xosligi bir-birini to‘ldiradi. Shunday qilib, suhbatdoshning shaxsida noma'lum va notanish narsa tanish va tushunarli bo‘lib qoladi va biz suhbatdoshimizdan bizga mos keladigan hatti-harakatlar va gap-so‘zlarni kuta boshlaymiz. O‘ziga xosliklarning o‘zaro ta'siri aloqadagi munosabatlarni muvofiqlashtirishni osonlashtiradi hamda muloqot davomiyligini ta’minlaydi . Shu bilan birga, u yoki bu turdagi madaniy o‘ziga xoslik aloqa uchun to‘siqlarni keltirib chiqarishi mumkin. Suhbatdoshning kimligiga qarab, uning nutq uslubi, muloqot mavzulari, imo-ishora shakllari o‘rinli yoki nomaqbul ko‘rinishi mumkin. Shunday qilib, muloqot ishtirokchilarining kimligi ularning muloqot doirasi va mazmunini belgilaydi. Shunday qilib, madaniyatlararo muloqotning asosiy prinsiplaridan biri bo‘lgan madaniy o‘ziga xosliklarning xilma-xilligi ayni paytda unga to‘sqinlik qiladi. Etnolog olimlarning kuzatishlari va tajribalari shuni ko‘rsatadiki, kechki ovqatlar, ziyofatlar va boshqa shunga o‘xshash tadbirlarda ishtirokchilarning shaxslararo munosabatlari etnik belgilar bo‘yicha shakllanadi. Turli etnik-madaniy guruhlar vakillarini aralashtirishga qaratilgan ataylab qilingan harakatlar hech qanday samara bermadi, chunki bir oz vaqt o‘tgach, etnik-madaniy jihatdan bir xil muloqot guruhlari yana o‘z-o‘zidan paydo bo‘ldi.[Boboyev, 2001:54]

Shunday qilib, madaniyatlararo muloqotda madaniy o‘ziga xoslik ikki tomonlama vazifani bajaradi. Bu muloqot qiluvchilarga bir-biri haqida ma'lum bir fikrni shakllantirishga, suhbatdoshlarning hatti-harakati va qarashlarini o‘zaro bashorat qilishga imkon beradi, ya'ni muloqotni osonlashtiradi. Bu uning yordam beruvchi vazifasi hisoblanadi. Ikkinchidan, uning cheklovchi vazifasi tezda o‘zini namoyon qiladi, ya’ni aloqa jarayonida qarama-qarshiliklar va nizolar paydo bo‘ladi, shuning uchun madaniy o‘ziga xoslik mumkin bo‘lgan o‘zaro tushunish doirasiga tushiriladi va nizolarga olib keladigan jihatlar undan chiqarib tashlanadi.[Gulmetov, 2001:78]

Turli madaniyat vakillari o‘rtasidagi muloqotda dunyoning turli madaniy o‘ziga xos qarashlari to‘qnashadi, bunda suhbatdoshlarning har biri dastlab bu qarashlardagi farqlarni anglamaydilar, har biri o‘z g‘oyalarini normal deb hisoblaydi, boshqasining g‘oyalarini esa g‘ayritabiiy. Bir tomonda oddiy deb qabul qilingan narsa boshqa tomondan odatiy deb qabul qilingan narsa bilan to‘qnashadi. Avvaliga, ko‘pincha bo‘lgani kabi, ochiq tushunmovchilik mavjud bo‘lib, unda fikr va tushunish mos kelmaydi hamda suhbat jarayoni buzilishiga olib keladi.g

Majoziy ma'noda, boshqa madaniyat bilan aloqada bo‘lgan odam boshqa mamlakatga yuborilganga o‘xshaydi. U tanish muhit chegarasidan tashqariga, tanish tushunchalar doirasidan chiqib, notanish, ammo jozibali boshqa dunyoga o‘tadi. Chet el, bir tomondan, notanish va ba'zan xavfli ko‘rinadi, lekin boshqa tomondan, har bir yangi narsa o‘ziga jalb qiladi, yangi bilimlarni , tafakkur va hayotiy tajribasini kengaytiradi.

Xulosa shuki, madaniyatlararo aloqalar ko‘pincha o‘zaro madaniyatlarning bir-biriga kuchli ta'siri bilan yakunlanadi. Bunday ta’sir orqali madaniy innovatsiyalar bir madaniyatdan boshqasiga o‘tadi. Har qanday jamiyat uchun bunday madaniy aloqalar ijobiy va salbiy ma'noga ega.

Bir tomondan, ular madaniyatlarning o‘zaro boyishiga, xalqlarning yaqinlashishiga, jamiyatni demokratlashtirishga hissa qo‘shadi. Boshqa tomondan, bunday ta’sir muayyan jamoaning madaniy o‘ziga xosligini yo‘qotish xavfini oshiradi.

Bunday jarayonlarning ko‘rinishlaridan biri madaniy o‘ziga xoslikdagi o‘zgarishlardir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Abdullayev M. Madaniyatshunoslik asoslari. – Farg‘ona, 1998
2. Boboyev H. Madaniyatshunoslik. – T: Yangi asr avlodi, 2001
3. Gulmetov E. Madaniyatshunoslik(ma’ruzalar matni) T.2001
4. www.albest.ru

THE IMPORTANCE OF THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY IN THE DEVELOPMENT OF NEW UZBEKISTAN

Karimov Ulmasbek
Basic doctoral student, Fergana State University, Uzbekistan, Fergana city

Abstract: *entrepreneurship is the main force that moves the economy of our country, develops it. Entrepreneurship support is therefore one of the issues raised to the level of Public Policy. In the context of civil society, the analysis of entrepreneurship as a philosophical concept and its perception as a socio-cultural phenomenon is an important process.*

This article philosophically analyzes the importance of the development of entrepreneurial activity in the development of new Uzbekistan

Keywords: *social policy, human factor, civil society, entrepreneurship, entrepreneurial culture.*

INTRODUCTION

As you know, for entrepreneurial activity, investment-work buildings, equipment, raw materials and various materials, funds and other material and intangible resources are needed. this investment used in entrepreneurial activity is the property of the entrepreneur. The entrepreneur is free to use this property, that is, he can use it for the purposes he likes. The Constitution and related laws of the Republic of Uzbekistan define the inviolability and freedom of use of personal and private property of citizens. In addition, when choosing the sphere of entrepreneurship, type, direction, shape, Place, Partners and other aspects, the entrepreneur freely boiib, his such freedom is also guaranteed by the help of laws. The entrepreneur is fully independent in organizing, maintaining his activities and using the profits he receives as a result of it. He can independently dispose of the profit received as he wants.

Today, as a result of the social policy and reforms carried out in our country, entrepreneurial activity is gaining momentum. Uzbekistan is entering a new path of development, the socio-political, economic, scientific environment is becoming more vibrant.

Such changes as the beginning of the transition period to a market economy in the country, the restoration of private ownership, the formation of a completely new social layer – the middle class-laid the groundwork for the growth of democratic values. Fundamental changes have occurred in the worldview of citizens. The main priorities of state policy and the development of society began to focus on a person, his well-being and freedom. A new era began in the history of Uzbekistan. This period – as a period of civil society and the construction of a legal State-went down in history.

Apparently, as a result of the announcement of civil society as a strategic goal in the country, new urgent tasks appeared. For the sustainable development of socio-economic life at the present stage of the formation of civil society, it is required to harmonize a certain philosophical worldview, as well as an entrepreneurial culture, in an interconnected way.

One of the important aspects of entrepreneurial activity is also the tax that is generated from this activity. Taxation is the main source of state income, and tax revenues are used by the government to fulfill its traditional functions: providing good roads, maintaining law and order, protecting against external aggression, regulating trade and business social and economic support. The provision of these social services and infrastructure will help reduce the overall cost of the business. This means that businesses can expand their operations rather than strive to provide these services and infrastructure for themselves.

"Engaging in entrepreneurial activity is, above all, self-employment. This issue is especially relevant in market conditions. Those who aim to build a career on the principles of self-employment, in odta, are motivated by the following five reasons: personal satisfaction, striving for independence, profit making, Employment Guarantee and personal position"[1, 102-103]. Therefore, a person engaged in entrepreneurial activity must have a culture of treatment, deep economic knowledge, good experience in his field, initiative and solid will, in addition to a certain investment. The peculiarities of entrepreneurial activity: the peculiarity of market exploitation and the fact that it is a free activity, is manifested in the connection with risk, the introduction of a new type of production and networks, new types of goods and services, new techniques and technology into life.

It should not be understood that no matter what area of entrepreneurship is manifested, its main purpose is to obtain a high level of profit. Because in the process of realizing their interests, the entrepreneur meets the needs of people, sees national wealth, provides people with a place of work, especially by paying taxes, enriches the budget, devotes investments in such areas as culture, education, health, introduces new techniques and technologies into production.

"In the formation of entrepreneurial activity, it is important to solve the issues of training, retraining, professional development of business employees. To do this, it is necessary to organize the study of modern methods of conducting entrepreneurial activity, train and re-train employees, send them to developed countries for advanced training, organize teacher training and retraining work for training businessmen, open consulting Centers for the selection of employees for the entrepreneurial sector. Each entrepreneurial

activity takes place in an appropriate legal environment. Therefore, it is of great importance to create the necessary legal conditions"[2, 16].

Currently, a system of legal protection of entrepreneurs has been formed in our country and its organizational mechanism has been created. Laws and legislative acts regulating relations related to entrepreneurial activity are recognized as sources of Entrepreneurial Law.

Entrepreneurial culture is an integral element of the organization of entrepreneurial activity. Culture is an integral combination of people's production, social and spiritual needs. Innovative activity is also pointed out as a factor determining entrepreneurial culture. It involves the formation of mechanisms for improving new cultural models of entrepreneur behavior, creates appropriate conditions for social culture, and the implementation of changes. Such an effective activity arises on the basis of a tendency to creative initiative in the face of changes inherent in the community of entrepreneurs, and the desire to show their abilities, awareness of existing cultural traditions in a new way. Currently, a new type of entrepreneurial activity is being formed and such communities of entrepreneurs are emerging, their activities are not limited by such barriers that existed before. The study of the phenomenon of entrepreneurship shows that the conditions for the development of this sphere of society are determined by the essence of the culture of entrepreneurs, inextricably linked with the direction of their innovative activities, dedication to entrepreneurial culture, their values, and new business methods.

CONCLUSION

In conclusion, if the types of activities of production, entrepreneurship, management, marketing kambi develop, then in the future the role of Information Communication, intellectual activity will also increase.

REFERENCES:

1. Z.Ya.Xudoyberdiyev, K.Z.Xomitov, A.Murodov, L.K.Ko‘paysinova, N.U.Arabov. Tadbirkorlik va ishga joylashtirish texnologiyasi asoslari. O‘quv qo‘llanma. Toshkent, 2016.

2. M.R.Boltaboev, M.S.Qosimova, Sh.J.Ergashxodjaeva, B.K.G‘oyibnazarov, A.N.Samadov, R.Xodjaev. Kichik biznes va tadbirkorlik. O‘quv qo‘llanma. Toshkent, 2010.

3. Sodiqjonovich, G. B. (2023). SOCIO-PHILOSOPHICAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY IN THE PERIOD OF RENEWAL OF OUR COUNTRY. European Journal of Interdisciplinary Research and Development, 18, 233-238.

4. Ганиев, Б. (2023). СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ПОВЫШЕНИЯ РЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ КУЛЬТУРЫ В УЗБЕКИСТАНЕ. Scientific journal of the Fergana State University, (6), 32-32.

5. Sadigjonovich, G. B., & Umaralievich, K. U. (2022). Socio-Philosophical Aspects of the Orientation of Young People to Entrepreneurial Activity. Research Focus, 1(4), 359-363.

6. Karimov, U. (2023). INTERPRETATION AND STUDY OF THE CONCEPT OF ENTREPRENEURSHIP BY CLASSICS OF WORLD SOCIOLOGY. Best Journal of Innovation in Science, Research and Development, 220-225.

7. Karimova, G., & Khasanova, D. (2022). Social relations in economic processes in the science of economic sociology. Asian Journal of Multidimensional Research, 11(11), 273-277.

8. Mahmudovich, K. I. (2021). PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF FAMILY ENTREPRENEURSHIP IN THE REGIONS IN THE CONDITIONS OF ECONOMIC MODERNIZATION. Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities, 1(1.1 Economical sciences).

9. Xasanov, I. M. (2019). Problems of employment in Uzbekistan. Образование и наука в России и за рубежом, (16), 156-158.

CALCULATION OF THE SIGNAL-TO-NOISE RATIO FOR A CUBESAT SATELLITE

Alimdjanov Xayot Farxadovich

Head teacher, department of "Technologies of mobile communication" Tashkent University of information technologies named after Muhammad al-Khwarizmi, Tashkent, Uzbekistan

CubeSat - this is the format small (super small) artificial earth satellites for space exploration, with dimensions of 10×10×10 cm with a mass of no more than 1.33 kg. The creation of CubeSats became possible thanks to the development microminiaturization and the use of general industrial microelectronics to create space satellites. After the appearance of the CubeSat format, an even smaller format appeared pocketcube weighing up to 250 gr. and size 5×5×5 sm.

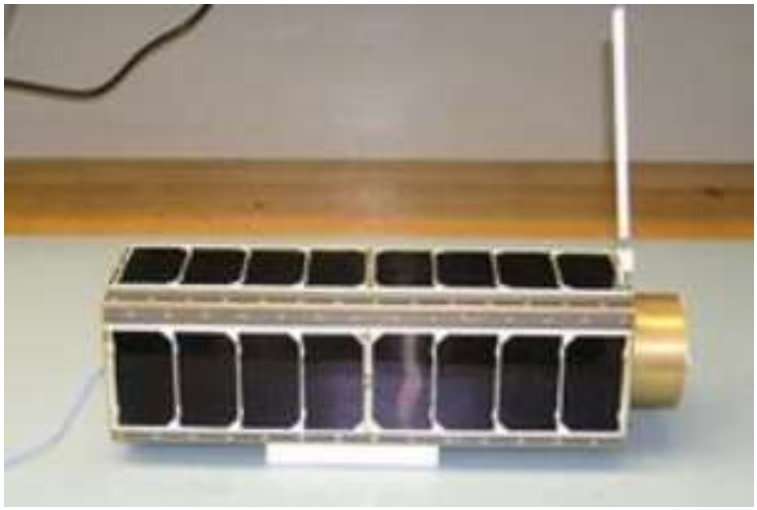

Fig.1. GeneSat-1

CUBSAT satellites are a rapidly developing area of the global space industry, demonstrating cost -effective and affordable solutions such as:

- technology demonstrations
- testing new devices/technical solutions in space
- building communication groups
- applications in the structures of the "Internet of Things"
- construction of information systems (environmental monitoring, cartography for agriculture).

Structurally, CubeSat is an aluminum frame, inside which are located:

- central processor module;
- radio channel;
- antenna-feeder devices;
- power supply system;
- batteries and charge controller;
- solar panels.

- satellite position determination system;
- a system for correcting its position.

CubeSat satellite is relevant, in particular, the signal-to-noise ratio (SNR — Signal - to - Noise) ratio at the receiver input via the downlink channel (DL — Down Link) since it is extremely important to know what SNR values can be expected at the receiver side.

$$SNR = P_t + G_t + G_r + \eta_t + \eta_r - L_r - L_t - L - L_{add} - N[dB]$$

Where N is the total thermal noise power (has a known relationship to the noise spectral density $N_0 = kT_{noise}$) in dBm (decibels per milliwatt), P_t is the transmitted power in dBm, G_t and G_r are the antenna gains on the transmitter and receiver sides, respectively (in dBi—isotropic decibels), η_t and η_r are the feeder gains of the transmitter and receiver (in dB), L_t and L_r — losses in feeders (in dB), L losses in the path of electromagnetic wave propagation in dB L_{add} — additional losses in dB.

Next, the thermal noise power is calculated:

$$N = 10lg\left(\frac{kT_{noise}B_{noise}}{10^{-3}}\right)[dBm]$$

Where k is the Boltzmann constant, $T_{noise} = T_a + T_t$ — equivalent noise temperature, T_a — sum of antenna losses and sky noise (background), $T_c = T_0(F_{sys}-1)$ is the receiver noise temperature ($T_0 = 290$ K , and $F_{sys} = 10^{\wedge}$ NF /10 is the noise factor, which can be estimated from the noise pattern (NF — noise figure) of the receiving antenna), and B_{noise} is the noise bandwidth. The noise bandwidth can be taken to be equal to the receiver bandwidth itself B, but the noise bandwidth can be estimated slightly more accurately as γ B, where γ is a constant from 1.002 to 1.57 (related to the receiver configuration).

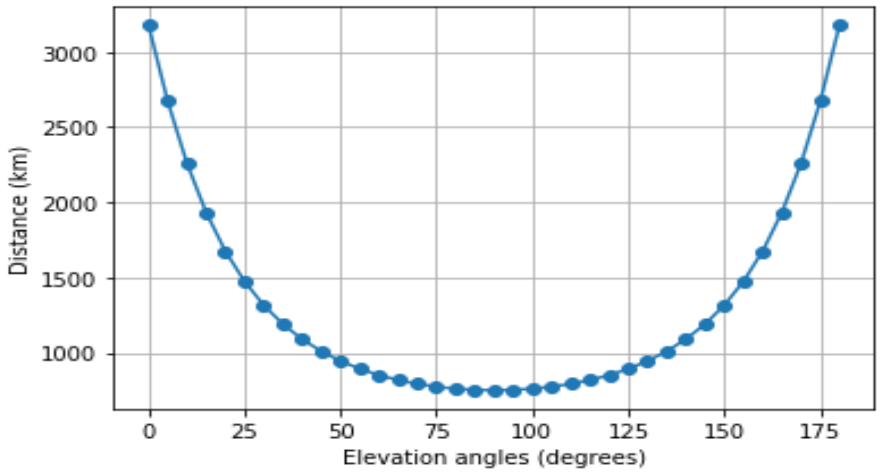

Fig.2. Distances

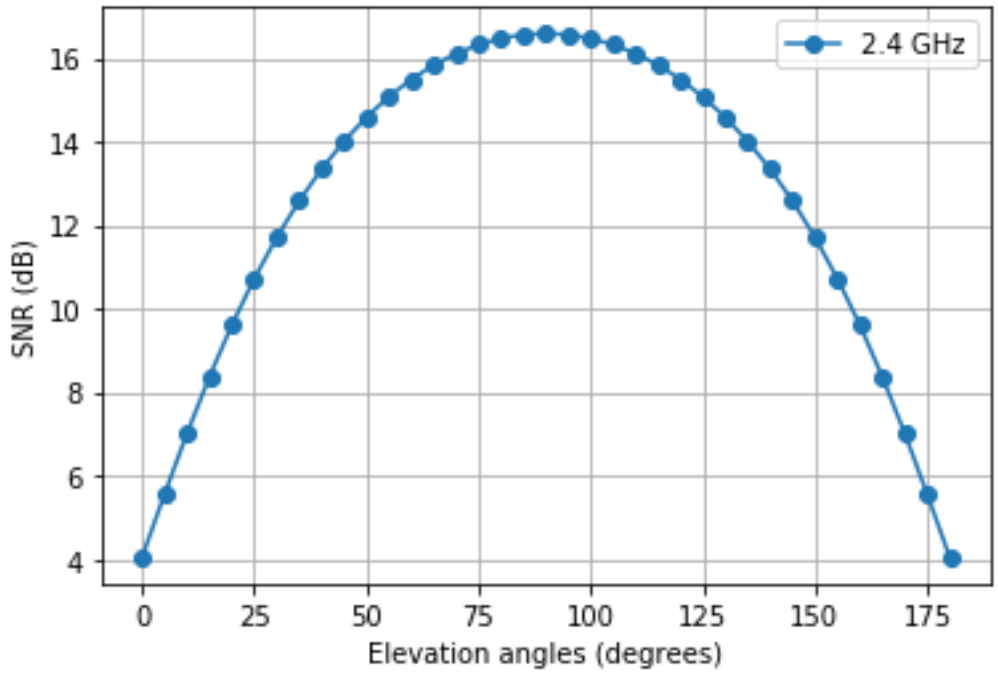

Fig. 3. Expected SNRs

REFERENCES:

1. Villela T. et.al. Towards the thousandth CubeSat: A statistical overview //International Journal of Aerospace Engineering. – 2019. – Т. 2019. – №. 1. – С. 5063145.

2. Qiao L., Rizos C., Dempster A. G. Analysis and comparison of CubeSat lifetime //Proceedings of the 12th Australian space conference. – Citeseer, 2013. – С. 249-260.

3. Baktur R. CubeSat link budget: Elements, calculations, and examples //IEEE Antennas and Propagation Magazine. – 2022. – Т. 64. – №. 6. – С. 16-28.

4. Ampatzoglou A., Kostopoulos V. Design, analysis, optimization, manufacturing, and testing of a 2U CubeSat //International Journal of Aerospace Engineering. – 2018. – Т. 2018. – №. 1. – С. 9724263.

5. Saeed N. et al. CubeSat communications: Recent advances and future challenges //IEEE Communications Surveys & Tutorials. – 2020. – Т. 22. – №. 3. – С. 1839-1862.

NAVOIY QALAMIGA MANSUB ARBAIN ASARIDA KELGAN QIT'ALAR G'OYASI

Gulrux Maxamedova Abduqahhor qizi

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti Ijtimoiy fanlar va kompyuter texnologiyalari fakulteti Adabiy manbashunoslik va matnshunoslik kafedrasi tayanch doktoranti tel: 97761 89 92 Email:gulruxmahamedova@gmail.com

Annotasiya: *Ushbu maqolada Navoiy islom dinida qur'ondan keyin ikkinchi manba hisoblangan ilmga oid mashhur asari hisoblangan "Arbain"ning bir necha qit'asini keltirilib, ushbu hadislar g'oyasi borasida fikr-mulohazalar keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *Mir Alisher Navoiy, Abdurahmon Jomiy, arba'in, qit 'a, sahih hadis, shafoat, odob-axloq, qirq hadis, turkiy til, a'mol,* ravzai jannat, *hamd, na't, odob-axloq, to'rtlik, nazm, janr, guvoh, saylanma hadis, an'ana, odob-ahloq, Chil hadis, forsiy, Qo 'qon qog 'ozi, turkiy, arabiy, raf, naf.*

O'zbekiston Respublikasi mustaqil davlat deb e'lon qilinib, suveren davlat bo'lgach, o'zining boy ilmiy, ma'naviy merosini har tomonlama tadqiq etish, sof islom ilmlarini tiklash borasida keng qamrovli ishlar amalga oshirdi. O'zbekistonda milliy davlatchilik va diniy qadriyatlarni tashkil etish jarayoni tom ma'noda mustaqillik natijasidagina o'z maqomiga ega bo'ldi. Ushbu siyosiy-huquqiy amaliyotda o'z mazmun-mohiyatini mustahkamlashning har bir yili o'z qadriga ko'ra jamiyat siyosiy-huquqiy, ijtimoiy, ma'naviy va madaniy taraqqiyotining ortga qaytarib bo'lmas jarayoniga aylandi. "Buyuk tarixda hech narsa izsiz ketmaydi. U xalqlarning qonida, tarixiy xotirasida saqlanadi va amaliy ishlarida namoyon bo'ladi. Shuning uchun ham u qudratlidir. Tarixiy merosni asrab-avaylash, o'rganish va avlodlardan avlodlarga qoldirish davlatimiz siyosatining eng muhim ustuvor yo'nalishlaridan biridir[24]".

Asrlar davomida o'zining salmoqli o'rni bilan adabiyotimiz tarixida yuksak o'rinni egallab kelayotgan asarlar qatorida Navoiy "arbaini" ham bor. Arbain[25] qirqta mashhur, sahih hadis [26] mazmunini she'riy vaznda, aniqrog'i, bir ruboiyda ifodalash san'atini anglatib, iste'molda qirqta saylanma hadisdan iborat hadis kitoblariga aytiladi. Ushb uslubda asar yaratish Islom olamida yaxshi bir an'anaga aylangan bo'lib, bunday asarlar oddiy xalq vakillari hadislar mazmunini oson tushunishi va xotirasida uzoq saqlab qolishi uchun xizmat qilgan.

Quyida "Arbain"ning bir necha qit'asini keltirib, hadis g'oyasi borasida fikr yuritsak:

Rahmat ozodag'akim ul olmas,
Dahr dinoru dirhamin g'amg'a.
Lek la'nat angaki qul bo'lg'ay,

[24] O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Islom hamkorlik tashkiloti tashqi ishlar vazirlari kengashi 43-sessiyasining ochilish marosimidagi nutqi // Xalq so'zi, 2016 yil, 19 oktyabr.
[25] Izoh: Arabcha "arba'" ya'ni "qirq" so'zidan olingan.
[26] Izoh: Sahih so'zi arab-tilidan olingan bo'lib, to'g'ri, chin, sog'lom degan ma'noni anglatadi. Sahih hadis esa eng ishonchli deb hisoblangan hadis nomi. " // O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil. — B. 301.

Xoh dinoru xoh dirhamg‘a[27].

Hadis g‘oyasida aniq va tiniq aytilmoqda, dinor[28] va dirham[29], umuman, boylikka hirs qo‘yish, unga qul bo‘lish, mute’ bo‘lish qoralanmoqda. Hadis g‘oyasining muddaosi poraxo‘rlikka, rishvat oluvchilarga qarshi kurashdan iborat, shunday shaxslar qattiq tanqid tig‘i ostiga olinmoqda. To‘g‘ri, halol mehnat ila qo‘lga kiritilgan boylik, bu asl boylik, unga hech kim daxl qila olmaydi. Mehnat evaziga qo‘lga kiritilgan boylik, bu chin va rost boylik, unga hech kim, hech qachon egalik qila olmaydi. Hadisning o‘ziga quloq tutamiz:

Abu Hurayra roziyallohu anhudan rivoyat qilinadi. Hazrati Rasulullоh sollallohu alayhi vasallam: “Dinorga va dirhamga qul bo‘lganlarga Allohning la’nati yog‘iladi”, dedilar[30]. Yuqoridagi g‘oyaga monand hadis quyida ham keladi va mohiyatan ancha mushtarak, ular bir-birini to‘ldiradi.

Boy emas ulki, mol kasratidin,
Ko‘rmagay foqavu talab ranjin.
Oni bilkim, Xudoy bermish anga,
Nafsi ammora tarkini ganjin[31].

Ayon bo‘ladiki, boylik mavjud mol-mulkda emas, balki nafsga va uning amriga qarshi kurashda ekan. Hadisning o‘zini eshitamiz: Abu Hurayraning rivoyat qilishicha, hazrat Rasulullоh sollallohu alayhi vasallam: “Boylik mol-dunyoning ko‘pligida emas, balki nafs ning to‘qligidandur”, deganlar[32]. Navoiy odob-axloq hadislariga ham e’tibor qaratadi, shunday hadislardan biri kulgi va uning o‘rni xususida bo‘lib, unda ushbular aytiladi:

Asru ko‘p kulmakim, o‘lar ermish,
Zindadil ko‘ngli kulgu hasratidin.
Muni har kimki bildi ko‘ngli bila,
Kulmagay o‘lsa ko‘ngli hasratidin[33].

Bu hadisda behuda kulish, ko‘p kulish, o‘rinsiz kulish odobsizlik alomati ekani, hatto andishasizlik va behayolik belgilari ham u bilan uyqash ekani oshkora aytilmoqda. Hadisning o‘zida “Ko‘p kuluvchi bo‘lma, chunki ko‘p kulish dilni o‘ldiradi” deyiladi, agar e’tibor bilan diqqat qilinsa, darhaqiqat, kulgining xillari ko‘p. Ammo qayerda va qanday holatda kulish katta madaniyat ekanini zinhor unutmaslik lozimligi talabi qat’iy qo‘yilmoqda hamda unga rioya qilish muhim jihatligi o‘z ta’kidini topmoqda[34].

Navbatdagi bir hadis onalar haqida bo‘lib, tajassum topgan ma’no-mohiyat o‘z e’tibori bilan tarbiyaning asl o‘zagini bizga anglatib beradi. Rasulullоh sollallohu alayhi vasallam hadislariga diqqat qilaylik: “Jannat onalaringizning oyog‘i ostidadur”. Ana shu fikrlarni A. Navoiy she’rga aylantiradi:

Anolarning oyog‘i ostidadur,

[27] Ushbu hadis O‘zR FA ShI qo‘lyozmalar fondida saqlanayotgan Navoiy “Arba’in”ining 3902-V – raqam va 9762 – III raqam ostidagi nusxasida to‘qqizinchi hadis sanaladi.
[28] Izoh: oltin tanga.
[29] Izoh: kumush tanga.
[30] Ushbu hadis O‘zR FA ShI qo‘lyozmalar fondida saqlanayotgan Navoiy “Arba’in”ining 3902-V – raqam va 9762 – III raqam ostidagi nusxasida to‘qqizinchi hadis sanaladi.
[31] Ushbu hadis O‘zR FA ShI qo‘lyozmalar fondida saqlanayotgan Navoiy “Arba’in”ining 3902-V – raqam va 9762 – III raqam ostidagi nusxasida o‘ttiz ikkinchi hadis sanaladi.
[32] Muttafaqun alayh.
[33] Ushbu hadis O‘zR FA ShI qo‘lyozmalar fondida saqlanayotgan Navoiy “Arba’in”ining 3902-V – raqam va 9762 – III raqam ostidagi nusxasida o‘ttiz oltinchi hadis sanaladi.
[34] Abdulmajid Hasanxon Yahyo va Husanxon Yahyo. Navoiydan chu topqaysan navoe. – T: Hilol-nashr, 2014. – B. 40.

Ravzai jannatu jinon bog‘i.
Ravza bog‘in visolin istar esang,
Bo‘l anolar oyog‘in tufrog‘i.

Hadisda ilgari surayotgan asosiy g‘oya shundan iboratki, ya’ni onaga, tag‘in onaga va yana onaga, shundan keyingina otaga xizmat qilish jannatga kirishning asosiy vositalaridan bir ekani uqtirilmoqda. Shu sababli “Arbain”ning hamma nusxalarida har bir qit’a ustiga mazmunidan foydalanilgan hadis yozib qo‘yilgan.

Ad-dunyo mal’unatun va mal’unun ma fiyha illa zikrallohi taolo.
Dunyovu har ne andadur mavjud
Bo‘ldi haq la’nati giriftori.
G‘ayri haq zikrikim, erur zokir
Tengrining rahmati sazovori[35].

Alisher Navoiy o‘z asarini Jomiy bilan bir davrda yaratgan bo‘lib, Shoir Payg‘ambarimiz sollallohu alayhi vasallamning hadislarini avval arab tilida beradi va uning tarjimasini she’riy usulda taqdim etadi. “Arbain” ning asosiy qismi “Sizlardan hech biringiz o‘ziga ravo ko‘rgan narsasini birodariga ravo ko‘rmaguncha, chin mo‘min bo‘lolmaydi”, degan mashhur hadisning navoiyona talqini bilan boshlanadi:

Mo‘min ermastur, ulki iymondin
Ro‘zgorida yuz safo ko‘rgay.
Tokki qardoshiga ravo ko‘rmas
Har nekim o‘ziga ravo ko‘rgay.

Tanlangan hadislarning deyarli barchasi komil inson axloqiga oid qarashlarni o‘zida aks ettirganini ko‘rishimiz mumkin. Bu hadislarda insonlar yaxshilik qilishga chorlanadi, yomon illatlardan qaytariladi, umuman olganda, ular insonning hayot va jamiyatdagi vazifasini anglatadi. Masalan, “Insonlarning eng yaxshisi insonlarga foydasi tegadiganidir”, degan hadisni Alisher Navoiy turkiy tilda shunday ifoda etadi:

Xalq aro yaxshiroq, deding, kimdur?
Eshitib, ayla shubha raf’ andin.
Yaxshiroq bil ani ulus arokim,
Etsa ko‘prak ulusqa naf’ andin[36].

Ko‘rib o‘tganimizdek, ushbu sharh orqali insonning ulusga jamiyatga xizmat qilishi ulug‘lanyapti. Umuman olganda, “Arbain” asari insonning ma’naviyatini yuksaltirishga xizmat qiladi. Bu haqda shoir asarning xotima qismida aytib o‘tadi:

Erur ul Arbainning avvali hol,
Ayla bu “Arbain” bila a’mol.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Alisher Navoiy. Hayratul-abror. Ilmiy-tanqidiy tekst (nashr. P.Shamsiev). – Toshkent: Fan, 1970. – 205 b.

[35] Arba’in: Qirq hadis sharhi / So‘z boshi mualliflari va sharhlovchi: Q.Ahad, O.Mahmud. T. : Adabiyot va san’at, 1995.
[36] Arba’in / Nashrga tayyorlovchi: Karimbek va Saidbek Hasan; Sharhlovchi A.Rustam. T. Meros, 1991.

2. Alisher Navoiy. Lisonut-tayr (nasriy bayon muallifi: Sh.Sharirov). – Toshkent: Fan, 1984. – 197 b.

3. Alisher Navoiy. Lisonut-tayr. – Toshkent: O‘qituvchi, 1991. – 89 b.

4. Sharafiddinov. O. Alisher Navoiy. Kitobda: Tanlangan asarlar. – Toshkent: Fan, 1978. –B. 521.

5. G‘ulomov. Y. Alisher Navoiyning davrini o‘rganish haqida. Kitobda: Ulug‘ o‘zbek shoiri. – Toshkent: O‘qituvchi, 1948. –B. 57.

ВАЖНОСТЬ УЛУЧШЕНИЯ ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ ЭЛЕКТРОННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ ДЛЯ УРОКОВ

Йулдошева Нилуфар Юсуфовна
Преподаватель Бухарского инновационного образовательного и медицинского университета

Аннотация: *В статье рассматривается важность улучшения предоставления электронных образовательных ресурсов для уроков.*

Keywords: *resources, informatization, technology, education, system, interactive, presentation, digital, process.*

Annotation:*This article discusses the importance of improving the provision of electronic educational resources for lessons.*

Ключевые слова: *ресурсы, информатизация, технологии, образование, система, интерактивный, презентация, цифровой, процесс.*

Annotatsiya:*Ushbu maqolada darslar uchun elektron ta'lim resurslarini taqdim etishni yaxshilashning ahamiyati muhokama qilinadi.*

Kalit so'zlar: *resurslar, informatizatsiya, texnologiyalar, ta'lim, tizim, interaktiv, taqdimot, raqamli, jarayon.*

На глобальном уровне широкая интеграция информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) в различные сферы общественного развития подчеркивается как важнейший фактор развития интеллектуального потенциала. В электронной образовательной среде особое внимание уделяется формированию рефлексивных навыков студентов посредством улучшения образовательного процесса с использованием ИКТ. Особенно важным является обучение независимому мышлению и анализу, а также обогащение личного опыта студентов знаниями и навыками, полученными в ходе обучения.

Источники указывают, что основной целью информатизации образования является подготовка участников образовательной системы (педагогов, обучающихся, технического и инженерного персонала, административных и управленческих работников и т. д.) к полноценному и эффективному участию в их повседневной, социальной и профессиональной жизни в обществе, насыщенном информацией. Подчеркивается необходимость комплексного решения проблем образовательного развития в области ИКТ, что включает в себя обеспечение трудовой сферы высококвалифицированными специалистами и профессиональное развитие кадров.

Из этого можно сделать вывод, что для эффективной интеграции информационно-коммуникационных технологий в образовательный процесс

необходимо ориентироваться на потребности участников процесса, включая преподавателей и учителей.

Ведущие образовательные и научные учреждения по всему миру проводят современные научные исследования по формированию рефлексивных навыков студентов в рамках электронной образовательной среды. В нашей стране в процессе реализации концепции непрерывного образования, дистанционного обучения, широкого внедрения ИКТ в образовательный процесс, а также применения эффективных и современных дидактических средств для обучения учащихся среднего образования в компьютерной среде теоретически и практически исследуются работы таких ученых, как А. Арипов, А.А. Абдуқодиров, У.Ш. Бегимқулов, Р.Р. Боқиев, П.М. Жалолова, Ф.М. Закирова, Х.И. Ибрагимов, У.Х. Мингбоев, Ф.Р. Муродова, Б. Мўминов, М.Д. Пардоева, Б.М. Суробов, Н.И. Тайлоқов, Б.З. Тўраев, М.А. Файзиев, И.А. Эшматов, И.А. Юлдошев, У. Юлдашев и другие.

В условиях продолжающегося развития компьютерных технологий, особенно в области программного обеспечения, систематически предпринимаются усилия для эффективной реализации инновационных подходов, направленных на улучшение технологического мировоззрения студентов, медиа-грамотности и технологической компетенции.

Современное образование представляет собой осознание традиций гуманитарной педагогики, особенно эпохи свободного образования, когда можно системно реализовывать идеи, улучшающие личную свободу студентов в компьютерной образовательной среде.

Существуют актуальные задачи, связанные с эффективным использованием информационно-коммуникационных технологий в образовательных процессах и дальнейшим развитием деятельности в этой сфере. К ним относится улучшение условий для использования компьютерных технологий и интернета преподавателями и учащимися, обучение эффективным и целенаправленным способам использования ИКТ и интернета, организация уроков с использованием ИКТ и образовательных ресурсов, а также систематическое изучение и распространение опыта педагогического состава, эффективно использующего ИКТ и образовательные ресурсы в ходе уроков. Также рекомендуется мониторить новые образовательные ресурсы, загружаемые в интернет.

Преимущества электронных образовательных ресурсов включают:

- Неограниченный доступ к ним и возможность воспроизведения в электронном виде по мере необходимости;
- Реализация дистанционного обучения;

• Включение дополнительной релевантной научной и практической информации, включая видео, аудио, анимации и другие материалы, с возможностью их передачи с одного места в другое;

• Наличие альтернативных (резервных) вариантов;

• Ссылки на базы данных полученной информации и необходимой литературы;

• Единый доступ к базам данных для потребителей любого возраста;

• Эффективное онлайн-общение, среди других преимуществ.

Компьютеризированный образовательный процесс открывает возможности для разработки новых методов представления учебных материалов в информационно-коммуникационной среде, обеспечивая свободу познавательной деятельности для участников образовательного процесса.

Заключение:

Улучшение предоставления электронных образовательных ресурсов имеет ключевое значение для повышения качества и доступности образования. В эпоху цифровых технологий эти ресурсы не только способствуют интерактивному и персонализированному обучению, но также подготавливают студентов к будущему, ориентированному на технологии. Интегрируя инновационные подходы и обеспечив педагогов необходимыми инструментами и поддержкой, мы можем создать среду, способствующую развитию независимого мышления, критического анализа и более глубокому пониманию знаний. В конечном итоге эффективная реализация электронных образовательных ресурсов значительно способствует развитию всесторонне развитых, компетентных личностей, готовых процветать в быстро меняющемся мире.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1.Насирова Ш.Н., Максмудаова М.А. Эффективность использования электронных ресурсов в образовании. Восточное искусство и культура, ISSN 2181-063X, Научно-методический журнал, Специальный выпуск, II/2020, Коканд, с. 204-211.

2. Насирова Ш.Н., Максмудаова М.А. Эффективность использования электронных ресурсов в образовании. Восточное искусство и культура, ISSN 2181-063X, Научно-методический журнал, Специальный выпуск, II/2020, Коканд, с. 204-211.

ISLOM HUQUQIDA OLDI-SOTDI SHARTNOMALARI TUZISHDA TOMONLAR ROZILIGINI BELGILASH MEXANIZMLARI

A.A. Yo‘ldoshbekov

Toshkent davlat yuridik universiteti, Biznes huquqi kafedrasi o‘qituvchisi Elektron pochta: anvarbekyuldashbekov07@gmail.com Tel:+99899852-63-03

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Islom huquqi doirasida oldi-sotdi shartnomalarini tuzishda tomonlar roziligini belgilash mexanizmlari yoritib beriladi. Islom huquqida tijorat munosabatlarini tartibga solishda adolat va shaffoflik tamoyillari asosiy ahamiyatga ega bo‘lib, shartnoma tuzishda tomonlarning roziligi hal qiluvchi o‘rinni egallaydi.*

Mazkur maqolada tomonlar roziligini shakllantirishda “ijob” va “qabul” (taklif va uning qabul qilinishi) jarayonining ahamiyati, shuningdek, ulamolar tomonidan ishlab chiqilgan qoidalar va ularning zamonaviy shartnoma huquqiga ta'siri ko‘rib chiqiladi. Bundan tashqari, aldov, bosim yoki majburlash holatlari tufayli kelishuvning haqiqiyligini belgilash mezonlari ham tahlil qilinadi.

Tadqiqot natijalari Islom huquqida oldi-sotdi munosabatlarini o‘zaro manfaatdorlik va shariat tamoyillariga muvofiq amalga oshirish mexanizmlarini yaxshiroq tushunishga imkon beradi. Shuningdek, zamonaviy yuridik amaliyotda Islomiy shartnomaviy normalarni qo‘llash imkoniyatlari ham muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: *Tomonlar roziligi, tijorat huquqi, kelishuv mexanizmlari, tijorat odobi, kelishuvning haqiqiyligi, rozilikni tasdiqlash.*

Islom huquqida shartnoma tuzish va tijorat munosabatlari Qur’on, Sunnat, ijmo’ (ulamolarning bir fikrga kelishi) va qiyos (analogiyaga asoslangan hukm chiqarish) manbalariga asoslangan holda tartibga solinadi. Oldi-sotdi shartnomalari Islom iqtisodiy tizimining asosiy qismi bo‘lib, ularning qonuniyligi tomonlar o‘zaro roziligi orqali ta’minlanadi.

Islom huquqi insonlar o‘rtasidagi ijtimoiy va iqtisodiy munosabatlarni adolat, halollik va o‘zaro rozilik tamoyillari asosida tartibga soluvchi mukammal tizimdir. Qur’on va Sunnat Islom huquqining asosiy manbalari sifatida oldi-sotdi kabi iqtisodiy munosabatlarda tomonlarning roziligini ta’minlashni muhim tamoyil sifatida belgilaydi. Jumladan, Qur’onda: “Ey iymon keltirganlar! O‘zingizga o‘zaro rozilik asosida bo‘lgan savdo-sotiq orqali mulk orttiring” (Niso surasi, 29-oyat) degan ko‘rsatma keltirilgan bo‘lib, bu oldi-sotdi shartnomalarining adolatli va shaffof bo‘lishini talab etadi.[37]

Islom huquqida oldi-sotdi shartnomalari ijob (taklif) va qabul (rozilik bildirish) asosida shakllanadi. Bu jarayon tomonlarning ixtiyoriy ravishda kelishuvga erishishiga asoslanadi. Shuningdek, Islom ulamolari tomonidan aldov, bosim yoki majburlash holatlari tufayli tuzilgan shartnomalar haqiqiy emas, deb e'tirof etiladi. Payg‘ambarimiz Muhammad

[37]https://islommoliyasi.uz/uz/niso-29/.

(s.a.v.): “Savdo-sotiq o‘zaro rozilik asosida bo‘lsin” degan hadisi ham bu tamoyilning ahamiyatini tasdiqlaydi.[38]

Huquqshunos olimlar B.Xodjayev va H.Radjapovlar “Islom moliyasining huquqiy asoslari” nomli o‘quv qo‘llanmasida islom huquqi oldi-sotdi shartnomlarning rukniga quyidagicha to‘xtalib o‘tishgan bo‘lib, unga ko‘ra oldi-sotdi shartnomasi ikki rukndan iborat ekanligi, ya’ni taklif va qabuldan iboratligini ta’kidlashadi. Hanafiy ulamolari shartnoma taraflari va predmeti shartnoma ruknlari emas, balki shartlari ekanligini keltirib o‘tishadi. Ya’ni taklif va qabul rozilikni nazarda tutadi va taraflarning mavjudligini va savdo predmetini o‘z ichiga oladi.

Boshqa tomondan, aksar fiqh maktablari oldi-sotdi shartnomasining quyidagi uchta rukni borligini ta’kidlaydilar: taklif va qabulni o‘z ichiga olgan izhor (sig‘a), ahdlashuvchi taraflar (al-aqidan) va oldi-sotdi shartnomasining predmeti yoki mol-mulk (mahalul-aqd)[39]. Demak, islom huquqi shartnomalarida tomonlarining o‘zaro roziligi muhim hisoblanadi. Har qanday oldi-sotdi shartnomasida tomonlarning erkin ravishda kelishuvga erishishi kerak. Shartnoma majburiyati erkin rozilik asosida shakllanishi shart. Shu bilan birga, shartnoma shartlari shaffof va tushunarli bo‘lishi lozim.

Shu o‘rinda O‘zbekiston huquq tizimida oldi-sotdi shartnomalari tuzishda tomonlarning roziligi bog‘liq huquqiy mexanizmlarga to‘xtalib o‘tish maqsadga muvofiq. O‘zbekiston Respublikasi huquqiy tizimi oldi-sotdi shartnomalari tuzishda tomonlarning erkinligi va o‘zaro roziligiga asoslanadi. Bu prinsip O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 8-moddasi va 354-moddalarida[40] o‘z ifodasini topgan. Mazkur me'yorlarga ko‘ra, har bir shartnoma tomonlarning erkin va ongli roziligi asosida tuzilishi kerak.

Unga ko‘ra, oldi-sotdi shartnomalari tuzishda tomonlarning roziligi qonuniy asos bo‘lib xizmat qiladi. Shartnoma tuzish jarayonida oferta va aksept mexanizmlari, tomonlarning erkinligi va xabardorligi, shuningdek, aldov yoki majburlashni taqiqlash tamoyillari muhim ahamiyatga ega. Ushbu mexanizmlar tomonlarning huquqiy manfaatlarini himoya qilish va shartnomalar haqiqiyligini ta’minlashga qaratilgan.

Shu bilan birga, Islom huquqida aldov, bosim yoki majburlash asosida tuzilgan shartnomalarning haqiqiyligini belgilashda quyidagi mezonlar qo‘llaniladi:

1.Erkin rozilik: Tomonlarning shartnomaga ixtiyoriy va ongli ravishda kelishlari shart.

2. To‘g‘ri ma’lumot: Shartnoma shartlari to‘liq va aniq bo‘lishi kerak. Noaniqlik (jaholat) yoki yolg‘on ma'lumot shartnomani haqiqiy emas qiladi.

3. Majburlashdan holi bo‘lish: Tomonlar o‘z qarorlarini hech qanday tazyiq yoki majburlashsiz qabul qilgan bo‘lishi kerak.[41]

Islom huquqida tomonlarning roziligini belgilash mexanizmlari inson huquqlarini himoya qilish, iqtisodiy munosabatlarda adolat va shaffoflikni ta’minlashga xizmat qiladi. Ushbu tamoyillar zamonaviy dunyo iqtisodiyoti uchun ham dolzarb bo‘lib, ular o‘zaro manfaatli va barqaror munosabatlar yaratishga imkon beradi. Shunday qilib, Islom huquqining shartnoma tuzishdagi mexanizmlari nafaqat tarixiy va diniy meros sifatida,

[38] Abu Dovud, *Sunan*, Kitob al-Buyu (Savdo bo‘limi), 3451-hadis.
[39] Islom moliyasining huquqiy asoslari [Matn]: o‘quv qo‘llanma / Baxshillo Xodjayev, Husain Radjapov. – T.: “LESSON PRES” MChJ nashriyoti, 2023. – 272 b.
[40] https://lex.uz/docs/-111189 Fuqarolik kodeksi.
[41] Abu Bakr al-Kosoniy, *Bado‘ as-Sano‘*, 5/129.

balki zamonaviy iqtisodiy huquqni boyituvchi va uning barqarorligini ta'minlovchi tamoyillar sifatida ham ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR/ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES:

1. Abu Dovud, Sunan, Kitob al-Buyu (Savdo bo'limi), 3451-hadis.
2. Islom moliyasining huquqiy asoslari [Matn]: o'quv qo'llanma / Baxshillo Xodjayev, Husain Radjapov. – T.: "LESSON PRES"MChJ nashriyoti,2023.– 272 b.
3. https://lex.uz/docs/-111189 Fuqarolik kodeksi.
4. https://islommoliyasi.uz/uz/niso-29/.

OLIY TA’LIM TALABALARINI O‘QITISHDA DIDAKTIK O‘YINLARDAN FOYDALANISH

Safarova Nilufar Vohidovna
Meyliyeva Shoxista Rustamovna
Maxmiyev Afro‘zbek Dadaxon o‘g‘li
Qarshi irrigatsiya va agro texnologiyalar instituti.

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Oliy ta’lim talabalarni o’qitish va ushbu jarayonda didaktik o’yinlardan foydalanish haqida so’z boradi.*

Kalit so’zlar:*Ta’lim, didaktik o’yinlar, pedagogik texnologiya, metod, o’zlashtirish, dars, faoliyat.*

Ta’lim metodlarini tanlashda har bir darsning didaktik vazifasidan kelib chiqib tanlash maqsadga muvofiq sanaladi. Pedagogik texnologiya – oldindan loyihalashtirilgan pedagogik jarayonni amaliyotda rejali va bir maromda tatbiq etish yoki pedagogik masalani yechishga qaratilgan pedagogning uzluksiz ozaro boglangan harakatlari tizimidir. Ananaviy dars shaklini saqlab qolgan holda, unga turli-tuman talim oluvchilar faoliyatini faollashtiradigan metodlar bilan boyitish ta’lim oluvchilarning o‘zlashtirish darajasini ko‘tarilishiga olib keladi. Buning uchun dars jarayonini oqilona tashkil qilinishini, talim beruvchi tomonidan talim oluvchilarning qiziqishini orttirib, ularning ta’lim jarayonida faolligi muttasil rag‘batlantirilib turilishi, o‘quv materialini kichik-kichik bo‘laklarga bo‘lib ularning mazmunini ochishda aqliy hujum,kichik guruhlarda ishlash,bahs-munozara, muammoli vaziyat, yo‘naltiruvchi matn, loyiha, rolli o‘yinlar kabi metodlarni qo‘llash va ta’lim oluvchilarni amaliy mashqlarni mustaqil bajarishga undash talab etiladi. Ma’lumki bolaning ta’lim olish jarayonida o‘yin asosiy o‘rinni egallaydi. O‘yin ularning eng sevimli mashg‘uloti bolib, ular har qanday mashg‘ulotni o‘yin bilan uyg‘unlashtirishga harakat qiladilar. Shunday ekan o‘qituvchi o‘quvchi faoliyatidan ularning sevimli mashg‘uloti - o‘yinni siqib chiqarmasdan, undan maqsadga muvofiq foydalanish bilan ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishga harakat qilishi lozim.

Bugungi kunda oliy ta’lim muassasalarining o‘quv jarayonidagi tizimli o‘zgarishlar strategiyasi o‘quv strategiyasini o‘zgartirishni nazarda tutadi. Ta’lim strategiyasi - bu maxsus ishlab chiqilgan ta’lim dasturlari orqali oldindan belgilangan natijalar va ularga erishish uchun tegishli vositalarga ega bo‘lgan o‘ziga xos ta’lim modeli. Shunday qilib, strategiyani aniqlash - bu maqsadni aniqlash va uning uchun ta’lim mazmunini o‘zlashtirish jarayonini, jarayonni boshqarish tizimi sifatida tegishli o‘zaro ta’sirlar tizimini loyihalashdir. Ta’lim modeli deganda o‘quv jarayonida o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar quriladigan qonuniyatlarni umumlashtiruvchi va tushuntiruvchi asosiy tamoyillarni belgilovchi ilmiy nazariyaga asoslangan ta’limni tashkil etish tizimi tushuniladi. O‘quv modeli o‘z mohiyatiga ko‘ra didaktik modeldir, chunki turli xil ta’lim modellari asosiy didaktik munosabatlar tarkibiy qismlarining o‘zaro ta’sir jarayonlari nisbati bilan farqlanadi. Ta’lim nazariyasi turli modellar orqali amalga oshirilishi mumkin.

Aniqlangan turli xil ta'lim modellari oliy ta'lim muassasalarining o'quv jarayonidagi o'zgarishlarning strategiyalarini amalga oshirish uchun potentsial foydalanish nuqtai nazaridan tahlil qilingan. Bizningcha, didaktik tadqiqotlarning asosiy qismi maktabdagi o'quv jarayoniga bag'ishlangan bo'lishiga qaramay, ularning natijalaridan oliy ta'lim muassasalari o'quv jarayonini tahlil qilishda foydalanish qonuniydir, chunki asosiy didaktik aloqalar har qanday o'quv jarayonining mohiyatini tashkil etadi. Oliy ta'lim muassasalarining o'quv jarayoni didaktik rivojlanish nuqtai nazaridan ancha konservativdir, ammo ma'lum darajada maktabda paydo bo'ladigan barcha yangiliklar oliy ta'lim muassasalari ta'limida namoyon bo'ladi. Ta'limning an'anaviy modelida aks ettiruvchi-baholash ko'nikmalaridan zaif foydalanish bilimdagi bo'shliqlarni to'liq his qilish imkonini bermaydi. Qoida tariqasida, o'qitish o'rganishdan ustun turadi, bu ta'lim faoliyatini pedagogik boshqarish bir yo'nalishli ekanligini anglatadi: o'qituvchi vazifalarni belgilaydi va chiqaradi, talaba ularni o'qituvchi tomonidan taqdim etilgan nazariy materiallardan foydalangan holda bajaradi. Shunday qilib, talabalarni

Ta'lim jarayonida o'yinli texnologiyalar didaktik o'yinli dars shaklida qo'llaniladi. Ushbu darslarda o'quvchlarning bilim olish jarayoni o'yin faoliyati orqali uyg'unlashtiriladi. Shu sababli o'quvchlarning ta'lim olish faoliyati o'yin faoliyati bilan uyg'unlashgan darslar didaktik o'yinli darslar deb ataladi.

Didaktik o'yinlar texnologiyalari o'quvchi-talaba faoliyatini faollashtirish va jadallashtirishga asoslangan. Ular o'quvchi-talaba shaxsidagi ijodiy imkoniyatlarni ro'yobga chiqaradi va rivojlantirishning amaoiy echimlarini aniqlash va amalga oshirishda kata ahamiyatga ega. Didaktik o'yinlarning asosiy turlari: intellektual (aqliy) va harakatli hamda aralash o'yinlardan iborat. Bu o'yinlar ishtirokchilarda aqliy, jismoniy, axloqiy, psixologik, estetik, badiiy, tadbirlik, mehnat va boshqa ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. "Ba'zi talabalar ma'ruzalarda foydalaniladigan an'anaviy ta'lim usullaridan qoniqib o'qiydi, ba'zilari amaliyotni ma'qul ko'radi, ba'zilari esa ilmiy-tadqiqod ishlarni, muammoli vaziyatlarni, katta chaqiriqli ta'lim usullarni xush ko'radi va o'shanga javob beradi. Talabalar turli xil usullar orqali ta'lim olishi o'ta muxim. Xisoblash fanida faollik tan olingan va motivatsiya katta kuch deb xisoblanadi, shu tufayli rag'barlantirish muamollarni ta'minlanadi. O'zida ishonch xosil qilishda ta'limni kuchaytirish uchun vaqtida konstruktiv bog'lanish bo'lishi, baxolash mezonli, tizimli bo'lishi shart. fani xisobot, dasturiy ta'minot ishlanmalar, analitik fikrlash, rejalashtirish va taqdim etish kabi ko'p ko'nikmalarda yuqori standartlarga amal qilishni talab etadi. Axoli talabalarning dasturalariga ixtiyoj sezayotganini, talabalar induksiyasi muhim ahamiyatga ega.1 Talabalar indeksi oliy ta'lim muassasaga qabul qilinishidan oldin mavjud bo'lishi lozim. Foydalanuvchining muassasa xaqida tassavurga ega bo'lishi shart, barcha e'lonlar, o'quv hisoblash fan kuchli motivatsiya e'tirof va ta'lim muammolarni rag'batlantirish taqdim etiladi. Masalan, rivojlanish davrida ular o'z ta'lim uchun katta mas'uliyatni o'z zimmasiga olish kerak.

Ta'lim jarayonida motivlar hosil qilishda didaktik o'yinlarning o'rni beqiyosdir. O'yinsiz tom ma'nodagi aqliy rivojlanish bo'lishi mumkin emas. O'yin o'quvchilarda bilimga ishtiyoq va qiziqishni uyg'otadigan uchqundir. O'yin - tarbiyalanuvchida ma'lum sifatlarni shakllantirish uchun kattalar - o'qituvchilar, tarbiyachilar, ota-onalar tomonidan

qo‘llaniladigan usul. O‘yin bu bola hayotining uzviy qismidir. O‘yin orqali bola atrof - muhit, tabiat hodisalari, manzaralari, buyumlar, o‘simliklar, hayvonlar dunyosi bilan tanishadi.

Ta’lim-tarbiya jarayonida asosan o‘quvchitalabalarda ta’lim olish motivlarini, ularning turli yo‘nalishdagi qobiliyat va qiziqishlarini oshiradigan, biror kasbga moyilliklariniko‘rsatadigan didaktik o‘yinlardan foydalaniladi. Didaktik o‘yinlar nazariy, amaliy, jismoniy, roli, ishchanlik va boshqa yo‘nalishlar bo‘yicha turlarga ajratiladi. Hozirda kompyuter vositasidagi didaktik o‘yinlar alohida ahamiyatga ega. Didaktik o‘yinlar o‘quvchi-talabalarda tahlil qilish, mantiqiy fikrlash, tadqiq qilish, hisoblash, o‘lchash, yasash, sanash, kuzatish, solishtirish, xulosa chiqarish, mustaqil qaror qabul qilish, guruh yoki jamoa tarkibida ishlash, axloq-odob o‘rgvtish, nutq o‘stirish, til o‘rgatish, yangi bilimlar o‘rgatish va boshqa faoliyat turlarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan o‘yinlarga ajratiladi. Didaktik o‘yinlardan alohida foydalanish orqali boshqa usullar yordamida erishish qiyin bo‘lgan ta’limtarbiyaviy maqsadlarni amalga oshirish ko‘zda tutiladi. Turli o‘quv fanlariga oid didaktik o‘yinlar mavjud bo‘lib, ular shu fanlarni sifatli o‘rgatish maqsadlariga xizmat qiladi. Umumiy o‘yinlar nazariyasiga ko‘ra, mavjud barcha o‘yin turlarini tasniflashda ularni funkfional, mavzuli, konstruktiv, didaktik, sport va harbiy o‘yinlarga ajratiladi. Bularning orasida dilaktik o‘yinlar alohida ahamiyatga ega.

Didaktik o‘yinli mashg‘ulotlarni talabalarning bilim olish va o‘yin faoliyatining uyg‘unligiga qarab syujetli, ro‘lli o‘yinlar, ijodiy o‘yinlar, ishbilarmonlar, konferensiyalar kabi o‘yin mashqlariga ajratish mumkin. O‘qituvchi pedagog, avval o‘quvchilarni individual (yakka tartibdagi) so‘ngra guruhli o‘yinlarga tayyorlashi va uni o‘tkazishi, o‘yin muvaffaqiyatli chiqqandan so‘ng esa ularni ommaviy o‘yinlarga tayyorlashi lozim. Chunki o‘quvchilar didaktik o‘yinli mashg‘ulotlarda faol ishtirok etishlari uchun zaruriy bilim, ko‘nikma, malakalarga ega bo‘lishlari, bundan tashqari guruh jamoasi o‘rtasida hamkorlik, o‘zaro yordam vujudga kelishi lozim. Didaktik o‘yinli mashg‘ulotlar orasida konferensiya mashg‘ulotlari ham muhim o‘rin tutadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mavlonov A., Abdalova S., Allamberganova M., Ilyasova Z. O’quv mashg’ulotlarini tashkil etishda ta’lim texnologiyalari. O’quv qo’llanma. T.: “Tafakkur bo’stoni”, 2013yil 142 b.

2. Didaktik o’yinlarning ta’limiy va tarbiyaviy ahamiyati - Buxoro viloyat pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malaka... https://uz.denemetr.com/docs/768/index-279695-1.html?page=3

3. R.Ishmuhamedov, M.Yo‘ldashev. “Talim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar”-T.:2016

4. J.G.Yo‘ldoshev, S.A.Usmonov. “Pedaogik texnologiya asoslari”-t.:2001

5. Alimjonova J. I. Mutaxasislik o’qitish metodologiyasi (ma’ruzalar matni) TKTI. – T.: 2009

UMAR XAYYOMNING "NAVROʻZNOMA" ASARIDA NAVROʻZ BAYRAMINING IFODALANISHI

Choriyeva Muhlisa
Abdumalikova Jasmina
TerDU talabalari

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Umar Xayyomning «Navroʻznoma» asarida milliy bayramlarimizdan biri bo'lgan navro'z bayramining kelib chiqishi va uning ahamiyati haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar: *qadriyat, yangilanish, milliy ruh,tarix, tabiat go'zalligi.*

Umar Xayyom, oʻzining mashhur ruboiylari bilan tanilgan buyuk fors shoiri, faylasuf va astronomodir. Uning asarlari koʻpincha insoniyatning hayoti, oʻlim, tabiat va falsafiy qarashlar bilan bogʻliq. "Navroʻznoma" asari esa, Xayyomning Navroʻz bayrami haqidagi oʻziga xos qarashlarini aks ettiradi. Navroʻz bayrami, Sharqning qadimiy va eng muhim bayramlaridan biri boʻlib, yangi yilning boshlanishi sifatida koʻriladi. Umar Xayyomning "Navroʻznoma" asarida bu bayramning ifodalanishi nafaqat ijtimoiy, balki falsafiy va maʻnaviy maʻnolarga ham boy hisoblanadi.

Navroʻz bayrami va Xayyomning falsafiy qarashlari

Navroʻz bayrami, qadimdan bahor kelishini, tabiatning yangilanishini va yangilikka intilishni ifodalaydi. Xayyomning asarida bu bayram nafaqat tabiatning yangilanishi, balki inson qalbining yangilanishi sifatida tasvirlanadi. Bayramning ifodalanishi orqali Xayyom hayotning oʻzgaruvchanligi, vaqtning tezligi va insonning oʻzini anglashining ahamiyatini koʻrsatadi. Navroʻz, yangi yilning boshlanishi sifatida, insonlarni yangi umidlar, yangi maqsadlar bilan yashashga undaydi. Xayyom bu jarayonni falsafiy tarzda yoritib, hayotning qisqa va oʻtkinchi ekanligini taʻkidlaydi.

Xayyomning "Navroʻznoma" asarida, bu bayramning falsafiy jihatlari koʻplab ruboiylarda ochib berilgan. Masalan, "Navroʻzda tabiat yangilanadi" degan gʻoya orqali Xayyom, tabiatdagi oʻzgarishlarni insonning ruhiy yangilanishi bilan birlashtiradi. Ushbu bayram davomida tabiatning uygʻonishi va yangi hayotning boshlanishi bilan birga, insonlar oʻz ichki dunyosini ham yangilashga intilishlari kerak, - deb taʻkidlanadi.

Navroʻz va ijtimoiy hayot:

"Navroʻznoma" asarida Xayyom Navroʻz bayramining ijtimoiy va madaniy jihatlariga ham eʻtibor qaratadi. Navroʻz bayrami, Sharq xalqlari uchun bir-biriga mehr-oqibat, doʻstlik, oʻzaro hurmat va ijtimoiy birdamlikni mustahkamlash ifodasi sifatida qaraladi. Bayramda odamlar bir-biriga sovgʻalar, toʻylar va ziyofatlar berishadi, bu esa ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlaydi. Xayyom bu jarayonni, ijtimoiy hamjihatlikni va insonlarning oʻzaro aloqalarini qoʻllab-quvvatlashni sfatida ifodalaydi.

Xayyom Navroʻz bayramining ijtimoiy ahamiyatini anglab, odamlarni yaxshilikka, haqiqatga va adolatga chaqiradi. Asarida, baʻzida, jamiyatdagi notekisliklar va adolatsizliklarga ishora qilib, insonlarni oʻzaro hurmat va tinchlikka undaydi. Bayram davomida nafaqat tabiat, balki ijtimoiy hayot ham yangilanadi, deb taʻkidlaydi.

Navro‘z bayrami va Xayyomning she'riy uslubi

Xayyomning "Navro‘znoma" asarida, Navro‘z bayrami she'riy tarzda ifodalangan. Uning ruboiylari, bayramning ruhini aks ettirib, quvonch, yangilanish, erkinlik va umidlarni tasvirlaydi. Xayyomning she'riyatida bayramning go'zalligi, uning tabiat bilan bog'liqligi va inson hayotiga ta'siri yorqin ifodalanadi. Bayramni nishonlash, uning mohiyatini anglash orqali Xayyom, odamlarni hayotning qisqa va o'zgarmasligidan qo'rqmaslikka, yangi imkoniyatlardan foydalanishga chaqiradi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak,Umar Xayyomning "Navro‘znoma" asarida, Navro‘z bayrami faqatgina tabiatning yangilanishi yoki yangi yilning boshlanishi sifatida emas, balki inson qalbining yangilanishi, falsafiy anglash va ma'naviy o'sish sifatida tasvirlanadi. Xayyom bu bayram orqali odamlarni hayotning qisqa va o'zgarmasligi haqida o'ylashga, o'zgarishga intilish va yangi boshlanishlarga ochiq bo'lishga chaqiradi. Asar, shuningdek, ijtimoiy hamjihatlikni, do'stlikni va mehr-oqibatni mustahkamlashni, insoniyatning o'zaro aloqalarini rivojlantirishni maqsad qiladi. Xayyomning "Navro‘znoma" asari, o'zining falsafiy va ijtimoiy ma'nolari bilan nafaqat Navro‘z bayramini, balki umuman insoniyatning ma'naviy hayotini yoritadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.Umar Xayyom «Navro’znoma», Toshkent., «Mehnat»,-1990.
2.Umar Xayyom «Ruboiylar», Toshkent., -2015.

KAYKOVUSNING "QOBUSNOMA" ASARIDAGI TARBIYAVIY AHAMIYAT

Hayitova Dinora
Ismoilova Shohsanam
Termiz davlat universiteti talabalari

Annotatsiya: *Ushbu maqolada "Qobusnoma" qachon yozilganligi, kimga atab yozilganligi, asarning tarbiyaviy ahamiyatlari va asarda keltirilgan tarbiyaga oid hikoyalardan tahlil qilinadi.*

Kalit so'zlar: *asar, Kaykovus, podshoh, nasihat, an'ana, buyuk shoir, mutaffakir, manaviyat.*

“Qanchalik qiyin bo‘lmasin, biz yoshlar tarbiyasi bo‘yicha o‘zimizga xos va ta’sirchan, bugungi kunga hamohang usullarni izlab topishimiz kerak. Jondan aziz farzandlarimizni buzg‘unchi va zararli g‘oyalar, jinoyatchilik, giyohvandlik, loqaydlik, ma’naviy qashshoqlik kayfiyatidan asrashimiz zarur. Bunday salbiy holatlarni bartaraf etishda barchamiz, avvalo, siz, aziz yoshlar faol bo‘lishingiz kerak. Xalqimizning ma’naviy qudrati va boqiy an’analarini asrab-avaylash va butun dunyoga tarannum etishga sizlar albatta qodirsiz!”. Sh.M. Mirziyoyev.

Albatta, kelajagi buyuk farzandlarni tarbiya qilishda tarbiyaning ahamiyati katta va muhim ekanligini davlatimiz rahbari ham ko'p takidlaganlar. Bunday yoshlarni tarbiyalash uchun esa ajdodlarimizdan me'ros bo'lib kelayotgan kitoblarga, ilm-ma'rifatga tayanishimiz kerakligi nihoyatda muhimdir. Farzand tarbiyasi uchun dasturulamal bo'luvchi bir qator noyob asarlarni misol keltirish mumkin. Ularning orasida Kaykovusning "Qobusnoma" asari o'zining qimmatli pand-nasihat va ma'lumotlarga boyligi bilan ajarlib turadi.

"Qobusnoma" axloqiy-ta'limiy asar hisoblanadi. Ushbu asar Tabariston hukmdori Shams al- Maoliy Qobusning nabirasi Unsur al- Maoliy ya'ni Kaykovus tomonidan fors tilida yozilgan. Bu asarni muallif o'g'li Gionshohga bag'ishlagan. " Qobusnoma" asarining asosini Qur'oni karim suralari va Muhammad (s.a.v) faoliyati, ko'rsatmalarini ifodalovchi hadislar, hikmatli so'zlar tashkil etadi. Ushbu asarni o'zbek tiliga birinchi marta buyuk shoir va mutafakkir Muhammad Rizo Ogohiy tarjima qilgan.

"Qobusnoma" asarini biz tarbiyaviy ahamiyatlari haqida gapiradigan bo'lsak, bu asar o'zi pand-nasihat ruhida yozilgan asar hisoblanadi. Bu pand-nasihatlarni yozuvchi faqatgina o'g'liga qaratibgina qolmay, balki bu kitobni o'qiydigan har bir o'quvchiga ham o'rnak bo'lsin degan bo'lsa ajab emas.

O'g'liga aytgan bir o'gitida shunday deydi: “Ey farzand, umidim shuki, sen bu pandlarni qabul qilgaysan. Bilgilki, xalqning rusmi odati shundayki, yugurib-elib, qidirib-axtarib dunyodan biror narsa hosil qiladilar va narsalarini o‘zlarining yaxshi ko‘rgan kishisiga qoldirib ketadilar.

Men dunyoda mana shu so‘zlarni hosil qildim, sen mening uchun eng qimmatbaho xazinasan. Menga safar vaqti yaqinlashdi, dunyodan nima hosil qilgan bo‘lsam, sening oldingga qo‘ydim, toki o‘zingga bino qo‘ymagaysan va o‘zingga nomunosib ishlarni qilmagaysan”. Yozuvchi bu nasihatlarni o'g'liga aytar ekan undan o'ziga bino qo'ymaslikni ya'ni kibrlanmasligini uqtiradi. Hamma o'z farzandiga qandaydir meros qoldirib ketsa, ya'ni

mol-mulk, xazina qoldirsa yozuvchi o'g'li uchun manaviy xazima qoldirayotganini takidlaydi.

Kaykovus yana bir nasihatida shunday deydi: "... o'z farzanding seni hurmat qilishini istasang, sen ham ota-onangni hurmatini joyiga qo'y, zero, sen ularga qanday munosabatda bo'lsang, xuddi shunday o'zingga qaytgay". Bu nasihati orqali yozuvchi ota-onani hurmat qilishga undamoqda. Sababiki, agar sen o'z ota-onangning hurmatini joyiga qo'ysang "qaytar dunyo" deganlaridek senga ham shunday yaxshi munosabatda bo'ladi, hurmat qiladi deb uqtirgan.

Xulosa qilib aytganda, Kaykovus bu asari orqali yoshlarning tarbiyasiga katta ahamiyat berish kerakligini bayon etadi. Inson yoshligidan tarbiyaga ahamiyatli bo'lsa, aqli va shaxsini shakllantirish oson bo'lishini takidlaydi.

Agar tarbiya yoshlikdanoq berilmasa, inson hayotda o'z o'rnini topishi ham mushkul bo'lib qoladi.

Shuning uchun ham "Qobusnoma" da yoshlikdan vaqtni ta'lim-tarbiya olishga kasb-hunar o'rganishga sarflash ayni muddao ekanligi takidlangan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Habib Abdunazar. Unsur al-Maoliy, Qobusnoma, T., 1973 (to'ldirilgan 3-nashri), T., 1994.
2. Kaykovus. "'Qobusnoma", T – 1994.
3. A. Zunnunov. "O'zbekiston pedagogical tarixi" (qo'llanma), T – 1997

AYOLLARDAGI MIOMA KASALLIGI HAQIDA

Xabibullayev Ne'matillo
"Central Asian Medical University" Davolash ishi yo'nalishi talabasi.
Ismoilova Munisa
"Central Asian Medical University" Davolash ishi yo'nalishi talabasi.

Annotatsiya: *Ushbu maqolada bachadon miomasi haqidagi ma`lumotlar, uning paydo bo`lish sabablari, alomatlari va belgilari ko`rsatib o`tilgan.*

Kalit so`zlar: *neoplazma, leyomioma, fibromioma, rabdomioma, adenomioz, anorgazmiya, klimaks, ksenoestrogenlar, endometrioz, miomatoz, submukoz, subseroz.*

Mioma (mio... va yun. ota — o‘sma ma’nosini anglatuvchi qo‘shimcha) — muskul to‘qimasidan vujudga keladigan xavfsiz o‘sma; tarkibida muskul elementlari bor. Silliq muskul to‘qimalaridan paydo bo‘ladigan leyomioma va ko‘ndalang targ‘il muskullardan rivojlanadigan rabdomioma ajratiladi. Asosan, bachadon (fibromioma), me’da, ichak va boshqa a’zolarda uchraydi. Mioma kishini ortiqcha bezovta qilmasligi ham mumkin.

Bachadon miomasi har qanday ayolni qo’rqitadigan tashxis. Ultratovush diagnostikasi shifokorining bunday qarori hatto eng bardoshli ayollarni ham vahimaga tushiradi. Biroq, birdan mioma xavfidan xavotir olmaslik kerak. Birinchidan, navbatdagi menstrual siklda boshqa mutaxassisga murojaat qilish va ultratovush tekshiruvni (UZI) takrorlash kerak. Bachadon miomasi nima, u nima uchun paydo bo’ladi, miomani konservativ va jarrohlik usullari bilan davolash va uning qanday alomatlari mavjud?

Bachadon miomasi — bachadon yoki bachadon bo’yni devoridagi yaxshi sifatli neoplazmadir (o’sma). Bundan tashqari, bu kasallik ba’zan fibromioma, leyomioma deb ham ataladi. Ko’pgina hollarda miomaning bachadondagi ko’p o’choqlari mavjud, ularning har birining o’lchamlari bir necha millimetrdan bir necha santimetrgacha o’zgarib turadi. Mioma o’lchamlarini ifodalash uchun, ginekologlar homiladorlikning turli davrlaridagi (haftalarda) ayollar bachadonning kattaligi bilan qiyosiy o’lchovdan foydalanadilar. Joylashuvi va rivojlanish xususiyatiga ko'ra u uch turga bo'linadi:

- bachadon devori ichidagi o'sish - intramural mioma;
- bachadon bo'shlig'ida o'sish - submukoz mioma;
- bachadondan tashqarida o'sish - subseroz mioma.

Bundan tashqari, bachadon bo'yni miomasi mavjud. Agar u yetarli darajada davolanmasa, qinga qarab o'sishi mumkin. 35 yosh atrofidagi ayollarning o'rtacha 40 foizida bachadon miomasi bor.

Bachadon miomasi paydo bo`lishining sabablari

Ko’pincha bachadon miomasi rivojlanishi ayollarda gormonal buzilishlar bilan bog’liq, ayniqsa estrogen konsentratsiyasi ortishi bilan. Ushbu gormonal buzilish ko’proq reproduktiv davrdagi yosh ayollar uchun xos hisoblanadi. Menopauza vaqtida estrogen gormonlarining tabiiy kamayishi tufayli bachadon miomasi o’z-o’zidan, davolashdan qat’iy

nazar, yo'qolib ketishi mumkin. Bundan tashqari, bachadon miomasining sabablari quyidagilardan iborat bo'lishi mumkin:

- Irsiy moyillik;
- Gormonal buzilishlar;
- Adenomioz;
- Jinsiy a'zolarda yallig'lanish jarayoni;
- Modda almashinuvi kasalliklari (qandli diabet, shu jumladan);
- Surunkali tizimli kasalliklar;
- Kamharakat hayot tarzi, ortiqcha vazn;
- Surunkali stress holati;
- Abortning ta'siri, intrauterin (bachadon ichi) kontratseptivlarni qo'llash;
- Jinsiy hayot bilan bog'liq norozilik (jinsiy aloqada anorgazmiya).

Gormonal kasalliklar

Mioma — gormonga bog'liq bo'lgan kasallikdir. Organizmda ayol gormonlari darajasi past bo'lganda, ya'ni jinsiy balog'atga yetishdan oldin va klimaks davriga kirgach, bachadon miomasi rivojlanishi ehtimoli juda kamdir. Estrogen gormonlar konsentratsiyasining me'yoridan ortiqligi mioma rivojlanishiga olib keladi.

Biroq, inson organizmida barcha gormonlar o'zaro bog'liqligini ham inobatga olish kerak va ko'pincha bachadon miomasi nafaqat estrogen konsentratsiyasining yuqoriligi, balki ayol jinsiy tizimining barcha gormonlari nozik muvozanatning buzilishi sabab paydo bo'lishi mumkin. Inson organizmida endogen estrogenga o'xshash moddalar aniqlangan va bachadon miomasi ularga huddi estrogenlarga kabi sezuvchanlikka egadir. Ushbu moddalar ksenoestrogenlar deyiladi va ularning mavjudligi, shuningdek, o'sma shakllanishiga turki bo'lishi mumkin.

Homiladorlik, tug`ish, abortlar soni

Mioma shakllanishi sababchisi sifatida gormonal o'zgarishlarning differentsial tashxisida ko'plab omillar hisobga olinadi, masalan, ayol menstrual davrining boshlanishi, menstrual siklning o'rtacha davomiyligi, homiladorliklar, tug'ruqlar soni, emizish muddati va umuman uning mavjudligi. Statistikaga ko'ra, kamida bitta farzand tuqqan ayollarda anamnezida tug'uqlar bo'lmagan ayollarga nisbatan miomaning paydo bo'lishi ehtimoli ancha past bo'ladi.

Oziqlanish ratsioni

Taomnoma kaloriyaligining yuqoriligi, to'yingan yog' kislotalari va yuqori darajali qayta ishlangan mahsulotlarni iste'mol qilish, shuningdek, o'simlik tolalarini yetarli qabul qilmaslik kabi noto'g'ri ovqatlanish semizlikka olib keladi, bu esa bachadon miomasi xavfini oshiradi. Organizmda yog' foizining ortiqchaligi gormonal muvozanatning buzilishi, xususan, androgenlarning kamayishi, estestrogenlarning esa oshishiga olib keladi. Bunday gormonal kasalliklar sezilarli darajada ham yaxshi sifatli (endometrioz, bachadon miomasi), ham reproduktiv tizimning yomon sifatli o'smalari va hatto ko`krak bezi saratoni rivojlanishi xavfini oshiradi.

Hayvonlar manbalaridan olingan oziq-ovqat iste'mol qilmaydigan ayollar bachadon miomasidan kamroq aziyat chekishadi. Bachadon miomasi shakllanishi xavfini kamaytirish uchun asosan murakkab uglevodlar, kamroq to'yingan yog'li oqsillar bilan oziqlanish,

shuningdek, taomonomaga ko'proq sabzavot, meva, kam yog'li sut mahsulotlari kiritish tavsya etiladi. Tana vaznining 10 kg oshishi ayollarda bachadon miomasi rivojlanish xavfini 20 foizga oshiradi.

Qandli diabet va gipertoniya

Erta yoshda (35 yoshgacha) gipertoniya yoki modda almashinuvi kasalliklari bo'lgan ayollarda mioma rivojlanishi xavfi yuqori bo'ladi. Og'zaki kontraseptivlardan foydalanish, jinsiy a'zolar jarohatlari (shu jumladan tug'ish va abort natijasida), ayol jinsiy tizimining surunkali yallig'lanishlari gormonal tizim buzilishiga hissa qo'shadi va mioma rivojlanishiga sabab bo'lishi mumkin.

Bachadon miomasi alomatlari va belgilari

Ko'pincha, ayollar mioma borligiga shubha qilishmaydi, hech qanday tashqi alomatlar namoyon bo'lmasligi mumkin. Shuning uchun ko'p hollarda ayol butunlay boshqa sabablarga ko'ra ginekologga tashrif buyurganida yoki tibbiy ko'rikdan o'tishi vaqtidagina o'zida mioma borligini aniqlaydilar. Bachadon miomalari kattagina o'lchamlarda bo'lsa, alomatlar deyarli doimo qayd qilinadi, boshqa holatlarda hech qanday alomat va belgilar kuzatilmaydi.

Bachadon miomasining alomatlari reproduktiv organlarning ko'plab boshqa kasalliklarining alomatlari bilan juda o'xshash. Shuning uchun, quyida keltirilgan alomatlarning birontasi aniqlangan bo'lsa, aniq tashxis qo'yish uchun ginekologga tashrifni kechga qoldirmaslik kerak.

Bachadon miomasining alomatlari quyidagicha bo'lishi mumkin:

- Nomuntazam menstruatsiya, siklning o'rtasida qonli ajralma ajralishi;
- Kamdan kam hollarda bachadondan qon ketishi yuzaga keladi, ba'zan qon miqdori juda ko'p bo'ladi;
- Hojat chiqarish muntazamliginining buzilishi, tez-tez siydik chiqarish (katta o'sma tufayli qorin bo'shlig'i bosimining oshishi bilan bog'liq);
- Uzoq muddatli bepushtlik, ham birlamchi, ham ikkilamchi;
- Qorin pastidagi og'riqlar, siqilish hissi;
- Tana vaznining ortishi bilan bog'liq bo'lmagan qorin hajmining kattalashishi.

Bachadon miomasini jarrohlik yo'li bilan davolashga ko'rsatmalar

Miomani davolash uchun tezkor jarrohlik aralashuviga ko'rsatma quyidagi holatlarda beriladi:

- Ko'p tugunlar, mioma 12 haftadan ko'proq va kichik tos a'zolarini ezayotgan bo'lsa;
- Bachadondan kuchli va tez-tez qon ketishi;
- O'sish tezligi yiliga 4 haftadan ziyod;
- Miomatoz tugun nekrozi;
- Bachadon miomasining adenomioz bilan birgalikda qayd qilinishi;
- Submukoz tugun shakllanishi;
- Subseroz tugun oyoqlarining buralib qolishi;
- Shilliq osti miomalari.

Bachadon miomasini konservativ davolash tamoyillari

Miomadan jarrohlik aralashuvisiz xalos bo'lish uchun to'g'ri ovqatlanish, gormonal va immunitet holatini tiklash tamoyillariga rioya qilish kerak. Bundan tashqari, fitopreparatlar

va gomeopatik vositalarni qabul qilish tavsiya etiladi. Bachadon miomasini operatsiyasiz qanday davolash mumkin? Miomani bartaraf etish bo'yicha asosiy chora-tadbirlar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Jinsiy yo'l orqali yuqadigan kasalliklarni (JYYK) va jinsiy a'zolar mikroflorasi buzilishlarini davolash va oldini olish;
- Immunitetni tiklash va rag'batlantirish;
- Metabolizmni me'yorlashtirishga qaratilgan taomnomani tuzatish;
- Bemorning psixoemotsional holati bilan ishlash;
- Menstrual siklni normallashtirish, bachadon qon ketishini bartaraf qilish, anemiyaga qarshi choralar.

Bachadon miomasining eng dahshatli asoratlaridan biri yaxshi sifatli o'smaning yomon sifatliga aylanishidir. Shifokorlar, o'tish ehtimoli yuqori emas, biroq mavjud degan fikrda. Shuning uchun, agar bachadonda mioma aniqlansa, reproduktiv tizimning holatini diqqat bilan kuzatish, ginekologga muntazam tashrif buyurish va o'smalar hajmini nazorat qilish uchun ultratovush tekshiruvidan o'tib turish kerak. Oxirgisi ayniqsa muhimdir, chunki aynan shishning tez o'sishi u onkologik patologiyaga o'tishning birinchi belgisidir.

Klinik davolash:

1. Tug'ilishni nazorat qilish tabletkalari -estrogen va progesteron gormonlarining kombinatsiyasini o'z ichiga oladi, bu mioma bilan kechadigan hayz ko'rish qon ketishining kamayishiga yordam beradi. Tabletkalar mioma hajmini kamaytirmaydi, shuning uchun ular tos bosimi, og'rig'i yoki bepushtligi bo'lgan ayollar uchun samarali davolash vositasi emas. Tabletkalar AQShda FDA (Federal Drug Administration) tomonidan miomani davolash uchun tasdiqlanmagan.

2. Levonorgestrel bilan intrauterin vosita (spiral) -hayzdan qon ketishini sezilarli darajada kamaytirishi va uzoq muddatli samarali kontratseptsiya shaklini (5 yoshgacha) ta'minlashi mumkin. Levonorgestrel spirali Amerika Qo'shma Shtatlaridagi FDA (Federal Drug Administration) tomonidan miomani davolash uchun tasdiqlanmagan.

3. Implantatsiya, inyeksiya va progestin tabletkalari -gestagenlar bachadonning ichki qatlami (endometrium) qalinligini pasaytiradi, hayz ko'rish paytida qon ketishini kamaytiradi. Ular har kuni tabletkalar shaklida, har chorakda ukol sifatida yoki har 3 yilda teri ostiga joylashtirilgan implant sifatida ishlatilishi mumkin. Progestogenlardan foydalanish FDA (Federal Drug Administration) tomonidan AQShda miomani davolash uchun tasdiqlanmagan.

4. GnRH (gonadotrofinni chiqaradigan gormon) agonistlari -mioma uchun eng keng tarqalgan tibbiy davolash. Aksariyat ayollar hayz ko'rishni to'xtatadilar va mioma hajmini sezilarli darajada kamaytiradilar. Ushbu davolanishning yon ta'siriga menopauzada uchraydigan ayollarda uchraydigan alomatlarga o'xshash issiq chaqmoqlar va tunda terlash va 12 oydan ko'proq vaqt davomida ishlatilsa suyak minerallari kiradi. Bu vaqtinchalik davolanish (3 oydan 6 oygacha), ayol kutayotganda va jarrohlik davolanishga tayyorlanmoqda.

5. Antifibrinolitik dorilar -miomani davolash uchun qo`llamang, ammo qon ketishini 30% dan 55% gacha kamaytiring.

Jarrohlik davolash:

Qon ketish va og'riq belgilarini uzoq muddatli yaxshilash uchun jarrohlik davolash tavsiya etilishi mumkin. Boshqa holatlarda jarrohlik muolajalari bepushtlikni davolashga qaratilgan.

Bir nechta jarrohlik muolajalar mavjud:

1. Histerektomiya - bachadonni qorin yoki ayol jinsiy a'zosi orqali jarrohlik yo'li bilan olib tashlash. Bu aniqlangan naslga ega ayollar uchun, boshqa jarrohlik muolajalarga qiziqmaydiganlar uchun va kamroq invaziv operatsiyadan keyin og'ir yoki takroriy alomatlari bo'lganlar uchun tanlangan davolash bo'lishi mumkin. Simptomlarni bartaraf etish uchun tuxumdonlar va bachadon bo'yni (bachadon bo'yni) ni olib tashlash kerak emas.

2. Miomektomiya - miomani jarrohlik yo'li bilan olib tashlash.

Uni laparotomiya (qorin devorida katta kesma) yoki laparoskopiya (qorin devoridagi bir necha mayda kesmalar) yordamida bajarish mumkin.

Agar mioma submukozal bo'lsa, histeroskopik miomektomiya (ayol jinsiy a'zosi orqali, bachadon bo'yni orqali) tavsiya etilishi mumkin.

Miomaning takrorlanish xavfi katta.

Miomektomiya qilingan ayollarning taxminan 10-25% ikkinchi jarrohlik amaliyotiga muhtoj.

3. Endometriyal ablasyon - ayol jinsiy organi va bachadon bo'yni orqali proba kiritish orqali issiqlik yordamida endometriumni yo'q qilish.

4. Bachadon embolizatsiyasi - kichkina kateter qinidagi katta tomirga kiritilib, mioma yaqinidagi tomirga o'tadi.

Tomirga mayda zarrachalar chiqariladi, qon tomirlarini miomaga yopishadi.

Operatsiyadan keyin og'riq o'rtacha va shiddatli bo'lib, ayollarning uchdan bir qismida isitma bor.

Taxminan 20% ayollarga simptomlarni nazorat qilish uchun ikkinchi protsedura (histerektomiya, miomektomiya, qayta embolizatsiya) kerak.

5. Mioliz - qorin bo'shlig'iga laparoskopik usulda kiritilgan uskuna orqali issiqlik yoki sovuq yordamida miomani yo'q qilish.

Xulosa: O'z salomatligiga e'tibor qilmaslik, mioma tufayli kelib chiqqan kuchli bo'lmagan, ammo muntazam bachadondan qon ketishlar oddiy qon yo'qotishlarga va anemiya sindromi rivojlanishiga olib keladi.

Bu kasallikning yana bir xavfi, kamqonlikning asta-sekin rivojlanishi tanani bunday holatga moslashishiga imkon beradi, natijada bu holatdan chiqish uchun tashxis va davolash murakkablashadi.

Agar bemorning farzandlari bo'lsa, muammoning axloqiy tomoni oson hal bo'ladi. Shunga qaramay, agar ayolning farzandi bo'lmasa ham, ushbu imkoniyatni saqlab qolish uchun o'z hayoti va sog'lig'ini xavf ostiga qo'yish kerak emas.

Agar operatsiya o'tkazish tavsiya etilgan bo'lsa, demak, jarayonni boshqa usullar bilan to'xtatib bo'lmaydi va bu a'zoning yo'qotilishi muqarrardir.

O'smaning yomon sifatli shishga aylanishi ehtimolini esdan chiqarmaslik kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ushbu maqolada O`zbekiston milliy ensiklopediyasi (2000-2005) ma'lumotlaridan foydalanilgan.
2. O`zME Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil.

ROBOTOTEXNIKA VA SUN'IY INTELLEKTNING ETIK MASALALARI, ROBOTLARNING INSONHAYOTIGA TA'SIRI VA XAVFSIZLIK MASALALARI

Mansurova Dildora Otabek qizi
Shodiyev Asilbek Boqi o'g'li
Egamberdiyev Sardorbek Tohirjon o'g'li
Qarshi muhandislik iqtisodiyot instituti talabasi
Esanov Temurmalik Beknazar o'g'li
Qarshi muhandislik iqtisodiyot instituti katta o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqola robototexnika va sun'iy intellektning zamonaviy jamiyatga ta'siri, xavfsizlik masalalari va etik muammolarni tahlil qiladi. Robot va sun'iy intellekt texnologiyalarining inson hayotidagi ijobiy va salbiy jihatlari, jumladan samaradorlikni oshirish, xavfli vazifalarni avtomatlashtirish va vaqtni tejash bilan bir qatorda ish o'rinlarining qisqarishi, shaxsiy ma'lumotlarning xavfsizligi va etik muammolar ko'rib chiqiladi. Tadqiqot robototexnika va sun'iy intellektdan foydalanishda xavfsizlik va etik masalalarni tartibga solish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishga yo'naltirilgan.*

Kalit so'zlar: *Robototexnika, sun'iy intellekt, etik masalalar, xavfsizlik, avtomatlashtirish, inson hayoti, ma'lumotlar maxfiyligi, texnologik rivojlanish.*

KIRISH

Robototexnika va sun'iy intellekt zamonaviy jamiyatni o'zgartirayotgan asosiy texnologiyalardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Ushbu texnologiyalar sog'liqni saqlash, sanoat, transport, ta'lim va kundalik hayotning ko'plab sohalarida qo'llanilib, samaradorlikni oshirish, vaqtni tejash va inson mehnatini yengillashtirishga katta hissa qo'shmoqda.

Bugungi kunda sun'iy intellektning yuzaga kelishi insoniy qaror qabul qilish jarayonlariga yordam berib, murakkab muammolarni hal etishda yangi imkoniyatlarni ochib bermoqda. Masalan, tibbiyotda tashxis qo'yishda yordam beruvchi algoritmlar yoki ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish orqali resurslardan samarali foydalanish imkonini yaratmoqda.

Biroq, robototexnika va sun'iy intellektning rivojlanishi bilan birga qator xavflar ham yuzaga chiqmoqda. Ish o'rinlarining qisqarishi, ijtimoiy tengsizlikning kuchayishi, insonning shaxsiy hayotiga aralashuv xavfi va robotlarning nosozligi oqibatida kelib chiqadigan ehtimoliy zararlar texnologiyaning salbiy jihatlari sifatida ko'rilmoqda. Bundan tashqari, ushbu texnologiyalar bilan bog'liq etik masalalar, masalan, robotlar va sun'iy intellektning qaror qabul qilishdagi javobgarlik darajasi, dolzarb muammo sifatida muhokama qilinmoqda.

Shunday ekan, robototexnika va sun'iy intellektning rivojlanishini nafaqat texnologik, balki etik va xavfsizlik nuqtai nazaridan ham muvozanatli baholash bugungi kunning eng muhim masalalaridan biridir. Mazkur maqola ushbu masalalarni yoritishga qaratilgan.

Robototexnika va sun'iy intellektning rivojlanishi inson hayotiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Bu texnologiyalarning kundalik hayotda va ishlab chiqarish jarayonlarida

qo‘llanilishi samaradorlikni oshirish va inson mehnatini yengillashtirish imkonini yaratmoqda. Robotlar xavfli vazifalarni bajarishi, avtomatlashtirilgan tizimlar yordamida jarayonlarni tezlashtirish va inson omiliga bog‘liq xatolarni kamaytirish orqali jamiyat rivojlanishiga hissa qo‘shmoqda.

Ammo, bu texnologiyalar bilan birga bir qator salbiy ta’sirlar va xavf-xatarlar ham yuzaga chiqmoqda. Ish o‘rinlarining qisqarishi, inson va robot o‘rtasidagi munosabatlarning murakkablashishi, shaxsiy ma’lumotlarning himoyalanishiga bo‘lgan tahdidlar va robotlarning nosozligi natijasida sodir bo‘lishi mumkin bo‘lgan baxtsiz hodisalar asosiy xavotir manbalaridan biri hisoblanadi.

Shu bilan birga, robototexnika va sun’iy intellektning rivojlanishi etik masalalarni ham kun tartibiga chiqarmoqda. Masalan, robotlarning mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati, bu qarorlar uchun kim javobgar bo‘lishi va insonning ularga to‘liq ishonishi lozimmi kabi savollar hali-hanuz aniq javob topgani yo‘q.

Xavfsizlik masalalari ham dolzarb bo‘lib qolmoqda. Avtonom tizimlar va robotlarning ishlashidagi nosozliklar, ularning dasturiy ta’minoti orqali manipulyatsiya qilinish xavfi, shuningdek, sun’iy intellekt algoritmlaridan noqonuniy yoki zararli maqsadlarda foydalanish ehtimoli jamiyat uchun jiddiy xavflarni keltirib chiqarishi mumkin.

Shunday ekan, robototexnika va sun’iy intellektning ijobiy va salbiy tomonlarini batafsil o‘rganish, xavfsizlikka oid muammolarni hal etish va etik masalalarni tartibga solish zamonaviy texnologiyalar rivoji uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

USULLARI

Robototexnika va sun’iy intellektning zamonaviy jamiyatdagi o‘rnini tahlil qilish, ushbu texnologiyalarning inson hayotiga ta’sirini har tomonlama baholash, ularning ijobiy va salbiy jihatlarini o‘rganish hamda xavfsizlik va etik masalalarga ilmiy asoslangan yondashuvni ishlab chiqish.

1. Robototexnika va sun’iy intellektning afzalliklarini o‘rganish: Robot va sun’iy intellekt tizimlarining ishlab chiqarish, sog‘liqni saqlash, transport va ta’lim sohalaridagi samaradorlikni oshirishdagi rolini o‘rganish. Inson faoliyatining murakkab va xavfli vazifalarini avtomatlashtirish orqali hayot sifatini yaxshilash imkoniyatlarini tahlil qilish. Texnologiyalar yordamida resurslardan samarali foydalanish va ekologik barqarorlikni ta’minlash imkoniyatlarini aniqlash.

2. Xavf-xatarlarni aniqlash va baholash: Sun’iy intellekt va robotlarning rivojlanishi natijasida ish o‘rinlarining qisqarishi va iqtisodiy tengsizliklarning kuchayishiga olib kelishi mumkin bo‘lgan holatlarni o‘rganish. Robotlarning nosozligi yoki boshqaruv tizimlariga kiberhujumlar oqibatida yuzaga keladigan xavflarni baholash. Shaxsiy ma’lumotlarning maxfiyligi va xavfsizligini ta’minlash bilan bog‘liq muammolarni o‘rganish.

3. Etik masalalarni o‘rganish va muhokama qilish: Robotlarning qaror qabul qilish qobiliyati va ushbu qarorlar uchun javobgarlik masalasini tahlil qilish. Robototexnika va sun’iy intellektdan foydalanish orqali ijtimoiy tengsizlikning kuchayishi ehtimollarini o‘rganish. Texnologik taraqqiyotning inson huquqlari va erkinliklariga ta’sirini baholash.

4. Xavfsizlik masalalariga ilmiy yondashuvni ishlab chiqish: Robot va sun’iy intellekt tizimlarining xalqaro xavfsizlik standartlariga muvofiqligini ta’minlash bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqish. Robototexnika sohasida huquqiy va texnik me’yorlarni aniqlash va ularni

joriy etish yo‘llarini taklif qilish. Dasturiy ta’minotni himoya qilish va robotlarning xavfsizligini ta’minlash uchun samarali usullarni ishlab chiqish.

5. Inson va robotlar o‘rtasidagi munosabatlarni muvozanatlashtirish: Texnologiyalarning inson manfaatlariga xizmat qilishini ta’minlash uchun ularning roli va chegaralarini belgilash. Robotlardan foydalanishda inson omiliga bo‘lgan ehtiyojni saqlab qolish va ularni inson imkoniyatlarini to‘ldiruvchi vosita sifatida qo‘llash strategiyalarini ishlab chiqish. Texnologiyalarni joriy qilish jarayonida jamiyatni xabardor qilish va axborot yetkazish tizimlarini rivojlantirish.

6. Texnologik rivojlanish va ijtimoiy mas’uliyatni uyg‘unlashtirish: Sun’iy intellekt va robototexnika tizimlarining barqaror rivojlanish tamoyillariga muvofiqligini ta’minlash. Jamiyat va davlat tuzilmalari o‘rtasida ushbu texnologiyalarni tartibga solish bo‘yicha samarali hamkorlikni yo‘lga qo‘yish. Texnologik yangiliklardan kelib chiqadigan xavflarni kamaytirish va ularning ijtimoiy ta’sirini boshqarish.

Bu vazifalar orqali robototexnika va sun’iy intellektning imkoniyatlari va xavf-xatarlarini birlashtiruvchi yagona strategik yondashuv ishlab chiqiladi, bu esa jamiyatga ushbu texnologiyalardan foydalangan holda xavfsiz va barqaror taraqqiyotni ta’minlash imkonini beradi.

Robototexnika va sun’iy intellekt sohasidagi ilgari o‘tkazilgan ilmiy tadqiqotlar, maqolalar, hisobotlar va statistik ma’lumotlar o‘rganildi. Asosiy e’tibor quyidagi masalalarga qaratildi. Robotlarning ijtimoiy hayotga ta’siri bo‘yicha ilmiy izlanishlar. Ish o‘rinlari qisqarishi va iqtisodiy o‘zgarishlar bilan bog‘liq natijalar. Sun’iy intellektning xavfsizlik va etik masalalariga oid xalqaro tajribalar. Tadqiqotlardan olinadigan ma’lumotlar asosida robototexnika va sun’iy intellektning afzalliklari va xavf-xatarlariga ilmiy baho berildi.

Ijtimoiy ta’sirni o‘rganish. Robotlarning ta’lim, tibbiyot va uy-ro‘zg‘or ishlarida qo‘llanilishi bo‘yicha real hayotdagi misollar o‘rganildi. Robotlardan foydalangan holda inson faoliyatini osonlashtirish jarayonlari kuzatildi.

Iqtisodiy jihatlarni tahlil qilish. Avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish tizimlarining samaradorligi va iqtisodiy o‘sishga ta’siri bo‘yicha misollar tahlil qilindi. Sun’iy intellektdan foydalanish natijasida paydo bo‘layotgan yangi iqtisodiy imkoniyatlar va ish o‘rinlarini yo‘qotish xavfi baholandi.

Xavfsizlik masalalarini o‘rganish. Robotlarning nosozligi yoki dasturiy ta’minotdagi xatoliklar natijasida yuzaga kelgan xavfsizlik muammolari bo‘yicha amaliy misollar tahlil qilindi. Sun’iy intellekt tizimlariga kiberhujumlarning oqibatlari bo‘yicha tadqiqot natijalari ko‘rib chiqildi.

Solishtirma tahlil usuli. Turli mamlakatlar tajribasi asosida robototexnika va sun’iy intellektning qo‘llanilishi hamda ularga oid xavfsizlik qoidalarini solishtirildi. Xalqaro tashkilotlarning robototexnika va sun’iy intellekt xavfsizligiga oid qoidalari milliy tajribalar bilan taqqoslandi.

Ilmiy-huquqiy tahlil. Robototexnika va sun’iy intellektning huquqiy tartibga solinishi bo‘yicha xalqaro hujjatlar va standartlar o‘rganildi. Milliy va xalqaro qonunchilikdagi bo‘shliqlar aniqlanib, takliflar ishlab chiqildi.

Ushbu metodlar asosida robototexnika va sun'iy intellektning afzalliklari, xavf-xatarlari hamda etik va xavfsizlik masalalariga oid ma'lumotlar jamlandi va tahlil qilindi. Bu, o'z navbatida, mavzuni chuqur yoritishga imkon berdi.

NATIJALAR

Robotlarning inson hayotiga ta'siridagi ijobiy tomonlari

1. Samaradorlikni oshirish: Robotlar inson faoliyatining turli sohalarida, jumladan, ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish tizimlarida yuqori aniqlik va uzluksizlikni ta'minlaydi. Zavodlarda avtomatlashtirilgan robotlar mahsulotni tez va bir xil sifatda ishlab chiqarishga imkon beradi, bu esa ishlab chiqarish hajmini oshiradi.

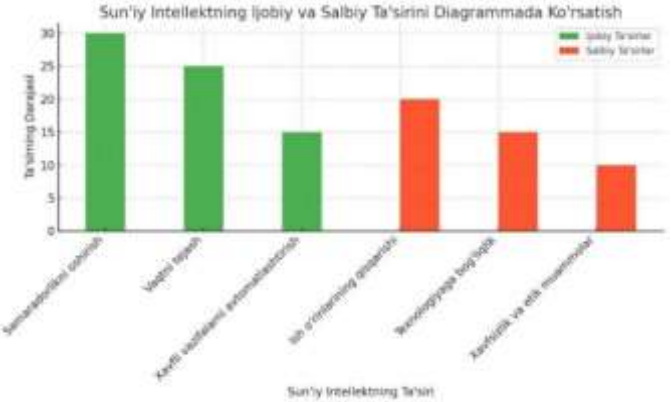

1-rasm. Sun'iy intellekktning ijobiy va salbiy ta'sirini diagrammasi

2. Vaqtni tejash: Robotlar vazifalarni tezkorlik bilan bajaradi, bu esa inson omiliga nisbatan vaqtni sezilarli darajada tejaydi.

Tibbiyotda jarrohlik robotlari operatsiyalarni qisqa vaqt ichida yuqori aniqlik bilan bajaradi, bu bemorlarning tezroq tiklanishiga imkon yaratadi.

3. Xavfli vazifalarni avtomatlashtirish: Robotlar inson hayotiga xavf tug'diradigan vazifalarni bajaradi, masalan, radiatsiya ta'sirida ishlash, portlash xavfi bo'lgan hududlarni o'rganish yoki chuqur suv osti ishlarini bajarish.

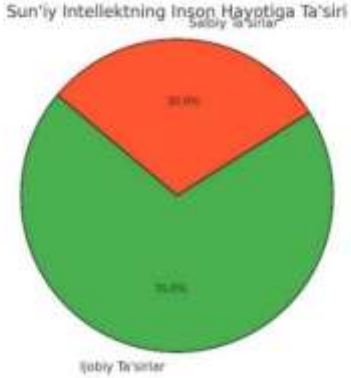

2-rasm. Sun'iy intellekktning inson hayotiga ta'sirini diagrammasi

4. Tibbiyotda foydalanish: Diagnostika va jarrohlikda sun'iy intellekt va robotlarning qo'llanilishi orqali kasalliklarni aniqlash va davolash sifati yaxshilandi.

5. Ta'lim va uy-ro'zg'orda yordam: Robotlar ta'lim jarayonida interaktiv o'rganish vositasi sifatida qo'llanilib, bolalar va kattalar uchun qulaylik yaratadi. Uyda esa robot yordamchilari turli uy ishlarini avtomatlashtiradi.

Salbiy tomonlari

1. Ish o‘rinlarining qisqarishi: Avtomatlashtirish natijasida ko‘plab an’anaviy ish o‘rinlari yo‘qolib, ishsizlik darajasi oshishiga olib kelmoqda.

2. Texnologiyaga haddan tashqari bog‘liqlik: Robotlarga ortiqcha ishonch inson qobiliyatlarining pasayishiga va texnologik tizimlardagi nosozliklar tufayli katta muammolarga olib kelishi mumkin.

3. Xavfsizlik va etik muammolar: Robotlarning nosozligi yoki noto‘g‘ri boshqarilishi natijasida baxtsiz hodisalar yuzaga kelishi ehtimoli mavjud.

4. Shaxsiy ma’lumotlar xavfi: Sun’iy intellekt texnologiyalari orqali yig‘iladigan ma’lumotlar maxfiyligi buzilishi va ular suiiste’mol qilinishi ehtimoli mavjud.

Ushbu natijalar robotlarning inson hayotidagi rolini chuqurroq anglashga imkon berib, ularni samarali va xavfsiz qo‘llash bo‘yicha muhim yondashuvlarni ishlab chiqishga asos bo‘lib xizmat qiladi.

Robototexnika va sun’iy intellekt inson hayotini tubdan o‘zgartirayotgan texnologiyalar bo‘lib, ularning afzalliklari va kamchiliklari o‘rtasida muvozanatni ta’minlash zamonaviy jamiyatning muhim vazifasidir.

Robotlarning samaradorlik, xavfsizlik va inson faoliyatini avtomatlashtirishdagi yutuqlari ularga nisbatan katta qiziqish uyg‘otmoqda. Shu bilan birga, ularning ish o‘rinlarini qisqartirishi, xavfsizlik va etik muammolarni yuzaga keltirishi ko‘plab muhokamalarga sabab bo‘lmoqda.

Muvozanatni ta’minlash uchun takliflar:

1. Ta’lim va qayta tayyorlash dasturlari: Avtomatlashtirish oqibatida ish o‘rinlarini yo‘qotgan shaxslar uchun yangi kasb va ko‘nikmalarni o‘rgatishga qaratilgan dasturlarni joriy qilish lozim.

Sun’iy intellekt va robototexnika sohasida yangi ish o‘rinlari yaratish uchun innovatsion iqtisodiy dasturlarni ishlab chiqish zarur.

2. Texnologiyani tartibga soluvchi siyosat:

Texnologik rivojlanishni boshqarish va uning salbiy ta’sirlarini kamaytirish uchun davlat va xalqaro miqyosda qonunlar va tartib-qoidalar ishlab chiqilishi kerak.

Ishlab chiqaruvchilar uchun robotlarning xavfsizligi va etik qoidalarga muvofiqligini kafolatlash bo‘yicha majburiyatlar belgilanishi lozim.

Texnologiyaning rivojlanishi bilan bog‘liq etik qoidalarni ishlab chiqish

Robototexnika va sun’iy intellektning rivojlanishi nafaqat texnik, balki etik masalalarni ham o‘rtaga qo‘ymoqda. Texnologiyalarning jamiyatdagi rolini tartibga solish uchun quyidagi etik qoidalar ishlab chiqilishi kerak:

1. Robotlarning javobgarligi va inson nazorati:

Robotlarning qaror qabul qilish qobiliyati cheklangan bo‘lishi va inson nazoratini saqlab qolish zarur.

Avtonom tizimlarda yuzaga keladigan xatoliklar uchun javobgarlikni aniqlash bo‘yicha aniq mexanizmlar ishlab chiqilishi kerak.

2. Ijtimoiy adolatni ta’minlash: Texnologiyadan foydalanishda ijtimoiy tengsizlikning kuchaymasligiga e’tibor qaratish kerak. Robotlardan foydalanish imkoniyatlari har bir jamiyat qatlamiga teng taqsimlanishi lozim.

3. Maxfiylik va ma'lumotlar xavfsizligi: Robotlar orqali to'plangan ma'lumotlarning maxfiyligini ta'minlash uchun qat'iy qoidalar ishlab chiqilishi zarur. Sun'iy intellekt algoritmlarining shaffofligi va diskriminatsiya qilmasligi ta'minlanishi kerak.

4. Inson manfaatlariga xizmat qilish: Har qanday texnologiya inson hayotini yaxshilashga xizmat qilishi kerak. Robotlar inson qadr-qimmatini hurmat qilishi va inson huquqlariga tahdid tug'dirmasligi lozim.

5. Xalqaro hamkorlik: Texnologik rivojlanish bilan bog'liq etik qoidalar xalqaro hamkorlik asosida ishlab chiqilishi va ularning barcha davlatlar tomonidan tan olinishi muhimdir.

XULOSA

Robototexnika va sun'iy intellekt jamiyatga ulkan imkoniyatlar yaratgan holda muhim muammolarni ham yuzaga keltiradi. Ularning ijobiy ta'sirini maksimal darajada oshirish va salbiy oqibatlarini kamaytirish uchun muvozanatni ta'minlash zarur. Bunda ta'lim, siyosat va etik qoidalarning uyg'unlashuvi asosiy omil hisoblanadi.

Robototexnika va sun'iy intellekt sohalari tez sur'atlarda rivojlanib, zamonaviy jamiyatning har tomonlama o'zgarishiga olib kelmoqda. Ushbu texnologiyalar samaradorlikni oshirish, xavfli vazifalarni avtomatlashtirish va inson hayotini yaxshilashda katta imkoniyatlar yaratadi. Ammo, ular bilan bog'liq xavf-xatarlar va etik muammolar ham mavjud. Ish o'rinlarining qisqarishi, kiberxavfsizlik tahdidlari va texnologiyalarning inson huquqlari va erkinliklariga ta'siri kabi masalalar jiddiy e'tibor talab etadi.

Robototexnika va sun'iy intellektni ijtimoiy, iqtisodiy va etik jihatlardan baholash zarurati ortmoqda. Shuningdek, texnologiyalarning rivojlanishi bilan bog'liq etik qoidalar va xavfsizlik standartlarini ishlab chiqish jamiyatning kelajakdagi barqarorligi va farovonligi uchun muhim ahamiyatga ega. Muvozanatli yondashuv, ya'ni texnologiyalarni inson manfaatlariga xizmat qiluvchi vosita sifatida qo'llash va ularning salbiy oqibatlarini minimallashtirish kerak. Bu uchun ta'lim, siyosat, huquqiy tartiblar va xalqaro hamkorlikni kuchaytirish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI:

1. Russell, S., & Norvig, P. (2020). Artificial Intelligence: A Modern Approach. Pearson.

2. Bostrom, N. (2014). Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies. Oxford University Press.

3. Asimov, I. (1996). Robotlar va Etika: Asimovning Robototexnika Qonunlari.

4. Goodfellow, I., Bengio, Y., & Courville, A. (2016). Deep Learning. MIT Press.

5. Floridi, L. (2014). The Fourth Revolution: How the Infosphere is Reshaping Human Reality. Oxford University Press.

6. IEEE Global Initiative on Ethics of Autonomous and Intelligent Systems (2019). Ethically Aligned Design.

7. Siau, K., & Yang, Y. (2017). Impact of Artificial Intelligence, Robotics, and Automation on Higher Education. Advances in Intelligent Systems and Computing.

8. Jo‘rayevich, P. O., & ogli, E. T. B. (2024). Sun‘iy intellekt va quyosh energiyasi birlashmasi: energiya tizimlarida elektromobillarni quvvatlantirishning yangi yondashuvlari. Science and innovation, 3(Special Issue 17), 620-629.

9. Эсанов, Т. Б. Ў. (2022). Ўзбекистон республикасида автомобилга бўлган талаб ортиши билан муқобил энергия манбаларининг ўрни. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(10-2), 892-899.

10. Пиримов, О. Ж., & Эсанов, Т. Б. (2022). Электр транспорт воситаларини қуёш электр станциялари ёрдамида қувватлантириш учун лойиҳа ва моделлар. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(10), 835-844.

11. Sobir o‘g, B. R. L., Normurod o‘g‘li, M. S., & Beknazar o‘g‘li, E. T. (2024). Forecasting the urban electricity supply system. Pedagogs, 58(4), 87-91.

12. Beknazar o'g'li, E. T. (2024, March). Elektromobil quvvatlantirgichlar uchun qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanishning tabiiy-iqtisodiy ta'siri. In Uz Conferences (Vol. 1, No. 4, pp. 73-81).

13. Mirzayev, S. N. O. G. L., & Esonov, T. B. O. G. L. (2024). Forecasting the urban electricity supply system. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 4(5), 558-563.

14. Jo‘Rayevich, P. O., & ogli, E. T. B. (2024). Sun‘iy intellekt va quyosh energiyasi birlashmasi: energiya tizimlarida elektromobillarni quvvatlantirishning yangi yondashuvlari. Science and innovation, 3(Special Issue 17), 620-629.

15. Beknazar o‘g‘li, E. T. Forecasting the urban electricity supply system.

TEXNOLOGIYA DARSLARIDA O‘QUVCHILARNING TEXNOLOGIK KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHDA MODUL TIZIMINING SAMARADORLIGI

Kambarov Nodirjon Sattarovich
University of Business and Science o‘qituvchisi p.f.f.dok (PhD), dotsent v.b.
Ergashova Ziyoda Abdulvayit qizi
University of Business and Science nodavlat oliy ta’lim muassasasi talabasi.

Annotasiya: *Maqolada texnologiya mashg‘ulotlarida o‘quvchilarning texnologik kompitensiyalarini shakllantirishda modul tizimi samaradorligi modul tizimining struktrasi model o‘quv faoliyatini tashkil etishning maqsadi, mazmuni, jarayoni, modelni amalga oshirish mexanizmlari, shu jumladanpedagogik shart-sharoitlar, kutilayotgan natija va o‘quvchilarning texnologik kompetensiyasini shakllantirish darajalarini aks ettiruvchi tartiblangan sxema shakli, ushbu maqsadga erishish uchun bajarilishi lozim bo‘lgan vazifalar to‘g‘risidafikrlar yuritilgan.*

Kalit so‘zlar: *texnologik, kompitensiya, modul, integral ta’lim, Rontent bloki protsessual blok ko‘rgazmali, bosma, audiovizual, elektron, jumladan, interfaol doska, elektron o‘quv resurslari, didaktik materiallar, manekenlar, o‘quv ustaxonalari jihozlari, qiziqishi, mustaqilligi, ijodiy faolligi, shakllar, usullar, psixologik, pedagogik.*

THE EFFICIENCY OF THE MODULAR SYSTEM IN FORMING TECHNOLOGICAL COMPETENCES OF PUPILS IN TECHNOLOGY LESSONS

Abstract: *The article discusses the effectiveness of the modular system in the formation of technological competencies of students in technological classes, the structure of the modular system, the purpose, content, the process of organizing model educational activities, the mechanisms for implementing the model, including the pedagogical conditions, the expected result and the technological competence of students in the form of an ordered scheme. , reflecting the levels of formation, the tasks that must be completed to achieve the goal.*

Keywords: *technological, competence, module, integrated learning, content block, procedural block, visual, printed, audiovisual, electronic, including interactive whiteboard.*

KIRISH

Maqolada texnologiya mashg‘ulotlarida o‘quvchilarning texnalogik kompitensiyalarini shakllantirishda modul tizimi samaradorligi modul tizimining struktrasi model o‘quv faoliyatini tashkil etishning maqsadi, mazmuni, jarayoni, modelni amalga oshirish mexanizmlari, shu jumladan pedagogik shart-sharoitlar, kutilayotgan natija va o‘quvchilarning texnologik kompetensiyasini shakllantirish darajalarini aks ettiruvchi tartiblangan sxema shakli, ushbu maqsadga erishish uchun bajarilishi lozim bo‘lgan vazifalar to‘g‘risida fikrlar yuritilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Texnalogiya darslarida o`quvchilarning texnalogik kompatensiyalarini shakillantirishda yaqindan yordam bergan mutaxassislar Muslimov N.A., Usmanboyeva M.X, Sayfurov D.M, Anorqulova G.M, Andreev A.A. K.o‘rganganlar hamda ilmiy izlanishlar olib borganlar. Ular darslar jarayonlarida darslarni qiziqarli samarali tashkil etishda tadqiqot olib borib, o‘z fikrlari, qarashlari va tavsiyalarini berdilar.

TADQIQOT METODOLOGIYASI.

5.5.1 Maqolada bola ta’lim-tarbiya jarayonini bola ruhiyati shakillantiradi.

Shuningdek, o‘quvchilarning texnologik kompitensiyalarini shakllantirishda modul tizimi samaradorligi, modul tizimining struktrasi model o‘quv faoliyatini tashkil etishning maqsadi, bu orqali barkamol shaxsni tarbiyalash, har tomonlama yetuk shaxs etib tarbiyalashga qaratilgan vazifalar muhokama qilinadi. Uning asosiy tarkibiy omillari va qismlari tavsiflanadi. O‘quvchilarni texnologik kompitensiyalarini shakllantirishda, tarbiyalash jarayonlarida turli rivojlantirish mezonlari tahlili qilindi. Bu samadorigi bo‘yicha yondashuvlar o‘rganildi.

OLINGAN NATIJALAR, TAHLILLAR VA QARASHLAR

Boshlang‘ich sinf texnologiya darslarida o‘quvchilarning texnologik kompetentsiyalarini shakllantirish muammosi ta’limni modernizatsiya qilishning ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralmog‘i lozim. Bugungi kunda maktabda shakllangan texnologik kompetensiyalar ularga qo‘yiladigan talablarga yetarli darajada javob bermaydi. Agar biz boshlang‘ich sinf maktab o‘quvchilarining texnologik kompetentsiyalarni o‘zlashtirishga tayyorligini tahlil qilsak, ularni ushbu kompetensiyalarning asosi bo‘lgan transformativ faoliyatga bevosita kiritish, keyin uning mohiyati, tuzilishi haqida aniq tasavvurlar va texnologik kompetentsiyani shakllantirish bo‘yicha dalillarga asoslangan tavsiyalar etishmaydi. Bu esa o‘z navbatida o‘quvchiga qo‘yiladigan talablar va texnologik kompetentsiyalarni shakllantirishga yordam beradigan o‘quv modelining yo‘qligi o‘rtasidagi qarama-qarshilikni hal qilish muammosining dolzarbligini ko‘rsatadi. Kompetentsiyalar murakkab, integral ta’lim bo‘lganligi sababli, ularni shakllantirish o‘qituvchi va o‘quvchilar faoliyatini har tomonlama rejalashtirmasdan, ushbu jarayonni amalga oshirish uchun eng mos vosita usullarni tanlamasdan amalga oshirish mumkin emas. Aslida, kompetentsiyani shakllantirish metodologiyasini ishlab chiqish ko‘plab omillarni hisobga olgan holda uning shakllanishi jarayoni haqida aniq tasavvurga ega bo‘lmasdan samarasiz bo‘ladi. Ushbu muammoni hal qilishning bir usuli ta’lim jaryonini modellashtirishdir, uning maqsadi asosiy umumiy ta‘limda o‘quvchilarning fan buyicha kompetentsiyalarini qanday samaraliroq shakllantirish haqida umumiy g‘oyani yaratishdir.

Kompetensiya — mavjud bilim, ko‘nikma va malakalarni kundalik faoliyatda qo‘llay olish qobiliyati

Kompetensiya – fan bo‘yicha egallagan nazariy bilim, amaliy ko‘nikma va malakalarni kundalik hayotida duch keladigan amaliy va nazariy masalalarni yechishda foydalanib, amaliyotda qo‘llay olishdir.

Kompetentlilik – (lotincha: competens – layoqatli, qobiliyatli) degan ma’noni bildiradi. Kompetentlilik tarkibiga sof kasbiy bilim, ko‘nikma va malakalar, tashabbuskorlik, hamkorlik, guruhda ishlash layoqati, kommunikativ qobiliyati, mustaqil faoliyat, real

baholay olish, mantiqiy fikrlash, axborotni saralash va foydalana olish xususiyatlari ham kiradi.

Kompetensiyalarni shakllantirishga yo‘naltirilgan ta’lim–o‘quvchilarda egallangan bilim, ko‘nikma va malakalarni o‘z shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy faoliyatlarida amaliy qo‘llay olish kompetensiyalarini shakllantirishga yo‘naltirilgan ta’lim bo’lib, tayanch kompetensiyalarda namoyon bo’ladi.

1. Kommunikativ kompetensiya

2.Axborot bilan ishlash kompetensiyasi

3. Shaxs sifatida o‘z-o‘zini rivojlantirish kompetensiyasi

4. Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi

5.Umummadaniy kompetensiyalar

6. Mehnat savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo‘lish hamda foydalanish kompetensiyasi.

Shulardan ikkitasini ko‘rib o‘tsak:

Umummadaniy kompetensiyalar

– vatanga sadoqatli, insonlarga mehr-oqibatli hamda umuminsoniy va milliy qadriyatlarga e’tiqodli bo‘lish;
– badiiy va san’at asarlarini tushunish, ta’sirlana olish;
– orasta kiyinish, yurish-turishda madaniy me’yorlarga va sog‘lom turmush tarziga amal qilish;
– umumbashariy ahamiyatga ega bo‘lgan qadriyatlarni (urf-odatlar, marosimlar, milliy-madaniy an’analar va h.k.) bilish, unga hurmat bilan munosabatda bo‘lish;
– o‘zgalarga nisbatan mehr-muruvvat, saxiylik, o‘zgalarning dunyoqarashi, diniy e’tiqodi, milliy va etnik xususiyatlari, an’ana va marosimlarini hurmat qilish;
– xalqining tarixiy, ma’naviy va madaniy merosini avaylab asrash, jamiyatda o‘rnatilgan odob-axloq qoidalariga rioya qilish.

Mehnat savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo‘lish hamda foydalanish kompetensiyasi:
– aniq hisob-kitoblarga asoslangan holda shaxsiy, oilaviy, kasbiy va iqtisodiy rejalarini tuza olish;
– shaxsiy, ijtimoiy va iqtisodiy munosabatlarda hisob-kitob bilan ish yuritish;
– kundalik faoliyatda turli formula, model, chizma, grafik va diagrammalarni o‘qiy olish va foydalanish;
– inson mehnatini yengillashtiradigan, mehnat unumdorligini oshiradigan va qulay shart-sharoitga olib keladigan fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo‘lish hamda foydalana olish.

Model - bu har qanday ob’ekt, jarayon yoki hodisaning o‘xshashini haqiqiy, kattalashtirilgan yoki kichraytirilgan shaklda takrorlashdir. Bundan tashqari, bunday tadqiqot usulidan foydalanish o‘rganilayotgan ob’ekt yoki jarayonni maqsadli, izchil va har tomonlama o‘rganishni kafolatlaydi, yaxshi natija bilan samarali ishlash variantlarini tahlil qilishga yordam beradi. Maqolaning maqsadi va vazifalaridan kelib chiqib, o‘quvchilarda texnologik kompetensiyalarni shakllanish jarayonining mazmuni-protsessual modelini quyidagi shaklda amalga oshirish maqsadga muvofiq deb o‘ylaymiz. Amalga oshirish usuliga

ko‘ra, ushbu model real xolatga tegishli bo‘lib, maqsadli, mazmunli, xuquqiy va baholash-samarali bo‘lgan komponentlarni birlashtirgan tizim bo‘lib, tarkibiy qismlarning har biri tuzilmada alohida blok bilan ifodalanadi. Model o‘quv faoliyatini tashkil etishning maqsadi, mazmuni, jarayoni, modelni amalga oshirish mexanizmlari, shu jumladan pedagogik shart-sharoitlar, kutilayotgan natija va o‘quvchilarning texnologik kompetensiyasini shakllantirish darajalarini aks ettiruvchi tartiblangan sxema shaklida bo‘ladi va u faqat belgilangan barcha bloklar o‘zaro mutanosib bog‘lik holda faoliyat yuritsa, muvaffaqiyatli ishlaydi, ya’ni, model haqiqatdan ham tizimga aylanadi. Psixologik, pedagogik va maxsus adabiyotlarni tahlil qilish shuni kursatadikki maktab o‘quvchilarining texnologik kompetentsiyalarini kasbiy kompetentsiyaning ajralmas qismi sifatida ko‘rib chiqish ijobiy natija beradi. Maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalarni hal qilish kerak: o‘quv jarayoniga qiziqish va ijobiy motivatsiyani shakllantirish, bu shaxsning o‘rganilayotgan mavzu bo‘yicha katta miqdordagi ma’lumotlarga ega bo‘lish istagida ifodalanadi, buning uchun shakllar va o‘qitish usullari majmuasidan foydalanadi; o‘quvchilarning texnologik kompetensiyalarini shakllantirish darajasini oshirish;

- zamonaviy pedagogik ish tajribalar asosida maktabda texnologiya darslarida texnologik kompetensiyalarni shakllantirish bo‘yicha ish tartibini ishlab chiqish.Ushbu vazifalarni amalga oshirish uchun modulni quyidagi bloklarga ajratish va shu bloklar asosida texnologik kompitensiyalarni shakllantirish yaxshi natija beradi. Kontent bloki texnologik kompetensiyalarning o‘z mazmunini va o‘qitish mazmunini o‘zida aks ettiradi, uning davomida ushbu kompetensiyalarni shakllantirish imkoniyati kengayadi. Texnologik kompetensiyalar o‘z ichiga bilim, ko‘nikma, insonning texnologik jihatdan muhim fazilatlari, qadriyat munosabatlarini o‘z ichiga oladi (bu fazilatlar biz aniqlagan texnologik kompetentsiya tarkibiy qismlariga muvofiq guruhlanadi). Ushbu fazilatlarga ega bo‘lish o‘quvchilarga har qanday fan yo‘nalishidagi faoliyatini texnologik tamoyillarga muvofiq tashkil etish imkonini beradi. Modelning protsessual bloki texnologik kompetentsiyalarni shakllantirish jarayonini tashkil etish xususiyatlarini, qo‘llaniladigan o‘qitish shakllari va usullarini o‘z ichiga oladi. Shuning uchun texnologik kompetentsiyalarni shakllantirishning zarur sharti o‘quv faoliyatini faollashtirishdir - o‘quvchilarning o‘zlashtirishga qiziqishi, mustaqilligi va ijodiy faolligini oshiradigan bunday shakllar, usullar va o‘quv vositalarini ishlab chiqish va ishlatishga qaratilgan o‘qituvchining harakatlari. bilimlar, ko‘nikmalarni shakllantirish, ularni amaliy qo‘llashda, shuningdek, ishlab chiqarish holatini bashorat qilish va mustaqil qarorlar qabul qilish qobiliyatini shakllantirishga yordam beradi.

Xulosa

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, taqdim etilgan modul bloklari ko‘rsatkichlar va belgilar texnologiya darslarida o‘quvchilarning texnologik kompetentsiyalarini shakllantirish modeli o‘zaro bog‘liq bo‘lgan tarkibiy qismlar tizimi bo‘lib, ma’lum bir pedagogik shartlar to‘plamini hisobga olgan holda samarali bo‘ladi shu bilan birga o‘quvchilarning texnologik kompetentsiyalarini shakllantirish darajalarini aniqlash uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.

Texnologiya darslarida o‘quvchilarni olgan bilimlarini, ko‘nikma va malakalarni o‘z shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy faoliyatlarida amaliy hayotda qo‘llay olish, echimlar topishga o‘rgatishdir.

FOYDALANİLGAN ADABİYOTLAR:

1. Muslimov N.A. Usmanboyeva M.X. Sayfurov D.M. «Innavatsion ta'lim texnologiyalari» T-2015

2. Anorqulova G.M. "Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari" moduli bo'yicha nazariy va amaliy mashg'ulotlar uchun uslubiy tavsiyanoma T-2015

3. Andreev A.A. К вопросы об определении понятия «дистанционные обучение»

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA TEXNOLOGIYA DARSLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISH OMILLARI

Kambarov Nodirjon Sattarovich
University of Business and Science o‘qituvchisi p.f.f.dok (PhD), dotsent v.b.
Ravshanova Jasmina Qobiljon qizi
University of Business and Science nodavlat oliy ta’lim muassasasi talabasi.

Annotasiya: *Ushbu maqolada texnologiya darslarini o‘qitish samaradorligini oshirish, texnologiya fanini o‘qitish jarayonida ta’limning zamonaviy metodlari, pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning o‘ziga xos jihatlari, yangi information pedagogik texnologiyalarni tadbiq qilishning muhim ahamiyatlari bayon qilingan.*

Kalit so‘zlar: *Axborot kommunikatsion texnologiyalar, texnologiya, televizor, radio, audio-video yozuv, telefon.*

ФАКТОРЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ УРОКОВ ТЕХНОЛОГИИ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Аннотация: *В статье описывается эффективность обучении уроков технологии, совремнные методы обучения в процессе обучения технологии, особенности использования педагогических и информационно-коммуникационных технологий, важность внедрения новых информационных педагогических технологий.*

Ключевые слова: *Информационно-коммуникационные технологии, технология, телевидение, радио, аудио-видеозапись, телефон.*

FACTORS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF TECHNOLOGY LESSONS IN PRIMARY CLASSES

Annotation: *This article describes the importance of increasing the effectiveness of teaching technology lessons, modern methods of education in the process of teaching technology, specific aspects of using pedagogical and information and communication technologies, and the application of new information and pedagogical technologies.*

Keywords: *Information communication technologies, technology, television, radio, audio-video recording, telephone.*

KIRISH

Boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarni texnalogiya faniga qiziqishini oshirish uchun avval darsni samaradorligini oshirish lozim bo‘ladi. Shu bilan birga mehnat ta’limi jarayoni o‘quvchilarda ushbu yosh uchun bilim, mehnat, ahloqiy, estetik, iqtisodiy-ekologik va

aqliy imkoniyatlarni aniq mehnat jarayonlarida rivojlantirishga qaratilgan, natijada ularni darsaga qiziqishini keyingi sinflarda texnalogiya darsini davom ettirilishi zarurligi haqida fikr yuritilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Texnologiya darslarida o‘quvchilar qiziqishi bo‘yicha darsni samaradorligini oshirish bo‘yicha o‘rganib chiqqan mutaxassislardan: Ishmuxamedov R.J., Yuldashev M.Qo‘ysinov O.A, V.N. Sattorov, H.S.Yakubova, Muslimov N, Sharipov Sh. Qo‘ysinov O, Q. Abdullayevalar texnologiya darslarini giziqarli va samararali tashkil etisda turli shakl va metodlardan foydalanish yo‘llari borasida tadqiqot olib borib, o‘z tavsiyalari, usullarini berdilar.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada boshlang‘ich sinf texnologiya ta’limi jarayonlarida darslar samaradorligini oshirish, o‘quvchilarda turli ko‘nikma va malakalari tushuntiriladi. Bu borada texnalogiyaning boshqa turlari singari qo‘l mehnati turidan ham foydalanish jarayonlarini to‘g‘ri tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, bu orqali har tomonlama o‘quvchini qiziqishi bo‘yicha darsni yaxshi takomillashtirish muhokama qilinadi. Uning asosiy tarkibiy omillari va qismlari tavsiflanadi. Bu samadorligi bo‘yicha yondashuvlar o‘rganildi.

OLINGAN NATIJALAR, TAHLILLAR VA QARASHLAR

O‘quvchi-yoshlarga ta’lim-tarbiya berish, ya’ni ularni har tomonlama davlat ta’lim standartlari talablariga javob beradigan yetuk malakali mutaxassis darajasida tayyorlash barcha o‘qituvchilar oldidagi dolzarb vazifalaridan biridir. Harakatlar strategiyasi asosida “Umumiy o‘rta ta’lim to‘g‘risidagi Nizomni tasdiqlash haqida”gi “Umumiy o‘rta va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limining davlat ta’lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Qarorlari qabul qilinganligi ta’lim tizimini yanada takomillashtirish hamda uzviyligini ta’minlashda katta ahamiyat kasb etmoqda.

Umumiy o‘rta va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limining davlat ta’lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risidagi qarorning qabul qilinishi ta’lim tizimini tubdan modernizatsiya qilinayotganligidan dalolat beradi, deb o‘ylaymiz. Hozirgi kunga kelib deyarli barcha fanlarni o‘qitishda axborot komunikatsion texnologiyalaridan keng qo‘llanilib kelinmoqda. Su qatorda texnologiya fani darslari maktabdagi boshqa fanlar uchun umumiy didaktik tamoyillarni qo‘llashda, uning o‘ziga xos xususiyatlari ham mavjud.

O‘quvchilar bilish faoliyati bilangina emas, balki yaratish faoliyati bilan ham shug‘ullanadilar. Texnologiya fani mehnat qurollari, jarayonlari oddiy o‘rganish obyekti

sifatida emas, balki o‘quvchilar amaliy ishlarini faollashtiruvchi ko‘rsatmalilik vositasi, didaktik material, ta’limning texnik vositasi sifatida xizmat qiladi. Texnologiya fanini o‘qitish jarayonida ta’limning zamonaviy metodlari, pedagogik va axborotkommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning o‘ziga xos jihatlari bor. Dars jarayonini tashkil etishda innovatsion texnologiyalarning mavqeyi kun sayin ortib bormoqda. Zamonaviy texnologiyalardan foydalanish bugungi ta’limning imkoniyatlarini yanada kengaytirib kelmoqda. Hozirgi kunga kelib istalgan joydan turib istalgan ilm maskaniga xohlagan vaqtda zamonaviy texnologiyalar asosida o‘qish imkoniyatini bermoqda. Bu esa An’anaviy ta’limdan farqli o‘laroq ham vaqtni ham xarajatni kamaytirishiga erishilib ta’lim jarayonini sezilarli darajada rivojlanishiga olib kelmoqda. Umumta’lim maktablarida dars jaroyonida multemidia vositalari va interfaol doskadan foydalanishning o‘quvchilar uchun afzalliklari shundan iboratki:o‘quvchilarning taassurotlarini boyitishga, ma’lumotlarni o‘zlashtirish tezligini oshirish; o‘qituvchining ish unumdorligini oshirish va ortiqcha xarajatlardan holi bo‘lishiga; virtual labarotoriyalar orqali labarotoriyalarni bajarish imkonini bajaradi: o‘rganishni tezligini oshirish vaqtni kamaytirish; ko‘proq darsda ko‘rsatib namoyish qilib dars otish, bu materialni to‘liq anglashga va yaxshiroq yodlashga hissa qo‘shadi. Multimedia vositalari dars jaroyonida quyidagi qulayliklarni yaratib beradi: a) o‘tilayotgan darsni mukammal o‘rganishga; b)darsda zerikishni yo‘qotib qiziqishni oshiradi: v)vaqtni tejash va xarajatlarni kamaytirish; g) o‘rganilayotgan obyekt o‘quvchi xotirasida uzoq vaqt saqlanib qoladi va amaliyotga yaqinligi sababli qo‘llay olish imkoniyatini oshiradi. Multemidia vositalar orqali kompyuterda virtual laboratoriya ishlaridan foydalanish. Kompyuterda virtual laboratoriya ishlarini bajarishda zamonaviy texnik jihozlar yordamida ishlab chiqarish yoki texnologik jarayonni qilish mumkin.

O‘qituvchi nazorati ostida o‘quvchi o‘z bilimlarini amalda qo‘llash, ijodiy qobiliyatlarni namoyish etish, o‘rgatilgan vazifani tahlil qilish, ishlab chiqarish vaqtida qaror qabul qilish imkonini berdai. Bu esa o‘quvchiga real holatda qiynalmay moslashish imkonini beradi O‘quvchini baholashda bilimini nazorat qilishda kompyuter texnologiyalaridan foydalanish. Ushbu tizim o‘quvchiga bilimini nazorat qilishda shaffoflik va xolisslik bilan baholash imkonini berib yanada samaraga erishishga imkon beradi. O‘quvchilarning bilimlarini nazorat qilish uchun kompyuterdan foydalanish o‘qituvchiga test sinovlari tayyorlashga ketadigan vaqtni qisqartirishga imkon beradi. O‘quvchini test jarayonida bemalol kuzatish va xolis baholashga sharoit yaratadi. Shunday qilib, o‘quv

jarayoniga zamonaviy axborot texnologiyalarini tadbiq qilish an'anaviy ta'lim tizimidagi mezonlardan sezilarli darajada o'zgartirib raqobatdosh mutaxasislar yaratishga keng imkon yaratadi. Zamonaviy axborot texnologiyalari ta'limda yuqori sifatga erishish uchun qulay obyekt hisoblanib o'quvchini keng fikrlash va ijodiy imkoniyatini oshirishga, amaliyotda hechikkilanmay qo'llay olishga tayyorlashga yordam beradi. Umumta'lim maktablarda dars jarayonida axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanib dars jarayonlarini tashkil etish orqali, o'qituvchi tomonidan dars uchun qo'yilgan maqsadga erishish va o'quvchiga darsni o'zlashtirish osonlashadi. Bu esa qisqa vaqtda ko'p narsaga, dars samaradorligini oshirish erishish imkonini beradi. Ta'lim sohasidagi ilmiy-pedagogik adabiyotlarda texnologiya, pedagogik texnologiya, texnologik yondoshuv, ta'limni texnologiyalastirish, texnologik tayyorgarlik haqida so'z yuritilib, ularga turlicha talqin va ta'riflar beriladi. Avvalo, "texnologiya" so'zining ma'nosini bilish maqsadga muvofiq. "Texnologiya" so'zining grek tilidan tarjimasi tayyor mahsulot, buyumlar olish maqsadida ishlab chiqarishning mos keladigan qurilma va jihozlari bilan xomashyo va materiallarini ishlov berish usullari majmuasini tizimlashtiruvchi fanni anglatadi. Shuning uchun bo'lsa kerak, ba'zida uni "texno" - hunar yoki san'at, "logos" – fan deb, buyum olish uchun xom-ashyolarga ishlov berish san'ati haqidagi fan sifatida e'tirof etishadi. O'quvchilarni texnologiya darslarida texnik ijodkorlikni, qobiliyatini, tafakkurini rivojlantirish, dars jarayonida turli va tabiiy hamda metall va metallmas materiallarga texnologiya asosida ishlov berish usullarini o'rgatish orqali kasb-hunarga yo'naltirishni yanada kuchaytirish, xalq hunarmandchiligi asoslari, ro'zg'orshunoslik, elektrotexnika ishlarini bajarishda kasb-hunarga yo'llash bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarni egallash hamda ularni hayotda qo'llay olish layoqatini shakllantirish ko'zda tutilgan.

O'quvchilarni texnologiya fanini to'liq o'zlashtirishlari uchun o'qitishning ilg'or va zamonaviy usullaridan foydalanish, yangi information pedagogik texnologiyalarni tadbiq qilish muhim ahamiyatga egadir. Fanni o'zlashtirishda darslik, o'quv va uslubiy qo'llanmalar, tarqatma materiallar, elektron materiallar, virtual stendlar hamda ishchi holatdagi mashinalarning ishlab chiqarishdagi namunalari va maketlaridan foydalanilanish, texnologiya faniga oid televizor, radioda berilgan eshittirishlarni ko'rish, o'rganilgan ish usullarini bajarish, jurnal va gazetalarda berilgan ma'lumotlarni o'rganib borish, texnologiya faniga oid atamalarni topishda media vositalardan foydalanib, didaktik topshiriqlarni bajarish axborot manbalaridan (televizor, radio, audio-video yozuv, telefon) foydalana olish; fayllarni ochishda media-madaniyatga rioya qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur fanni o'qitish jarayonida ta'limning zamonaviy axborotkommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanganimizda fan bo'yicha o'tkaziladigan amaliy mashg'ulotlarda zamonaviy kompyuter texnologiyalari yordamida taqdimotlar namoyish qilganimizda o'quvchilar ko'rish orqali chuqurroq tasavvur va bilimga ega bo'ladilar.

Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida texnologiya o'quv fanini o'qitishning asosiy maqsadi – o'quvchilarda texnik-texnologik hamda texnologik jarayon davomida bajariladigan operatsiyalar yuzasidan olgan bilim, ko'nikma va malakalarini mustaqil amaliy faoliyatida qo'llash, kasb-hunar tanlash, milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida ijtimoiy munosabatlarga kirisha olish kompetensiyalarini shakllantirishdan iborat.

Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida texnologiya o‘quv fanini o‘qitishning asosiy vazifalari:materiallar va ularning xossalari, xususiyatlari hamda texnik obyekt va texnologik jarayonlarga oid ma’lumotlarni o‘rganish; texnik obyekt hamda texnologik jarayonlarda maxsus va umummehna operatsiyalarini bilish; texnologik jarayonlarni boshqarish, maxsus va umummehnat operatsiyalarini amaliyotda qo‘llay olish; texnik va kreaktiv fikrlashni, intellektual qobiliyatlarini shakllantirish; texnologik jarayon va tayyorlangan mahsulotlarni bajarish ketma-ketligi hamda mahsulot sifatini tahlil qila olish; buyum va jarayonlarni bajarishga oid xulosalar chiqarish hamda mehnat operatsiyalarini, mahsulot sifatini baholay olish; ongli ravishda kasb tanlashga tayyorlash ishlarini amalga oshirishda tayanch va texnologiya faniga oid kompetensiyalarni shakllantirish hamda rivojlantirishdan iborat.

Bizningcha texnologiya darslarida axborot komunikatsion texnologiyalaridan foydalanish katta ijobiy natija beradi. Chunki oldin o‘quvchilarga texnologiya darslarida amaliy mashg‘ulotlar jarayonida buyumlar tayyorlash jarayonini o‘qituvchi tomonidan birma-bar namoyish qilib berilar edi, bu ortiqcha vaqt sarflanishiga, ayrim paytlarda o‘qituvchining qayta ko‘rsatib berishiga ham to‘g‘ri kelar edi. Bugungi kunda esa axborot komunikatsion texnologiyalaridan foydalanib tasvirga olingan mehnat operatsiyalarining videodarslarini o‘quvchilarga havola etib, o‘quvchilar ishini o‘qituvchi tomonidan bemalol nazorat qilish imkonini beradi, o‘quvchilarning bilim darajalarini sezilarli darajada oshirishga imkon beradi.

Axborot komunikatsion texnologiyalaridan foydalanishning yana bir ahamiyatli tomoni shundaki, o‘quvchilarga malakali duradgorlar, chilangarlar, oshpazlar, tikuvchilar va turli sohadagi hunarmandlarimiz tomonidan bajarilgan o‘quv mashg‘ulotlari “Mahorat dars” larni namoyish etish orqali ularda turli xil mehnat ko‘nikmalarini shakllantirish, kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarini ham yaxshi yo‘lga qo‘yish imkoniyatini beradi. Biz yuqorida texnologiya darslarida axborot komunikatsion texnologiyalaridan foydalanishning ayrimlarini ko‘rsatib o‘tdik.

Xulosa qilib aytganda texnologiya darslarida axborot-kommunikatsion texnologiyalaridan keng foydalanilsa, o‘quvchilarda texnik-texnologik hamda texnologik jarayon davomida bajariladigan operatsiyalar yuzasidan olgan bilim, ko‘nikma va malakalarini mustaqil amaliy faoliyatida qo‘llash, kasb-hunar tanlash, milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida ijtimoiy munosabatlarga kirisha olish kompetensiyalarini shakllanadi, texnologiya ta’limi darslari sifati samarali bo‘ladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda boshlang‘ich sinf texnologiya darslari samaradorligini oshirish turli shakl va metodlarni keng o‘rganilishi, qo‘llanishi muhim va dolzarb vazifalardan biridir.

Darslarni turli shakl va metodlar, innovatsion texnologiyalar hamda texnika vositalaridan keng foydalangan holda qiziqarli va samarali tashkil etish lozim. Bunday darslar bolalar xotirasida umirbod saqlanib qolsin.

Albatta unda boshlang‘ich sinf texnologiya fani o‘qituvchidan izlanish va pedagogik mahorat talab qiladi. Boshlang‘ich sinf texnologiya fani o‘qituvchisi oldiga ilg‘or xorij

pedagogik texnologiyalarini, texnologiyaga oid haqidagi bilimlarni ham o‘rganish, tarbiya jarayonlarida foydalanish vazifasini qo‘yadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Texnologiya fani o‘quv dasturi (1-9-sinf). Toshkent. – 2017-yil.
2. Ishmuxamedov R.J., Yuldashev M. Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. – T.: Nihol nashriyoti, 2016. – 279-b.
3. Qo‘ysinov O.A., V.N. Sattorov, H.S.Yakubova. Mehnat ta’limidan amaliy mashg’ulotlarni tashkil etish metodikasi. (Metodik qo‘llanma). TDPU, 2011 – 62-b.
4. Muslimov N.A. va boshqalar. Mehnat ta’limi metodikasi va kasb tanlashga yo‘llash.–T:. Sharq. 2014.
5. Diane Belcher, Ann M. Johns, Brian Paltridge. New directions in English for specific purposes research. The University of Michigan Press. 2011.
6. Sharipov Sh. Qo‘ysinov O., Abdullayeva Q. Texnologiya. 7-sinf darsligi. –T:. Sharq.– 2017-y

TEXNALOGIYA FANI DARSLARIDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI VA DARS JARAYONIDA QO‘LLANILISHI

Kambarov Nodirjon Sattarovich
University of Business and Science o‘qituvchisi p.f.f.dok (PhD), dotsent v.b.
Gmail:nodirjonkambarov2@gmail Tel: +998939447261
Akramjonova Nigoraxon Ilxomjon qizi
University of Business and Science talabasi Tel: +998913512676 E-mail.
Ilhombannayev679@gmail.com

Anotatsiya: *Mazkur maqolada ta’lim-tarbiya metodlari, o‘zaro bir-biriga ta’sirlarini hisobga olgan holda qo‘llash, ta’lim-tarbiya vositalari bilan juda yaqin aloqada hatto, bir-biriga singdirib ketgan bo‘lsada ular bir-biridan farq qiladi. Ta’lim-tarbiya vositalariga tarbiyaning maqsadga muvofiq tashkil qilingan faolyat turiga kiradi. Bugungi kunda tarbiya jarayonida axborot va texnika vositalardan foydalanishga alohida diqqat-e’tibor qaratilmoqda. Ulardan maqsadga muvofiq va samarali foydalanish o‘quvchilarining ma’naviy kamol topishi tahlil qilingan.*

Kalit so‘zlar: *Ta’lim, metod, ongni shakllantirishga xizmat qiluvchi metodlar, metodlarning turlari.*

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГИИ И ЕГО ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В ПРОЦЕССЕ УРОКА

Аннотация: *В данной статье методы воспитания, их использование с учетом их взаимного влияния, средства воспитания находятся в тесном контакте друг с другом, даже если они и поглощены друг другом, они различаются. друг от друга. Образовательные средства включают в себя вид деятельности, организованный согласно цели обучения. Сегодня особое внимание уделяется использованию информационных и технических средств в образовательном процессе. Проанализировано целенаправленное и эффективное их использование для духовного роста студентов.*

Ключевые слова: *Обучение, метод, методы, служащие формированию сознания, виды методов.*

EFFECTIVENESS OF USING INTERACTIVE METHODS IN TECHNOLOGY LESSONS AND ITS USE IN THE LESSON PROCESS

Annotation: *In this article, the methods of education, the use of them taking into account their mutual influence, the methods of education, the means of education are in close contact with each other, even if they are absorbed into each other, they differ from each other. Educational tools include the type of activity organized according to the purpose of education. Today, special attention is paid to the use of information*

and technical tools in the educational process. The purposeful and effective use of them has been analyzed for the spiritual growth of students.

Key words: *Education, method, methods that serve to form consciousness, types of methods.*

KIRISH

Bugungi kunda yurtimizda barkamol shaxs tarbiyasiga, darslar samaradorligiga, o‘quvchilar intelektual salaohiyatiga va shu bilan birga texnologiya faniga bo‘lgan e’tibor kuchaymoqda. Kelajagi qanday bo‘lishi yoshlarimizni har tomonlama bilimli, salohiyatli, ma’nan yetuk bo‘lib tarbiylanishlariga bog‘liq. O‘quvchilar bunday mas’uliyatli vazifani bajarish uchun ularning erkin rivojlanishi, ijodiy bunyodkorligiga bizlar keng imkoniyatlar, sharoitlar yaratib berishimiz lozim. Xaqiqatan ham hozirgi kunda O‘zbekistonda shunday muhim ishlar amalga oshirilmoqda.

Boshlang‘ich sinf texnologiya darslar samaradorligiga erishish va buning uchun turli shakl metodlardan hamda interfaol usullaridan foydalangan holda darslar tashkil qilish su kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Bu barkamol shaxsni tarbiyalashning muhim omillardan biridir.

ADABIYOTLAR TAHLILI:

Darslar samaradorligi erishish va darslarda turli shakl va metodlardan, interfaol usullardan foydalanish borasida mutaxassislardan Sanaqulov X. Xodiyeva, D. Satbayeva, RMavlonova, N.Abdullaev, A. Madvaliyev, H Orifjanof, K.K. Sultonova, R.A.Mamurova, O.Goroxova, R. Ogluzdina, R.Hasanov, M.Tilavov, H.Egamovlar o‘rganganlar hamda ilmiy izlanishlar olib borganlar [1-2-3-4]. Ular texnologiya darslarini qiziqarli va samararali tashkil etisda turli shakl va metodlardan foydalanish yo‘llari borasida tadqiqot olib borib, o‘z tavsiyalarini berdilar.

Xorij olimlaridan I.A.Vorobey, I.Perevertin, L.Maltsevo, N. Shumulleyevich N.M. Shumulleyevich, N.B.Xolezova, N.A. Kurochkina kabi pedagog olimlar ham ilmiy izlanishlar olib bordilar.

TADQIQOT METODOLOGIYASI.

Maqolada boshlang‘ich sinf texnologiya darslarida turli shakl metodlardan hamda ilg‘or xorij texnologiyalaridan foydalangan holda darslar tashkil qilish, darslar samaradorligiga erishish va bu orqali barkamol shaxsni tarbiyalash, o‘quvchi-yoshlarni har tomonlama etuk shaxs etib tarbiyalashga qaratilgan vazifalar muhokama qilinadi. Uning asosiy tarkibiy omillari va qismlari tavsiflanadi. Ta’lim jarayonlarida turli qiziqarli metodlarni qo‘llash, rivojlantirish mezonlari tahlili qilindi. Dars samadorigi bo‘yicha yondashuvlar o‘rganildi.

OLINGAN NATIJALAR, TAHLILLAR VA QARASHLAR

Texnologiya ta’lim jarayonining muvaffaqiyati uning shakligagina emas, balki qo‘llanilayotgan metodlar samaradorligiga bog‘liqdir. Texnologiya ta’lim nazariyasida o‘qitish (ta’lim) metodlari markaziy o‘rin egallaydi. “Metod” yunoncha metodos so‘z bo‘lib, «yo‘l», tatbiq qilish kabi ma’nolarni anglatadi. Ta’lim metodi ta’lim jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchilarning aniq maqsadga erishishiga qaratilgan hamkorlikdagi faoliyatlaridir. Texnologiya fani o‘qituvchining yangi mavzuga tayyorgarlik ko‘rishida metodlar va metodik

usullarni tanlashi – bu ularning o‘zaro almashinuvini vaqt va didaktik maqsad bo‘yicha muvozanatlashtirish demakdir. Pirovard natijasida o‘quvchilar aqliy va amaliy faolligining yuqori darajasini ta’minlashga sharoit yaratiladi. To‘g‘ri qo‘llanilgan metodlar ob’ektiv voqelikka oid bilimlarni chuqurlashtiradi va yaxlit hamda mashg‘ulotning ilmiy- nazariy darajasini oshiradi. Saralangan o‘qitish metodlari ma’lim darajada bilish va kasbiy qiziqishini rivojlantirishga, mustaqil amaliy faolyatni faollashtirishga olib keladi. Ta’lim metodlari o‘qitishning o‘z oldiga qo‘ygan maqsadlariga erishish usullarini hamda o‘quv materialini nazariy va amaliy yo‘naltirish yo‘llarini anglatadi. O‘qitish metodlari texnologiya ta’lim jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyatining qanday bo‘lishi, o‘qitish jarayonini qanday tashkil etish va olib borish kerakligini hamda shu jarayonda o‘quvchilar qanday ish harakatlarini bajarishlari kerakligini belgilab beradi. Endilikda texnologiya fani o‘qituvchisi nafaqat ijodkor, aktyor, balki rejisyor vazifasini ham bajarishi lozim.

Innovatsion metodlar o‘qituvchi bilan o‘quvchilarning o‘qish vazifalarini bajarishga qaratilgan nazariy va amaliy bilish faoliyati yo‘lidir.

Texnologiya fani o‘qituvchisi insoniyat tajribasida to‘plangan bilimlar bilan hali bu bilimlarga ega bo‘lmagan bolaning ongi o‘rtasida vositachilik rolini o‘naydi. Bola ijtimoiy-tarixiy tajribadagi barcha ijodiy, madanniy bilim boyliklarini ta’lim olmasdan, o‘qituvchisiz, mustaqil holda o‘zi tizimli tarzda o‘zlashtira olmaydi. O‘qituvchining eng katta xizmati texnologiya fani o‘quv materialini o‘zlashtirishning muayyan yo‘l, usullarini belgilashda namoyon bo‘ladi. Texnologiya dars jarayonining metodi o‘quv materialini bayon qilishga va uni bolalar yaxshi bilib olishga qaratilgan faoliyatning yo‘li, usulidir. Ta’lim jarayoni va natijalari o‘qituvchining o‘quvchilar bilish faoliyati harakatini belgilovchi ish usulariga bog‘liqdir. Shu sababli doimo pedagogikada ta’lim metodlariga o‘qituvchining ish usullari va o‘quvchilarning bilish faoliyati usullari deb qaraladiki, bu usullarning har ikkalasi ham o‘quv vazifalarini bajarishga qaratilgandir. Pedagogik metodlar o‘qituvchi va o‘quvchilar faoliyatining xususiyatini belgilaydi, ta’limning maqsadi va mazmuniga bog‘liq bo‘ladi.

Texnologiya faniga oid ta’lim metodlari tevarak-atrofdagi dunyoni bilishning umumiy qonuniyatlarini tushunishga bog‘liqdir, ya’ni ular falsafiy fikrlarni, ta’lim jarayonining mohiyati va tamoyillarini to‘g‘ri anglash natijasidir. Innovatsion metodlar o‘quv materiali mazmunida ifodalangan ilmiy fikr mantiqiga bog‘liqdir. Texnologiya fani o‘quv materialining mazmuni tobora chuqurlashib, murakkablashib va ilmiy tus olib bormoqda, shuning uchun talim metodlari ilmiy bilishning mantiqi va metodlariga tobora ko‘proq bog‘liq bo‘lib qolmoqda. Har bir metod psixologik asosga ega. Bolaning texnologiya fani o ‘quv materialini o‘zlashtirishdagi yosh imkoniyatlari va uning yetuklik darajasi o‘qitish va o‘qish usullariga juda katta ta’sir ko‘rsatadi. O‘quvchilarning fikrlash faoliyatini va shaxsiy xususiyatlarini yaxshi bilish o‘qitishning samaraliroq usullarini topish imkonini beradi. Biz foydalanadigan metodlar o‘sayotgan organizmning anatomik-fiziologik, biologik xususiyatlariga ham bog‘liqdir. O‘quvchilarning bilish faoliyatini tashkil qilishda ularning yoshiga xos biologik o‘sishni hisobga olish kerakki, ta’limning ko‘pgina jihatlari ish qobiliyati, charchash, ijodiy kayfiyat, jismoniy sog‘liq, maktabdagi gigiena sharoitlari aynan shu o‘sishga bog‘liqdir. Texnologiya fani ta’lim metodlari nazariy jihatdan yaxshi asoslangan bo‘lishi, pedagogik nazariyadan kelib chiqishi kerak, ammo, ta’lim metodlari amalda qo‘llanilmasa, foydasiz bir narsaga aylanadi. Amaliy yo‘llanganligi ta’lim

metodlarining eng muhim tomonlaridan biridir. Bu metodlarda pedagogik nazariya amaliyot bilan bevosita bog‘langan. Nazariya qancha chuqur va ilmiy bo‘lsa, ta’lim metodlari o‘shancha samarali bo‘ladi. Pedagogik qarashlarda nazariya qancha kam ifodalangan bo‘lsa, ta’lim metodlari bu nazariyaga shuncha kam bog‘liq bo‘ladi. Pedagogika fani maktablar va o‘qituvchilarning ilg‘or ish tajribalarini umumlashtiradi, an’anaviy ta’limning ilmiy asoslarini ko‘rsatib beradi, o‘qitishning zamonaviy, samarali metodlarini ijodiy ravishda izlab topishga yordam beradi. Texnologiya faniga oid o‘qitish metodlarini bilish manbalari bo‘yicha tasniflash ancha oddiy bo‘lib, ular maktab amaliyotida keng tarqalgan. Bu belgi bo‘yicha metodlar quyidagi uch guruhga bo‘linadi:

1. Og‘zaki metodlar (bilimlarni so‘z bilan bayon qilish, suhbat, darslik ma’lumotnoma va ilmiy adabiyotlar bilan ishlash).

2. Ko‘rsatmali metodlar rasmlar, namoyishlar, kuzatishlar.

3. Amaliy metodlar (mashqlar, amaliy ishlar). Bular ma’lum darajada shartlidir, chunki mazkur metodlarning hammasi o‘zaro chambarchas bog‘liq bo‘lib, ularni doim ham aniq chegaralab bo‘lmaydi. O‘qituvchi texnologiya darsiga tayyorlanishda va uning uchun eng muvofiq metodlarni tanlashda aynan shu metodlarning bajarilishi mumkinligini va ularning strukturasini hisobga olib, shu asosda, masalan, rag‘batlantirish, tarbiyaviy va kamol toptirish vazifalarini kuchaytiruvchi murabbiydir.

Ta’limning interfaol metodlari. Interaktiv metodlar o‘quvchi va o‘qituvchining birgalikdagi faoliyati bo‘lib, asosan o‘quvchilarni fikrlashga undaydi. Inter ingliz tilidagi “inter” old qo‘shimchasidan iborat bo‘lib, u tom ma’noda o‘zaro ta’sir, yo‘nalganlik ma’nosini anglatadi. Bu yerda “act” so‘zi keng doirada, xalqaro miqyosdagi ta’sir, harakat, yo‘nalganlik mazmuniga ega. İnterfaol atamasiga kelsak, u “interactive” ya’ni keng xalqaro miqyosdagi harakat faolligini bildiradi. Lotincha inter so‘zining ma’nosi – ichki potentsial imkoniy quvvat degani. Interfaol ta’lim – bilim, ko‘nikma, malaka va muayyan ahloqiy sifatlarni o‘zlashtirish yo‘lidagi o‘zaro harakatlarni tashkil etishga asoslanuvchi ta’limdar. Interfaol metodining asosiy maqsad va vazifalari quyidagilardan iborat:

1. O‘quvchilarni mustaqil, ijodiy tanqidiy, mantiqiy fikrlashga o‘rgatish;

2. Muammoli vaziyatni amaliy va hayotiy topshiriqlar asosida yechish;

3. O‘z-o‘zini fikrlashga majbur etish;

4. Faollashtirish;

5. O‘quvchilarni tashkilotchilik va yo‘naltiruvchanlikka undash;

6. Do‘stona munosabatlarni shakllantirish.

7. Refleksiya İnterfaol usul tarbiya nuqtai nazaridan, har bir kishini ruhiy, ilohiy tavsifini ko‘zda tutgan holda, xalqaro miqyosdagi ta’lim – tarbiya yangiliklarni hamda ma’naviy manbalarimizdagi aks ettirilgan intellektual salohiyatimiz ko‘nikmalariga asoslanib komil farzand tarbiyalash demakdir.

Texnologiya ta’lim mazmuning interfaol metodlar bilan aloqasi. Shunday qilib, biz o‘qitish metodlarini tanlashni takomillashtirishning birinchi muhim shartini ularni tizimlashni, o‘quv jarayonini rejalashtirish muolajalari amaliyotida qo‘llash bilan bog‘liqlikni aniqlashtiradigan yaxlit yondashuvni tavsifladik. Texnologiya fanida an’anaviy

metodlarni tanlash mezonlari katta miqdorda ishlab chiqilgan, keyingi yillarda didaktik olimlarning ishlarida ularning yigirmadan ortig‘i keltiriladi.

Texnologiya ta’limi jarayonlarida interfaol metodlarni tanlash mezoni – ularning ta’lim va tarbiyani rivojlantirish masalalarni yechishga yuqori yo‘nalganligidir. Bu mezon turli xil metodlarni u yoki bu doiradagi vazifalarni yechish imkoniyatlarini baholash yo‘li bilan joriy etiladi, chunki ijtimoiy tajriba elementlarini o‘zlashtirishda ularning imkoniyatlari turlichadir. Texnologiya darslarida interfaol metodlarni tanlashning navbatdagi mezoni ularning ta’lim mazmuni xususiyatiga mos kelishdir. Metod mazmuni harakatlanish qismi sifatida ham aniqlanadi. Shu boisdan bu mezonning hisobga olinishi shubhasiz. Bir metod yordamida mavzu mazmuni to‘laroq ochib berilsa, boshqasi uni ijobiy o‘zlashtirishga imkon tug‘diradi. Interfaol metodlarning tanlashning yana bir mezoni ularning o‘quvchilar o‘quv imkoniyatlariga to‘liq mos kelishi, ya’ni samarali o‘quv faoliyati uchun ichki va tashqi shartsharoitlarining birligini ta’minlashdir. Interfaol o‘qitish metodlaridan foydalanishda pedagogning xususiy imkoniyatlariga mos kelishi lozim. Bu pedagogning o‘qitish metodlari nazariyasi va amaliyoti bilan o‘qitsh jarayoning qonuniyatlari bilan bilish nazariyalari ta’lim mazmuni nazariyasi va boshqa mavjud qonunlar bilan qurollanganllik darajasini hisobga oladi. Texnologiya ta’limida interfaol metodlarni tanlash mezonlaridan keyingisi ularning o‘quv jarayonini tashkil etish shakllari bilan mos kelishidir. Darvoqe, o‘qitishning yalpi, guruhli va individual shakllari turlicha metodlarni talab etadi. Misol uchun debat metodi ikki o‘quvchi o‘rtasidagi bahs hisoblansa, “aqliy hujumda” guruhdagi barcha o‘quvchilarning ishtiroki zarur bo‘ladi. Interfaol metodlarning pedagogik texnologik prinsiplariga mos kelishi umumlashtiruvchi mezon hisoblanadi. Ma’lumki, pedagogik texnologiya ham ma’lum qonuniyatlar asosida loyihalanadi va o‘quv jarayonini tashkil etishga asos yaratadi, joriy qilingach esa yakuniy natijani, o‘quvchining yoki mavzuni mustaqilligini ta’minlaydi. Ta’limning umumiy maqsadidan kelib chiqib o‘qitishning ayni bosqichidagi tarbiyaviy va rivojlantiruvchi masalalarni yechish zaruratni hisobga olgan holda ajratilgan variant tahlillanadi va baholanadi. Zamonaviy ta’limni tashkil etishga qo‘yiladigan muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Qisqa vaqt orasida muayyan nazariy bilimlarni o‘quvchilarga yetkazib berish, ularda ma’lum faoliyat yuzasidan ko‘nikma va malakalarni hosil qilish, shuningdek, o‘quvchilar faoliyatini nazorat qilish, ular tomonidan egallangan bilim, ko‘nikma, malaka darajasini baholash o‘qituvchidan yuksak pedagogik mahorat hamda ta’lim jarayoniga nisbatan yangicha yondashuvni talab etadi. Pedagogik texnologiya o‘z mohiyatiga ko‘ra subyektiv xususiyatiga ega, ya’ni, har bir pedagog ta’lim va tarbiya jarayonini o‘z imkoniyati, kasbiy mahoratidan kelib chiqqan holda ijodiy tashkil etishi lozim. Qanday shakl, metod va vositalar yordamida tashkil etilishidan qat’iy nazar pedagogik texnologiyalar quyidagi natijalarga erishishi kerak:

-pedagogik faoliyat samaradorligini oshirish;

-o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasida o‘zaro hamkorlikni qaror toptirish;

-o‘quvchilar tomonidan o‘quv predmetlari bo‘yicha puxta bilimlarning egallanishini ta’minlashi;

-o‘quvchilarda mustaqil, erkin va ijodi fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishi;

-o‘quvchilarning o‘z imkoniyatlarini ro‘yobga chiqara olishlari uchun zarur shart sharoitlarni yaratish;

Hozirgi kunda eng ommaviy interfaol ta’lim metodlari quyidagilar sanaladi. Interfaol metodlar: “Keys-stadi” (yoki “O‘quv keyslari”), “Blist-so‘rov”, “Modellashtirish”, “Ijodiy ish”, “Muammoli ta’lim” va b.

Interfaol ta’lim strategiyalari. “Aqliy hujum”, “Bumerang”, “Galereya”, “Zig-zag”, “Zinama-zina”, “Muzyorar”, “Rotastiya”, “Yumaloqlangan qor” va k. Interfaol ta’lim metodlari tarkibidan interfaol ta’lim strategiyalarini ajratishda guruh ishini tashkil qilishga yondashuv ma’lum ma’noda strategik yondashuvga qiyoslanishiga asoslaniladi. Aslida bu strategiyalar ham ko‘proq jihatdan interfaol ta’lim metodlariga tegishli bo‘lib, ularning orasida boshqa farqlar yo‘q.

“Aqliy hujum” metodi – o‘qituvchi o‘quvchi egallashi kerak bo‘lgan mavzuni oddiydan – murakkabga tomon bosqichma bosqich loyihalab beradi.

“Tarmoqlar” metodi – Texnologiya darslarida o‘quvchini mantiqiy fikrlash, umumiy fikr doirasini kengaytirish, mustaqil ravishda adabiyotlardan foydalanishni o‘rgatishga qaratilgan. “3×4” metodi – o‘quvchi-talabalarni erkin fikrlashi, keng doirada turli g‘oyalarni bera olishi, talim jarayonida yakka, kichik guruh holda tahlil etib, xulosa chiqara olishi, tarif bera olishiga qaratilgan.

“Blits-o‘yin” metodi – harakatlar ketma-ketligini to‘g‘ri tashkil etishga, mantiqiy fikrlashga, o‘rganayotgan predmeti asosida ko‘p, xilma-xil fikrlardan, malumotlardan kerakligini tanlab olishni o‘rgatishga qaratilgan.

“İntervyu” texnikasi – o‘quvchi-talaba savol berish, eshita olish, to‘g‘ri javob berish, savolni to‘g‘ri tuzishni o‘rgatishga qaratilgan.

“Bumerang” texnikasi – o‘quvchilarni texnologiya dars jarayonida, darsdan tashqarida turli adabiyotlar, matnlar bilan ishlash, o‘rganilgan materialni yodida saqlab qolish, so‘zlab bera olish, fikrini erkin holda bayon eta olish hamda bir dars davomida barcha o‘quvchini baholay olishga qaratilgan.

“O‘quvchi” treningi – o‘quvchilar bilan individual holda ishlash o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi to‘siqni yo‘q qilish, hamkorlikda ishlash yo‘llarini o‘rgatishga qaratilgan.

“Bumerang” texnologiyasi Mazkur texnologiya bir mashg‘ulot davomida o‘quv materialini chuqur va yaxlit holatda o‘rganish, ijodiy tushunib etish, erkin egallashga yo‘naltirilgan. U turli mazmun va xarakterga (muammoli, munozarali, turli mazmunli) ega bo‘lgan mavzularni o‘rganishga yaroqli bo‘lib, o‘z ichiga og‘zaki va yozma ish shakllarini qamrab oladi hamda bir mashg‘ulot davomida har bir ishtirokchining turli topshiriqlarni bajarishi, navbat bilan o‘quvchi yoki o‘qituvchi rolida bo‘lishi, kerakli ballni to‘plashiga imkoniyat beradi.

“Bumerang” texnologiyasi - tanqidiy fikrlash, mantiqni shakllantirishga imkoniyat yaratadi; xotirani, g‘oyalarni, fikrlarni, dalillarni yozma va og‘zaki shakllarda bayon qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

“Yelpigich” - texnologiyasi Bu texnologiya murakkab, ko‘ptarmoqli, mumkin qadar, muammo xarakteridagi mavzularni o‘rganishga qaratilgan. Texnologiyaning mohiyati shundan iboratki, bunda mavzuning turli tarmoqlari bo‘yicha bir yo‘la axborot beriladi.

Ayni paytda, ularning har biri alohida nuqtalardan muhokama etiladi. Masalan, ijobiy va salbiy tomonlari, afzallik, fazilat va kamchiliklari, foyda va zararlari belgilanadi. Aqliy hujum, Aqliy hujum guruhlararo ishlarda qo‘llaniladigan, ko‘plab g‘oyalarni ishlab chiqish mumkin bo‘lgan metoddir. Bu haqiqatan ham o‘quvchilarning o‘quv jarayonida faol ishtirok etishlari, turli g‘oyalarni bayon qilish chog‘ida boshqalarni ham qizg‘in ishga yo‘llashlari, ilhom bilan ishlashlariga imkon beruvchi va unga rag‘batlantiruvchi metoddir. Aqliy hujum shuning uchun ham faollashtirishning muhim usuliki, unda tanho ishlash mumkin emas, birgina g‘oya guruhning barcha ishtirokchilarini bir xilda o‘ziga tortib oladi. O‘qituvchi mavzu yoki savolni ajratib olishi zarur, keyin esa o‘quv faolligi 5-10 daqiqa oralig‘idagi vaqt chegarasida yengillashtiriladi. Aqliy hujum turli tarzda qo‘llanishi mumkin: masalan, qandaydir mavzuni muhokama qilish uchun, yangi savol qo‘yish yoki istalgan qandaydir muammoni hal etish uchun. Texnologiya ta’limi jarayonida interfaol grafik organayzerlar: “Baliq skeleti”, “BBB”, Konsteptual jadval”, “Venn diagrammasi”, “T-jadval”, “Insert”, “Klaster”, “Nima uchun?”, “Qanday?” va b. interfaol grafik organayzerlarni ajratishda bunday mashg‘ulotlarda asosiy fikrlar turli grafik shakllarda yozma ko‘rinishda ifodalanishiga asoslaniladi. Aslida bu grafik organayzerlar bilan ishlash ham ko‘proq jihatdan interfaol ta’lim metodlariga tegishli bo‘lib, ularning orasida boshqa farqlar yo‘q. Faol va interfaol yondashuvlarda esa umumiylik ko‘proq ko‘zga tashlanadi. Umuman olganda interaktiv metodni ko‘proq zamonaviy faol metodlarning shakli sifatida ko‘ra 2 va 3 jihatlarni hamda umumiy tomonlarni solishtirish, taqqoslash yoki qarama-qarshi qo`yish uchun qo`llaniladi. Tizimli fikrlash, solishtirish, taqqoslash va tahlil qilish ko`nikmalarini rivojlantiradi. İnterfaol metodlar o‘quvchilarda ijobiy hamkorlikning har bir kishi uchun qanday katta manfaat kasb etishini amalda ko‘rsatadi. Shunda o‘quvchilar fikrlar xilma – xilligidan cho‘chimaydilar, balki undan o‘zaro manfaatdor bo‘ladilar va atrofdagi ijtimoiy-iqtisodiy hodisalarga ongli munosabatda bo‘ladilar.

Texnologiya ta’limi jarayonida “Tarmoqlar” metodi (Klaster) - Fikrlarning tarmoqlanishi – bu pedagogik strategiya bo‘lib, u o‘quvchilarni biron bir mavzuni chuqur o‘rganishlariga yordam berib, o‘quvchilarni mavzuga taalluqli tushuncha yoki aniq fikrni erkin va ochiq ravishda ketma-ketlik bilan uzviy bog‘lagan holda tarmoqlashlariga o‘rgatadi. Bu metod biron mavzuni chuqur o‘rganishdan avval o‘quvchilarning fikrlash faoliyatini jadlashtirish hamda kengaytirish uchun xizmat qilishi mumkin. Shuningdek, o‘tilgan mavzuni mustahkamlash, yaxshi o‘zlashtirish, umumlashtirish hamda o‘quvchilarni shu mavzu bo‘yicha tasavvurlarini chizma shaklida ifodalashga undaydi.

Texnologiya darslarida interfaol metodlardan foydalanish Aytsang unutaman Ko‘rsatsang, eslab qolaman, O‘zim bajarsam, anglab yetaman. Xitoy faylasufi Konfutsiy (mil.avvalgi 551-479 yy) Bugungi kunda ta’lim jarayonida o‘quvchilarni bilim olishga qiziqtirish jiddiy muammoga aylanib borayotganligi hech kimga sir emas. Texnologiya fani mashg‘ulotlarida ham o‘quvchilarni darsga qiziqtirish va kompetensiyalarni shakllantirish maqsadida interfaol metodlardan atroflicha foydalaniladi. Quyida bir necha xillarini misol tariqasida keltiramiz. Venn Diagrammasi. Gazlamashunoslik bo`limida tabiiy va kimyoviy gazlamalarning bir-biriga o`xshaydigan va o`xshamaydigan xususiyatlarini taqqoslovchi vosita. Buning uchun ikki yoki undan ortiq doira quriladi. Doiralarning ikki tomoniga

gazlamalarning nomlari yoziladi. Kesishuvchi doiralarga mos ravishda o`xshaydigan yoki o`xshamaydigan xossalari, qanday kiyim va boshqa uy-ro‘zg‘or buyumlari tikilishi mumkinligi yoziladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda boshlang‘ich sinf texnologiya darslari jarayonlarida turli shakl va metodlar, interfaol usullarni keng o‘rganilishi, shu bilan birga tadbiq etilishi muhim va dolzarb vazifalardan biridir.

Darslarni turli shakl va metodlardan hamda interfaol usullardan keng foydalangan holda qiziqarli va samarali tashkil etish lozim. Bunday darslar bolalar xotirasida umirbod saqlanib qolsin. Albatta unda boshlang‘ich sinf texnologiya fani o‘qituvchidan izlanish va pedagogik mahorat talab qiladi. Boshlang‘ich sinf texnologiya fani o‘qituvchisi oldiga ilg‘or xorij pedagogik texnologiyalarini, zamonaviy texnologiya va xalq amaliy san’atlari haqidagi bilimlarni ham o‘rganish, tarbiya jarayonlarida foydalanish vazifasini qo‘yadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. I.A.Karimov. Barkamol avlod orzusi. T.2001.

2. Sh.M.Mirziyoyev. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan quraylik. – T.: “O„zbekiston”, 2017. - 488 b.

4. Ishmuxamedov R.J. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta’lim samaradorligini oshirish yo‘llari. T.2004

5. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. Qarshi.: Nasaf. 2000.

6. Saydahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar.-T.:Moliya, 2003.

7.Ta’limning faol usullari. Uslubiy tavsiyalar. TVPQTMOI. T.2004.

8. To‘raqulov E., Rahimov S. “Abu Rayhon Beruniy ruhiyat va ta’lim tarbiya haqida” T.: O„qituvchi, 1993.

9. P.YUsupova. Maktabgacha tarbiya pedagogikasi. T., 1995 y. 12.M. Ochilov. Yangi pedagogik texnologiyalar. T., 2000 y

ANALYZING THE IMPACT OF METALLURGICAL PLANT OPERATIONS ON THE POWER SUPPLY SYSTEM

Ravshanov Shahzod Alisher o'g'li
Group: 57M-23, Master's Degree Student
Hakimov Turakul Hakimovich
Supervisor: Associate Professor, Department of "Power Supply," Tashkent State Technical University (TashSTU), Candidate of Technical Sciences (Ph.D.)

Abstract: *The impact of metallurgical plants on the power supply system is a crucial area of study due to the significant energy demands of these facilities. This article explores the challenges posed by metallurgical operations, including voltage fluctuations, frequency deviations, and increased energy consumption. It discusses strategies for mitigating these impacts through advanced load management techniques, smart grid technologies, and the integration of renewable energy sources. By examining the role of collaboration between stakeholders, regulatory frameworks, and technological innovations, the article provides a comprehensive view of how to achieve a stable and sustainable energy supply for the metallurgical sector.*

Keywords: *Metallurgical plants, power supply system, energy management, smart grids, load management, renewable energy, sustainability, regulatory frameworks, industrial energy efficiency.*

The power supply system is a critical infrastructure for supporting industrial operations, and its reliability and efficiency are vital for large-scale industries such as metallurgical plants. These plants, being energy-intensive, impose significant demands on the power grid, influencing its stability and operational characteristics. Understanding the impact of metallurgical plants on the power supply system is essential for ensuring sustainable energy management and minimizing adverse effects on the grid.

Metallurgical plants require continuous and high-capacity power supply for processes such as smelting, casting, and refining metals. These processes involve heavy machinery and equipment that consume vast amounts of electricity. This demand often leads to a significant load on the power grid, potentially causing voltage fluctuations, frequency deviations, and other disturbances. If not adequately managed, such effects can disrupt not only the plant's operations but also the broader electrical network, impacting other consumers connected to the grid.

One of the primary challenges associated with the integration of metallurgical plants into the power supply system is the peak load demand. During certain operations, such as the startup of electric arc furnaces, the energy requirement can surge abruptly. These sudden spikes can strain the grid, leading to instability or even outages if the system lacks adequate capacity or fails to deploy compensatory measures. Moreover, the harmonics generated by heavy industrial equipment can distort the power quality, affecting sensitive devices and increasing energy losses.

To mitigate these challenges, several strategies can be employed. First, advanced load management techniques, such as demand-side management and peak load shaving, can help distribute the energy consumption more evenly. Second, installing compensation devices like static var compensators (SVC) and active filters can reduce harmonics and improve voltage stability. Additionally, metallurgical plants can benefit from integrating renewable energy sources or on-site generation systems, such as gas turbines, to alleviate the load on the main grid during peak periods.

Furthermore, modern technologies like smart grids and real-time monitoring systems play a crucial role in managing the interaction between metallurgical plants and the power supply system. By using predictive analytics and adaptive control mechanisms, grid operators can anticipate and address potential issues before they escalate. Such innovations not only enhance the resilience of the power system but also contribute to the efficient and sustainable operation of industrial facilities.

Effective collaboration between metallurgical plants and power system operators is also essential to ensure seamless integration and operational harmony. Establishing open communication channels allows for better coordination during critical phases such as peak demand periods, scheduled maintenance, or emergency scenarios. Power system operators can provide real-time updates on grid conditions, while plant operators can adjust their processes to align with grid requirements, minimizing the risk of disruptions

Regulatory frameworks and government policies also play a crucial role in addressing the impact of metallurgical plants on power supply systems. Authorities can incentivize the adoption of energy-efficient technologies and renewable energy integration through tax benefits or subsidies. Additionally, mandating compliance with international standards for power quality and energy consumption can further ensure that metallurgical operations do not adversely affect the grid or other consumers.

On a broader scale, investments in research and development (R&D) can lead to innovative solutions that enhance the compatibility of energy-intensive industries with modern power systems. For instance, the development of advanced energy storage systems, such as battery storage or flywheels, can help stabilize the grid by absorbing excess energy during low-demand periods and releasing it during peak times. Similarly, the adoption of microgrid systems within metallurgical facilities can enable localized energy management, reducing reliance on the main grid and increasing overall resilience.

Another critical factor to consider is the environmental impact associated with the high energy consumption of metallurgical plants. Shifting towards cleaner energy sources and improving energy efficiency can significantly reduce greenhouse gas emissions, contributing to global efforts to combat climate change. By leveraging energy audits and implementing best practices in energy management, metallurgical plants can optimize their processes to minimize waste and maximize efficiency.

To effectively address the impact of metallurgical plants on the power supply system, a comprehensive approach is necessary that incorporates both short-term measures and long-term strategies. Short-term measures might involve real-time monitoring and control systems that allow for dynamic adjustments in energy use. These systems can alert plant operators and grid managers to abnormal conditions, enabling swift responses to mitigate

disruptions. By implementing these measures, it's possible to manage load fluctuations and prevent overloads that could strain the power grid.

In the long term, reinforcing the grid infrastructure to handle the increased demands of metallurgical plants is crucial. Upgrading transmission lines and substations, as well as implementing distributed generation solutions like combined heat and power (CHP) systems, can enhance the overall capacity and reliability of the power supply. These upgrades not only support industrial growth but also provide redundancy, making the grid more resilient to unexpected failures or surges in demand.

Collaboration with technology providers and research institutions is also essential for developing cutting-edge solutions tailored to the specific needs of metallurgical operations. For instance, innovations in energy-efficient smelting techniques and the integration of waste heat recovery systems can significantly reduce energy consumption and improve operational efficiency. By investing in such technologies, metallurgical plants can minimize their impact on the power supply system while maintaining high productivity levels.

Moreover, engaging in industry-wide initiatives to share best practices and promote energy conservation can help set benchmarks for sustainability. The adoption of voluntary standards and participation in energy efficiency programs organized by industry associations or government agencies can drive improvements across the sector. Training programs and capacity-building initiatives can empower plant managers and staff to make informed decisions about energy usage, fostering a culture of energy stewardship within the industry.

Finally, ongoing research into alternative energy sources and technologies, such as green hydrogen production or advanced energy storage systems, can provide new avenues for reducing dependence on the grid. By exploring these options, metallurgical plants can not only reduce their carbon footprint but also contribute to the development of sustainable energy solutions that can be adopted more broadly across other industrial sectors.

This balanced approach also involves establishing protocols for emergency situations, particularly for large-scale power outages or failures that could impact metallurgical operations. By implementing contingency plans and collaborating with utility companies and grid operators, metallurgical plants can quickly respond to such events, thus minimizing disruptions to production processes. These plans should include measures for rapid restoration of power, ensuring that critical systems remain operational even in adverse conditions.

To foster continuous improvement, metallurgical plants can regularly review and update their energy management strategies. This involves conducting energy audits to identify inefficiencies and potential areas for optimization. By focusing on improvements such as upgrading lighting systems, optimizing heating and cooling processes, and enhancing insulation, plants can reduce overall energy consumption. Moreover, adopting modern digital technologies like industrial IoT (Internet of Things) for real-time monitoring and control can provide insights into energy usage patterns, helping operators make informed decisions about when and how to operate equipment.

Engaging with external stakeholders, such as local communities, environmental groups, and academic institutions, can also provide valuable insights and support for the sustainability goals of metallurgical plants. Community involvement helps in gaining public support for new projects and initiatives aimed at reducing environmental impact. Collaborating with universities and research institutions can accelerate the development of new technologies and best practices tailored to the unique requirements of metallurgical operations.

In terms of policy, it's crucial for governments to create favorable regulatory environments that incentivize the adoption of sustainable technologies and practices. By providing tax credits, subsidies, or other financial incentives for energy-efficient upgrades, governments can encourage metallurgical plants to invest in modernizing their infrastructure. Additionally, regulations that mandate compliance with international standards for emissions and energy consumption can drive improvements in operational efficiency and environmental performance.

Ultimately, the integration of metallurgical plants into the broader energy system is not just about managing the challenges they present but also about harnessing their potential for innovation. By being proactive in adopting new technologies and adopting sustainable practices, these plants can lead by example, setting benchmarks for other industries to follow. Through collaboration and continuous improvement, the metallurgical industry can play a crucial role in advancing towards a more resilient, sustainable, and efficient energy landscape.

Conclusion

The integration of metallurgical plants into the power supply system presents both challenges and opportunities for enhancing grid stability and operational efficiency. By understanding the unique energy requirements of these facilities and implementing proactive management strategies, it is possible to mitigate their impact on the power grid. Effective collaboration between plant operators, power system managers, and regulatory bodies is essential to optimize energy usage, promote sustainability, and ensure uninterrupted power supply. The adoption of modern technologies, such as real-time monitoring, smart grids, and energy-efficient practices, is critical in addressing these challenges. Moreover, through continuous innovation and regulatory support, the metallurgical industry can lead in sustainable industrial practices, contributing to a resilient and environmentally friendly energy future.

REFERENCES:

1. International Energy Agency (IEA). (2022). Industrial Energy Efficiency: Opportunities and Policy Perspectives. Retrieved from IEA. (https://www.iea.org/reports/industrial-energy-efficiency)

2. World Bank. (2023). Power Supply and Demand Management in Developing Countries. Retrieved from World Bank. (https://www.worldbank.org/en/topic/energy/publication/power-supply-and-demand-management-in-developing-countries)

3. European Union. (2023). Energy Efficiency Directive and its Role in Industrial Processes. Retrieved from EU Energy. (https://energy.ec.europa.eu/topics/energy-efficiency/energy-efficiency-directive_en)

4. American Council for an Energy-Efficient Economy (ACEEE). (2023). Demand Response and Energy Management Strategies for Industrial Plants. Retrieved from ACEEE. (https://www.aceee.org/research-report/u2316)

QOZOG‘ISTON ZARGARLIGI: O‘TGAN ASRLARDA BUGUNGI KUNGACHA

КАЗАХСКОЕ ЮВЕЛИРНОЕ ИСКУССТВО: ОТ ПРОШЛЫХ ВЕКОВ ДО НАШИХ ДНЕЙ

KAZAKH JEWELERY: FROM CENTURIES PAST TO THE PRESENT DAY

Axmedjanova Umida Baxodirovna
O‘zbekiston Respublikasi,Toshkent shahri, Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti Sanoat dizayni kafedrasi dotsenti,
Komilova Omina A’zam qizi
O‘zbekiston Respublikasi, Toshkent shahri, Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti Sanoat dizayni kafedrasi talabasi,

Annotatsiya: *Ushbu maqola Qozog‘istonnig zargarlik san’ati va uning tarixiy,madaniy hamda iqtisodiy ahamiyatiga bag‘ishlangan. Unda zargarlikning skiflari davridan boshlab hozirgi kungacha bo‘lgan rivojlanish yo‘li keng qamrovda yoritlgan. Qadimiy naqshlar, ramzlar va zargarlik buyumlari orqali xalqning dunyoqarashi, an’analari va madaniy qadriyatlari aks ettirilgan.*

Kalit so‘zlar: *Qozog‘iston, zargarlik, san’at, naqsh, ramz, madaniyat, tarix, milliy, an’ana, meros.*

Qozog‘iston zargarlik san’ati o‘zining uzoq yillik tarixi, betakror naqshlari va noyob texnikalari bilan dunyo madanyati va san’at olamida alohida o‘rinni egallaydi. Bu san’at nafaqat milliy boylik, balki xalqning o‘zligini, tarixini va madaniy an’analarini aks ettiuvchi ulkan merosdir. Qozog‘izton hududi qadimdan Buyuk ipak yo‘li chorrahasida joylashgan bo‘lib bu yerga turli xalqlar a madaniyatlar ta’sir ko‘rsatgan. Zargarlik san’ati ham mana shu boy tarixiy va madaniy almashinuv natijasida shakllanib, bugungi kunga qadar o‘zining asl go‘zalligni saqlab qolgan.

Qozog‘iston zargarlik san’atining tarixiy ildizlari eramizdan avvalgi birinchi ming yilliklarga, Skiflar davriga borib taqaladi. Skiflar, Markaziy Osiyoning qadimiy ko‘chmanchi qabilalari, zargarlik sohasida ulkan madaniy va badiiy yutuqlarga erishgan xalq hisoblanadi. Ularning san’at asarlari o‘sha davrdagi jamiyatning turmush tarzi, diniy e’tiqodlari va estetik qarashlari haqida boy ma’lumot beradi.

Skiflarning zargarlik san’atida eng ko‘zga ko‘ringan element bu “HAYVON USLUBI” bo‘lib, bu uslubda ko‘pincha yo‘lbars, bo‘ri,burgut, kiyk va arslon kabi hayvonlarning tasvirlari ishlatilgan. Skiflarning dunyo qarashida muhim ramziy ma’noga ega bo‘lgan ular kuch, jasorat, himoya va tinchlik kabi tushunchalarni ifodalagan. Hayvon tasvirlari, odatda oltin yoki bronzadan yasalgan taqinchoqlar, kamarlar va bezaklarda uchraydi. Qozog‘iston zargarlik san’atida Skiflar davrining eng yorqin namunasi “OLTIN ODAM” topilmasi qayd etiladi. 1969-yilda Issiq mozoridan topilgan bu buyuk arxeologik kashfiyot eramizdan avvalgi IV asrga tegishli. “OLTIN ODAM” skif jangchisni kiymlari bilan birga, minglab oltin buyumlar bilan bezatilgan bo‘lib,u skif zargarligining naqadar murakkab va nafis bo‘lganini ko‘rsatadi.

MILLIY ZARGARLIK BUYUMLRI TURLARI: AN'ANAVIY BUYUMLAR

Qozog'iston zargarlik o'zining qadimiy ildizlari va boy madaniy merosi bilan mashhur. An'anaviy zargarlik buyumlari millatning tarixiy va madaniy o'zligni aks ettiruvchi muhim unsurlardan biridir. Har bir buyum nafaqat chiroyli bezak sifatida ishlatilgan,balki ular jamiyatdagi ijtimoiy holatni,dinni va qadriyatlarni ifodalagan. Qozog'istonning milliy zargarlik buyumlari asosan ko'plab marosimlar,to'ylar,diniy rasm-rusmlar va boshqa ijtimoiy tadbirlarda ishlatilgan. Quyida Qozog'istonning an'anaviy zargarlik buyumlarining eng mashhur turlari keltirilgan:

SHOLPY- bu Qozog'istonning eng an'anaviy va mashhur zargarlik buyumlaridan biridir. Asosan ayollar bosh kiyimlariga taqilgan bezaklar bo'lib, ular odatda quyoshga qarshi himoya sifatida yoki jamiyatdagi maqomni ko'rsatish uchun ishlatilgan. Sholpylarning dizayni juda xilma -xildir, lekin ko'pincha ulardan oltin, kumush, va turli xil toshlardan foydalanilgan. Bu buyumlarning nafaqat chiroyi, balki diniy va ruhiy ma'nolari ham bor. KO'RKSHILAR (ko'krak nishonlari) bu ayollarning ko'krak qismida taqilgan katta taqinchoqlar bo'lib, ular asosan to'y va boshqa marosimlarda ishlatilgan. Bu buyumlar nafaqat bezak sifatida, balki yuqori ijtimoiy maqomni ko'rsatish uchun ham ishlatilgan. Ko'kishlar asosan oltin yoki kumushdan yaslgan, ularning dizayni juda xilma-xil bo'lishi mumkin, lekin odatda geometric naqshlar, hayvon tasvirlari yoki o'simliklarning tasvirlari mavjud.Ko'rkshilar zargarlik san'atining nozikligini va yuqori badiiy mahoratini namoyish etadi. Ular xalq orasida ijtimoiy maqomni oshirish va o'sha davrning estetik talablariga javob berish uchun ishlatilgan.Qozog'istonning an'anaviy zargarlik buyumlari faqat go'zallik va estetikani ifodalash bilan cheklanmaydi. Ular jamiyatdagi ijtimoiy maqomni, diniy ishonchlarniva umuman, xalqning hayot tarzini aks ettirgan. Har bir buyumning o'ziga xos ramziy ma'nosi bo'lib, ular egalarining madaniy qadriyatlari, ijtimoiy statusi va hayotiy e'tiqodlarini ko'rsatgan. Zargarlik buyumlari shu tarzda nafaqat bezak, balki o'sha darning diniy va ijtimoiy hayotini aks ettiruvchi bir vosita bo'lib xizmat qilgan.

NAQSHLAR VA RAMZLAR

Qozog'iston zargarligida naqshlar va ramzlar katta ahamiyatga ega chunki ular nafaqat estetik maqsadlarda, balki xalqning diniy, ijtimoiy va ruhiy qadriyatlarini aks ettirishda ham muhim ro'l o'ynagan. Zargarlik buyumlaridagi naqshlar va ramzlar ko'pincha xalqning qadimiy dunyoqarashlarini, tabiatga bo'lganmunosabatini va o'zlarining hayotiy maqsadlarini ifodalagan. Har bir naqshning o'ziga hos ramziy manosi bor, va bu buyumlar faqat taqinchoq sifatida ishlatilmay, balki chuqur ma'no va qadriyatlarni o'z ida mujassamlashtirgan.

Geometrik naqshlar – Qozog'ison zargarligida keng tarqalgan va juda qadimiy an'analarga ega. Ushbu naqshlar odatda aylana, uchburchak, to'rtburchak va chiziqlardan iborat bo'lib, ular koinotning tartibini va tabiatning muvozanatini ifodalagan.Geometrik naqshlarning ma'nosi ko'pincha quyidagicha izohlanadi: Aylana: aylana ko'pincha cheksizlik va abadiyliki anglatadi. U shuningdek yerni,quyoshni, oy a boshqa tabiat ob'ektlarini simvolizatsiya qiladi. To'rtburchak va chiziqlar: to'rtburchaklar va chiziqlar asosan dunyoning to'rt tomonini, turli elementlarni va boshqaruvni anglatadi. Bunday naqshlar muvozanat, farovonlik va ijtimoiy tartibni ifodalagan. Uchburchak: uchburchak tabiatning uch elementini, ya'ni yerni, hayvoni va olovni ramziy tarzda ifodalaydi. Bu

geometric naqshlar zargarlik buyumlaridan ko‘p ishlatilgan bo‘lib ular nafaqat estetik jihatdan go‘zal balki xalqning dunyoqarashini aks ettirgan. Qozog‘iston zargarlik san’atida hayvonlarning tasvirlari, ayniqsa “HAYVON USLUBI” (zoomorfizm) keng tarqalgan. Hayvonlar ular tomonidan yaratilgan naqshlar orqali, o‘zining ramziy, ahamiyatini ko‘rsatadi. Hayvon tasvirlari odatda kuch, jasorat, himoya va tabiatning muvozanati kabi tushunchalarni anglatadi.O‘simlik tasvirlari va tabiat motivlari ham Qozog‘iston zargarligida keng tarqalgan. Bu naqshlar ko‘pincha tabiiy go‘zallikni va insonning tabiat bilan uyg‘unligini aks ettiradi. O‘simliklar ramziy ma’noda quyidagi maqsadlarga xizmat qiladi.

Yosh o‘simliklar: Ular hayot, o‘sish va yangilanishni ifodalovchi ramz sifatida ko‘riladi. Gul naqshlar: Gullar nafaqat go‘zallik va nafosatni, balki sevgi, baxt va kuch-quvatni anglatadi.Xushbo‘y o‘simliklar: O‘simliklar, ayniqsa xushbo‘y o‘simliklar, hayotning go‘zalligini va tabiatdagi boylikni aks ettiradi.

Ramziy belgilar va diniy ta’sir.

Qozog‘iston zargarligida diniy ramzlar ham o‘z o‘rnini egallaydi. Islom dini tarixi va uning ta’siri zargarlik san’atiga ham o‘z izini qoldirgan. Bunday ramzlar ko‘pincha quyidagicha bo‘lgan:Yulduzlar: Yulduzlar va oy tasvirlari ko‘pincha Islom dinida samoviy bo‘lishni, tinchlikni va Xudoning kuchini anglatadi.Ayollar va erkaklarning siluetlari: Ular ba’zida diniy ramzlar sifatida ishlatilgan bo‘lib, odatda o‘liklar vaqti yoki muqaddas ruhlarni eslatadi.Diniy ramzlar shuningdek, hayot va o‘lim o‘rtasidagi muvozanatni, Xudoning kuchini va odamlar o‘rtasidagi rishtani aks ettiradi.

Qozog‘iston zargarligi madaniy meros sifatida nafaqat xalqning tarixiy o‘zligini aks ettiradi, balki milliy qadriyatlarni saqlashda ham muhim ahamiyatga ega.

Tarixiy ildizlari: Qadimda zargarlik buyumlari nafaqat bezak, balki diniy va marosimiy maqsadlarda ishlatilgan. Har bir buyum xalqning dunyoqarashi, turmush tarzi va e’tiqodlarini ifodalagan.

Madaniy o‘zlik: Zargarlik buyumlari orqali xalqning o‘ziga xos milliy naqshlari va ramzlari saqlanib qolgan. Qozog‘istonning turli hududlari o‘ziga xos zargarlik uslublariga ega bo‘lib, ular orqali hududning etnik va tarixiy xususiyatlari aks ettiriladi.

Marosim va urf-odatlar: To‘ylar, diniy marosimlar va boshqa tadbirlarda zargarlik buyumlari muhim o‘rin tutadi. An’anaviy sirg‘alar, bilakuzuklar va kamarlar nafaqat bezak sifatida, balki ramziy ma’noga ega bo‘lgan buyumlar sifatida ishlatilgan

Ilgarigi davrda: Qozog‘istonning zargarlik san’ati qadimda savdo yo‘llarining markazida joylashgan bo‘lib zargarlar o‘z mahsulotlarini Ipak yo‘li orqali boshqa mamlakatlarga eksport qilganlar. Masalan, oltin va kumushdan ishlangan buyumlar, qimmatbaho toshlar bilan bezatilgan taqinchoqlar nafaqat ichki bozor balki xalqaro savdo uchun ham katta ahamiyatga ega bo‘lgan. Bu zargarlar oilalarining iqtisodiy barqarorligini ta’minlagan va mahalliy iqtisodiyotni rivojlantirgan.

Hozirgi davrda: Zamonaviy davrda zargarlik sanoati Qozog‘istonning milliy iqtisodiyotida muhim sohalardan biriga aylangan. Turizm zargarlik buyumlariga bo‘lgan talabni oshiradi, chunki xorijiy sayyohlar milliy uslubdagi buyumlarni qiziqish bilan sotib olishadi. Zargarlik kompaniyalari milliy naqshlardan foydalanib, mahalliy dizaynlarni jahon

bozorlariga olib chiqmoqda.Hunarmandchilik kooperativlari kichik biznesni rivojlantirishda yordam bermoqda.

Qishloqlardagi hunarmandlar o‘z mahsulotlarini sotish orqali iqtisodiy farovonlikka erishmoqda.Hozirgi kunda Qozog‘iston zargarligi xalqaro miqyosda katta qiziqish uyg‘otmoqda. Milliy naqshlar va dizaynlar jahon ko‘rgazmalarida namoyish etilib, Qozog‘istonni zargarlik san’ati sohasida yetakchi davlatlardan biriga aylantirishga xizmat qilmoqda.

Qozog‘istonning zargarlik san’ati nafaqat o‘zining boy tarixiy ildizlari, balki zamonaviy dunyoda tutgan o‘rni bilan ham ajralib turadi. Bu soha madaniy qadriyatlarni saqlash, milliy o‘zlikni targ‘ib qilish va iqtisodiy rivojlanishni ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Ilgari faqat marosimlar va urf-odatlarda ishlatilgan buyumlar bugungi kunda global bozorga yo‘l topib, xalqaro miqyosda milliy merosni namoyish etmoqda.

Qozog‘iston zargarlik san’ati madaniy va iqtisodiy jihatdan o‘ziga xos boylik hisoblanadi va uning istiqboli ham shunga yarasha keng.

ADABIYOTLAR:

1. Timothy Samara. Design Elements. - New York: STIM Visual Communication, 2011.- 272 p.
2. Александр Навроцкий, О. А. Казачкова, Виктор Борисович Лившиц "Ковка и литье. Изготовление ювелирных и декоративных изделий" 2011 год.
3. В. И. Куманин "Материалы для ювелирных изделий", 2012 год.
4. Марченков В.И. Ювелирное дело. М., 1990.
5. Абдуллаев Т., Фахреддинова Д., Хакимов А. Песнь о металле. Т.: Изд. литературы и искусства имени Г. Гуляма, 1986.
6. Ахмеджанова Умида Баходировна Психология цвета в рекламе // Евразийский научный журнал. 2017. №6. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/psihologiya-tsveta-v-reklame
7. Bakhodirovna, A. U. (2022). Baroque Art and Architecture in France. American Journal of Social and Humanitarian Research, 3(6), 480-483. https://globalresearchnetwork.us/index.php/ajshr/article/view/1328
8. Ахмеджанова Умида Баходировна Искусство и архитектура XV века в Италии // Наука, образование и культура. 2020. №5 (49). С. 62-64. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/iskusstvo-i-arhitektura-xv-veka-v-italii

NEYL GEYMAN IJODI MISOLIDA ZAMONAVIY INGLIZ ADABIY ERTAKLARI POETIKASI

Qo'chqarova Madinabonu Qaxramonjon qizi
University of business and science

Annotasiya: *Mazkur maqola zamonaviy ingliz adabiyotida adabiy ertak janrining rivoji va o'ziga xos xususiyatlarini Neyl Geyman ijodi misolida tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqotda muallifning "Koralina", "Yulduz changi" va "Qora kitob" kabi asarlaridagi badiiy uslub, syujet qurilishi, timsollar va motivlar o'rganiladi. Maqolada zamonaviy ingliz adabiy ertaklari poetikasining asosiy belgilari, xususan, an'anaviy folklor va ertak elementlarini qayta ishlash, fantastika va realistik uslubni uyg'unlashtirish, shuningdek, zamonaviy o'quvchining madaniy va ijtimoiy ehtiyojlariga moslashish jarayonlari tahlil qilinadi. Neyl Geyman ijodi misolida bu janrda o'ziga xos ruhiy va falsafiy mazmunni ifodalashda fantastika vositalaridan foydalanishning qanchalik samarali ekanligi ko'rsatiladi. Annotatsiyada Neyl Geymanning adabiy ertaklari orqali zamonaviy o'quvchini jozibador va ma'noli usulda jalb etish qobiliyati, uning asarlarida mavjud bo'lgan universallik va individual uslub alohida ta'kidlangan. Mazkur maqola adabiyotshunoslar, talabalar va badiiy ertak janri bilan qiziqadigan keng kitobxonlar auditoriyasi uchun ahamiyatlidir.*

Kalit so'zlar: *Neyl Geyman, adabiy ertak, zamonaviy ingliz adabiyoti, fantastika, poetika, mifologiya, ramziylik, syujet.*

KIRISH

Adabiy ertaklar janri zamonaviy ingliz adabiyotida alohida mavqega ega. Bu janrning poetikasi, ya'ni uning shakli, mazmuni va ramziy jihatlari zamonaviy adabiy jarayonlar bilan uyg'unlashib, yangi darajaga chiqmoqda. Ushbu maqola Neyl Geymanning ijodiy uslubi orqali zamonaviy ingliz adabiy ertaklarining o'ziga xos xususiyatlarini tahlil qiladi. Geyman o'zining fantastik syujetlari, o'tkir dialoglari va chuqur falsafiy mazmuni bilan bu janrni boyitgan adiblardan biri hisoblanadi.

Neyl Geyman – zamonaviy fantastika va adabiy ertaklar janrining yetakchi vakillaridan biri. Uning asarlari o'quvchilarni ham realistik, ham fantastik dunyolarni birlashtiruvchi o'ziga xos olamga olib kiradi. Masalan, "Qora kitob" (Coraline), "Yulduzlar changi" (Stardust) va "Amerika xudolari" (American Gods) kabi asarlarida u qadimiy miflar va zamonaviy syujetlarni ustalik bilan uyg'unlashtirgan.

Asosiy qism

Zamonaviy ingliz adabiy ertaklari janri so'nggi asrlarda jahon adabiyotida o'ziga xos mavqega ega bo'lib, nafaqat bolalar uchun mo'ljallangan, balki kattalar ongiga ham chuqur ta'sir ko'rsatadigan universal badiiy uslubga aylangan. Bu janrning muhim vakillaridan biri Neyl Geyman bo'lib, uning ijodi zamonaviy adabiy ertaklar poetikasining o'ziga xosligini yaqqol namoyon etadi.

Zamonaviy ertaklar an'anaviy folklor asoslariga tayanib, ularni yangicha badiiy shakllar bilan boyitadi. Ular ko'pincha murakkab ichki struktura, simbolizm, va zamonaviy

madaniyatga xos mavzularni o‘z ichiga oladi. Neyl Geyman o‘z asarlarida klassik ertaklarning an’anaviy formulalarini qayta talqin qilish orqali yangi badiiy shakllarni yaratadi. Masalan, “Koralina” va “Yulduz changi” (Stardust) kabi asarlari klassik ertaklar va zamonaviy fantastika janrlarini o‘zaro uyg‘unlashtirgan holda yozilgan.

Geyman ijodida poetik ifoda usullari, ya’ni metafora, alegoriya va obrazlilik alohida o‘rin tutadi. Uning asarlarida o‘ziga xos syujet va badiiy struktura shakllari kuzatiladi. “Koralina” ertagida o‘zgacha dunyo va real hayot o‘rtasidagi chegaralar o‘zining falsafiy va badiiy ifodasi bilan ajralib turadi. Bu asar inson qo‘rquvlari va orzulari mavzularini yoritib, klassik ertak poetikasini zamonaviy sharoitda qayta kashf etishga muvaffaq bo‘lgan.“Amerika xudolari” esa zamonaviy madaniyat va qadimiy mifologik obrazlarning o‘zaro to‘qnashuvi orqali yangi badiiy shakl yaratadi. Bu asarda insoniyatning o‘zlik izlash jarayoni va zamonaviy jamiyatdagi ma’naviy inqiroz masalalari ko‘tariladi. Shuningdek, Geyman ertaklarida zamonaviy jamiyat muammolari, jumladan, iste’molchilik madaniyati, oila qadriyatlari va individualizm masalalari qalamga olinadi.

Geyman ertaklarida qahramonlarning arxetipik shakllari diqqatga sazovordir. Ularning ko‘pchiligi an’anaviy ertak qahramonlaridan farqli o‘laroq, murakkab xarakterga ega va real hayot muammolari bilan kurashadilar. Masalan, “Koralina” qahramoni o‘z jasorati bilan an’anaviy “oqlik”ni emas, balki ichki irodani tasdiqlaydi. Bu obraz orqali muallif zamonaviy o‘quvchini voqealar rivoji bilan emas, qahramonning ichki dunyosi va qarorlarining badiiy chuqurligi bilan hayratga soladi.

“Sandman” seriyasida esa Neyl Geyman turli madaniy qatlamlar va mifologik manbalar asosida zamonaviy ertaklarning ko‘p qatlamli poetikasini shakllantiradi. Bu asarda tush, haqiqat va xayol dunyosi orasidagi chegaralar erkin tadqiq etilib, ertakning mantiqiy va poetik xususiyatlari namoyish qilinadi.

Xulosa

Maqola Neyl Geymanning ijodini zamonaviy ingliz adabiy ertaklari poetikasining yorqin namunalari sifatida tahlil qiladi. Geyman o‘z asarlarida an'anaviy ertak elementlarini postmodernistik uslub va zamonaviy mavzular bilan birlashtiradi. Uning ijodi fantastika, realizm va mifologik motivlarning sintezi bilan ajralib turadi.

Maqolada Geymanning mashhur asarlari, jumladan, "Koralina", "Amerika xudolari", va "Qabriston kitobi" kabi asarlar tahlil qilinib, ularning poetik xususiyatlari o‘rganilgan. Muallif qahramonlar, vaqt va makon, shuningdek, inson ruhiyati va jamiyatdagi muammolarni ertak shaklida tasvirlash orqali zamonaviy o‘quvchilarni hayotiy haqiqatlar haqida o‘ylashga undaydi. Xulosa sifatida, Neyl Geyman ijodi adabiy ertak janrining rivojlanishi va global madaniyatda uning yangi shaklini yaratishda muhim o‘rin tutishi ta'kidlangan. Uning asarlari ertaklarning zamonaviy dunyodagi o‘zgaruvchan mohiyatini aks ettiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Gaiman, Neil. American Gods. HarperCollins, 2001.
2. Gaiman, Neil. The Sandman (komiks seriyasi). DC Comics, 1989-1996.
3. Jackson, Rosemary. Fantasy: The Literature of Subversion. Routledge, 1981.

4. Zipes, Jack. Fairy Tales and the Art of Subversion: The Classical Genre for Children and the Process of Civilization. Routledge, 1993.

FRANSIYA SAN'ATI –IMPERSSIONIZM. EDUORD MANE

Inoyatova Gulnoza Dilmurod qizi
Kafedra sanoat dizayn Islom Karimov nomidagi Toshent davlat texnika unversiteti Talabasi
kafedra sanoat dizayn, Toshkent davlat texnika unversiteti Islom Karimov nomidagi

Annotatsiya: *Ushbu maqola Buyuk Fransuz rassomi Eduoard Mane hayot va ijodini o'rganadi,shuningdek o'sha davr fransuz rassomi va grafik rassomi imperessionizm asoschilaridan biriligi keltirilgan. Ushbu maqolada fransuz imperssionizm asoschisi o'sha davr san'atiga o'z hissasini qo'shgan rassom Eduord Mane hayot ijodidan bir nechta namunalar keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *Fransiya San'ati imperssionizm yetakchisi va asoschisi,fransuz rassomi*

ФРАНЦУЗСКОЕ ИСКУССТВО –ИМПРЕССИОНИЗМ. ЕДУОРД МАНЕ

FRENCH ART IMPRESSIONISM.EDOURD MANE

Edouard Mane 1832 yil 23 yanvar – 30 aprel) frantsuz modernist rassomi. U 19-asrda zamonaviy hayotni tasvirlagan birinchi rassomlardan biri, shuningdekrealismdan imperssionizmga o'tishda hal qiluvchi shaxs edi. Kuchli siyosiy aloqalarga ega bo'lgan yuqori sinf oilasida tug'ilgan Mane dastlab o'zi uchun mo'ljallangan dengizdagi martabani rad etdi; u rassomlik olamiga berilib ketdi. Uning 1863 va 65 yillarda "premerasi" bo'lgan "O't ustidagi tushlik" yoki "olimpia" nomli dastlabki asarlari tanqidchilar va Tasviriy san'at akademiyasida katta bahs-munozaralarga sabab bo'ldi, ammo tez orada ilg'or ijodkorlar tomonidan maqtovga sazovor bo'ldi. Rassomlar yangi uslub, impressionizmning yutug'i sifatida. Bugungi kunda bu asarlar, boshqalar qatori zamonaviy san'atning boshlanishini belgilaydigan suv havzasi rasmlari hisoblanadi Mane hayotining so'nggi 20 yilida u o'sha davrning boshqa buyuk rassomlari bilan aloqalar o'rnatgan; u o'zining sodda va to'g'ridan-to'g'ri uslubini yaratdi, bu yangilik sifatida e'lon qilinadi va kelajakdagi rassomlar uchun katta ta'sir ko'rsatadi.

Hayotning boshlang'ich davri.

Eduard Mane 1832-yil 23-yanvarda Parijda, Rue des Petits Augustins (hozirgi Bonapard ko'chasidagi ota - bobolarning (hozirgi Bonapart) badavlat va yaxshi aloqador oilada tug'ilgan. Uning onasi Yevgeniy-Dezir Furnier diplomatning qizi va Shvetsiya valiahd shahzodasi Charlz Bernardotning xudojo'y qizi bo'lib, shved monarxlari undan kelib chiqqan. Uning otasi Auguste Mane frantsuz sudyasi bo'lib, Edouardning huquqshunoslik kasbini egallashini kutgan. Amakisi Edmond Furnier uni rasm chizishga undadi va yosh Maneni Luvrga olib ketdi. 1844-yilda u o'rta maktabga, Kollej Rollingga o'qishga kirdiu yerda 1848-yilgacha o'qishga kirdi. U kam akademik iqtidor ko'rsatdi va maktabda umuman baxtsiz edi. 1845 yilda amakisining maslahati bilan Mane maxsus chizmachilik kursiga o'qishga kirdi va u erda bo'lajak tasviriy san'at vaziri va uning umrboqiy do'sti Antonin Prust bilan uchrashdi.

Otasining taklifiga ko‘ra, 1848 yilda u Rio de-Janeyorga o‘quv kemasida suzib ketdi. U ikki marta dengiz floatiga qo‘shilish uchun imtihondan o‘ta olmaganidan so‘ng,otasi badiiy ta’lim olish istagidan qaytdi. 1850- yildan 1856- yilgacha, Mane akademik rassom Tomas Kuture qo‘l ostida tahsil oldi. Couture o‘z shogirdlarini zamonaviy hayotni tasvirlashga undadi, garchi u oxir-“ kabi quyi sinf va "degeneratsiya” mavzularini tanlashidan dahshatga tushdi . Bo‘sh vaqtlarida Mane Luvrdagi Diego Velaskes va Titian kabi eski ustalardan nusxa ko‘chirdi. 1853 yildan 1856 yilgacha Mane Germaniya, Italiya va Niderlandiyaga qisqa muddatli tashriflar qildi, bu vaqt ichida unga golland rassomi Frans Hals va ispan rassomlari Velaskes va Fransisko Xose de Goya ta’sir ko‘rsatdi .1862 yilda Mane o‘zining birinchi durdona asarlaridan biri bo‘lgan" (ehtimol 1860 yilda chizilgan) Jardin des Tuilersdagi Tuileriesdagi olomonning tasviri bilan rasm zamonaviy Parijning ochiq havoda hordiq chiqarishini ko‘rsatadi, bu Manening bir umrlik mavzusi bo‘ladi .Bog‘lardagi figuralar orasida shoir Charlz Bodler , musiqachi Jak Offenbax va

Manening boshqa oila a’zolari va do‘stlari, jumladan, rassomning avtoportreti ham bor. Tuileriesdagi musiqa tanqidiy va jamoatchilik e'tiborini tortdi, aksariyat hollarda salbiy. Bir Mane tarjimai holi so‘zlariga ko‘ra, “Tyuiler musiqasi ko‘rgazmaga qo‘yilganda qanday g‘azabni qo‘zg‘atganini tasavvur qilish biz uchun qiyin”.Klassik qahramonlar, tarixiy piktogrammalar yoki xudolar o‘rniga Manening ijtimoiy doirasini tasvirlash orqali rasmni ushbu mavzularning qiymatini shubha ostiga qo‘yish yoki uning zamondoshlarini bir xil darajaga ko‘tarishga urinish sifatida talqin qilish mumkin. Ernest Meissonier kabi tarixiy rassomlarning nozik tafsilotli mo‘yqalamlariga o‘rganib qolgan jamoatchilik Manening qalin cho‘tka zarbalari qo‘pol va tugallanmagan ko‘rinadi, deb o‘yladi. Mavzu va texnikadan g‘azablangan bir necha tashrif buyuruvchilar hatto rasmni yo‘q qilish bilan tahdid qilishdi. Manening butlaridan biri Ejen Delakrua rasmning kam sonli himoyachilaridan biri edi. Asosan salbiy munosabatga qaramay, tortishuvlar Maneni Parijda taniqli ismga aylantirdi.

1-rasm. Edouard Mane, Buqalar jangi.1865-1866

Buqalar jangi ushbu asari yaratishda Maneni Ispaniyaga bo‘lgan sayohati bo‘ldi. U 1865 yili Ispaniyaga tashrif buyuradi. Sayohat bir haftadan ko‘proq davom etgan bo‘lsada ,bu ispan uzoq vaqt hayratda qolgan rassomda chuqur tassurot uyg‘otdi.Uning rasmlarida ispan hayotining jonli sahnalari shu jumladan buqalar janiradagi seriyalar paydo bo‘la boshladi. Buqalar jangida u buqa va torero qarama- qarshi bo‘lganida harakatdan oldingi

tarang manzarani tasvirlagan. Ularni yonida yirtqich ot sajda qilib yotibdi. Mane bu asarda sezirali keskinlikni yaratadi, g'azabdan oldingi sukunat.

2-rasm. O't ustidagi tushlik1863 yil

Yana bir yirik erta asar – "O't ustidagi tushlik" (Le Dejeuner sur lherbe) , asli Le Bain 1863- yilda Parij saloni uni ko'rgazmaga qo'yishdan bosh tortdi, ammo Mane uni Salon des Refusés (Rad etilganlar saloni) da ko'rsatishga rozi bo'ldi. Ushbu parallel salon rasmiy salonning Tanlov qo'mitasi 5000 dan ortiq taqdimotdan atigi 2217 ta rasmni qabul qilganidan keyin jamoatchilik noroziligiga yechim sifatida imperator Napoleon III tomonidan boshlangan . Bu rad etilgan rassomlarga, agar xohlasalar, rasmlarini namoyish qilish imkoniyatini berdi. shuningdek, uning qisqartirilgan eskizga o'xshash qo'llanilishi, Maneni Kurbetdan ajratib turuvchi yangilik munozarali edi. Bir tanqidchining ta'kidlashicha, cho'tka bilan ishlov berish "polni tozalash" bilan bajarilganga o'xshaydi. Biroq, uning do'sti Antonin Prust kabi boshqalar rasmni nishonlashdi va romanchi Emile Zola uni ko'rish tajribasidan shu qadar ta'sirlandiki, keyinchalik u o'zining "Luvre " ("San'at asari") romanida sarlavhali rasmga asos soldi. Le Dejeuner sur l'herbe haqida.

3-rasm. Olimpiya asari 1863-65yillarda ishlangan moyli bo'yoqda ishlangan Musée d'Orsay muzeyda saqlanadi.

"O't ustidagi tushlik"da bo'lgani kabi , Mane "Uyg'onish davri" rassomining hurmatli asarini "Olimpiya" (1863) kartinasida yana bir bor takrorladi, yalang'och rasmda ilk studiya fotosuratlarini eslatuvchi uslubda tasvirlangan, lekin pozasi Titianning "Venerasi" suratiga asoslangan edi. Urbino (1538). Rasm, shuningdek, Fransisko Goyaning "Yalang'och Maja" (1800) kartinasini eslatadi. Mane salonga yalang'och rasmni namoyish qilish uchun taklif qilinganidan keyin tuvalga kirishdi. Uning o'ziga ishongan fohishaning betakror ochiq

tasviri 1865-yilda Parij saloni tomonidan qabul qilindi va bu janjalni keltirib chiqardi. Antonin Prustning so‘zlariga ko‘ra, faqat ma’muriyat tomonidan ko‘rilgan ehtiyot choralari rasmni xafa bo‘lgan tomoshabinlar tomonidan teshilishi va yirtilishiga yo‘l qo‘ymadi. Yalang‘och ayol sochlaridagi orxideya, bilaguzuk, bo‘yniga lenta va xachir shippak kabi kichik kiyim kiygani uchun bu rasm bahsli edi, bularning barchasi uning yalang‘ochligi, shahvoniyligi va qulayligini ta’kidladi. xushmuomala turmush tarzi. Orxideya, ko‘tarilgan sochlar, qora mushuk va guldasta o‘sha paytda jinsiy hayotning timsoli edi. Ushbu zamonaviy Veneraning tanasi nozik, mavjud standartlarga ziddir. Rasmning idealizm yo‘qligi tomoshabinlarni hayratda qoldirdi. Yapon yog‘och bloklari san’atidan ilhomlangan rasmning tekisligi yalang‘ochni yanada insoniy va kamroq shahvoniy qilishga xizmat qiladi. To‘liq kiyingan qora tanli xizmatkor qora tanlilar giperseksual bo‘lgan degan o‘sha paytdagi nazariyadan foydalanadi. Bu yerda u xushmuomalaga xizmatkor kiyimini kiygani, bu qismning jinsiy tarangligini yanada kuchaytiradi.

4-rasm. Palitra bilan avtoportret, 1879 yil.

Asosiy impressionistlar guruhidan farqli o‘laroq, Mane zamonaviy rassomlar mustaqil ko‘rgazmalarfoydasiga uni tark etishdan ko‘ra, Parij salonida namoyish etishga intilishlari kerakligini ta’kidladi.Yozuvchi Emmanuel Gonsalesning qizi Eva Gonsales uning yagona rasmiy talabasi edi. Unga impressionistlar, ayniqsa Mone va Morisot ta’sir ko‘rsatdi. Ularning ta’siri Manening engilroq ranglardan foydalanishida namoyon bo‘ladi. 1870-yillarning boshidan keyin u qorong‘u fondan kamroq foydalandi, ammo impressionist rasmga xos bo‘lmagan qora rangdan o‘ziga xos foydalanishini saqlab qoldi. U ko‘plab tashqi (plener) asarlarni chizdi, lekin har doim studiyaning jiddiy ishiga qaytdi. Mane bastakor Emmanuel Chabrier bilan yaqin do‘st bo‘lib, uning ikkita portretini chizgan: musiqachi Manening 14ta rasmiga egalik qilgan va o‘zining ”Ekspromptu”asarini Manening rafiqasiga bag‘ishlagan.

Tanqidchilar tomonidan keskin qoralangan bo‘lsa-da, uning an’anaviy yakuni yo‘qligini qoralagan bo‘lsa-da, Manening ishini boshidanoq muxlislari bor edi. Ulardan biri 1867 yilda yozgan Emile Zola edi: “Biz haqiqatning bunday sodda va to‘g‘ridan-to‘g‘ri tarjimalarini ko‘rishga o‘rganmaganmiz”. Keyin, aytganimdek, hayratlanarli darajada nafis

noqulaylik bor, bu haqda o‘ylash haqiqatan ham maftunkor tajribadir tabiatni yumshoq shafqatsizlik bilan izohlaydigan yorqin va jiddiy rasm.

Mane rasmlaridagi qo‘pol bo‘yalgan uslub va fotografik yorug‘lik ayniqsa zamonaviy deb qaraldi, va Uyg‘onish davri asarlaridan nusxa ko‘chirgan yoki manba sifatida foydalangan. U Tomas Couture studiyasida o‘rgangan texnikani rad etdi. - bunda rasm quyuq ohangli zaminda ketma-ket bo‘yoq qatlamlari yordamida qurilgan - engil zaminda shaffof bo‘lmagan bo‘yoq yordamida to‘g‘ridan-to‘g‘ri, alla prima usuli foydasiga,o‘sha paytdagi roman, bu usul rasmni bir o‘tirishda tugatish imkonini berdi. Bu impressionistlar tomonidan qabul qilingan va keyingi avlodlar uchun moylarda bo‘yashning keng tarqalgan usuliga aylandi. Manening ishi qisman uning yuzalarining noaniq tekisligi, tez-tez eskizga o‘xshash parchalar va figuralarning qora konturlari tufayli “erta zamonaviy” deb hisoblanadi, bularning barchasi rasm tekisligining yuzasiga e'tiborni tortadi.

ADABIYOTLAR RO‘YHATI:

. I.V. Dmitrieva SAN’AT TARIXI (1-qism) Учебная поссоба // Toshkent -2020. С. 1-204

2. Рахманов Ж.М. Концепция развития рекламного искусства // Наука, образование и культура. 2020. №6 (50). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/kontseptsiya-razvitiya-reklamnogo.

3. Абдусалямова Ш. К. Национальные куклы в Узбекистане //Наука, образование и культура. – 2019. – №. 6 (40). – С. 83-85.

4. Kamiljanovna A. S. Corrugation and its Application in Furniture Design //American Journal of Social and Humanitarian Research. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 123-128.

5. Абдусалямова Ш. К. Дизайн плиты и вытяжки для современного интерьера //Наука, образование и культура. – 2020. – №. 5 (49). – С. 67-69.

6. Абдусалямова Ш. К. и др. АРХИТЕКТУРА ПЕРИОДА ВЕЛИКОЙ ФРАНЦУЗСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ. АРХИТЕКТУРА ПЕРИОДА НАПОЛЕОНА //" USA" INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE TOPICAL ISSUES OF SCIENCE. – 2023. – Т. 8. – №. 1.

https://www.intereuroconf.com/index.php/ispc/article/view/3636

7. Абдусалямова Ш. К. История игрушки //Наука, образование и культура. – 2019. – №. 6 (40). – С. 80-82.

9. Kamiljanovna A. S. et al. FRANTSIYA SAN’ATI. BARBIZON MAKTABI. TEODOR RUSSO, JAN FRANSUA MILLE //SPAIN" PROBLEMS AND PROSPECTS FOR THE IMPLEMENTATION OF INTERDISCIPLINARY RESEARCH". – 2024. – Т. 17. – №. 1.

https://www.intereuroconf.com/index.php/ispc/article/view/3636

11. Одилова Сайёра Джавдатовна Эстетические составляющие творчества ювелирных мастеров // Наука, образование и культура. 2019. №6 (40). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/esteticheskie-sostavlyayuschie-tvorchestva-yuvelirnyh-masterov

TINISH BELGILARI VA ULARNING ISHLATILISH USULLARI

Qahramonov Aliboy Yolgoshevich
Filologiya fanlari nomzodi, ISFT instituti katta o'qituvchisi
Shirinboyeva Sevinch Sattor qizi
Husanboyeva Fotima Husniddin qizi
Husanboyeva Zuhra Husniddin qizi
ISFT instituti Boshlang'ich ta'lim fakulteti 3-kurs talabalari

Annotatsiya: *Ta`lim islohoti yangicha fikrlovchi, globallashuv jarayonida axborot oqimida to'g'ri yo'l topa oladigan, axborotlardan unumli, yosh avlod ta`lim–tarbiyasi, kasb-hunar o'rganishida foydalana oladigan, izlanuvchan, ijodkor pedagogni shakllantirish vazifasini ko'ndalang qilib qo'ydi. Bu ishning muhimligi shundaki, pedagogik tajriba ta`lim mazmuniga qanchalik yangilik kiritmasin, qanchalik mukammal dasturlar, darsliklar va ta`lim standartlari yaratilmasin, ularni o'quv–tarbiya jarayoniga joriy qilish o'qituvchi shaxsi va pedagogik mahoratiga bog'liq ekanligini ko'rsatdi. O'qituvchi pedagogik mahoratga ega bo'lishi muhim ekan, bunda birinchi navbatda boshlang'ich sinf o'qituvchilarining mahorati muhimdir. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga tinish belgilarini o'rgatish va ularning ishlatilishini tushuntirish usullari keltirib o'tilgan.*

Kalit so'zlar: *tinish belgilari, nuqta, so'roq, undov belgisi, vergul, qoida, nutq, o'quvchi, gap, dars, bo'lak, ona tili, imlo.*

Ma'lumki, punktuatsiya tinish belgilarining ishlatilishi haqidagi qoidalar yig'indisidir. "Punktuatsiya ham yozuv kabi kishilar orasidagi aloqaning muhim vositalaridan biri sanaladi". Boshlang'ich sinflarda to'rtta tinish belgisi: gap oxirida nuqta, so'roq, undov belgisi hamda uyushiq bo'lakli gaplarda vergulning ishlatilishi haqidagi qoidalar o'rgatiladi. Boshlang'ich sinflarda o'rgatiladigan tinish belgilari kam bo'lishiga qaramay, o'qituvchi har bir sinfda tinish belgilari ustida muntazam ish olib borishi zarur.

Kichik yoshdagi o'quvchilarni tinish belgilari bilan tanishtirishda o'qituvchi, avvalo, ularning yozma nutqda ishlatilishi va o'rnini ko'rsatadi. Tinish belgisi fikrni to'g'ri, boshqalarga tushunarli qilib ifodalash uchun muhim ekanini tushuntiradi. Masalan, nuqtaning roli bilan elementar tarzda tanishtirish uchun gaplarga ajratilmagan (tinish belgilari qo'yilmagan) yaxlit matn o'qitiladi; o'quvchilar bunday matnni o'qish va mazmuniga tushunish qiyin ekanligiga ishonch hosil qiladilar.

Punktuatsiya semantik, sintaktik va intonatsion qoidaga asoslanadi. Bu uch asos bir-biriga o'zaro ta'sir qiladi. Xat yozuvchi tinish belgisini qo'yishda, avvalo, bayon etadigan fikrining mazmuniga asoslanadi. Nutqning mazmun tomoni gapning qurilishiga ham ta'sir qiladi. SHuning uchun o'quvchilarga tinish belgilarining qo'llanilishini o'rgatishda biror gapda tinish belgilarini qo'llashni belgilaydigan semantik-sintaktik tamoyilga asoslaniladi.

1-sinf o'quvchilariga savod o'rgatish davridayoq nuqta, so'roq belgisi va undov belgisi bilan amaliy tanishtiriladi. Bolalar "Alifbe" o'qimasalar ham, rasmga qarab gap tuzadilar.

O‘qituvchi ularga talaffuzda bir gap boshqasidan to‘xtam (pauza) bilan ajratilishini, gapning oxirida ovoz pasayishini tushuntiradi. Bolalar, o‘qituvchi topshirig‘iga ko‘ra, 3-5 gapli kichik matnni gaplarga ajratadilar va ular o‘rtasidagi to‘xtam (pauza) qilish hikoya mazmunini yaxshi tushunishga yordam berishiga ishonch hosil qiladilar. Ular gapni to‘g‘ri talaffuz qilishini o‘rgana boshlaydilar. Bu gap oxiriga nuqta qo‘yilishi bilan tanishtirish uchun mazmuniy va intonatsion asos yaratadi. Bolalarni gapni o‘qishga oldindan tayyorlash uchun chizmadan foydalaniladi. Masalan, bolalar gap tuzadilar, undagi so‘zlarni sanaydilar va o‘qituvchi rahbarligida chiziqlar bilan belgilaydilar:

Biz ertakni sevamiz.

____ ____ ____ .

Ovqat pishdi.

___ ____ .

O‘qituvchi quyidagi mazmunda tushuntiradi:

– Og‘zaki nutqda bir gapni ikkinchisidan pauza (to‘xtam) bilan ajratamiz (Har bir gapni talaffuz qilib ko‘rsatadi). Kitoblarda, gazetalarda gapning tugaganini, ovozni pasaytirish va pauza qilish kerakligini ko‘rsatish uchun alohida belgi – nuqta ishlatiladi.

Bir necha darsdan so‘ng o‘quvchilar gaplarni o‘qiy boshlaydilar. Ular nuqta pasaytirish, pauza qilishga belgi ekanini tushunadilar. Kesma harflardan gap tuzishda albatta nuqtali kartochkalardan foydalaniladi. O‘quvchilar gapni yozganda o‘qituvchi nuqta qo‘yishni eslatadi, ishni tekshiradi. Gapning oxiriga nuqta qo‘yilmasa, xato hisoblanadi. O‘quvchilar o‘qituvchi yordamida nima uchun nuqta qo‘yish lozimligini tushuntiradilar. SHunday yo‘l bilan gapning oxiriga nuqta qo‘yish ko‘nikmasi shakllantiriladi.

So‘roq va undov belgilari bilan ham savod o‘rgatish davridayoq tanishtiriladi. Bolalar so‘rash mazmunini bildirgan gaplarni o‘qiydilar. O‘quvchilar bunday gaplarni ohangga rioya qilgan holda, ya’ni gapning oxirida ovozni ko‘tarish bilan o‘qishga o‘rgatiladi. Gapning mazmuni va intonatsiyasi so‘roq belgisini qo‘yishni talab etadi. Undov belgisini qo‘yishni o‘quvchilar gapning his-hayajon ifodalashi va alohida ohangda o‘qilishi bilan bog‘laydilar.

O‘quvchilar 2-sinfda “Gap” bo‘limi mavzularini o‘rganish jarayonida nuqta, so‘roq va undov belgisi haqida nazariy tushunchalar oladilar.

3-sinfda esa tinish belgilari haqidagi nazariy tushunchalar chuqurlashtiriladi. SHu vaqtdan boshlab o‘quvchilar gap oxiriga tinish belgilari sintaktik asosda qo‘yilishini anglay boshlaydilar.

“Darak gap” mavzusini o‘rganish bilan bog‘liq holda nuqta qo‘yilishi, “So‘roq gap” mavzusi bilan bog‘liq holda so‘roq belgisi va “Undov gap” mavzusini o‘rganish bilan bog‘liq holda undov belgisining qo‘yilishi o‘rgatiladi.

4-sinfda o‘quvchilar “Gapning uyushiq bo‘laklari” mavzusi o‘rganilganda sanash ohangi bilan bog‘langan bo‘laklarda vergulning vazifasi bilan tanishadilar. O‘qituvchi ikki gapni o‘qib taqqoslash bilan nuqta va vergulda ohangning qanday berilishini ko‘rsatadi. Masalan, Biz ona tilimizni sevib o‘rganamiz (Gap oxirida ovoz pasayadi, pauza qilinadi). Men, Ra’no, Alisher boshqa tillarni ham sevib o‘rganyapmiz (Men, Ra’no, Alisher so‘zlaridan so‘ng ovoz bir oz pasayadi, xabarning davom etishi seziladi).

O‘quvchilar uyushiq bo‘lakli gap tarkibidagi uyushiq bo‘laklarning ammo, lekin, biroq so‘zlari bilan bog‘langanda vergulning ishlatilishini ham amaliy o‘rganadilar.

Boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilar har xil mashqlarni ishlash orqali tire va ikki nuqtaning ishlatilishi bilan amaliy tanishadilar. Savod o‘rgatish davridayoq o‘qituvchi o‘quvchilar e’tiborini vergul, tire, ikki nuqtaning ishlatilishiga qaratadi, matnni o‘qiganda bu tinish belgilariga rioya qilishni o‘rgatadi. Masalan, Olma, olcha, nok – meva. Kitob – bilim bulog‘i.

Ona tili darslarida so‘zlarni guruhlash mashqlarini bajarganda, o‘qituvchi I sinf o‘quvchilarini tire va ikki nuqtaning qo‘yilishi bilan amaliy tanishtiradi. O‘qituvchi aniq misollar bilan sanab ko‘rsatilgan so‘zlardan oldin ikki nuqta qo‘yilishini, har bir so‘zning vergul bilan ajratilishini ko‘rsatadi. Bunda o‘quvchilar tinish belgining nomini aytadilar, o‘qituvchi eslatmasa ham, ulardan asta-sekin foydalana boshlaydilar. Matnni yozishdan oldin punktuatsion xatoning ham oldi olinadi. SHunday qilib, o‘qituvchi o‘quvchilarda punktuatsion ziyraklikni o‘stirib boradi.

O‘quvchilarga tinish belgilarini ishlatish qoidalarini to‘la singdirish, ularni tinish belgilarini o‘z o‘rnida ongli ishlatishga o‘rgatish maqsadida sintaktik-punktuatsion tahlil, tinish belgilari tushirib berilgan matnning tegishli tinish belgilarini qo‘yish, ta’kidiy eslatish diktanti, bayon va inshoda tinish belgilarining ishlatilishini izohlash kabi mashqlardan foydalaniladi.

Ona tili darslarini o‘qish darslari bilan bog‘lash sintaksis va punktuatsiya elementlari ustida ishlashning metodik shartlaridan biri hisoblanadi. O‘quvchilar bu darslarda sintaksis sohasidagi bilimlariga asoslangan holda ifodali o‘qish, so‘zni aniq ishlatish, o‘z fikrlarini grammatik to‘g‘ri shakllantirishga o‘rganadilar. SHunday qilib, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining gap haqidagi elementar bilimlari og‘zaki va yozma nutqda gapdan ongli foydalanishni ta’minlaydi.

Ona tili darslarida o‘quvchilarni grammatik tushunchalar bilan tanishtirish jarayonida ularda to‘g‘ri yozuv malakasi ham shakllantiriladi va imlo qoidasini o‘zlashtirishga asos solinadi. Imlo qoidalari bir so‘znigina emas, balki umumiylik mavjud bo‘lgan butun so‘zlar guruhining yozilishini tartibga soladi. Bu xususiyati bilan u qoida xat yozuvchini har bir so‘zni yodda saqlash, xotirlashdan qutqaradi va qoidaga amal qilib, belgilangan me’yorga muvofiq butun so‘zlar guruhini yozish imkonini yaratadi. SHuning uchun har bir darsda imlo ustida ishlash muxim vazifa sanaladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdurahmonov G’. O’zbek tili grammatikasi. –T.: Fan, 1995.

2. Mahmudov N., Nurmonov A. O’zbek tilining nazariy grammatikasi. Sintaksis. –T.: O’qituvchi, 1995.

3. Sayfullaeva R. Hozirgi o’zbek tilida qo’shma gaplarning formal-funksional talqini. – T.:Fan 1994.

4. M.Yo‘ldoshev. O‘zbek tili praktikumi (1-qism). Toshkent: TDPU. 2005

5. Oripov B. T. Darslarning samaradorligini oshirish yo‘llari. Toshkent: 1983-yil.

6. Roziqov O., Og‘ayev S., Mahmudov M., Adizov B. Ta’lim texnologiyasi. –

T.: O‘qituvchi, 2002.

7. R.Qosimova, Boshlang‘ich sinflarda imlosi qiyin so‘zlarni o‘rgatish, T.: 1964.

8. Dehqonova M.U., Djanaliyeva G.A. Ta’lim metodlarini tanlash mezonlari va muammolari. Ta’lim texnologiyalari. T., 2006-yil

9. Mehriddinov Z. Isamuhammedov O. “Boshlang‘ich ta’lim saboqlari” Toshkent 2014.

10. Qosimova K., Matchonov S., G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o‘qitish metodikasi. –T.: Bayoz, 2022

JAMIYAT VA TA'LIMDAGI O'ZGARISHLAR

Haydarova Gulruh Muhiddin qizi
Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti,Ta'lim va tarbiya nazariyasi (maktabgacha ta'lim) fakulteti magistranti 1- kurs talabasi

Annotatsiya: *Pedagogik texnologiya ta'lim-tarbiya jarayoniga o'ziga xos bulgan innovatsion yondashuvdir. U pedagogikada ijtimoiy-muxandislik taffakurining ifodasi, o'qitish, tarbiyalash jarayonini ma'lum darajada standartlash demakdir. Jumladan, o'qitishning va'zxonlik, og'zaki bayon qilish usullaridan voz kechib, kompyuterlar, ta'limning texnik vositalari yordamida o'qitish, o'quvchi bilish faoliyatining boshqaruvchisi, tashkilotchisi, maslahatchisi, yakuniy natijaga erishishga yo'llovchisi bo'lishi muhim. Ushbu maqolada bugungi kunda ta'lim- tarbiya tizimida bo'layotgan o'zgarish va yangiliklar haqida mulohaza yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *ta'lim, standart, o'quv jarayoni, tarbiya, o'qituvchi, pedagogik texnologiya, o'quvchi, kadr, jamiyat, maqsad.*

O'quv jarayonini pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish natijasida ta'lim maqsadlari belgilanadi yoki loyixalanadi, kutilayotgan yakuniy natija — ijobiy sifat o'zgarishi kafolatlanadi, o'quv jarayonining takrorlanuvchi sikli yaratiladi, tezkor qaytuvchi aloqa vujudga keladi yoki o'quv maqsadlari, o'quv jarayoniga kerakli tuzatishlar kiritilib borilaveradi.

Respublikamiz ta'lim-tarbiya muassasalarida samarali innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash o'quv-tarbiyaviy jarayonlarning yanada takomillashuviga, ta'lim sifatini jaxon andozalariga yetkazishga, kadrlarni yagona Davlat ta'lim standartlari talablariga mos ravishda tayyorlashga olib keladi. Kelgusida pedagogik texnologiya nazariy va amaliy jixatdan yanada boyib boradi.

Pedagogik texnologiyaning moxiyati didaktik maqsad, talab etilgan o'zlashtirish darajasiga erishish va uni tatbiq etishni xisobga olgan holda ta'lim-tarbiya jarayonini oldindan loyihalashtirishda namoyon bo'ladi.

Mamlakatimizda kadrlar tayyorlash milliy dasturini bosqichma-bosqich va muvaffaqiyatli amalga oshirish ko'p jihatdan o'qituvchi faoliyati, uning kasbiy nufuzini oshirish bilan bog'liqdir. Shunday ekan, sog'lom va har tomonlama barkamol avlodni yetishtirish uzluksiz ta'lim tizimida mehnat qilayotgan pedagogning saviyasiga, tayyorgarligiga va fidoiyligiga, uning yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash ishiga bo'lgan munosabatiga bog'liqdir. O'qituvchi jamiyatning ijtimoiy topshirig'ini bajaradi, har tomonlama yetuk mutaxassislarni tayyorlashda o'qituvchi muayyan ijtimoiy-siyosiy, pedagogik va shaxsiy talablarga javob berishi lozim. Shunday ekan, o'qituvchi mustaqillik g'oyasiga e'tiqodli, har tomonlama rivojlangan ilmiy tafakkurga ega, kasbiga tegishli ma'lumoti bor, ya'ni o'z fanining chuqur bilimdoni, pedagogik muloqot ustasi, pedagogik-psixologik va uslubiy bilim hamda malakalarni egallagan bo'lishi hamda turli pedagogik vazifalarni tezda yechishi, vaziyatlarni sezishi, o'rganishi va baholay olishi kerak. U

pedagogik ta'sir ko'rsatishning eng maqbul usul va vositalarini tanlay olish qobiliyatiga ham ega bo'lishi lozim.

Mustaqil O'zbekistonning kelajagi bo'lgan avlodni tarbiyalash nozik, nihoyatda katta diqqat-e'tiborni talab qiladigan, ichki ziddiyatli jarayondir. Shunday ekan, o'qituvchi o'quvchining shakllanish jarayonini zo'r havas va sinchkovlik bilan kuzatishi lozim. U pedagogik jarayonni boshqarar ekan, pedagogik bilim va mahorat egasi bo'lishi lozim. Shundagina o'qituvchi pedagogik hodisalarning mohiyatini va dialektikasini, pedagogik mehnat metodi, kasb va texnologiyasini va professional pedagogikani tushunib yetadi. Pedagogik bilim va mahorat egasi bo'lgan o'qituvchi, avvalo, pedagogika fanining metodologik asoslarini, shaxs rivojlanishining qonuniyatlari va omillarini, kadrlar tayyorlash milliy dasturining mohiyati, maqsad va vazifalarini bilishi kerak. Ta'lim tizimida mehnat qilayotgan pedagoglarning ko'pchiligi ta'lim va tarbiya jarayonida pedagogik mahoratning zaruriyati va ahamiyatini tobora chuqur anglab bormoqdalar. Shu sababli ular o'z mahoratlarini uzluksiz oshira borishga, hozirgi kunning yuksak talablariga mos zamonaviy bilim va tajribalarni o'zlashtirishga, ijodiy mehnat qilishga intilmoqdalar.

Bugungi kunda «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» asosida amalga oshirilayotgan ta'lim sohasidagi islohotlarning birinchi va ikkinchi bosqichlari vazifalari muvaffaqiyatli hal qilinib, uchinchi bosqichdagi o'zgarishlar davom etmoqda. Bu bosqichda o'quv-tarbiya ishlarini butunlay yangi asosda tashkil qilish, yuqori sifat ko'rsatkichiga erishish talab qilinadi.

«Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» yuksak umumiy madaniyatga va kasb-hunar madaniyatiga, ijodiy va ijtimoiy faollikka, siyosiy hamda ijtimoiy hayotda to'g'ri yo'l topa bilish mahoratiga ega bo'lgan, istiqbol vazifalarini ilgari surish va hal etishga qodir kadrlarning yangi avlodini shakllantirish, shuningdek, har tomonlama kamol topgan, jamiyatda turmushga moslashgan, ta'lim va kasb-hunar dasturlarini ongli ravishda puxta o'zlashtirgan, jamiyat, davlat va oila oldida o'z javobgarligini his etadigan fuqarolarni tarbiyalashni nazarda tutgan pedagogik g'oyani ilgari suradi.

Ushbu pedagogik g'oya ta'lim tizimi oldiga:

- ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimini jamiyatda amalga oshirilayotgan yangilanish, rivojlangan huquqiy-demokratik davlat qurilishi jarayonlariga moslash;

- kadrlar tayyorlash tizimi va mazmunini mamlakatning ijtimoiy- iqtisodiy taraqqiyoti istiqbollaridan, jamiyat ehtiyojlaridan, fan, madaniyat, texnika va texnologiyaning zamonaviy yutuqlaridan kelib chiqqan holda qayta qurish;

- ta'lim oluvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning samarali shakllari va uslublarini ishlab chiqish hamda joriy qilishni hal etish vazifalarini ko'ndalang qilib qo'ydi.

Bugungi kunda jamiyatimizda yangi ijtimoiy munosabatlarning shakllanishi, ta'limning dunyo ta'lim tizimiga integratsiyalashuvi, demokratiyalash va insonparvarlashtirish jarayonlarining rivojlanishi ta'lim jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalar (PT) ga yangicha yondashuv zarurligini taqozo etmoqda.

«Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»da zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy qilish va o'zlashtirish zarurligi ko'p marta takrorlanib, ularni o'quv muassasalariga olib kirish zarurati uqtirilgan.

Jamiyatimizga qanchadan-qancha bilimli va malakali kadrlarni yetishtirib kelgan pedagogikaning o‘ziga xos uslublari mavjud. Pedagogik jamoatchilikning aksariyati mana shu yo‘ldan bormoqda, ammo kelajak sari intilayotgan jamiyatga bu yo‘l kutilgan samara bilan xizmat qila olmaydi. Chunki buning zamirida ma’lum sabablar mavjud, ya’ni;

1. Rivojlangan mamlakatlar qatoridan o‘rin olish uchun, aholi ta’limini jadallashtirish va samaradorligini oshirish maqsadida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish zarurligi;

2. Fan-texnika taraqqiyotining o‘ta rivojlanganligi natijasida axborotlar tizimi hajmining tobora ko‘payib borayotganligi;

3. Zamonaviy texnika va texnologiyalarni ta’limga tatbiq etish, ta’lim jarayonini kompyuterlashtirish, o‘quv-tarbiya jarayonida axborot texnologiyasi(AT) va texnik vositalar(TV)dan foydalanish kerakligi;

4. O‘quvchi va o‘qituvchi faoliyatini to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish, o‘qituvchi ta’lim maqsadi va mazmunini puxta bilishi, ta’lim usullari, metodlari va vositalarini yaxshi egallagan bo‘lishi, o‘quvchining qiziqish va intiluvchanligini to‘g‘ri yo‘lga yo‘naltira olishi lozimligi;

5. O‘qituvchi ta’lim jarayonini yuqori darajada, samarali tashkil etish uchun maqsad va vazifalarni aniq belgilashi, ta’lim natijasini oldindan qayd etishi, o‘quv predmetlarini to‘liq o‘zlashtirishga erishish uchun zaruriy ta’lim vositalari, shart-sharoitlarini tayyorlashga erishishi kerakligi;

6. O‘quv jarayoni uchun zarur moddiy-texnik bazaning yaratilgan bo‘lishligi;

7. Ta’lim-tarbiya jarayoni natijalarini xolisona va ob’ektiv baholash, o‘quvchilarning bilim va malakalarini egallash jarayonini nazorat qilish va baholashni avtomatlashtirishga erishilganligi;

8. O‘sib kelayotgan yosh avlodni hayotga mukammal tayyorlash talabi ularga eng ilg‘or bilim berish usuli hisoblangan ob’ektiv borliqqa majmuiy yondashuv tamoyilidan foydalanishni talab qilishi kabi muammolardadir.

Respublikamizda ta’lim jarayonida pedagogik va axborot texnologiyalarini qo‘llashga doir keng ko‘lamda ish olib borilmoqda. Ushbu muammoning ilmiy-nazariy asoslari, har bir pedagogik texnologiyaning o‘ziga xos jihatlari ishlab chiqilib, yetarli darajada tajribalar to‘plandi. Ta’lim jarayoniga pedagogik va axborot texnologiyalarni joriy etishda xorijiy mamlakatlarning tegishli tashkilotlari yaqindan yordam ko‘rsatmoqda.

Bugungi kunda pedagogik texnologiyani tushunish uchun asosiy yo‘l-aniq belgilangan maqsadlarga qaratilganlik, ta’lim oluvchi bilan muntazam o‘zaro aloqani o‘rnatish, pedagogik texnologiyaning falsafiy asosi hisoblangan ta’lim oluvchining xatti-harakati orqali o‘qitishdir. O‘zaro aloqa pedagogik texnologiya asosini tashkil qilib, o‘quv jarayonini to‘liq qamrab olishi kerak.

Bugun har bir sog‘lom fikrlovchi inson yangi asrda o‘zi, yaqinlari, kasbdoshlari, tengdoshlarining jamiyatdagi o‘rni va salohiyati qanday bo‘lishini o‘ylashi tabiiy. O‘tgan asrning ahamiyati, qadr-qimmati, tarixiyligi esa O‘zbekistonning mustaqil davlat maqomiga ega bo‘lganligi bilan baholanadi. Mustaqil davlat o‘zining asosiy qonuni - Konstitutsiyasi bilan kafolatlangan bir qancha muhim tarixiy hujjatlariga ega bo‘ldiki, ular orasida «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» alohida o‘rin tutadi. Undagi g‘oyalar, avvalo, XXI asrda yashaydigan, ijod qiladigan, Vatan va yurt mustaqilligini mustahkamlovchi insonlarning

manfaatini ifodalaydi. Dasturda e'tirof etilgan kadrlar tayyorlash tizimini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlarida ta'lim tizimining yaxlit axborot makonini vujudga keltirish, ta'lim - tarbiya dasturlarining intellektuallashuvini ta'minlash va raqobatbardosh kadrlar tayyorlash kabi muhim vazifalar kun tartibiga qo'yildi.

O'tgan asrni sarhisob qilib, yangi yuz yillik va ming yillikning qanday bo'lishini tasavvur etarkanmiz, uning eng muhim xususiyatlaridan biri sifatida yangi ta'lim dasturlarida nazarda tutilayotgan zamonaviy axborot texnologiyalari, ta'limni kompyuterlashtirish va kompyuter tarmoqlari tizimida ta'lim jarayonini axborot bilan ta'minlashning rivojlanishini nazarda tutmoq o'rinlidir. Zero, milliy dasturni ro'yobga chiqarishga doir tashkiliy ishlarda e'tirof etilganidek,

«Ta'limni axborot bilan ta'minlash tizimini shakllantirish va rivojlantirish, uni jahon axborot tizimi bilan bog'lash, ommaviy axborot vositalarining ta'lim sohasidagi vazifalarini belgilash» malakali kadrlar tayyorlashning muhim mezonlaridandir.

Bugun biz yangi texnologiyalarga sarflanayotgan mablag'lar qay darajada o'zini oqlashini, ularning ta'lim sifatini oshirish va axborot hamda kommunikatsiya texnologiyalari hamda masofaviy ta'limni rivojlantirishga ta'sir qanday ko'rsatishini tasavvur qila olishimiz shart.

Ko'p hollarda «ta'limning kompyuter texnologiyalari» iborasi «axborot texnologiyalari» iborasi bilan aralashtirilib yuboriladi. Bu o'rinda, asosan, an'anaviy pedagogik texnologiyalardan farqli, kompyuter tarmoqlariga ulangan, dasturlashtirilgan, xalqaro aloqalarni ham ta'minlashga qodir tizim nazarda tutilmoqda. Bu holat so'nggi yillarda jamiyat hayotida kompyuterlarning ahamiyati ortib borishi, milliy iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida turli xil axborotlarga nisbatan ehtiyojning kuchayishi bilan izohlanadi.

Bugun biz bir narsani aniq tasavvur qilishimiz kerak. Mavjud holat, axborotlar oqimining negizlashuvi inson xotirasiga ortiqcha yuk, shaxsning tafakkuri va fikr yuritishi jarayonlarida keskin o'zgarishlarga sabab bo'lmasmikin? Ongga yetib kelayotgan axborotlar shaxsning mavjud madaniy-ma'rifiy muhitga moslashuvi jarayonida qay tarzda aks etishini bilishimiz va shunga mos tarzda ta'lim-tarbiya muassasalarida o'quv dasturlari va jihozlariga nisbatan talablarni ishlab chiqishimiz lozim.

Shu o'rinda biz axborot texnologiyalarini ta'lim jarayoniga singdirishning afzalliklarini e'tirof etishni xohlardik. Eng avvalo, ta'lim jarayonida kompyuterlar va axborot-kommunikatsiya vositalarining qo'llanilishi, o'quvchilarning ular bilan bemalol ishlay olishlari pedagogik jarayondagi eng muhim kamchiliklardan hisoblangan sub'ektivizmni cheklaydi. Masalan, agar o'quvchining javobi yoki bevosita o'zlashtirishini baholash o'qituvchining o'quvchi shaxsiga munosabati ta'sirida kechgan bo'lsa, mashinalar vositasida beriladigan ma'lumotlar ob'ektiv xarakterga ega bo'ladi. Ikkinchidan, kompyuter orqali bolaga yetkazilayotgan ma'lumotni zarurat bo'lganida, qayta - qayta chaqirish va takrorlash imkoniyati ham bor.

Bu narsa ayrim o'quvchilarda, guruh sharoitida ishlaganda kuzatiladigan iymanish kabi sifatning namoyon bo'lmasligini ta'minlaydi. Uchinchidan, har bir o'qituvchining o'zigagina xos bo'lgan tushuntirish uslubi, metodik yondashuvi mavjud. AKT vositalaridan foydalanish pedagogik jarayonlar ichidagi samarasiz uslubiyotlarga barham beradi.

To‘rtinchidan, yangi axborotlarni uzatish texnologiyalari bilimlarni o‘zida ifoda etib, unda sxemalar, rasmlar, jadvallar, grafik va diagrammalarga keng o‘rin beriladi. Bu narsa yoshlarda obrazli xotirani ancha jonlantirib, ularning eslab qolish qobiliyatini kuchaytirishi mumkin. Beshinchidan, ushbu axborot vositalaridagi ma’lumotlarni kichik hajmli disketlarga yozib olish va ulardan zarur o‘rinlarda foydalanish mumkin. Bu ham vaqtni, ham mablag‘ni tejaydiki, iqtisodiy jihatdan yuzlab tirajlarda chop etilayotgan kitoblardan arzon bo‘ladi. Eng muhimi, manfaatdor auditoriya xohlagan ma’lumotini bir xil sifat va tizimda olishi mumkin bo‘ladi. Nihoyat, ular “axborot asri” deb e’tirof etilayotgan yangi asrda yashab ijod qiluvchi yoshlarning ongini o‘stiradi, ulardagi texnik vositalardan cho‘chish hissini yo‘qotadi. Xullas, ta’lim muassasalarining bu narsaga sarflangan mablag‘lari behuda ketmasligi ehtimoldan xoli emas. Agar biz har bir yosh qalbida Vatanga muhabbat, kasbga sadoqat, pok iymon va odamgarchilikni tarbiyalay olsak, ular xalqaro axborot tizimlari orqali bizning fikrlash tarzimiz, urf-odatlarimiz, milliy qadriyatlarimizga zid bo‘lgan ma’lumotlarni tanqidsiz qabul qilmaydigan, yurtimiz istiqboliga xizmat etadiganlarinigina saralab olish qobiliyatiga ega bo‘ladilar. Buning uchun biz yoshlarimizda barqaror mafkuraviy immunitetni tarbiyalashimiz kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Farberman B. Ilg‘or pedagogik texnologiyalar.-T.: «Fan», 2000 y.

2. Yo‘ldoshev J.G‘., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari: -T.: «Tarbiyachi», 2004 y.

3. Tolipova J.O. Pedagogik texnologiyalar-do‘stona muhit yaratish omili. -T.: YUNISEF, 2005 y.

4. Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari (o‘quv qo‘llanma).-T.: «Fan» nashriyoti, 2006 y.

5. Y.V. Goncharova, I.S. Telegina. Innovasionnaya deyatelnost v doshkolnom obrazovatelnom uchrejdenii. Uchebno-metodicheskoye posobiye. Nijnevartovsk: Izd-vo Nijnevart. gos. un-ta, 2013.

6. F.Qodirova. Maxsus ta’lim jarayoniga interfaol usullarni tatbiq etish. A. Avloniy nomidagi XTXQTMOMI. T-2013

7. T.L.Xurvaliyeva. Maktabgacha ta’lim muassasasi tarbiyachilari malakasini oshirish kurslari uchun “Maktabgacha ta’limda pedagogik texnologiyalar” O‘quv moduli bo‘yicha ma’ruza matni. Toshkent-2016

TA'LIM SOHASIDA VEB-SAYTLARNING O'RNI

Xolmamatov Ilyos Sharif o'g'li
Toshkent axborot texnologiyalari universiteti talabasi
Choriyev Adham A'zamjon o'g'li
Toshkent axborot texnologiyalari universiteti talabasi

Annatatsiya: *Ushbu tezisda biz veb-saytlarning ta'lim sohasidagi o'rni haqida yozilgan. Veb-sayt nima? Uning tarixi haqida ma'lumotva uning davrlari va ularda veb-saytlarni rivojlanish jarayonlari Ta'lim sohasida veb-saytlarning o'rni qay darajada ekanligini va ularni asosiy vazifalarini ko'rsatish. Veb-saytlarning tarixi va davrlarini batafsil yoritdik. Veb saytlarning ta'lim sohasiga asosiy vazifalari. Ta'lim olish jarayonlarida axborot texnoligiyalar kirib kelgani juda keng imkoniyatlarini yaratdi. Har bir inson sifatli ta'lim olishi uchun o'zi yashab turgan geografik joylashuvini o'zgartirishga majbur bo'lar edi. Qidiruv tizimlarining foydalanilish darajasi. Ta'lim jarayonlarida ishlatilishi haqida va ularning O'zbekiston hududida bozor ulushi. An'anaviy ta'lim va masofaviy ta'lim haqida. Masofaviy ta'limni ustunlik tomonlari. Masofaviy ta'limdagi asosiy yutuqlarni yoritib berdik. o'zbekiston ta'lim tizimida veb-saytlarning o'rnihaqida ma'lumotlar.Emaktab.uz platformasining asosiy ustunlik tomonlarini yoritb berdik.*

Kalit so'zlar: *Veb-sayt, axborot texnologiya,HTML, CSS, Javascript, brauzer, masoviy ta'lim, sun'iy intelekt, emaktab.uz hemis.uz.*

Veb-sayt deb kompyuter tarmog'idagi bir elektron manzilda joylashgan elektron hujjatlar majmuiga aytiladi. Veb-saytlarning tarixi haqida to'xtalamiz. Dastlabki veb-sayt 1991-yil 6-avgust sanasida yaratilgan. U Tim Berners-Lee tomonidan yozilgan hisoblanadi. Bu http://info.cern.ch saytni ko'rishingiz mumkin. Saytning asosiy maqsadi ma'lumot berishdan iborat bo'lgan. Saytda HTML hujjatlarini yaratish bo'yicha ko'rsatmalar berishi uchun xizmat qilgan. Ushbu sayt asl nusxasi "CERN Science Gateway"(Yevropa Yadro Tadqiqotlari Tashkiloti) muzeyida saqlanadi. Bu veb-sayt tarida daslabki bosqich hisoblanadi. Statik veb-saytlarda HTML asosida yaratilgan hisoblanadi. Statik veb-saytlar veb sohasining 1.0 avlodi hisoblanadi. 1995-yilga kelib dinamik veb-sayt yaratildi. Endilikda veb-saytlar JavaScript va CSS kabi texnologiyalar yaratildi va qo'llanila boshlandi. Bu davrga kelib eng yirik qidiruv sayti ihga tushurildi. Bu google.com sayt edi. Bu davr vebning 2.0 avlodi hisoblanadi. Hozirgi kundabiz yuqori darajadig veb-saytlardan foydalana boshladik. Sun'iy intellekt (AI) va mashinani o'rganish algoritmlari veb-sayt tajribasini yangi darajaga olib chiqmoqda. Veb 3.0 avlodi yuqori darajada ma'lumotlarni yig'ish,tahrirlash va uzatish vazifalarini juda osonlik bilan bajarmoqda.

XXI asrda barcha insonlar raqamli qurilmalardan keng foydalanib kelmoqda va bundan keyin ham foydalanishadi. Texnologiyalar rivojlangani sari inson hayotiga turli yengilliklar berdi. Ta'lim olish jarayonlarida axborot texnoligiyalar kirib kelgani juda keng imkoniyatlarini yaratdi. Har bir inson sifatli ta'lim olishi uchun o'zi yashab turgan geografik joylashuvini o'zgartirishga majbur bo'lar edi. Hozirda siz ma'lumot olish uchun yuzaga

keladigan ba'zi bir navgatga turish va kutish kabi jarayonlarni unutgan bo'lsangiz kerak. Ma'lumot qidirmoqchi bo'lsangiz brauzeringizga kirasiz va unga o'zingizga kerak bo'ladigan ma'lumotni kiritasiz. Qidiruv tizimi orqali sizga butun dunyodagi ma'lumotlarni chiqarib beradi. Ilm ixlosmandlari uchun bu juda katta imkoniyat hisoblanadi. o'zbekistonda qidiruv tizimlaridan eng ko'p foydalaniladigani Google brauzer hisoblanadi. Uning bozor ulushi 75% ni tashkil qiladi. 1-rasmda batafsilroq ko'rishingiz mumkin.

1-rasm. o'zbekistonda qidiruv tizimlarining bozor ulushi

Veb-saytlarda ta'lim sahasida keng ko'lamda foydalanishmoqda. Biz hozir ta'lim sohasini barcha qismlarini elektron ko'rinishga o'tmoqda. Veb-saytlarni ta'lim sohasida quyidagi muammolarni yechishga yordam berdi.

1. Joy va vaqt chegarasini bartaraf etish.
2. Ta'limga kirish imkoniyatining kengayishi.
3. Individual yondashuv.
4. Xarajatlarni qisqartirish.
5. Bilim almashishning tezlashuvi.

An'anaviy ta'limda faqat auditoriyada o'qish imkoniyati bo'lsa, veb-saytlar bu cheklovni olib tashladi. Istalgan vaqtda va istalgan joyda o'rganish imkoniyatini berdi. Siz uydan o'tirgan holdan o'zingizning mobil gadjetingiz orqali butun dunyodagi kitoblar, maqola, tadqiqotlardanni o'qish imkoniyatiga ega bo'lasiz. Bu orqali siz ta'lim olishda barcha bir bilan bir xil darajada bo'lasiz.

Uzoq hududlarda yashovchilar uchun sifatli ta'lim olish imkoniyati paydo bo'ldi. Kam resursli hududlarda ham xalqaro darajadagi bilimlardan foydalanish imkoniyati yaratildi.

Masofaviy ta'lim bu ta'limning yangi shakli hisoblanadi.

Masofaviy ta'lim — bu texnologiyalar yordamida talaba va o'qituvchi o'rtasidagi masofani bartaraf etuvchi ta'lim shakli. Bu tizim internet, kompyuter texnologiyalari va maxsus platformalar asosida ishlaydi. Masofaviy ta'lim pandemiya, tabiiy ofatlar yoki boshqa sharoitlarda uzluksiz ta'lim olish imkonini beradi.

Masofaviy ta'limning asosiy afzalliklaridan bular talabalar o'qish vaqtini o'zlari belgilashi mumkin. Istalgan hududdan darslarga qo'shilish imkoniyati mavjud. Transport va boshqa xarajatlarga ehtiyoj kamayadi. Elektron kitoblar, video darsliklar va boshqa o'quv materiallari istalgan vaqtda foydalanish uchun ochiq bo'ladi.

Shu bilan birga, masofaviy ta'lim muammolarni ham keltirib chiqaradi: talabalar uchun motivatsiya yetishmasligi, texnik qiyinchiliklar va jonli muloqotning cheklanganligi. Hozirgi kunda masofaviy ta'lim uchun Google Classroom, Zoom, Moodle kabi platformalar keng qo'llaniladi. Ushbu tizim yordamida nafaqat maktab va universitetlar, balki professional o'quv kurslari ham faoliyat yuritmoqda.

Masofaviy ta'lim — kelajak ta'limining ajralmas qismi bo'lib, texnologiyalar rivoji bilan yanada takomillashadi va ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytiradi. Bu ta'limni yanada arzon, qulay va global qiladi.

Ta'lim sohasida veb-saytlar katta o'zgarishlarga olib kelmoqda va ularning ahamiyati kundan-kunga ortib bormoqda. Veb-saytlar ta'lim jarayonini yanada qulay, samarali va keng qamrovli qilishga yordam beradi.

Ular o'quvchilarga va o'qituvchilarga resurslarga, ma'lumotlarga, onlayn darslarga, testlarga va boshqa o'quv materiallariga tez va oson kirish imkoniyatini yaratadi.

O'zbekiston sharoitida biz ta'lim tizmining asosiy bog'inlaridan hisoblangan umumiy o'rta va o'rta maxsus va oliy ta'lim bosqichlari hisoblanadi. Hozirgi kunga kelib bizda maktablarda eMaktab.uz tizimi, oliy ta'lim muasssalarida esa hemis.uz kabi platformalardan foydalaniladi. emaktab.uz platformasi haqida ma'lumot beradigan bo'lsak bunda eng asosiy muammo bo'lgan qog'ozbozlik ishlaridan kechib yuborilgani.

Platformadan oldin o'qituvchilar o'quvchilarning davomot qilishi uchun har bir sinfda "Sinf jurnali" mavjud edi. Emaktab tizimida esa davomat tog'ridan to'g'ri tizimda qilinadi. Bunda ortiqcha vaqtdan tejaladi. Baholarni veb-sayt orqali kuzatish mumkin. Bunda ota-onalar bolalarining davomot va o'zlashtirish jarayonlarini real vaqt rejimida kuzatishlari mumkin bo'ladi. Bu esa ta'lim tizimida juda katta yutuq hisoblanadi. Ushbu platforma rollarga asoslangan tizimlar sirasiga kirgadi.

Shuning uchun bu platformada o'quvchilar, ota-onalar, o'qituvchilar va davlat organlarining o'zlarinig asosiy hisoblari mavjud bo'ladi. Bunda o'quvchilar o'zinig shaxsiy ma'lumotlari orqali o'ziga biriktirilgan hisobga kirishadi. Berilgan adabiyotlar, uyga vazifalar, baholar hamda dars jadvallarini ko'rishlari mumkin hisoblanadi. Bu ma'lmotlar o'quvchilarga qulay tarzda ulashiladi. Bu tizimning asosiy ustunliklaridan hisoblanadi. Ota-onalar esa o'zlarining farzandlarini maktabdagi dars jaroyonidagi baholarini ko'rishi mumkin bo'ladi. Bu orqali ular farzandlarining bilim darajalariga qarab ularga rag'bat yoki tanbeh berishlari mumkin. Ushbu jarayon orqali ota-onalar farzandlari taqdiriga befarq emasliklarini ko'rishimiz mukin bo'ladi. O'qituvchilar qismida asosan har bir o'qituvchiga biriktirilgan sinflar jadvalaini ko'rishingiz mumkin.

Ular uchun ham dars jadvalari, o'quv rejalari va davomot oynalari mavjud bo'ladi. Bu veb-saytlarning ta'limda ilm oluvchi va beruvchilarning kundalik yumushlarni yengillashtirishi hamda vaqtini tejash imkoniyatini berdi. Qulayliklar bilan sizning kompyuter va mobil qurilmalardan foydalanish ko'nikmasini shakllantirasiz. Hozirgi axborotlarni to'g'ri va to'liq olishga imkoniyatingizni oshiradi. Siz bu orqali kelajakdagi kasbiy faoliyatingizga qo'l keladi.

Veb-saytlar orqali o'quvchilar va talabalarga turli darsliklar, video darslar, interaktiv mashqlar va boshqa o'quv materiallari taqdim etiladi,hamda, ota-onalar va o'qituvchilar o'rtasida samarali kommunikatsiya o'rnatishga yordam beradi. Ular forumlar, chatlar va boshqa muloqot platformalarini o'z ichiga oladi. Bu esa ta'lim resurslariga qulay kirish imkonini beradi. Bundan tashqari masofaviy ta'lim uchun zarur vositalarni taqdim etadi, talabalarga o'z uyidan turib, darslarga qatnashish, topshiriqlarni bajarish va o'qituvchilar bilan muloqot qilish imkonini beradi.

Ta’limda veb-saytlar o‘quvchilarga yangi bilimlar olish, turli onlayn kurslar va testlarda ishtirok etish, bilimlarini baholash imkoniyatlarini yaratadi. Ta’lim sohasida veb-saytlarning o‘rni katta ahamiyatga ega. Ular ta’lim jarayonini modernizatsiya qilish, samarali va qulay qilishda muhim rol o'ynaydi. Veb-saytlar yordamida talabalar o‘quv materiallariga, kurslarga va ta’lim resurslariga tez va oson kirish imkoniyatiga ega bo‘lishadi. Masofaviy ta’limni rivojlantirish, o‘qituvchilar va talabalarning o‘zaro muloqotini ta’minlashda veb-saytlarning roli alohida. Shu bilan birga, veb-saytlar orqali ta’limning sifatini oshirish, yangi metodlarni joriy etish va global ta’lim tizimiga integratsiya qilish imkoniyatlari kengaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. “Mukammal dasturlash 1” - Javlon Abdullo (2022)
2. “Axborot komununikatsiya texnologiyalari izohli lug‘ati” - Amirov D.M (2010)
3. “Ta'limda axborot texnologiyalari”-A.A.Abduqodirov, S.O.Tursunov (2019)
4. “Mukammal dasturlash 2” - Javlon Abdullo (2022)

Internet manbalari

1. https://uz.wikipedia.org/wiki/Veb-sayt.
2. https://gs.statcounter.com/search-engine-market-share/all/uzbekistan
3. https://info.cern.ch/
4. https://emaktab.uz/

TEXNOLOGIYA DARSLARIDA QO‘L MEHNATIDAN FOYDALANISH TALABLARI

Kambarov Nodirjon Sattarovich
University of Business and Science o‘qituvchisi p.f.f.dok (PhD), dotsent v.b.
Gmail:nodirjonkambarov2@gmail Tel: +998939447261
Abdurahmnova Diluza Hakimjon qizi
University of Business and Science nodavlat oliy ta’lim muassasasi talabasi.Tel: +998944252511

Annotatsiya: *Boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarni mehnatga tayyorlash ularning qiziqishlari, moyilliklar va imkoniyatlar asoslangan qo‘l mehnati hisoblanadi. Shu munosabat bilan mehnat ta'limi jarayoni o‘quvchilarda ushbu yosh uchun bilim, mehnat, ahloqiy, estetik, iqtisodiy-ekologik va aqliy imkoniyatlarni aniq mehnat jarayonlarida rivojlantirishga qaratilgan, natijada ularni mehnatga tayyorlashni keyigi sinflarda davom ettirilishi uchun zarurligi haqida fikr yuritilgan.*

Kalit so‘zlar: *Boshlang‘ich sinflarda qo‘l mehnati, qo‘l mehnatiga o‘rgatishni tashkil etish shakillari, ish turlarining mazmuni, mehnat samaradorligini oshirishga oid talablar, o‘qitish metodlari.*

REQUIREMENTS FOR THE USE OF HAND LABOR IN TECHNOLOGY CLASSES

Annototsion: *Preparing students for work in the primary grades is manual labor based on their interests, inclinations and opportunities. In this regard, the process of labor education is aimed at developing students' knowledge, labor, moral, aesthetic, economic, environmental and intellectual capabilities for this age in specific labor processes, resulting in the need to continue their preparation for work in later grades.*

Keywords:*manual labor in primary school, forms of organization of manual labor training, content of types of work, requirements for increasing labor efficiency, teaching methods.*

KIRISH

Boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarni mehnatga tayyorlash, ularning qiziqishlari va imkoniyatlariga asoslangan narsa qo‘l mehnati hisoblanadi. Shu munosabat bilan mehnat ta’limi jarayoni o‘quvchilarda ushbu yosh uchun bilim, mehnat, ahloqiy, estetik, iqtisodiy-ekologik va aqliy imkoniyatlarni aniq mehnat jarayonlarida rivojlantirishga qaratilgan, natijada ularni mehnatga tayyorlashni keyingi sinflarda davom ettirilishi uchun zarurligi haqida fikr yuritilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Texnologiya darslarida o‘quvchilarni qo‘l mehnatidan foydalanish yo‘llarni ko‘rsatib bergan mutaxassislardan: Mukhamadovna T. M., Sharipovna H. A, Mukhamadovna T. M., Mukhamadovna T. M, Muhammedovna T.M, Тилавова М. М, Matlab M. T., Zarnigor T. S. Qo‘ldoshev R., Rustambek Q. Ular darslar jarayonlarida mavzuga doir narsalarni yasab darslarni giziqarli va samararali tashkil etishda turli shakl va metodlardan foydalanish yo‘llari borasida tadqiqot olib borib, o‘z fikrlari, qarashlari va tavsiyalarini berdilar.

TADQIQOT METODOLOGIYASI.

Maqolada boshlang‘ich sinf texnologiya ta’limi jarayonlarida o‘quvchilar qo‘l mehnatiga oid turli ko‘nikma va malakalarni egallaydilar. Bu borada mehnatning boshqa turlari singari qo‘l mehnati turidan ham foydalanish jarayonlarini to‘g‘ri tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, bu orqali har tomonlama o‘quvchini qilgan qo‘l mehnatlari muhokama qilinadi. Uning asosiy tarkibiy omillari va qismlari tavsiflanadi. Bu samadorligi bo‘yicha yondashuvlar o‘rganildi.

OLINGAN NATIJALAR, TAHLILLAR VA QARASHLAR

Qo‘l mehnati faoliyatining muhim natijasi-o‘quvchilarning o‘rganilayotgan obyekt va hodisalarning yangi belgi va xususiyatlarini yanada mustaqil aniqlashga da’vat etib, ularda darsdan darsga yanada chuqur bilim, malaka va ko‘nikmalar hosil qildiradi. O‘quvchilar qo‘l mehnati sosida bajaradigan ishlar orqali mehnatning juda ko‘p xususiyatlarini farqlash, materiallarning o‘xshash xususiyatlarni izlash va topish, ulaming aniq amaliy maqsadlar uchun tanlanishini asoslab berishni asta-sekin o‘rganib boradilar. Bularning barchasi o‘quvchilarda berilgan qo‘l mehnati topshiriqlari va vazifalarni to‘g‘ri bajara olish ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun muhim ahamiyatga ega. Boshlang‘ich sinflarda qo‘l mehnati faoliyati mehnatning o‘z-o‘ziga xizmat turi, maishiy xo‘jalik mehnati, tabiat quchog‘idagi mehnat turlari mazmun-mohiyati bilan bevosita bog‘liq.Bolang‘ich sinflarda o‘quvchilarni mehnatga tayyorlash ularning qiziqishlari, moyilliklar va imkoniyatlar asoslangan qo‘l mehnati hisoblanadi. Shu munosabat bilan mehnat ta'limi jarayoni o‘quvchilarda ushbu yosh uchun bilim, mehnat, ahloqiy, estetik, iqtisodiy-ekologik va aqliy imkoniyatlarni aniq mehnat jarayonlarida rivojlantirishga qaratilgan, natijada ularni mehnatga tayyorlashni keyigi sinflarda davom ettirilishi uchun zarur aloqadorlik hosil qiladi. Qo‘l mehnati jarayonida bolalar asosan ishlab chiqarish texnologiyalar chiqindilari (qog‘oz, karton, sitm, yog‘och, gazlama va boshqalar) bilan tabiiy va sun'iy xomashyolar (maxsus loy, yog‘och va plastmasslar, plastilin, elim va boshqalar) bilan keng iste'mol mollari va xalq hunarmandchilik mahsulotlari, tayyorlash uchun mahalliy xom-ashyolar bilan elektor, radiotexnika to‘plamlari va hokazo bilan ishlashga o‘rganadilar.Bularning hammasi o‘quvchilarga qo‘l asbobi bilan ishlash, har hil xom-ashyolardan foydalanishning ma'lum tajribasini to‘plashga imkon beradi, bu esa mehnatning qadrini va ma'nosini tushinishga, mehnat kishilarda hurmatda bo‘lishga, mehnatning va kasbning u yoki bu turiga qiziqishga shakllantirishga yordam beradi. Qo‘l mehnati mehnatning har bir turiga qarab o‘zining pedagogik imkoniyatlarini hosil qiladi. Uning ahamiyati ham boshqa mehnat turlari ahamiyati kabi u yoki bu bosqichda o‘zgararib turadi.Masalan, agar o‘z-o‘ziga xizmat ko‘rsatish 1-sinflarda kata tarbiyaviy ahamiyat kasb etsa, 2-3-sinflarda esa mehnat endi hech qanday zo‘r berishni talab qilmaydi va u bolalar uchun odatdagi hol bo‘lib qoladi. Qo‘l mehnati tamoyillarini o‘zida mujassam etgan o‘z-o‘ziga xizmat ko‘rsatish faoliyatining kundalik mehnat jarayonida pedagogik faoliyatni to‘g‘ri tashkil etish shakl va usullari o‘ziga xos xususiyatlariga ega. Bu faoliyatda bolaning kerakli malakalarini, xulq-atvorida mustaqillikning, amaliy tajribasini egallab olishi uchun eng qulay imkoniyatlar yaratiladi.Qo‘l mehnati tamoyillarini o‘zida mujassam etgan maishiy-xo‘jalik mehnati ham o‘ziga xos xususiyatligi bilan ahamiyatli hisoblanadi. Maishiy-xo‘jalik mehnatda bolaning qatnashishi ancha erta boshlanadi. Yosh bolaning hatto chetlangan jismoniy va ma'naviy

imkoniyatlari ham navbatchilik vaqtida namayon bo‘ladi. Bola binoni, maydoncha(uchastka)ni tartibga keltirish va shu kabilar bilan aloqador mehnat topshiriqlarini bajarib turadi.

Bu o‘z navbatida bolada o‘zining mustaqillik, faollik xislatlaini namoyish etishga imkon beradi. Maishiy xo‘jalik mehnati mazmunida ma’lum davr, vaqt ichida takrorlanib turadigan ishlarni ko‘ramiz.

Undagi mehnatning o‘ziga xos rang-barangligi yoki bir-biriga yaqinligi, yoki o‘xshashliklari bilan takrorlanibgina qolmay, balki tipik hayotiy vaziyatlarni ham yuzaga keltiri turadi. Bunda bolalarning mehnat topshiriqlarini bajarishida ulardagi harakatlarning batartibligi, ish yuzasidan qo‘yilga topshiriq va vazifalarga to‘g‘ri munosabatlarni o‘rnata bilishi, uyushganligi, ishlash ishtiyoqi talab qilinadi. Bunday ishlarni muntazam bajarib turilishi bolalarda alohida emosional kayfiyat, mehnatsevarlik, jamoatchilik asoslari kabi ahloqiy sifatlarini shakllanishiga yordam beradi.

Maishiy-xo‘jalik mehnati jarayonida, shuningdek, bolalarga tejamkorlik bo‘lish xislatlari, ko‘zga ko‘rinmas tartibsizlikni seza bilish va o‘z tashabbusi bilan uni bartaraf etish qobiliyatlarni tarkib toptirish uchun juda yaxshi imkoniyatlar yaratadi.

Boshlang‘ich sinflarda qo‘l mehnatiga o‘rgatishning tashkil qilish shakillaridan yana biri - tabiat quchog‘idagi mehnat turlari hisoblanadi.

Bolalarning tabiat quchog‘idagi mehnati jismoniy rivojlantirish uchun qulay sharoit yaratadi, harakatni takomillashtiradi.Tabiat quchog‘ida bajariladigan mehnat bolalarning tarbiyasida ijobiy omillarni shakllanishiga katta asos qo‘shadi. Bu mehnat turi orqali bolalrdagi kuzatuvchanlik, qiziquvchanlik yanado oshadi.

Ularda qishloq xo‘jalik mehnatiga qiziqish ushbu ish bilan shug‘ullanuvchi kishilarga nisbatan hurmat-izzatda bo‘lish, ular mehnatini e'zozlash xislatlarini tarkib toptiradi.

Texnologiya darslarining yana bir muhim vazifasi - bolalarni axloqiy tayyorlash va ularga jamoada ishlash, ijodiy tashabbus, tashkilotchilik qobiliyatlarini namoyish qilishni o‘rgatishdan iborat. Zero, bolalarni mehnatga ruhiy tayyorlash o‘ziga xosmurakkab, uzoq davom etadigan va mazmun-mohiyatiga ko‘ra ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, u bolalarni butun mehnat ta'limi va tarbiyasiga singib ketadigan omillardan biri hisoblanadi.

Omillarning har biri garchi o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lsada, mehnatga ahloqiy tayyorlashga juda yaqindir. Bolani mehnat qilishga o‘rgatish va buning uchun uni ruhiy jihatdan to‘g‘ri tayyorlash kerak.

Bu unda mehnatga nisbatan, ayniqsa, uning yoshiga muvofiq keluvchi ongli va ijobiy munosabatlarni tarkib toptirish, unda amaliy malaka va ko‘nikmalarni egallab olishiga qiziqishni shakllantirish demakdir.Bolalarni mehnat qilishga ruhiy tayyorlash turli psixologik jarayonlarni rivojlantirish va takomillashtirishni nazarda tutadi.

Bular sezib anglash, psixomotor, hissiy idrok, diqqat, xotira, tafakkur va boshqalardir. Boshqacha qilib aytganda, ular mehnatning psixologik komponent(tarkibiy qism)lari deyiladi.

Qo‘l mehnatiga o‘rgatishda ish turlarining usullari. Qog‘oz va karton bilan ishlash, gazlama bilan ishlash, turli materiallar bilan ishlash, texnik modellashtirish, o‘z-o‘ziga xizmat ko‘rsatish mehnati, qishloq ho‘jaligi mehnati.

Qo‘l mehnatining asososiy usullari. Og‘zaki bayon qilish, tushuntirish va hikoya qilis, suhbat, mashqlar, amaliy ishlar, labaratoriya ishlari, mustaqil ishlar, ekskursiya, kitob bilan ishlash, texnik vositalar,yangi pedagogir texnologiyalar.

Mustaqil ishlar – bu o‘qituvchining bevosita ishtiroksiz, biroq uning topshirig‘i bilan maxsus ajratilgan vaqtda bajariladigan ishlardir. Bu o‘rindda o‘quvchilar o‘zlarining intilishlarini qo‘llab hamda aqliy va jismoniy harakatlarining natijalariniu yoki bu formada ifodalab, topshiriqda qo‘yilgan maqsadga ongli ravishda erishishga harakat qiladilar. Dastlabki darslardan boshlab ishni shunday tashkil etish kerakki, o‘quvchilar qo‘l mehnatini egallash uchun nazariy bilimlar va amaliy malakalar o‘rtasida uzviy aloqada bo‘lishi kerakligini his etsinlar. O‘quvchilarda malakani shakllantirish ongli faoliyatdan ajralgan holda bo‘lmasligi kerak. Mustaqil ishlarni bajarish jarayonida malakalar shakllanishi bilan birga o‘quvchilar o‘z kuchlari, bilim va qobiliyatlarini sinovdan o‘tkazadilar. Mustaqil ishlarning keng qo‘llanilishi o‘quvchilarda ishga ijodiy yondashishni, ulardagi bilishga, qiziqishlarini, olingan bilimlarni amalda qo‘llay bilishni rivojlantirishga yordam beradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda boshlang‘ich sinf texnologiya darslari jarayonlarida qo‘l mehnati mashg‘ulotlari bolalarga avvalo, eng oddiy buyumlardan turli shakllar, o‘yinchoqlar, xilma-xil o‘yinlar o‘ynash uchun buyumlar, ko‘rgazmali qurollar, o‘qli asboblar va shu singari boshqa narsalar yasash o‘rgatiladi. Qo‘l mehatining boshqa mehnat turlari singari tarbiyaviy imkoniyatlai keng. Qo‘l mehati o‘quvchilar ijodkorligini oshiradi, fazoviy tasavvurlarini kengaytiradi, ularda yaratuvchanlik va odobiy-axloqiy sifatlar shakllanadi.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sanaqulov X.R., Xodiyeva D.P. Satbayeva «Mehnat va uni o‘qitish metodikasi». Darslik. T.: TDPU. 2015-yil.

2. Mavlonova R. A., Sanaqulov X.R., Xodiyeva D.P. Mehnat va uni o‘qitish metodikasi. 0 ‘quv qo‘llanma. T.; TDPU. 2007-yil.

3. Mukhamadovna T. M., Djamshitovna K. M., Narzullayevna Q. S. Art as a significant factor of forming world outlook of students //Middle European Scientific Bulletin. - 2021. - T. 11.

4. Тилавова М. М. и др. Гендерный подход на уроках технологии //European esearch: innovation in science, education and technology. - 2020. - С. 33-35.

5. Matlab M. T., Zarnigor T. S. Gender approach in education. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. Year: 2020, Volume: 10, Issue: 11. Page: 1750-1755.

NIZOMULMULKNING "SIYOSATNOMA"ASARI HAQIDA

Haydarova Jamila Chorshanbi qizi
Termiz davlat universiteti o'zbek filologiyasi fakulteti 2 -kurs talabasi javohiry301@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Nizomulmulkning "Siyosatnoma"asari haqida,undagi ba'zi rivoyatlar mazmuni va tarixiy ahamiyati yoritilgan.*

Kalit so'zlar:*Nizomulmulk,siyosatnoma,davlat tuzilishi,asar,tarix,sulton Alp-Arslon,tarixiy ahamiyati.*

Annotation: *This article describes Nizonulmulk's work "Siyasatnama", the content and historical significance of some narrations in it.*

Key words: *Nizamulmulk, policy document, state structure, work, history, Sultan Alp-Arslan, historical significance.*

Аннотация: *В данной статье описывается произведение Низонулмулька «Сиясатнама», содержание и историческое значение некоторых повествований в нем.*

Ключевые слова: *Низамулмульк, программный документ, государственное устройство, деятельность, история, султан Алп-Арслан, историческое значение.*

Saljuqiylar davlati, O'rta Osiyoning tarixida muhim ahamiyatga ega bo'lgan bir davlatdir. U XI-XII asrlarda Markaziy va G'arbiy Osiyo hukmronligini qo'lga kiritgan edi. Bu davlatning siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayotiga doir ko'plab ma'lumotlar tarixiy manbalarda saqlanib qolgan.

Bu manbalardan biri ham Nizom ul-Mulk tomonidan yozilgan "Siyosatnoma" asaridir."Siyosatnoma" siyosiy hikmat va hukumat boshqaruvining nazariy asoslari bo'yicha yozilgan eng muhim asarlardan biri hisoblanadi.

Bu asar, Saljuqiylar davlatining siyosiy va madaniy hayotini yoritishda katta ahamiyatga ega. "Siyosatnoma" asari yuridik, etik, siyosiy va falsafiy masalalarni qamrab oluvchi eng keng miqyosli dasturli asarlardan biri hisoblanadi.

"Siyosatnoma" asari Nizomulmulk tarafidan 1092-1093 yillarda yozilgan bo'lib, o'rta asr davlat boshqaruvi va siyosatining nazariy asoslari haqida qimmatli ma'lumotlar beradi. Ushbu asar orqali Saljuqiylar davlatining siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy hayoti, rahbariyati, davlat boshqaruv tizimi, jamoat hayoti, sof davlatchilik masalalari va jumladan talabalar tayyorlash sistemasi haqida buyuk ma'lumotlarga ega bo'lish mumkin.A.A.Zejev "Nizomulmulk va uning "Siyosatnoma" asari" nomli maqolasi (1957 yil) asarning siyosiy nazariya va amaliyot jihatidan ahamiyatini ko'rsatadi. Z.Karimov " "Siyosatnoma"da davlat boshqaruv tizimi tasavvuri" nomli ilmiy ishida asarda Saljuqiylar davlat tasviri berilganini, u davlat boshqaruv intizomining

asosiy elementlari haqida ma'lumot berganini qayd etadi. V.N.Bartold "Turkiy sharq tarixi" asarida "Siyosatnoma" dagi siyosiy hujjatlarning ba'zi qismlarini tilga olib, saljuqlilarning jamiyat hayoti va davlat tuzilishi haqida tasvir beradi. D.S.White "Medieval

technology and social change" kitobida "Siyosatnoma"da davlat xizmati, xizmatdorlik tizimi va uning rivojlanish tarixi haqida mablag'lar keltirib, shunga asoslanib saljuqlilarning davlat boshqaruvini tahlil qilgan.Shunday qilib, "Siyosatnoma" asari Saljuqiylar davlatining tarixini, siyosatini, jamiyatini, ijtimoiy voqealari va intizomni o'rganishda eng qadimiy va etiborli manba hisoblanadi. Ushbu asarning haqiqiy mazmunini ochiqlaydigan adabiyotlar esa uni til va mamlakat tarixining nuqtai nazaridan tahlil qilgan.[1]

“Siyosatnoma” jiddiy siyosiy va ijtimoiy hujjat bo‘lib, markaziy hukumat parchalanishiga qarshi qaratilgan asardir. Unda hozirgi iqtisodiy tafakkurning asosiy g‘oyalari o‘z aksini topgan.Unda davlat boshqaruviga aloqador qariyb hamma qoida va qonunlar, usul va vositalar, qozi va qozixona ishlari, qo‘shin va sarbozlar, xizmatchi va shaxsiy sarbozlar masalalari, saroydagi soqchilaru posbonlar vazifalari, ularning maoshlari, pochta va ayg‘oqchilik (razvedka) ishlari, ularning moddiy jihatlari, hatto shohning oilaviy ishlari, soliq va hiroj, zakot va vaqf masalalari ham o‘rin olgan. Asarning asosiy g‘oyasi shundan iboratki, vazir Nizomulmulk shoh va hokimlarni adlu insofga, sulh va muruvvatga, davlatni oqilona boshqarib, qat’iy qoida va tartib o‘rnatishga, amaldorlarni vijdonli, pok, halol va iymonli bo‘lishga, mamlakat obodonligi, uning ahli farovonligi, tinchlik va totuvligini ta’minlash uchun harakat qilishga da’vat qiladi. Nizomulmulk Bag‘dod safari yo‘lida yollangan qotil tig‘idan halok bo‘ladi.

Asarda juda ko'plab hikoyatlar keltirilgan.Jumladan,"Podshohlar tomonidan Alloh taolo ne'matlari qadrini bilish"bobida bir hikoyat keltiriladi. Unda Abdulloh Ibn Umar al-Xattob otasiga agar otasi bir kun o‘ladigan bo‘lsa ,o'lganidan keyin ikkinchi yoki uchinchi kecha uni tushida ko'rishini xohlashini aytadi.Otasi o‘lganiga o‘n ikki yil bo‘ladi hamki tushiga kirmaydi.Va nihoyat bir kuni otasi tushiga kiradi.Shunda orasidan nega shuncha vaqtdan beri tushiga kirmaganini so'raganda ota tiriklik paytida cho‘ponlik qilganida,bir ko‘rik buzilganida xizmatchilari uni tuzatmaydi va natijada bir qo‘yning oyog‘i tushib ketib sinadi.Shuncha yildan beri shu qo‘yning oyog'i singani uchun javob berayotganini aytadi.Bu hikoyatdan xulosa shuki,hukmdor inson xoh podshoh bo‘lsin,xoh oddiy cho‘pon doim o‘z qo‘li ostidagi har bir narsa yoki insonlar uchun ,albatta, javob beradi.Yaxshilik va adolat bilan boshqarsa mukofotini,yomonlik,zulm qilsa jazosini oladi.

"Din, shariat va unga o'xshagan ishlarni tahqiq qilish va bajo keltirish" bobidagi bir hikoyada esa podshohlarning eng zo'r fazilatlar-dindorligidir deyiladi.Darhaqiqat,din eng yaxshi tarbiyaviy.Uni mukammal bilgan inson davlatni doim adolatli boshqaradi.Yana shu o‘rinda,Podshohlar haftada ikki kunda diniy yig‘ilishlar qilishi,hadis, Qur'on tinglashi lozimligi aytilgan.Bunday insonlar sultonlarning eng a‘losi bo‘lishi ta'kidlangan.Shuningdek, asarda shoh, sulton farmonlari barchaga taalluqlidir, uni hatto hukmdorga yaqin odamlar ham buzishi mumkin emasligi ta’kidlanadi. Shuning uchun ham Nizomulmulk qonun va siyosat oldida hammani teng deb qaragan.

[1]Ne’matova Rahima Shamsiddinovna.Saljuqiylar davlati tarixini yoritishda "SIYOSATNOMA" asarining o‘rni

"Siyosatnoma"asarida davlat boshqaruvi haqida keng fikr yuritilgan, undagi rivoyatlar, hikoyatlar, aforizmlar Nizomulmulkning jamiyat va davlatni boshqarish, falsafa, axloq masalalariga oid javoblaridir. Asarda jamiyat va davlatni boshqarish masalalarifalsafiy-

axloqiy yondashuv orqali ochib berilgan. Nizomulmulkning siyosiy-falsafiy qarashlarida podshoh (sulton), xalq (raiyat) va shaxs (fuqaro) o'rtasidagi munosabatlarda uyg'unlikni ta'minlash asosiy o'rinda turgan.Insonparvar podshoh davlatni uzoq boshqaradi, xalq farovonligini o'ylaydi, zo'rlik ishlatmaydi. «Kim insonparvarlikka chindan intilsa, u hech qachon yomonishlar qilmaydi... Kim insoniylikni sevsa, undan yuqori narsa yo'q deb hisoblaydi»degan g'oyani o'z davrida alloma Konfutsiy ilgari surgan edi. Bunday g'oyalarni Nizomulmulkda ham kuzatish mumkin. Demak, insonparvarlik shaxslararo munosabatlardangina iborat emas, u jamiyat va davlatni boshqarishga ham taalluqli voqelikdir. To'g'ri, ba'zan Nizomulmulk insoniylikni kichiklarning kattalarga hurmat ko'rsatishi, deb ham talqin qiladi. Keyin ushbu talqinni podshoh va xalq , amaldor va fuqaro , davlat va shaxs munosabatlariga ko'chiradi. Qanday bo'lmasin, jamiyat va davlatni boshqarishda insoniylik,insonparvarlik tamoyillariga tayanishga da'vat - Nizomulmulk ijodidagi olijanob jihatdir.

Xulosa

Asarning asosiy g'oyasi shundan iboratki, vazir Nizomulmulk. shoh vahokimlarni adlu insofga, sulh va muruvvatga, davlatni oqilona boshqarib, qat'iy qoida va tartib o'rnatishga, amaldorarni vijdonli, pok, halol va imonli bo'lishga, mamlakat obodonligi, uning ahli farovonligi, tinchlik va totuvligini ta'minlash uchun harakat qilishga da'vat qiladi.Shunday qilib, davlatni boshqarish o'sha davrga nisbatan o'ziga xos funksiyalarni bajardi. «Siyosatnoma» muallifi jamiyat a'zolarini sadoqat, haqqoniyat, adolat yo'lida qoyim turmoqqa chorlaydi, aql va jasorat bilan ish tutmoq yo'llarini ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1.1. Низомулмулк. Сиёсатнома (Сияр ул-мулук). – Т.: Янги аср авлоди, 2008.
2. Хусейнов А.А. Великие этики. - М .: Республика, 1995.
3. Бутов Александр Владимирович. Концепция государственного управления Н. Макиавелли // Вестник Российского экономического университета им. Г.В. Плеханова. — 2016. — Вып. 6 (90).